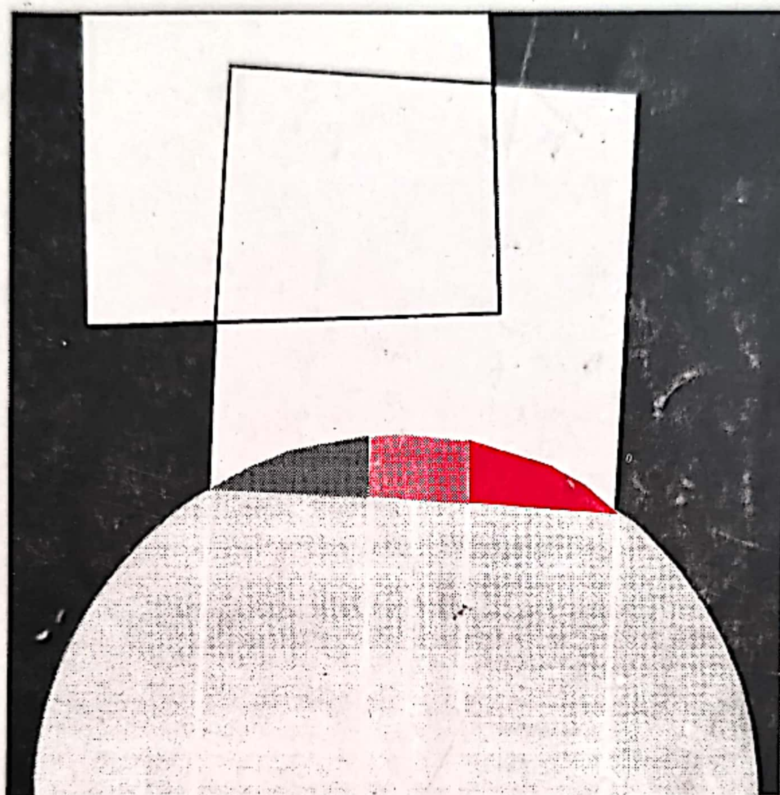
CONSTANTIN FRÂNCU

Curente şi tendințe în lingvistica secolului nostru

Casa Editorială "*Demiurg*"

Curente şi tendinţe
în
lingvistica secolului nostru

Ediția a II-a revăzută și adăugită

Indice de nume alcătuit de Alexandrina Ioniță

Lingvistica în secolul al XX-lea

0. Ca toate științele, lingvistica cunoaște în secolul nostru o dezvoltare și o diversificare fără precedent. Mai mult decît atît: ajungînd *știință autonomă*, cu principii și metode proprii, încetînd de a mai fi o anexă a filozofiei, a științelor naturii sau a psihologiei, lingvistica devine, așa cum au spus (exagerînd) mai mulți cercetători din anii '70 , o știință *pilot*, care a împrumutat metodele sale altor științe (cf. Ducrat-Schaeffer, 1996; Koerner, 1989).

De fapt, o caracteristică a secolului nostru este cercetarea interdisciplinară, abordarea unor probleme aflate la granița dintre științe. Ideea că lumea nu este un conglomerat, ci un sistem, deși este mult mai veche, devine principiu călăuzitor în mai multe științe printre care și lingvistica.

Cercetătorii, retrași în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea în studii de detaliu, încep să-și dea seama că este nevoie de o altă sistematizare, de o altă *paradigmă*, care să se ridice la generalizări, care să urmărească structura sistemului studiat, relațiile dintre elementele sistemului, care devin mai importante decît elementele în sine. Începe epoca structuralismului, în științe, în general, și în lingvistică, în special. În lumina noțiunilor de *sistem, structură* și *relație* (respectiv opoziție) devenite centrale, asistăm în secolul nostru la o nouă sistematizare a faptelor deja cunoscute prin hărnicia cercetătorilor din secolul trecut, la o nouă interpretare a lor, la o cooperare *interdisciplinară* și la un *transfer* de procedee din și în alte ramuri. Meritul *structuraliștilor* și *generativiștilor* constă în cel puțin un fapt: ei aduc lingvistica nu numai în stare de egalitate cu alte discipline, ci o fac capabilă de a împrumuta metodele și procedeele ei de cercetare și altor științe umane.

Lingvistica tradițională, departe de a fi desființată, își urmează drumul ei înainte, paralel cu cercetările structuraliste și post-structuraliste, generativiste, pragmatice, psiholingvistice, devenind un permanent punct de referință și un izvor de împrospătare a post-structuralismului, aflat de multe ori în criză.

O altă caracteristică a lingvisticii din secolul nostru în comparație cu cea din secolul trecut este faptul că în timp ce în secolul al XIX-lea cercetările abordau mai ales structura limbilor indoeuropene, acum se acordă atenție în mare parte și limbilor non-indoeuropene și în primul rând unor limbi *exotice*, fără istorie, pentru care metoda comparativ - istorică este ineficientă. Astfel, ***studiile de tipologie lingvistică***, privind afinitățile de structură între limbi, devin o ramură importantă a lingvisticii.

În secolul nostru, direcțiile structuraliste au neglijat pentru un timp ***istoria limbii***, încît unii văd în acest lucru o deosebire fundamentală dintre lingvistica secolului al XIX-lea și lingvistica secolului nostru: ei afirmă că secolul al XIX-lea se caracterizează prin istorism, pe când secolul nostru prin ***descriptivism***. Azi este însă clar că secolul al XIX-lea nu se caracterizează, în lingvistică, numai prin ***istorism***, că cercetarea sincronică este la baza doctrinei lingvistice a multor savanți (G. von der Gabelentz, Baudouin de Courtenay etc.). Deci, această caracterizare este simplistă și neadevărată.

Pe de altă parte, în secolul nostru cercetările de diacronie sunt neglijate numai în perioada de început a structuralismului, cînd s-a exagerat perspectiva sincronică și s-a considerat că ea ar fi singura capabilă de a surprinde esența fenomenului lingvistic. Mai tîrziu însă, ***perspectiva diacronică*** a devenit în concepția structuraliștilor și generativiștilor ca absolut necesară pentru explicarea fenomenelor.

Nici studiile comparativ - istorice nu au fost neglijate în secolul nostru, cum consideră unii cercetători ai istoriei lingvisticii. Comparativiștii își perfecționează ***metoda*** prin unele *achiziții moderne*

(tipuri de structuri, relații în sistem, criterii matematice, calculul probabilității etc.), alături de cele ale ***geografiei lingvistice*** (teoria ariilor laterale, granițe dialectale). De fapt, la începutul secolului nostru, avîntul cel mai puternic îl cunoaște ***dialectologia*** și ***lingvistica areală***, de care gramatica comparată trebuia să țină seama, astăzi însă, la sfîrșit de secol, ***dialectometria*** combinată cu ***genetica areală.***

Sintaxa, semantica și ***pragmatica***, cele trei discipline semiotice și cele mai dificile discipline lingvistice, ajung la maturitate abia în secolul nostru: lăsate total la o parte de unele direcții structuraliste (de pildă, ***descriptivismul american***) aceste discipline cunosc o dezvoltare abia în ultimele decenii. ***Stilistica lingvistică***, de asemenea, devine o disciplină abia în secolul nostru. Structuralismul determină apariția unei noi discipline, ***fonologia***. Ca o reacție la structuralismul bloomfieldian, apare ***gramatica generativă,*** iar ca o reacție la aceasta din urmă, se dezvoltă ***sociolingvistica***. ***Psiholingvistica*** este, de asemenea, o disciplină recentă, deși începuturile ei sunt mult mai vechi.

Avem, prin urmare, de a face cu o ***divizare crescîndă a lingvisticii***, care aduce cu sine puncte de vedere diferite privind unicul obiect - *limba*, dar, în același timp, și cu o tendință, observată în ultimii ani, de sinteză, de grupare într-o disciplină mai largă, de tip ***antropologic*** a rezultatelor cercetării. Cu toate acestea, cooperarea lingviștilor cu cercetătorii din alte domenii augmentează diversificarea direcțiilor, curentelor, opiniilor, încît astăzi este greu să găsești doi lingviști care să aibă o viziune comună asupra fenomenelor de limbă. De aici vine un nou pericol, de privire unilaterală a fenomenului complex care este limba, de exagerare a anumitor aspecte, de asimilare, în ultimă instanță a unei mari părți din lingvistică la alte științe (matematică, psihologie, sociologie). Faptul acesta este bine remarcat de Leroy, 1963, care crede că *mitul schleicherian* de asimilare a lingvisticii la științele exacte nu a dispărut. Comparând lingvistica secolului al XIX-lea, caracterizată ca fiind o *parasistic discipline*, întrucât împrumuta concepte și metode de la alte științe (botanica, biologia, anatomia comparativă, geografia, istoria) cu lingvistica secolului al XX-lea, care prin "*the saussurian paradigm*" ar fi trecut de la acea "*parasitic discipline*" la "*a pilote discipline*", prin împrumutarea procedurilor și rezultatelor sale altor discipline; Koerner (1989, p. 254), urmându-l pe Cassiser (1945) crede că știința limbii devine o disciplină strict științifică în secolul nostru, "*a paradigm in the Kuhnean sense of the world*".

Acesta este, în general, tabloul lingvisticii din secolul nostru. În cele ce urmează vom căuta să intrăm în câteva detalii reprezentative ale lui.

I. Ferdinand de Saussure și distincțiile saussuriene

1.1. Este un lucru comun astăzi că punctul de plecare al întregii lingvistici moderne se află, în mod justificat sau nu, în concepția lingvistică a lui F. de Saussure.

Considerat de unii "*cel mai mare lingvist din toate timpurile*" (Ivić, 1965, p. 122), contestat de alții pentru lipsă de onestitate în citarea surselor (Coșeriu, 1967, p. 79), Ferdinand de Saussure a devenit celebru nu atît pentru faptul că ar fi emis păreri absolut noi, revoluționare, ci, mai ales, pentru faptul că a sistematizat, într-o formă originală, noțiuni care pînă la el pluteau în aer sau erau secundare. Ceea ce la înaintașii lui este intuiție sau idee secundară, devine la Ferdinand de Saussure teză fundamentală, principiu călăuzitor, parte a unui sistem bine închegat.

Ferdinand de Saussure, cu spiritul său de geometrie, transformă în antinomie ceea ce la unii lingviști din secolul al XIX-lea și chiar la unii filozofi vechi sau moderni nu era decît distincție metodologică sau simplă constatare.

Meritul lui F. de Saussure este acela de a fi combinat tezele altora și de a le fi pus de acord cu rezultatele deosebite ale unor științe adiacente ca sociologia (se vorbește mult de ***sociologismul*** lui F. de Saussure; cf. Mounin, 1963, p. 21), psihologia (se vorbește mult de ***psihologismul*** său) sau ca matematica (se vorbește de ***matematicismul*** său; Mounin, 1963, p. 23 și urm.).

De fapt, accesul la lucrări interdisciplinare sau pluridisciplinare este elementul de bază care duce la înțelegerea doctrinei sale lingvistice și a succesului pe care l-a avut.

1.1.1. ***Formația lui F. de Saussure.*** Elvețian de origine, ***Ferdinand de Saussure*** (1857-1913) și-a făcut liceul la Geneva, a studiat apoi un an chimia, apoi, la Leipzig, cel mai mare centru european de lingvistică din acea epocă, limbile vechi (sanscrita, iraniana, vechea slavă, vechea irlandeză, vechea lituania) intrînd în contact cu cei mai mari lingviști de atunci (G. Curtius (1820-1885), K. Brugmann (1849-1919), H. Osthoff, A. Leskien (1840-1916)).

Formația sa primară este de comparativist de tip neogramatic, iar interesul pentru lingvistica generală începe abia din 1894. 37 ani

Se remarcă încă din timpul studiilor prin comunicări serioase ținute la Societatea de lingvistică din Paris și prin articole de lingvistică indoeuropeană (despre sufixul indoeuropean *-t-*, verbele latinești în *-eo*).

La 21 de ani dă o strălucită lucrare de fonetică indoeuropeană, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indoeuropéennes* (1878), care se ridică de la examinarea separată a faptelor la studierea relațiilor din sistemul vocalic indoeuropean. Din cele cinci timbre vocalice indoeuropene (*a, e, o, i* și *u*), indo-iraniana n-a reținut decît trei, căci aici vocalele medii *e* și *o* s-au deschis la *a*, astfel încît cele trei timbre *e, o* și *a* s-au confundat într-unul singur: *a*. (pentru lat. *sequitur*, *octo* și *ago*, unde avem *e, o, a*, sanscrita are *sācate*, *asta*, *ajāmi*, deci numai un *a* corespunzător. Rolul jucat de sanscrită în formarea gramaticii comparate dusese la iluzia falsă a primilor comparatiști că sanscrita este foarte apropiată de limba de origine în ceea ce privește consonantismul. Schleicher credea că sistemul vocalic al indoeuropenei primitive era de tip sanscrit cuprinzînd pe *a / i / u*, iar al consonantismului, de tip grecesc, cuprinzînd $\pi / \beta / \varphi$.

Considerînd că vocalismul sanscrit era reprezentantul fidel al vocalismului primitiv indoeuropean, comparatiștii de atunci ajungeau implicit la ideea că întrucît indoeuropeana primitivă nu

cunoştea decît vocalele *a / i / u*, vocalele *e* şi *o* din celelalte limbi ar fi apărut în cursul *degradării* limbii primitive.

Ideea aceasta este respinsă de tînărul F. de Saussure, care arată că distincţia *e / o / a* exista în indoeuropeana primitivă şi că indo-iraniana a fost cea care a inovat confundîndu-le.

Cercetînd rolul esenţial pe care-l are în morfologia indoeuropeană alternanţa vocalică *e / o / zero*, F. de Saussure scotea în evidenţă un alt mecanism caracteristic limbilor indoeuropene: jocul alternanţei *grad plin / grad zero* în sonante şi confirma evoluţia lui *n > a*, pe care o remarcase Brugmann. E vorba de o evoluţie surprinzătoare, căci o consoană nazală, *n*, se transformă într-o vocală orală, *a*, clarificîndu-se astfel alternanţele fonetice din greacă: TΣV-ωV / TOV-OS / TA-TOS. Abătîndu-se puţin de la titlul lucrării sale, F. de Saussure propunea o teorie a rădăcinii, care a servit ca bază pentru studiile următoare din indoeuropenistică. Este vorba de schema *cons. + voc + cons.* (tipul **ten-*), care datorită jocului alternanţelor vocalice şi consonantice poate lua forme foarte variate, unele dintre ele considerate pînă atunci ca aberante.

Observînd însă că anumite rădăcini par a se găsi în afara jocului normal *e / o / zero* (ca de exemplu lat. *fēci / factus*), F. de Saussure şi-a imaginat existenţa în indoeuropeană a unui fonem, notat ə şi numit mai tîrziu *şwa*, care exista alături de sonantele cunoscute (*i̯, u̯, l̥, r̥, m̥, n̥*), dar care a dispărut după aceea din limbile istorice atestate. Această soluţie, care părea îndrăzneaţă pe timpul acela, nu era decît o intuiţie genială, căci după descoperirea hititei, făcută după câteva decenii, s-a demonstrat că în hitită exista într-adevăr acest fonem, de care vorbise tînărul de 21 de ani precizîndu-i natura şi rolul în sistemul fonologic indoeuropean.

Am insistat asupra acestor prime rezultate ale lui Saussure, pentru că ele prefigurează pe marele savant de mai tîrziu. De fapt, această primă lucrare a influenţat dezvoltarea lingvisticii indoeuropene, care devine pe la sfîrşitul secolului trecut şi pe la începutul secolului nostru o ştiinţă riguroasă cu metode precise. Cel care va contribui în mare măsură la acest lucru va fi un elev al lui F. de Saussure, A. Meillet, autorul lucrării monumentale *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, care a cunoscut numeroase ediţii.

F. de Saussure susţine teza de doctorat la Leipzig în anul 1881 cu tema *De l'emploi du génétif absolu en sanscrit* după care pleacă la Paris unde predă la *École des Hautes Etudes* gramatica comparată a limbilor indoeuropene. În 1891 se mută la Geneva şi ocupă catedra de sanscrită şi gramatică comparată. Aici ţine timp de trei ani (1907, 1908/1909, 1910/1911) celebrele lui prelegeri de lingvistică generală, publicate după moarte de trei elevi ai săi: Ch. Bally, A. Sechehaye în colaborare cu A. Riedlinger. Apărut postum, în 1916, sub titlul *Cours de linguistique générale* (C. L. G.), acest curs a cunoscut mai multe ediţii şi a fost tradus în mai multe limbi (primii care l-au tradus au fost japonezii, lipseşte însă o traducere în limba română). Discutat şi comentat într-o întreagă literatură, completat cu notele manuscrise ale autorului, descoperite ulterior (cf. Godel, 1957), acest curs a constituit un punct de plecare pentru aproape toate marile direcţii ale lingvisticii contemporane şi un permanent punct de referinţă şi pentru alte discipline adiacente, influenţate de lingvistică (teoria şi critica literară, antropologia structurală, psihanaliza, filozofia).

1.1.2. R. Godel (1957), E. Coşeriu (1967, 1992-1993) şi alţii au indicat cîţiva dintre precursorii lui F. de Saussure, alegîndu-i pe cei mai importanţi. În realitate, numărul lor este mai mare. Pomenim numai numele lui ***A. Marty*** şi ***Adolf Noreen*** (cf. Arens, 1974, Ivănescu, 1975).

Dar în afară de asimilarea ideilor lingvistice a acestora, F. de Saussure datorează foarte mult

epocii sale, plină de transformări în științe.

O primă componentă a personalității și doctrinei sale este ceea ce unii exegeți ai săi numesc *sociologismul lui F. de Saussure* (cf. Mounin, 1968, p. 21 și urm.).

Acest sociologism este întotdeauna definit în raport cu marele sociolog al epocii ***E. Durkheim*** (1858-1917). Acesta propunea, într-un articol program din "Revue philosophique" integrarea tuturor științelor sociale în sociologie, menționînd că limbajul este o *instituție socială*, formulare care o găsim la F. de Saussure, dar și la Whitney (1827-1894), citat de mai multe ori de lingvistul genevez. Numele lui Durkheim nu apare citat însă în C. L. G. Este însă sigur că F. de Saussure cunoștea tezele lui Durkheim, care circulau după 1893 cînd el publica *De la divison du travail social*, iar apoi *Règles de la méthode sociologique* (1895). Mounin emite ipoteza (1968, 22) că influența lui Durkheim asupra lui Saussure ar putea fi fost exercitată prin intermediul lui A. Meillet (1866-1936), discipolul și succesorul lui Saussure la Paris, căci Meillet se declara adept al lui Durkheim din articolul din *1906 Comment les mots changent le sens* (publicat în vol. *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 230-271).

În ce constă ***sociologismul lui F. de Saussure*** ? Pe de o parte el afirmă de mai multe ori că "*limbajul este un fapt social*" (C. L. G., 21, 24), că "*forțele sociale agită limba*" (p. 113), că "*natura socială a limbii constituie unul din caracterele ei interne*" (p. 112), că "*în limbă în acțiunea timpului se combină cu cea a forței sociale*" (p. 113), că "*limba este produsul forțelor sociale*" (p. 113). Aceste formulări au o pronunțată coloratură durkheimiană. La acestea se adaugă formula lui Whitney: "*limba ca instituție socială*" (p. 26).

Pe de altă parte, F. de Saussure subliniază că "*limba nu este o instituție socială în toate punctele asemănătoare celorlalte: la langue n'est pas une institution sociale en tous points semblabes aux autres*" (C. L. G., p. 26); "*la langue est de toutes les institutions sociales celle qui offre la moins de prise aux initiatives*" (C. L. G., p. 107-108). Diferența esențială dintre limbă și alte instituții sociale constă în caracterul arbitrar al semnelor sale (C. L. G., p. 106), în timp ce alte instituții sociale (legile, obiceiurile) sînt bazate, în diverse grade, pe raporturi naturale cu lucrurile. Prin aceste precizări, se pare că sociologismul lui F. de Saussure capătă o notă personală față de cel al contemporanilor săi, în special față de lingviștii din școala sociologică (A. Meillet). Dar după cum remarca G. Mounin (1968, p. 24), se poate spune că acest sociologism este al timpului, care vine de la Whitney și, mai ales, de la Durkheim, căci F. de Saussure precizează: "*toute loi sociale a deux caractères fondamentaux: elle est impérative et elle est générale*" (C. L. G., p. 130). Legile limbii față de legile sociale nu au acest dublu caracter: legea sincronică este generală, dar ea nu-i imperativă, în schimb, legea diacronică este imperativă, dar nu este generală. Este evident că F. de Saussure aplică la limbă legile sociologiei, scoțînd o serie de concluzii foarte importante.

Din acest sociologism, F. de Saussure a scos definiția limbii ca opusă vorbirii.

A doua componentă a concepției sale este așa numitul ***psihologism***. Și în această privință el este omul epocii sale, în care psihologia cunoaște o dezvoltare fără precedent.

F. de Saussure spune de mai multe ori clar: "*în fond totul este psihologic în limbă*" ("*au fond, tout est psychologique dans la langue*"; C. L. G., p. 21). Pentru el, semnul lingvistic este o "*entitate psihică*" ("*le signe linguistique est donc une entité psychique*"; C. L. G., p. 99) care unește nu un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică (C. L. G., p. 98). Alături de acest mentalism al epocii, F. de Saussure aduce o altă teză - cea privind rolul individului în actul concret al comunicării. El arată că limbajul are o latură individuală și una socială, dar că una nu se poate înțelege fără alta (C. L. G., p. 21). Acest accent pus pe rolul individului în actul de comunicare îl duce pe Saussure implicit la opoziția *fapte*

de vorbire - fapte de limbă, iar pe planul investigaţiei, la ideea că studiul limbii comportă două părţi: una, esenţială, care are ca obiect limba, şi alta, secundară, care are ca obiect vorbirea individuală, ***fonaţia***, care este psiho-fizică (cf. capitolul *Linguistique de la langue et linguistique de la parole,* C. L. G., p. 36-39).

Unii cercetători cred că această dicotomie, care opune vorbirea limbii, ar veni de la J. G. Tarde (1843-1904), adeptul elementului individual în sociologie, şi adversarul lui Durkheim, care punea accent pe elementul colectiv. Astfel, după părerea lui W. Doroszewski (1905-1974), *Durkheim et F. de Saussure*, "Journal de Psychologie", XXX, 1933, p. 82-91), F. de Saussure ar fi urmărit cu interes profund disputa filozofică dintre Durkhein şi Tarde. Doroszewsky arată că doctrina saussuriană este greşit interpretată ca o doctrină *lingvistică*, căci ea se referă la "*quelques remarques sur les rapports entre la sociologie et la linguistique*". După părerea noastră, această dispută urmărită de Saussure nu a făcut decît să clarifice unele lucruri preluate de la G. v. der Gabelentz (1840-1893), Whitney şi Baudouin de Courtenay (1845-1929).

O a treia componentă a concepţiei lingvistice a lui F. de Saussure este gustul pronunţat pentru ***introducerea matematicii*** în lingvistică, deşi el nu reuşeşte să facă acest lucru. El concepe limba ca o algebră: *"La langue est pour ainsi dire une algebre qui n'aurait que des termes complexes"* (C. L. G., p. 168). Înclinaţia către formula matematică se vede chiar din lucrarea lui privind sistemul vocalic indoeuropean, din 1878, analizată pe larg mai sus. Acest gust pentru matematică este rar la lingviştii epocii, deşi metafora limbii ca algebră este foarte veche: ea se întîlneşte la Pāṅini, iar apoi la Leibniz. De la Saussure ea este preluată de Hjelmslev şi Uldall în deceniul al VI-lea al secolului nostru şi de lingvistica matematică contemporană.

Cele trei componente, discutate mai sus, unite într-o concepţie unitară, bazată pe noţiunea de *sistem* şi pe o *viziune semiotică,* constituie de fapt originalitatea gîndirii lingvistice a lui F. de Saussure. Luate separat, ele se regăsesc şi la alţi gînditori, dar meritul lui F. de Saussure este de a le fi încadrat într-un sistem coerent. De pildă, sociologismul se află ca o componentă a gîndirii lui Whitney, psihologismul, a gîndirii lui Baudouin de Courtenay şi a lui G. von der Gabelentz, iar gustul pentru matemetică, a gîndirii lui B. de Courtenay. Însă cel care face o sinteză din toate acestea este F. de Saussure.

De asemenea, chiar dacă cuvintele ***semiologie*** sau ***semeinlogie*** apar de la Augustinus (354-420), prin Bacon (1561-1626), Locke (1632-1704) pînă la Peirce (1839-1914), pe care Saussure nu l-a cunoscut, actul de naştere al noii discipline îl semnează F. de Saussure. Pentru el ***semiologia*** trebuie să fie o ştiinţă care studiază viaţa semnelor în sînul societăţii; ea ar fi o parte integrantă a psihologiei sociale şi deci şi a psihologiei generale. Pentru Saussure lingvistica nu poate fi decît o parte a acestei ştiinţe generale, iar legile pe care le va descoperi semiologia vor fi aplicabile la lingvistică (C. L. G., p. 33).

1.2. *Distincţiile saussuriene*

Ferdinand de Saussure a stabilit cîteva distincţii fundamentale care au devenit clasice în lingvistică, fiind întrebuinţate atît de structuralişti, cît şi de lingviştii cu alte orientări. Este vorba, în special, de dicotomiile:

1. limbă - vorbire,
2. sincronie - diacronie,
3. sintagmatic - paradigmatic,
4. semnificat - semnificant,
5. lingvistică internă - lingvistică externă.

În cele ce urmează vom lua în discuţie felul cum apar aceste distincţii la Ferdinand de Saussure şi în lingvistica post-saussuriană. Acceptate în întregime sau parţial, negate cu vehemenţă ca fiind *pseudo - ştiinţifice*, sau nenecesare, reformulate sau transformate, aceste distincţii sînt mereu luate în consideraţie constituind, ca şi gramatica tradiţională, un permanent punct de referinţă.

1.2.1. ***Limbă - vorbire.*** Prima distincţie fundamentală din C. L. G. este cea dintre *limbă* şi *vorbire*. Prin *limbă*, Saussure înţelege ansamblul de semne arbitrare în uz la un moment dat într-o societate dată, prin *vorbire* - actul particular şi concret al subiectului care foloseşte *limba*, fie pentru a se face înţeles, fie pentru a înţelege. ***Limba*** este un produs social în sens durkheimian: "*este partea socială a limbajului exterioară individului, care nici nu o poate crea, nici modifica*" (C. L. G., p. 31), este "*un tezaur depus prin practica vorbirii în subiectele vorbitoare aparţinînd aceleiaşi comunităţi, un sistem gramatical existent virtual în fiecare creier, sau mai exact în creierele unui ansamblu de indivizi, căci limba nu există în mod perfect în nici unul, ea există în mod perfect numai în masă*" (C. L. G., p. 30). Saussure distinge însă ***limba*** de ***limbaj***, facultatea comună tuturor oamenilor. El nu indică ce din dicotomia sa aparţine înaintaşilor. Dar, de fapt, el apropie această opoziţie de cea pe care latina o marca prin *lingua* şi *sermo* sau de cea pe care germana o face între *Sprache* şi *Rede*, opoziţie care se găseşte la ***H. Paul*** (1846-1921) şi la G. von der Gabelentz, pe care Saussure i-a cunoscut cu siguranţă, aşa cum a arătat Coşeriu (1967). Lingvistul elveţian însă constată că nici lat. *Lingua - sermo* şi nici germ. *Sprache - Rede* nu corespunde exact noţiunilor de *langue* şi *parole* pe care le defineşte el însuşi pentru că, zice Saussure, este o "*metodă proastă de a pleca de la cuvinte, pentru a defini lucrurile*" (C. L. G., p. 31).

Dar F. de Saussure nu face niciodată aluzie la înaintaşii săi, H. Paul, ***A. Marty*** (1847-1914), F. ***N. Finck*** (1867-1910) sau la G. von der Gabelentz, după cum nu face aluzie nici la celebra distincţie humboldtiană *ergon - enérgéia*, care dintr-un anumit punct de vedere, poate fi considerată ca analogă.

În felul descris mai sus, limba devine la Saussure "*un obiect bine definit în ansamblul heroclit al faptelor de limbaj*" (C. L. G., p. 31); ea este un "*sistem de semne, care are ca esenţial numai uniunea sensului cu imaginea acustică, în care cele două părţi ale semnului sînt numai psihice*" (C. L. G., p. 32). După părerea lui Saussure, limba, distinctă de vorbire, este un obiect care poate fi studiat separat (C. L. G., p. 31). Ca sistem de semne care exprimă idei, limba este comparabilă cu scrierea, cu alfabetul surdo-muţilor, cu riturile simbolice, cu formele de politeţe, cu semnalele militare etc. Dar ea este cea mai importantă dintre aceste sisteme, iar lingvistica este cea mai importantă ştiinţă dintre ştiinţele semiologice.

La F. de Saussure apare astfel o nouă dualitate: limba este o instituţie socială, dar şi un sistem de semne abstract, care trebuie studiat de o ştiinţă mai generală, neconstituită încă, *semiologia*, consacrată studierii semnelor din sînul vieţii sociale.

1.2.1.1. Distincţia ***limbă - vorbire***, pe care se bazează întreaga teorie a lui F. de Saussure, a fost foarte mult discutată, antrenînd atît pe elevii săi direcţi (A. Meillet, Ch. Bally, A. Sechehaye), cît şi pe cei indirecţi (M. Cohen, L. Hjelmslev, A. Martinet etc.).

După ce unul din cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Saussure, A. Meillet, remarcă unele inconsecvenţe şi unele ambiguităţi în C. L. G., elevul acestuia din urmă, M. Cohen, consideră că distincţia saussuriană este inoportună, întrucît ea provoacă confuzia între ***vorbire*** (*parole*), şi ***stil*** (*style*). Într-adevăr, remarca lui M. Cohen porneşte de la o formulare ambiguă din C. L. G., p. 31, unde Saussure vorbeşte de *parole* ca expresie a gîndirii personale a subiectului vorbitor. Considerînd opoziţia *limbă - vorbire* ca fiind egală cu opoziţia *social - individual*, F. de Saussure nu reuşeşte să identifice ceea ce în

vorbire este relevant şi ceea ce este irelevant, ceea ce este normă colectivă şi ceea ce este stil individual, care reprezintă o *abatere* (*ecart*) cu anumite finalităţi de la vorbire. După cum se va vedea mai jos, opoziţia *general - particular* (= limbă - vorbire) poate fi nuanţată ca tricotomie: *general - particular - individual* (= *limbă - normă - vorbire*).

După A. Martinet (*Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 30-31; cf. şi traducerea românească a lui P. Miclău, *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti, 1970, p. 46) distincţia *limbă - vorbire* deşi foarte utilă, poate duce la pericolul de a crede că *vorbirea* posedă o organizare independentă de *limbă* aşa încît "*am putea, de pildă, să concepem o lingvistică a vorbirii pe lîngă lingvistica limbii*" (cf. versiunea românească a lucrării, p. 46). Martinet atrage atenţia că *vorbirea* nu face decît să concretizeze organizarea *limbii*, că numai prin "*cercetarea vorbirii şi a comportamentului pe care ea îl determină la ascultători, putem ajunge la cunoaşterea limbii*" (*ibid*., p. 46). Pentru aceasta, trebuie făcut abstracţie de tot ceea ce este nelingvistic în vorbire (ca, de pildă, timbrul vocii specifice unui individ), adică de ceea ce nu face parte din deprinderile colective dobîndite în cursul învăţării limbii. De altfel, A. Martinet, într-o altă lucrare, *La linguistique synchronique*, avertizează cititorii că distincţia dintre *fonetică* şi *fonologie* nu reacoperă opoziţia *vorbire - limbă*.

Menţionăm că greşeala semnalată de Martinet de a concepe o *lingvistică a vorbirii* pe lîngă o *lingvistică a limbii* a fost făcută chiar de unii elevi ai lui Saussure. De pildă, ***A. Sechehaye*** (1870-1943), *Les trois linguistiques saussuriennes*, "Vox Romanica", (V, 1942, p. 1-48, în special p. 17-28) vorbeşte de o lingvistică a *vorbirii organizate*, care ar avea ca obiect fenomenele concrete, actele prin care limba este pusă în serviciul gîndirii, deci fenomenele ocazionale, opusă lingvisticii *statice*, care lucrează cu generalităţi extrase prin abstractizare şi prin aproximarea concretului, şi lingvisticii *evolutive*. Arătînd că lingvistica vorbirii nu este constituită ca o disciplină autonomă, fiind practicată numai ocazional, Sechehaye trasează programul acestei *ştiinţe* şi domeniile spre care cercetătorii să-şi îndrepte atenţia: "*în fonologie, trebuie să se aibă în vedere tot ce determină variaţia în materie de articulare a fonemelor; în semantică - influenţa factorilor afectivi, creaţia inconştientă prin onomatopee, prin analogie, împrumut, ordine expresivă, ritm etc.*" (*op. cit*., p. 17). El consideră că existau două domenii total neglijate, în acel timp:

1) limbajul copiilor,
2) stilistica şi cercetarea stilului.

Aceste domenii au primit puţin timp după aceea o atenţie deosebită din partea lui ***Ch. Bally*** (1865-1947), întemeietorul stilisticii moderne, şi din partea lui R. Jakobson (1896-1982), iniţiatorul unor metode speciale de cercetare a limbajului copiilor şi a afazicilor.

Greşeala lui A. Sechehaye este aceea de a fi creat graniţe inutile în lingvistică considerînd, aşa cum am mai spus, că vorbirea ar poseda o organizare independentă de limbă. Pe aceeaşi linie, E. Buyssens vorbeşte de şase lingvistici saussuriene (cf. lucrarea lui *Les six linguistiques de F. de Saussure*, in "Revue des langues vivantes", 1942, p. 13-23). Menţionăm că aceste interpretări nu concordă cu concepţia lui F. de Saussure, care nu pare a opune o *lingvistică psihologică* unei *lingvistici sociologice* (pe baza distincţiei discutate), subliniind: "*Rien n'entre dans la langue sans avoir été essayé dans la parole*" (C. L. G. p. 32).

De aceea, considerăm că nici împărţirile actuale ale lingvisticii în lingvistică psihologică sau *psiholingvistică* şi lingvistică sociologică sau *sociolingvistică* nu trebuie acceptate fără rezerve, ele nefiind altceva decît aspecte ale lingvisticii, ştiinţă care studiază limbajul în complexitatea sa.

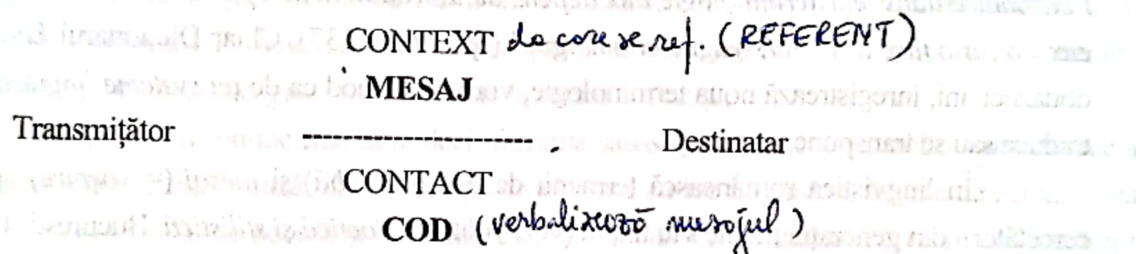
1.2.1.2. Unii lingvişti au reformulat distincţia saussuriană limbă - vorbire, fie prin distincţia

cod - mesaj, fie prin *model - mesaj*, fie prin *limbă - discurs*, fie prin *model - replică*, fie, în sfîrşit, prin *competenţă - performanţă*. Unele dintre aceste reformulări sînt strîns legate de matematizarea contemporană a lingvisticii şi, în special, de apariţia ciberneticii.

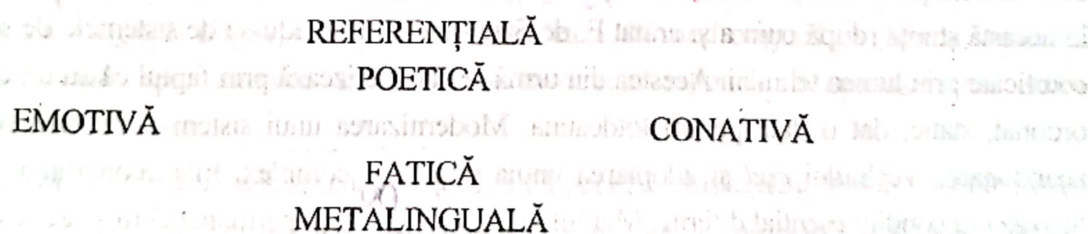
R. Jakobson (1896-1982) şi ***A. Martinet*** (n. 1908) pot fi consideraţi primii cercetători care exprimă opoziţia saussuriană limbă - vorbire prin opoziţia *cod - mesaj*, "*codul fiind organizarea care permite redactarea mesajului şi baza de confruntare a fiecărui element al mesajului pentru desprinderea înţelesului acestuia*" (A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti, 1970, p. 46).

R. Jakobson, vorbind de cele şase funcţii ale limbajului (prin dublarea celor trei funcţii stabilite de filozoful ***K. Buhler*** (1879-1963)), foloseşte curent termenii de *cod* şi de *mesaj*. După părerea lui Jakobson, limba este un *cod* care se interpune între *transmiţător* şi *destinatar*. Cel care se adresează (*transmiţătorul*) transmite un *mesaj* destinatarului. Pentru ca mesajul să-şi îndeplinească funcţiunea, el are nevoie de un *context* la care se referă (*referent*) pe care destinatarul să-l poată pricepe şi care să fie sau verbal sau capabil de a fi verbalizat, de un *cod*, comun celui care codează şi celui care decodează şi, în sfîrşit, are nevoie de un *contact* conducta materială sau legătura psihologică dintre cei doi, care dă posibilitatea să se stabilească şi să se menţină comunicarea (cf. R. Jakobson, *Linguistics and Poetry*, în A. T. Sebeok, *Style in Language*, Mass, 1960, p. 350-370 sau versiunea românească din volumul *Probleme de stilistică*, Bucureşti, 1964, p. 83-91).

Aceste idei au fost schematizate în felul următor:

După părerea lui Jakobson, fiecare din aceşti şase factori determină cîte o funcţie a limbajului, după cum arată următoarea schemă:

Meritul lui Jakobson în reformularea distincţiei saussuriene *limbă - vorbire* constă în aceea că a văzut mai profund modalitatea în care *limba* (*codul*) se actualizează în *vorbire* (*mesaj*) şi de a fi remarcat, împreună cu reprezentanţii Şcolii de la Praga (K. Bühler, B. Malinowskji (1884-1942)) pe lîngă funcţia de comunicare şi expresivă, şi alte funcţii ale limbii: *funcţia conativă*, orientată către *receptor* (*destinatar*); *funcţia emotivă*, orientată şi concentrată asupra *locutorului* (*transmiţătorului*); *funcţia metalinguală*, orientată spre semn, spre limbaj; funcţia referenţială, îndreptată spre context, funcţia fatică orientată spre canalul de comunicare (*op. cit.*, p. 90-91).

Datorită prestigiului celor doi lingvişti, A. Martinet şi R. Jakobson, termenii de *cod* şi *mesaj* sînt folosiţi astăzi de foarte mulţi lingvişti structuralişti, în special în ţările de limbă franceză şi engleză. O

cercetare a întrebuințării cuvîntului *cod* = *limbă* în lingvistica actuală poate releva în ce măsură teoria informației a influențat nu numai pe lingviștii din generația mai tînără, formați după apariția ciberneticii, ci și pe cei din generația vîrstnică, formați înainte de apariția acestei științe. Iată cîteva date concludente în această direcție, aduse în discuție de Mounin, 1972: A. Martinet nu folosește termenul *cod* în lucrările lui mai vechi de 1960. De pildă, în *Économie des changements phonétiques*, Berne, 1954, termenul nu apare niciodată, în schimb el devine titlul unui capitol în *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960. De asemenea, R. Jakobson nu folosește niciodată înainte de 1960 termenul *cod*. E. Beveniste (1902-1976) utilizează acest termen într-un studiu din 1963 intitulat *Coup d'oeil sur le développement de la linguistique*, reprodus în *Problèmes de linguistique générale*, I, Paris, 1966, în lucrările anterioare consacrate acelorași probleme folosind termenul saussurian langue (cf. *Les tendances récentes en linguistique générale*, 1954; *La nature du signe linguistique*, 1939, reproduse în volumul *Problèmes des linguistique générale*, 1966). La E. Buyssens (n. 1900) cuvîntul *cod* nu apare în ediția întîi din 1943, dar apare de douăsprezece ori în ediția din 1967 a aceleiași cărți (cf. *Les langages et le discours. La communication et l'articulation linguistique*, Bruxelles-Paris, 1943, 1967).

P. Guiraud, lingvist foarte receptiv la noutăți, familiarizat și înainte de 1960 cu probleme de matematică și statistică, folosește termenul *cod* abia în 1963 în lucrarea *Études de linguistique appliqué*, Paris, 1963. Formularea lui este elocventă: "*Ainsi le discours apparait comme un message et la langue comme un code; cette anallogie est si évidente et si riche que certains linguistes n'hésitent pas à l'introduire dans leur terminologie aux dépens de la traditionelle opposition langue - parole, jugée par eux - à juste titre d'ailleurs-vague et ambigue*" (*op. cit.*, p. 337). Chiar Dicționarul *Larousse* din ultimii douăzeci ani, înregistrează noua terminologie, vorbind de cod ca de *un système linguistique* prin care se traduce sau se transpune un mesaj.

În lingvistica românească termenii de *cod* (= *limbă*) și *mesaj* (= *vorbire*) apar în special la cercetătorii din generația medie sau tînără (vezi volumul *Poetică și stilistică*, București, 1973).

Trebuie atrasă atenția asupra pericolului pe care îl reprezintă această reformulare a distincției saussuriene *limbă - vorbire*. În ciuda preciziei lor, termenii *cod* și *mesaj* pot duce la interpretări simpliste și unilaterale ale procesului de comunicare. Limba, fără a înceta de a fi un cod, este mai mult decît un cod. Ea face parte din semiotică, fiind poate cel mai important sistem semiotic, dar ocupă un loc special în această știință (după cum a și arătat F. de Saussure) distingîndu-se de sistemele de semne și semnale codificate prin lumea tehnicii. Acestea din urmă se caracterizează prin faptul că au un caracter pe deplin ordonat, static, dat o dată pentru totdeauna. Modernizarea unui sistem de codificare tehnic impune abandonarea vechiului *cod* și adoptarea unuia nou, mai complex, mai economicos. Sistemul limbii lucrează în condiții esențial diferite. Mai întîi de toate, el este în permanentă mișcare (elementele care țin de diacronie împletindu-se cu cele de sincronie); în orice moment, limba conține *reminiscențe* ale trecutului și *premize* ale viitorului; ea se constituie după expresia lui E. Coseriu, 1968, diacronic și funcționează sincronic. Pe de altă parte, limba nu renunță la vechiul sistem de codificare, printr-o decizie, pentru a-l înlocui cu altul nou. Mai mult decît atît: asistăm la o îmbogățire permanentă a sistemului existent. Deci, limba cuprinde nu numai un cod, ci și istoria codului respectiv (cf. Mounin, 1972). În al treilea rînd, așa cum remarca R. Jakobson, unul din puținii cercetători care, folosind termenul de cod, nu confundă limba cu alte sisteme semiotice, limba are, pe lîngă funcția de comunicare, și alte funcții (artistică, de reflectare a realității, cognitivă etc.) pe care nu le au codurile tehnice. Toate aceste fapte arată că nu trebuie părăsită distincția saussuriană *limbă - vorbire* pentru distincția considerată sinonimă de *cod - mesaj*, întrucît aceasta din urmă poate duce la confuzii grave privind specificul limbajului uman.

1.2.1.3. O altă distincţie considerată sinonimă celei *limbă - vorbire* este distincţia ***model (pattern) - vorbire (speech)***, care apare mai ales în lingvistica americană dinainte de 1960 şi uneori şi în lingvistica engleză. Ea porneşte de la Whitney şi se continuă în secolul nostru la Boas, Sapir şi Bloomfield. De pildă, E. Sapir, *Language*, 1921, vorbeşte, independent de Saussure, de *model patern* şi de *speech* (cartea sa are subtitlul *O introducere în studiul vorbirii: An introduction to the study of speech*). Pe aceeaşi linie, Sapir vorbeşte de *sound - pattern* (= *sunet-model*), echivalent cu *fonemul* şi de un *sound*, echivalent cu sunetul realizat, pornind deci tot de la o distincţie echivalentă cu cea a lui F. de Saussure *limbă - vorbire*. Alţi lingvişti americani, în special elevi direcţi ai lui Sapir, reformulează această distincţie prin distincţia *model - mesaj* sau *model - replică* (de pildă, Chao, *La linguistique et les systèmes symboliques*, Paris, 1969).

O reformulare parţială a distincţiei saussuriene *limbă - vorbire* găsim în lingvistica franceză, în special la elevii lui A. Meillet şi G. Guillaume (1883-1960): este vorba de distincţia *limbă* (= *langue*) - *discours*. Astfel, G. Guillaume, *Langage et science du langage*, Paris-Québec, 1964, consideră, ca şi M. Cohen, că noţiunea şi termenul de *parole* ar fi *pernicioase* în lingvistică. De aceea, celebra formulă saussuriană:

langage = *langue* + *parole*

este rescrisă de Guillaume ca:

langage = *langue* + *discours* (= *parole*)

Această formulă se găseşte la toţi elevii lui Guillaume (P. Imbs, R. Vallin, G. Moignet, B. Pottier, A. Jakob, H. Bonard, P. Wunderli), iar prin aceştia la aproape toţi lingviştii francezi din generaţia mai tînără, căci, după cum se ştie, *guillaumismul* este în floare în Franţa.

Formula aceasta răspunde mai bine decît formula saussuriană concepţiei psiho - sistematice a lui G. Guillaume, care se interesează mai ales de procesele care au loc în gîndire, înainte de actualizarea unui fenomen în *vorbire*. Ea se acordă şi cu definirea *guillaumiană* a semnului lingvistic ca "*mediator între* ***semnificatul de putere*** (*puissance*) şi ***semnificatul de efect***":

Signifié de puissance → ***signe*** → ***signifié d'effet.***

(Problema semnului lingvistic este prezentată în cap. 4 din această lucrare). Aici menţionăm numai faptul că prin această corelare a formulei *langage* = *langue* + *discours* cu formula *signifié de puissance - signe - signifié d'effet*, G. Guillaume abordează, în mod original, problema *universaliilor lingvistice de formă*, apropiindu-se astfel de unele direcţii raţionale dezvoltate după aceea de transformaţionaliştii americani.

1.2.1.4 În sfîrşit, o reformulare parţială a dicotomiei saussuriene *limbă - vorbire* există la transformaţionalişti sub forma distincţiei ***competenţă - performanţă***. Chomsky, care foloseşte prima dată aceşti termeni atît de răspîndiţi astăzi, înţelege prin *competenţă* (*competence*) ştiinţa implicită a vorbitorului / auditorului ideal privind limba sa, iar prin *performanţă* (*performance*), întrebuinţarea concretă a limbii într-o situaţie dată. Chomsky face astfel distincţie între ceea ce un vorbitor ştie şi ceea ce face (cf. N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge (Mass.), 1965, p. 4). Mai clar spus, prin competenţă Chomsky înţelege ansamblul regulilor necesare pentru a vorbi corect o limbă, iar prin performanţă, enunţurile obţinute prin aplicarea acestor reguli. Chomsky concepe limba ca un proces generativ, deci în mod dinamic, nu ca un inventar de semne, sistematic, dar static, cum îl concepea F. de Saussure. În acest sens, dicotomia chomskyană este mai aproape de concepţia humboldtiană privind limba ca *enérgeia* şi nu ca *ergon*, ca *tehnică* şi nu ca *produs*. De aceea, gramatica generativă actuală se orientează mai mult spre Humboldt decît spre Saussure,

1.2.1.5 Dacă la toţi lingviştii discutaţi mai sus, distincţia saussuriană *limbă - vorbire* era menţinută ca dicotomie, revizuirile fiind mai mult sau mai puţin de ordin terminologic, la alţi lingvişti, de care ne vom ocupa în continuare, dicotomia saussuriană devine tricotomie, punîndu-se astfel problema rafinării formulei lui F. de Saussure.

Prima încercare de transformare în tricotomie a dicotomiei *limbă - vorbire* aparţine lui L. Hjelmslev (1889-1965), profesor la Copenhaga, reprezentant al şcolii glosematice daneze, şi lui Lotz, profesor la New York. Aceştia au prezentat în 1951 la o *Conferinţă de semantică,* iniţiată de E. Benveniste la Nisa, un proiect teoretic în care apare distincţia a trei aspecte în limbă: *schema* (= limba) - *norma stabilită - vorbirea*, în loc de două din lingvistica saussuriană. Fiecăruia din cele trei aspecte, trebuiau să le corespundă, după autorii citaţi, trei discipline particulare: *cenemica, fonematica* şi *fonetica*, iar la nivel semantic, trei discipline care să studieze în planul expresiei şi al conţinutului *pleremele, sememele* şi *semele*, adică *plerematica, sematica* şi *sematica*.

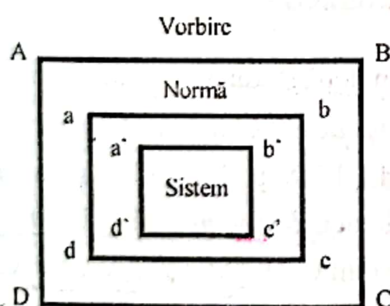
O prefigurare a acestei tricotomii exista la Hjelmslev încă din 1942, în articolul *Langue et parole*, in "Cahiers Ferdinand de Saussure", II, 1942, p. 29-44, republicat în volumul *Essais linguistiques*, 1959, p. 59-81 (cf. şi L. Hjelmslev, *La stratification du langage*, în "Word", X, 1954, p. 188). Aici Hjelmslev crede că limba poate fi concepută în trei feluri diferite: ca *schemă,* adică formă pură în care elementele s-ar defini prin valoarea lor opozitivă, relativă şi negativă, ca *uz* (= *usage*), ansamblul actelor concrete şi ca *normă*, care ar fi o abstracţie scoasă din *usage* printr-un artificiu de metodă. Dar în articolul din 1942, Hjelmslev nu dă importanţă acestui ultim element, opoziţia fundamentală fiind între *schemă* şi *uz*, adică între *limbă* şi *vorbire.*

Această încercare de a transforma dicotomia saussuriană în tricotomie este dezvoltată de E. Coşeriu (n. 1921) în amplul studiu *Sistema, norma y habla*, R. F. H. C., 9. Montevideo, 1952, p. 113-177, reprodus în volumul *Teoria del lenguaje y lingüistica general*, Madrid, 1963, p. 11-113; o formă prescurtată a articolului se află *în Studi Linguistici in onore di Vittore Pisani* sub titlul *Sistema, Norma e "Parola"*, Brescia, f. d.

Pornind de la Saussure, dar şi de la Hjelmslev, Humboldt, Gabelentz, Croce, Vossler, Bühler, Coşeriu consideră *norma* ca un element intermediar între *limbă* şi *vorbire*, ca un prim grad de abstractizare, cuprinzînd *vorbirea* minus variantele individuale şi ocazionale care se găsesc în aceasta, pe cînd *sistemul* (= *limba*) ar fi al doilea grad de abstractizare, care reţine numai opoziţiile funcţionale, normele indispensabile, eliminînd tot ceea ce este tradiţie non-distinctivă. În trecerea de la *normă* la *sistem* se elimină tot ceea ce este *variantă facultativă* sau *variantă combinatorie*, conservîndu-se numai ceea ce este pertinent din punct de vedere funcţional. *Sistemul*, după părerea lui Coşeriu, este o "*reţea de funcţiuni*" care se realizează în forme sociale determinate mai mult sau mai puţin constante. Ceea ce i se impune unui individ, limitînd libertatea lui expresivă şi comprimînd posibilităţile oferite de sistem este *norma*. Ea este, de fapt, un sistem de realizări obligatorii, de "*impuneri sociale şi culturale*" (*imposiones sociales y culturales*) (*op. cit.*, p. 81), care variază după comunitate. În aceeaşi comunitate lingvistică şi în acelaşi sistem funcţional pot exista diferite norme (limbaj familiar, popular, limbă literară). În activitatea sa lingvistică, individul vorbitor cunoaşte sau nu cunoaşte norma şi are mai mare sau mai mică cunoştinţă privind sistemul. Necunoscînd norma se ghidează după sistem, putînd fi sau nu în acord cu norma (creaţia analogică), cunoscînd-o, o poate repeta în limitele mai mici sau mai mari ale expresivităţii. Marii creatori au rupt-o conştient cu norma. Citîndu-l pe Humboldt şi pe Croce, Coşeriu concepe *limba* ca *tehnică*, sau mai bine zis ca *ştiinţă* (*saber*), de a vorbi, arătînd că, în realitate, nu învăţăm o limbă, ci

învățăm să creăm într-o limbă, adică învățăm normele care ghidează creația într-o limbă, cunoscînd directivele, sistemul și elementele pe care sistemul ni le indică.

Norma presupune o opțiune între două sau mai multe variante, ***sistemul*** este, în schimb, indiferent la acea opțiune, el le cuprinde ca posibilități. De exemplu, sistemul funcțional românesc admite cele două variante de plural: *tramvaie - tramvaiuri, case - cäși, rîndunici - rîndunele*, dar norma nu este indiferentă, preferînd întotdeauna una din cele două forme. Există în istoria fiecărei limbi, în trecere de la o normă la alta, un moment cînd norma este incertă. În realitate, există diferite norme parțiale (sociale, regionale), dat fiind faptul că norma este întotdeauna mai puțin generală decît sistemul. *Norma* poate coincide aparent cu *sistemul* (cînd sistemul oferă o singură posibilitate), așa cum realizarea individuală poate coincide cu norma, însă, după părerea lui Coșeriu, aceasta nu înseamnă că se poate părăsi distincția dintre cele două concepte, care se referă la planuri diferite de abstractizare. Sistemul și norma nu sînt realități autonome sau realități opuse vorbirii, ci forme, abstracțiuni, care se elaborează pe baza activității lingvistice concrete, în relație cu modelele pe care ea le utilizează. În concluzie, vorbirea cuprinde actele lingvistice concrete înregistrate în momentul producerii lor, norma reprezintă primul grad de abstractizare, conținînd numai ceea ce în vorbirea concretă este repetiție de modele anterioare (limbajul fiind în orice moment creație și repetiție), iar sistemul, care este al doilea grad de abstractizare sau de formalizare, reține numai ceeà ce este opoziție funcțională sau valoare funcțională. Sistemul este, după părerea lui Coșeriu, "*sistema de posibilidades, de coordenadas que indican caminos abiertos y caminos cerrados: puede considerarse como conjuncto de imposiciones, pero también, y quizá mejor como conjuncto de libertades, puesto que admite infinitas realizaciones y sólo exige que no se afectan las condiciones funcionales del instrumento lingüistico*" (*Teoria del leguaje y lingüística general*, 1963, p. 98). Vorbind despre limitele și libertățile pe care le oferă sistemul, Coșeriu folosește o comparație sugestivă: sistemul nu impune vorbitorului mai multe limite decît îi impun unui pictor pînza și culorile: pictorul nu poate depăși spațiul pînzei - instrument și nu poate folosi culori care nu *merg*, însă, în limitele pînzei și ale întrebuințării culorilor, libertatea expresivă a pictorului este nelimitată, absolută. Concepția lui Coșeriu privind tricotomia *sistem - normă - vorbire* poate fi reprezentată grafic prin schema alăturată (cf. *op. cit.*, p. 95).

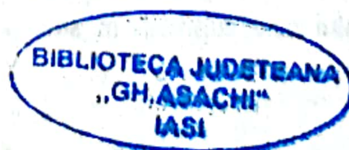

Aici, dreptunghiul mare A - B - C - D reprezintă *vorbirea efectiv realizată*, adică actele lingvistice concrete, înregistrate în momentul producerii ei; dreptunghiul mijlociu a - b - c - d reprezintă *norma*, adică ceea ce în vorbirea concretă este repetiție de modele anterioare, eliminîndu-se ceea ce este variantă individuală, ocazională sau momentană; dreptunghiul mic a'- b'- c'- d' reprezintă sistemul, care conține numai ceea ce în normă este formă indispensabilă, opoziție funcțională.

Coșeriu merge mai departe arătînd că distincția tripartită *sistem - normă - vorbire* soluționează problema mult discutată a antinomiei saussuriene *limbă - vorbire*: sînt acești termeni antitetici sau reprezintă elemente care se includ reciproc ?

Luînd în considerație mecanismul complex al procesului de comunicare, Coșeriu arată că cei trei termeni, deși structurați în mod diferit, nu sînt antitetici. Cele patru concepte fundamentale pe care le implică

1) sistemul,
2) norma,

3) norma individuală,

4) vorbirea concretă.

trebuie corelate cu trei concepte secundare (în trecerea de la un plan de abstractizare la altul):

a) fapte de vorbire,

b) fapte de normă individuală,

c) fapte de normă socială.

Din această corelare rezultă următoarele opoziţii:

1) Dacă opoziţia se stabileşte între *sistem* şi *realizare*, atunci *limba* cuprinde numai sistemul, iar *vorbirea* toate celelalte concepte, deci atît grade de abstractizare (norme sociale şi individuale), cît şi planul concret al vorbirii.

2) Dacă opoziţia se stabileşte între *concret* şi *abstract*, *limba* cuprinde toate conceptele care se referă la grade de abstractizare (normele sociale şi individuale şi sistemul), pe cînd *vorbirea* cuprinde numai vorbirea concretă (= *hablar concreto*).

3) Dacă opoziţia se stabileşte între *social* şi *individual*, *limba* cuprinde *sistemul* şi *norma*, iar *vorbirea* cuprinde norma individuală şi vorbirea concretă (*ibid*., p. 101).

4) Dacă opoziţia se stabileşte între *noutate* sau *originalitate expresivă* şi *repetiţie*, *vorbirea* cuprinde numai faptele de vorbire din grupa a, iar *limba* toate celelalte concepte, inclusiv aspectele sistematice şi normale ale vorbirii.

Fără îndoială, distincţia tripartită are o mare importanţă teoretică şi metodologică, fapt relevat chiar de E. Coşeriu: "*En efeto este distinction - que no es ni arbitraria ni convencional, puesto que se manifesta en los aspectos formales del proprio hablar concreto - nos permite ver claramente la absoluta convencionalidad de la oposición lengua - habla, nos hace ver cuáles pueden ser los criterios considerados al establerse esa convención y, al mismo tiempo, nos indica la imprescindible necesidad de declarar en cada caso la convención adoptada*" (*op. cit.*, p. 104). Pe de altă parte, distincţia între normă şi sistem dezvăluie mai bine funcţionarea limbajului, activitatea lingvistică, care, după E. Coşeriu, este în acelaşi timp creaţie şi repetiţie sau, cu alte cuvinte, este mişcare obligatorie şi mişcare liberă, în limitele oferite de sistem (cf. şi Coşeriu, 1996, p. 64-68).

1.2.1.6 Ideile de mai sus sînt dezvoltate apoi de E. Coşeriu în două studii *Sincronía, diacronía e historia*, Montevideo, 1958, şi *Sincronía, diacronía y tipología*, in *Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología románicas*, Madrid, 1965, C. S. I. C., Madrid, 1968, p. 269-283. Aici autorul corelează distincţia sa tripartită (care în al doilea studiu, consacrat tipologiei, devine ***normă - sistem - tip lingvistic***) cu distincţia pe care o vom discuta în paragraful următor: cea dintre *sincronie* şi *diacronie*, care nu este concepută ca o antinomie, ci ca o simplă distincţie metodologică, care nu priveşte planul obiectului, ci numai planul investigaţiei. Ceea ce voim să menţionăm aici este faptul că autorul stabileşte o interdependenţă strictă între ***vorbire - normă - sistem*** şi ***sincronie - diacronie***, pe de o parte, şi între ***normă - sistem - tip lingvistic*** şi ***sincronie - diacronie***, pe de altă parte. ***Tipul lingvistic*** este privit ca un nivel de formalizare şi de abstractizare mai înalt decît *sistemul* (= limba), după cum acesta din urmă este un nivel mai înalt decît *norma* (cf. şi Coşeriu, 1992-1993, p. 49-50).

Se ajunge la ideea, foarte fructuoasă în cercetările de ***diacronie***, că *diacronia vorbirii* este cuprinsă în *sincronia normă* (deci *mişcarea vorbirii* fără *mişcarea normei*), *diacronia normei* în *sincronia sistemului* (deci, *mişcarea normei* fără *mişcarea sistemului*), iar la nivel tipologic: diacronia sistemului este cuprinsă în sincronia tipului lingvistic (deci, *mişcarea limbii* fără *mişcarea tipului lingvistic*).

Distincţiile lui E. Coşeriu au fost acceptate de foarte mulţi lingvişti şi aplicate la diferite compartimente ale limbii.

De pildă, la noi în ţară A. Avram, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, aplică la fonetică şi fonologie conceptul de *normă* prezentînd următoarea ierarhie:

Limbă	I. Sistem	1. Arhifoneme	
		2. Foneme	Abstract
	II. Normă	3.Variante independente	
		4. Variante poziţionale	
Vorbire	III. Vorbire	5. Sunete concrete	Concret

De asemenea, relaţia dintre normă şi frecvenţă a fost luată în discuţie de I. Dănăilă, *Note despre conceptul de normă lingvistică*, LR, XII, 1963, p. 325-334 şi de P. Miclău, *Limbă şi vorbire*, AUB, Seria Ştiinţe sociale, Filologie, XIV, 1965.

Din punct de vedere teoretic, problema are, aşa cum arată I. Coteanu, *Dicotomie sau tricotomie lingvistică ?* în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 153-154, un vădit caracter filozofic. Ea priveşte relaţia *general- particular* ca *general - particular - individual* şi dialectica ei. Perechile *general* (= abstract) - *particular* (= concret) depind de fenomenul luat în discuţie. De exemplu, complexul şi fenomenul lingvistic numit dialect, subdialect sau grai reprezintă generalul (abstractul) faţă de modul în care acest complex este redat de vorbitori. Acelaşi complex joacă un rol de particular în raportul dintre un dialect subdialect sau grai şi o limbă dată. În mod analog, o limbă dată reprezintă particularul faţă de tipul lingvistic sau faţă de limbajul uman în general.

Un exemplu de natură fonetică este şi mai elocvent în această privinţă: sunetul este individual, concret, deci este fapt de vorbire, pe cînd fonemul este general şi abstract, deci este fapt de limbă. După părerea lui Coşeriu, contradicţia care apare între sunet, rostit de individul vorbitor şi fonem ca esenţă se rezolvă prin acceptarea conceptului de ***sunet - tip***, plasat între *sunet* şi *fonem* şi considerat ca o treaptă în procesul de abstractizare care duce la generalul numit *fonem*. Dar ca şi fonemul, *sunetul - tip* nu se realizează niciodată într-un exemplar unic, pentru simplul motiv că el rezultă dintr-un proces de abstractizare. *Sunetul - tip* ar fi deci o clasă de sunete (un *clasem*), după terminologia lui A. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966. Clasemului putem să-i atribuim calităţi mai abstracte decît sunetului. Considerînd că s-ar realiza prin *sunet - tip*, norma ar reprezenta, pe de o parte, un moment şi o treaptă de abstractizare de la sunet la fonem, iar pe de altă parte ar fi cuprinsă în amîndouă. De aceea, după părerea lui Coteanu, *op. cit.*, p. 154, norma ar putea fi numită "*limitarea funcţiilor unui sistem dat în condiţii prestabilite*".

În încheierea discuţiei despre distincţia limbă - vorbire readucem în prim plan întrebarea cheie pusă la început: trebuie părăsită dicotomia limbă - vorbire (stabilită de F. de Saussure şi reformulată în diferite moduri după aceea) sau nu ?

Problema este deosebit de dificilă şi drept dovadă putem lua dilema multor lingvişti de astăzi, care de multe ori, în aceeaşi lucrare se contrazic, concepînd relaţia fie ca dicotomie fie ca tricotomie. După părerea noastră, ambele puncte de vedere sînt juste. Nu trebuie părăsită nici dicotomia *limbă - vorbire*, nici tricotomia *limbă - normă - vorbire*. Ele sînt bunuri cîştigate în lingvistică. O eventuală opţiune depinde de punctul de vedere din care privim limba. Aşa cum a arătat I. Coteanu (*op. cit.*, p.

154), în relaţia *vorbire - limbă,* termenii au caracter abstract, căci *vorbire* înseamnă vorbire individuală indiferent de loc şi de timp, iar *limbă* înseamnă *schemă,* sistemul exprimării individuale. Conceptul de *normă,* reprezentînd particularul, nu poate fi introdus aici decît dacă *vorbirea* devine vorbirea X, X', X'', ..., X^n, iar limba, limba X. Deci, dacă cercetăm limba română, sau franceza sau germana, putem şi trebuie să cercetăm şi norma de funcţionare a fiecăreia dintre aceste limbi. Orice limbă dată este, pentru relaţia vorbire - limbă, un mod de manifestare a acestei relaţii. Elementul care face ca acest mod să devină un particular este tocmai norma şi se poate spune că româna, franceza, germana sînt norme ale limbii ca fenomen specific uman, pentru că sînt moduri de condiţionare a acestuia. Deci, atunci cînd ne referim la o limbă dată, putem adopta tricotomia *limbă (= sistem) - normă - vorbire,* dar cînd ne referim la *limbaj* ca facultate umană, putem adopta dicotomia lui F. de Saussure, exprimată foarte bine de G. Guillaume prin ecuaţia:

limbaj = limbă + vorbire (discours)

1.2.2 ***Sincronie - diacronie***. A doua dicotomie fundamentală din C. L. G. este *sincronie - diacronie*, adică distincţia între *starea* (şi *studiul*) limbii la un moment dat a funcţionării ei şi *istoria* (şi *studiul*) limbii respective.

S-a arătat mai sus că această distincţie se găseşte cu mult înaintea lui F. de Saussure. Prof. Gh. Ivănescu (*La distinction entre la linguistique descriptive et la linguistique historique au XIXe siècle*, în *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna-Florence, 1972, vol. I, Bologna, 1975, p. 144-149) a adus numeroase dovezi în acest sens. Primul care face o distincţie clară între lingvistica sincronică şi cea diacronică pare a fi ***François Thurot*** (1768-1832) în *Remarques* pe care le face la traducerea franceză a operei lui James Harris, *Hermès ou recherches philosophiques sur la grammaire générale*, Paris, 1796.

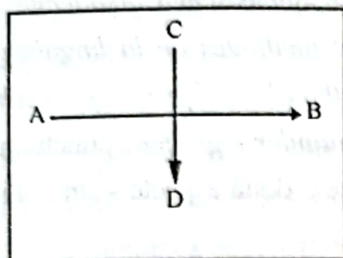
Fr. Thurot foloseşte pentru cele două feluri de lingvistică termenii de ***ordre sistematyque*** şi ***etymologie*** (cf. şi E. Coşeriu, *François Thurot*, in "Zeitschrift für französische Sprache und Literatur", LXXVII, 1967, p. 30-34. O distincţie similară face August Ferdinand Bernhardi (1769-1820) în *Anfangsgründe der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1805. Dar, aşa cum arată prof. Gh. Ivănescu, *op. cit.*, p. 146, distincţia lui Thurot a fost ignorată de lingviştii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi de cei din secolul nostru. În schimb, cea a neamţului Bernhardi a fost reluată şi dezvoltată de W. von Humboldt, iar prin aceasta din urmă de aproape toţi marii lingvişti din secolul al XIX-lea care i-au precedat pe neogramatici (de pildă la H. Steinthal (1823-1899) şi la A. Schleicher (1821-1868)). Apoi ea se întîlneşte la Baudouin de Courtenay, la G. Gröber şi la G. von der Gabelentz. Pe timpul cînd F. de Saussure îşi ţinea celebrele prelegeri de lingvistică generală, ***A. Marty*** (1847-1914) propunea separarea părţii descriptive de partea generică a filozofiei limbii, în lucrarea *Zur Sprachphilosophie*, Halle, 1910 (Pentru alte date, vezi Konrad Koerner, *Practicing Linguistic Historiography*, Amsterdam/Philadelphia, 1989, p. 257-264). Dar spre deosebire de toţi înaintaşii lui, Saussure transformă această distincţie într-un principiu fundamental de separare a lingvisticii istorice de cea sincronică (descriptivă) prin cunoscuta formulă că "*adevărul sincronic nu coincide cu cel diacronic*", iar opoziţia între lingvistica istorică şi cea descriptivă este "*absolută şi nu suferă nici un compromis*" (C. L. G., p. 119). Deci, remarcînd un dualism net care opune sincronia diacroniei, Saussure vorbeşte de o opoziţie *ireductibilă* şi *sans compromis*, principiu combătut mai întîi de Meillet (care arată că limba este întotdeauna în mişcare şi că lingvistica statică nu există) şi apoi de alţi lingvişti.

Trebuie însă să se ţină seama că atunci cînd F. de Saussure a conceput această antinomie ireductibilă el a pornit de la noţiunea de ***valoare***, luată din economia politică. Arătînd că economia

politică şi istoria economică sînt şi trebuie să fie discipline diferite pentru că este vorba de un "*système d'équivalence entre des choses d'ordres différents*" (C. L. G., p. 115), F. de Saussure crede că toate ştiinţele care lucrează cu noţiunea de valoare trebuie să facă distincţie între static şi evolutiv. El distinge două planuri, sau mai bine zis două axe pe care pot fi aranjate faptele lingvistice:

1) ***axa simultaneităţii*** (AB), cuprinzînd raporturile dintre obiectele coexistente, unde orice intervenţie a timpului este exclusă şi .

2) ***axa succesivităţii*** (CD), pe care nu putem lua în consideraţie decît un obiect de fiecare dată, dar pe care sînt situate toate obiectele de pe prima axă cu modificările lor (C. L. G., p. 115). Iată schema lui F. de Saussure, *op. cit.*, p. 115:

După părerea lui F. de Saussure, aspectul sincronic primează asupra celui diacronic, pentru că "*pentru masa vorbitoare este adevărata şi singura realitate*" (C. L. G., p. 128). Pentru subiectul vorbitor, succesiunea în timp a faptelor de limbă este inexistentă, căci el se află în faţa unei stări. De asemenea, lingvistul care vrea să înţeleagă această stare trebuie să facă abstracţie de tot ce ştie şi să ignore diacronia, căci el nu poate intra în conştiinţa subiectelor vorbitoare decît suprimînd trecutul (C. L. G., p. 117).

Dînd prioritate lingvisticii sincronice, pentru că numai ea corespunde intuiţiei subiectului vorbitor, Saussure a făcut o întoarcere de 180 de grade faţă de lingvistica secolului al XIX-lea care acorda atenţie în mare parte sau exclusiv lingvisticii diacronice. Efectele negative ale acestei întoarceri bruşce au fost simţite în deceniile al IV-lea şi al V-lea, cînd unii elevi a lui F. de Saussure au acordat atenţie exclusiv studiului sincronic, neglijînd total pe cel diacronic. Mai mult decît atît: s-a considerat, că deşi ambele perspective sînt legitime, pentru a surprinde sistemul trebuie să te retragi în sincronie, sau mai bine zis în statică, trecîndu-se peste faptul că starea limbii la un moment dat este o fază de evoluţie, nu o fază statică, ci dinamică, că sistemul limbii e în permanentă schimbare într-un echilibru nestabil.

De aceea, antinomia saussuriană *sincronie - diacronie* a fost greşit înţeleasă de mulţi structuralişti, căci F. de Saussure nu exclude din investigaţie cercetarea diacronică. El vorbeşte de legi sincronice şi de legi diacronice care ar fi total diferite: primele sînt generale, dar nu imperative, celelalte sînt imperative, dar nu generale. Vorbind de legi diacronice, el nu exclude ştiinţa care cercetează acţiunea acestor legi. De aceea, excluderea lingvisticii diacronice nu-i aparţine lui Saussure, ci unor elevi ai lui, mai ales indirecţi, care nu l-au înţeles, şi care au pornit de la afirmaţia că pentru vorbitorul obişnuit axa succesivităţii nu există.

Cert este faptul că sistemul limbii este văzut de F. de Saussure în mod static, sau mai bine zis ca ceva static. El concepe schimbarea ca ceva exterior sistemului, căci altfel nu ar vedea o incompatibilitate între conceptul de sistem şi cel de schimbare.

Nu sistem şi schimbare, cum crede Saussure, ci sistem în mişcare, spune E. Coşeriu, *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*, München, 1975, p. 238. Limba este în orice moment şi sincronică şi diacronică, căci fiecare etapă a limbii împleteşte elemente ale trecutului cu premize ale viitorului. Mai mult decît atît: chiar într-un timp fizic foarte scurt, împletirea elementelor care ţin de diacronie cu cele de sincronie se face organic în procesul învăţării limbii materne de către copil, în diferenţele dintre limba bătrînilor şi a tinerilor etc.

De aceea, antinomia ***sincronie - diacronie***, aşa cum a fost ea enunţată de F. de Saussure, nu a fost acceptată de majoritatea lingviştilor contemporani, obişnuiţi a da prioritate lingvisticii istorice (Pentru

criticile aduse lui Saussure (vezi Iordan, 1962, p. 293).

De pildă, ***O. Jespersen*** (1860-1943) ataca încă în 1916, anul în care apărea C. L. G., conceptul de *stare* a limbii şi arăta că în fiecare clipă limba este în curs de a se schimba (într-o recenzie făcută la C. L. G.). De fapt, Jespersen demonstrase încă din 1909, cînd începuse să publice monumentala sa lucrare, cum se poate îmbina în mod fericit descrierea sincronică cu cercetarea diacronică (este vorba de *Modern English Grammar*, I-VII, 1909-1949).

1.2.2.1 Dar hiatusul pe care antinomia lui Saussure îl provocase între lingvistica istorică şi cea descriptivă este învins de către Walther von Wartburg (*Das Ineinandergreifen von descriptiver und historischer Sprachwissenschaft*, in *Berichte über Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil.-hist. Klasse*, 1931; *idem*, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1946, ediţia franceză a cărţii *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle, 1943). ***W. v. Wartburg*** (1888-1971) vorbeşte de îmbinarea (*Ineinander - greifen*) punctului de vedere istoric cu cel descriptiv în cercetarea limbii şi de faptul că între cele două aspecte - sincronic şi diacronic - este o strînsă legătură.

Însă extinderea noţiunii de sistem la istoria limbilor a fost făcută de către reprezentanţii Cercului de la Praga care în celebrele lor teze afirmă explicit: "*Concepţia despre limbă ca sistem funcţional trebuie aplicată, de asemenea, şi la studiul stărilor trecute ale limbii, fie că este vorba de reconstruirea lor fie că e vorba de a constata evoluţia lor. Nu pot fi puse bariere de netrecut între metoda sincronică şi cea diacronică, aşa cum face Şcoala de la Geneva*" (*Thèses présentées au Premier Congrès des philologues slaves*, "Travaux du Cercle Linguistique de Prague, I, 1929, p. 7). Mai tîrziu, A. Martinet (*Économie des changements phonétiques*, Berna, 1955) aplică metodele lingvisticii structurale la studiul diacronic al limbii, ţinînd seama de relaţiile din cadrul sistemului. Apoi fuziunea dintre sincronie şi diacronie s-a făcut şi în alte compartimente ca morfologia şi sintaxa, semantica, gramatica comparativ - istorică a familiilor de limbi, dialectologia istorică, prin luarea în consideraţie a metodelor structurale.

1.2.2.2 Cu toate acestea, contribuţia cea mai de seamă pentru îmbunătăţirea delimitării saussuriene sincronie - diacronie a adus-o E. Coşeriu, *Sincronía, diacronía e historia*, Montevideo, 1958, care a arătat clar că această distincţie nu se referă la planul *obiectului* (= limbă), ci numai la planul *investigaţiei* (= lingvistică). Formularea "*limba se constituie diacronic şi funcţionează sincronic*" pe care o face Coşeriu nu implică nici o separare reală în limbă, căci *funcţionarea*, care ţine de sincronie, şi *constituirea*, care ţine de diacronie, nu sînt două metode, ci una singură. Limba este în orice moment un dat şi un posibil, iar cercetarea trebuie să îmbrăţişeze ambele aspecte, zice Coşeriu. Independentă de diacronie este descrierea sincronică şi nu starea reală a limbii, care este totdeauna un rezultat al stării precedente. După părerea lui Coşeriu, antinomia saussuriană poate fi depăşită definitiv numai prin conceperea limbajului ca *enérgeia*, adică ca o tehnică continuă, ca o "*permanentă construire*" a sistemului. Greşeala lui Saussure a fost aceea că plecînd de la necesitatea fundamentării unei metode sincronice a confundat obiectul cu mijloacele de investigaţie, lingvistica cu limba. Lingvistica poate fi sincronică sau diacronică, limba, în schimb, nu, căci funcţionarea şi crearea limbii nu se pot despărţi, limba fiind în orice moment al ei şi creaţie şi repetiţie. "*Antinomia sau dubla reparaţie între sincronie şi diacronie (lingvistica sincronică şi lingvistica diacronică) se bazează în fond pe o falsa percepere a sensului istoriei şi a relaţiilor dintre istorie şi descriere. Saussure crede că, aşa cum sincronia ignoră diacronia (trecutul) şi diacronia ar trebui să ignore sincronia ("stările de limbă"). Dar numai prima parte a enunţului este adevărată şi legitimă*" (*Sincronie - diacronie şi istorie*, Bucureşti, 1997, p. 244).

Pe de altă parte, E. Coşeriu a corelat distincţia ***sincronie - diacronie*** cu cea dintre ***sistem - normă*** şi ***vorbire*** stabilind următoarele:

1) o schimbare ţine de *diacronie* dacă se referă la *normă,* dar de *sincronie* dacă se referă la *sistem*;

2) o schimbare ţine de *diacronie* dacă se referă la *vorbire*, dar de *sincronie* dacă se referă la *normă*;

3) la nivelul tipului lingvistic, o schimbare ţine de *diacronie* dacă se referă la *o limbă dată* (= la un sistem dat), dar de *sincronie* dacă se referă la *tip*. Cu alte cuvinte, diacronia vorbirii este cuprinsă în sincronia normei; diacronia normei este cuprinsă în sincronia sistemului, iar, la nivel tipologic, diacronia sistemului este cuprinsă în sincronia tipului. Aceste idei sînt foarte fructuoase în cercetările de istorie a limbii şi în cele de tipologie lingvistică.

În concluzie, antinomia saussuriană *sincronie - diacronie* s-a dovedit a fi mai tîrziu o distincţie necesară nu pentru planul obiectului, ci pentru cel al investigaţiei. În tot cazul, teza lui Saussure privind delimitarea dintre sincronie şi diacronie a suferit o serie de schimbări fundamentale:

1) noţiunea de sistem a fost extinsă şi la istoria limbii;

2) noţiunea de dinamic a fost introdusă şi în cadrul sincroniei;

3) noţiunile sincronie şi diacronie se întrepătrund reciproc, ele sînt în strînsă legătură, nu într-o antinomie ireconciliabilă;

4) opoziţia dintre sincronie şi diacronie nu se pune pe planul obiectului, al limbii, ci pe planul investigaţiei, al lingvisticii. Numai lingvistica poate fi sincronică *sau* diacronică, limba este în orice moment *şi* sincronică *şi* diacronică, căci în orice clipă ea este *creaţie* şi *repetiţie* de modele anterioare. De acest lucru se pot convinge numai cei care concep limba în sens humboldtian de *energeia* şi nu de *ergon*, cum a procedat F. de Saussure şi elevii lui de la Geneva. Fără îndoială, schimbarea de 180 de grade pe care o face Saussure prin punerea pe primul loc a lingvisticii sincronice, într-o epocă în care lingviştii se retrăseseră în diacronie a fost necesară şi ea explică şi exagerarea contrară de transformare a unei distincţii în antinomie ireconciliabilă. Aşa cum arată Coşeriu, "*sincronia saussuriană (în afara pretenţiei de a depăşi descriptivul) este pe deplin legitimă şi necesară şi constituie adevăratul aport al lui Saussure în domeniul lingvisticii; în schimb, diacronia este în întregime nelegitimă. de aceea, nici măcar nu trebuie făcută încercarea de a "concilia" diacronia cu sincronia: trebuie să negăm diacronia saussuriană. Diacronia pură nu are sens: ea trebuie să se transforme într-o istorie a limbii. Într-adevăr, istoria limbii depăşeşte antinomia dintre sincronie şi diacronie pentru că este negarea diacroniei şi, totodată, nu se găseşte în contradicţie cu sincronia*" (E. Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, Bucureşti, 1997, p. 245).

1.2.3 ***Sintagmatic - paradigmatic***. Ferdinand de Saussure, referindu-se la modul de funcţionare a limbii, arată că el se bazează pe două tipuri de relaţii sau de raporturi: ***raporturi sintagmatice*** sau *in praesentia* şi ***raporturi paradigmatice*** sau *in absentia*. Astfel, în vorbire, cuvintele intră în raporturi bazate pe caracterul liniar al semnificantului, care exclude posibilitatea de a pronunţa două elemente deodată. De aceea, aceste elemente se aranjează unele după altele în lanţul vorbirii, formînd combinaţii care sînt numite de Saussure sintagme, formate din două sau mai multe elemente (fr. *re-lire; contre tous; la vie humaine*; *Dieu est bon*; cf. C. L. G., p. 170). Un termen dintr-o sintagmă nu-şi precizează valoarea sa decît dacă el este opus termenului care precede şi care urmează sau ambilor. Pe de altă parte, în afara vorbirii, un element se asociază în memorie cu alţii formînd grupe, care fac parte din tezaurul interior care constituie limba la fiecare individ. Primele sînt raporturile sintagmatice, unind

termeni în *in praesentia*, ultimele sînt raporturi asociative, care unesc termeni *in absentia*. Pentru clarificarea celor două tipuri de raporturi, F. de Saussure face o comparație foarte sugestivă cu o coloană dintr-un edificiu. Coloana se află, pe de o parte, într-un anumit raport cu arhitrava în raport *in praesentia*, căci ambele elemente se află în spațiu unul lîngă altul; pe de altă parte, dacă această coloană este dorică, ea evocă comparația mintală cu coloane de alt fel (ionic, corintian, etc.), deci cu elemente *in absentia*, care nu se găsesc în spațiul respectiv. Noțiunea de sintagmă capătă un sens foarte larg la F. de Saussure, aplicîndu-se nu numai la cuvinte, grupe de cuvinte, ci și la unități mai complexe de orice dimensiune (propoziții și chiar fraze). Cele două tipuri de raporturi constituie baza definirii valorii unui element (cuvînt, morfem, etc.). prin relațiile asociative cuvintele intră în grupuri stabile, iar prin cele sintagmatice se organizează în serii paralele. Hjelmslev a dezvoltat (în *Prolegomena to a Theory of Langage*, 1953, p. 29 și urm.) distincția saussuriană dintre raporturi asociative și sintagmatice, punînd accent pe cele asociative (paradigmatice). În schimb, generativismul actual neagă aproape total axa paradigmatică și iau în considerație numai pe cea sintagmatică, devenind un fel de combinatorică.

1.2.4 ***Semnificat - semnificant.*** Limba este la F. de Saussure un sistem de semne mai mult sau mai puțin arbitrare. Semnului lingvistic și arbitrarității lui îi consacră F. de Saussure o mare parte din C. L. G. Mai întîi, el se ridică împotriva tezei că limba ar fi o nomenclatură, adică o listă corespunzătoare lucrurilor, teză ce fusese la modă în evul mediu, dar mai avea susținători chiar în timpul lui Saussure (cf. Mauro, 1978, p. 55). Această teză nu spune dacă numele este de natură vocală sau psihică și lasă să se presupună că unirea dintre un obiect și un nume ar fi o operație foarte simplă, ceea ce, după părerea lui Saussure, nu corespunde adevărului. El arată că semnul lingvistic unește nu un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică. Aceasta din urmă nu este sunetul material, ci "*amprenta psihică a acestui sunet*". Caracterul mental al imaginii acustice, apare clar cînd ne observăm, spune Saussure, propriul nostru limbaj: fără a mișca buzele și limba, putem vorbi cu noi înșine și putem recita mental o poezie etc., iar aceasta se petrece numai pentru că cuvintele limbii sînt imagini acustice. De aceea, semnul lingvistic este o entitate psihică cu două fețe: conceptul și imaginea acustică. Însă, Saussure crede că pentru *concept* mai potrivit este termenul de *signifié*, iar pentru imaginea acustică termenul de *signifiant*, căci acești doi termeni au avantajul de a "*marca opoziția care-i separă, fie între ei, fie în întregul din care fac parte*" (C. L. G., p. 99).

Semnul lingvistic ca unitate între *signifié* și *signifiant* posedă două caractere primordiale:

1) semnul este *arbitrar* (arbitrariul semnului)

2) *caracterul liniar* al semnificantului (*signifiant*).

Aceste caractere, care fuseseră semnalate încă din antichitate, sînt ridicate de F. de Saussure la rangul de principiu fundamental.

În ceea ce privește prima trăsătură, F. de Saussure arată că legătura care unește cele două laturi ale sistemului lingvistic este arbitrară, nemotivată. Astfel ideea de *soră* nu este legată prin nici un raport interior cu lanțul sonor *s + o + r + ă*, care-i servește de semnificant; proba o oferă diferențele dintre limbi și existența însăși a unor limbi diferite. F. de Saussure recunoaște că principiul arbitrariului semnului lingvistic este vechi și necontestat de nimeni, dar că nu i s-a acordat locul care-i revine în știința limbii și de aceea el îl transformă în principiu fundamental. După Saussure, acest principiu "*domină întreaga lingvistică, iar consecințele lui sînt nenumărate*" (C. L. G., p. 100). Pe baza acestui principiu, lingvistica poate deveni "*le patron général de toute sémiologie*" (p. 101), cînd, bineînțeles, semiologia va deveni o știință organizată. El respinge termenul *simbol* (fr. *symbole*), pentru a desemna semnul lingvistic, pentru

că acest termen ar prezenta inconvenientul de a sugera un "*rudiment de legătură naturală*" (p. 101) între *semnificat* și *semnificant*, de a sugera deci un grad de motivare. F. de Saussure precizează însă și sensul cuvîntului *arbitrar* (fr. *arbitraire*): nu trebuie să ajungem la ideea că semnificantul depinde de libera alegere a subiectului vorbitor, căci acesta din urmă nu are puterea de a schimba nimic dintr-un semn o dată stabilit într-o colectivitate lingvistică. De aceea, lingvistul genevez folosește termenul de *imotivat* (fr. *immotivé*), adică arbitrar în raport cu *semnificatul* (p. 101). El semnalează două obiecții posibile la acest principiu:

1) existența *onomatopeelor*, la care alegerea semnificantului nu este întotdeauna arbitrară și

2) existența *exclamațiilor*, apropiate ca natură de onomatopee, dar cu un caracter imotivat mai bine precizat. F. de Saussure arată însă că onomatopeele și exclamațiile sînt de importanță secundară, iar originea lor simbolică (motivată) este în parte contestată: o dată introduse în limbă, ele sînt încadrate mai mult sau mai puțin în evoluția fonetică, morfologică etc., devenind din ce în ce mai nemotivate.

Al doilea principiu - ***caracterul liniar al semnificantului*** - diferențiază limba și celelalte sisteme semiotice auditive de sistemele semiotice pluridimensionale (semnalele maritime, militare, de circulație etc.). Semnificantul, fiind de natură auditivă, se desfășoară numai în timp și are caracterele pe care le are timpul:

a) el reprezintă o durată,

b) această durată este măsurabilă cu o singură dimensiune: ea este o linie. F. de Saussure constată că acest principiu este evident pentru oricine, dar că el a fost întotdeauna neglijat, poate pentru că toți l-au găsit foarte simplu. Dar, după Saussure, el este fundamental și consecințele lui sînt incalculabile; importanța lui este egală cu aceea a primei legi. Tot mecanismul limbii depinde de acest principiu pentru că el explică cele două raporturi fundamentale: raporturile sintagmatice și raporturile asociative, discutate la 1.2.3. În vorbire, cuvintele contractează între ele raporturi bazate pe caracterul liniar al semnificantului, excluzîndu-se astfel posibilitatea de a pronunța două elemente de o dată. Prin acest caracter liniar, semnul lingvistic se distinge de alte semne din natură și societate.

1.2.4.1 Teza lui F. de Saussure privind ***semnul lingvistic*** și ***caracterul său arbitrar*** a comportat mai multe discuții controversate.

Într-un articol din 1939, E. Benveniste (*Nature du signe linguistique*, in "Acta linguistica", I, 1939, p. 23-29) a deschis o discuție cu privire la definirea semnului lingvistic, la care au participat numeroși lingviști (E. Lerch, N. Ege, CH. Bally, A. Sechehaye, H, Frei, E. Buyssens, A. H. Gardiner, A. Martinet, P. Naert, etc.). O privire de ansamblu a discuțiilor se găsește la N. Ege, *Le signe linguistique est arbitraire*, in "Recherches Structurales", Copenhaga, 1949, TCLP, tom V, p. 11-29; la A. Martinet, *Arbitraire linguistique et double articulation*, în "Cahiers F. de Saussure", tom XV, 1957, p. 105-116, și la E. Buyssens, *Le structuralisme et l'arbitraire du signe*, SCL, XI, 1960, p. 403-416. În această discuție, diferențele terminologice au fost mai mari decît diferențele de principii.

Deschizînd discuția, Benveniste remarca faptul că raționamentul lui F. de Saussure este fals pentru că el recurge inconștient și implicit la un al treilea termen, care nu este cuprins în definiția inițială a semnului lingvistic. Acest termen este obiectul însuși, realitatea extralingvistică. Or, F. de Saussure ar fi trebuit să se refere numai la planul limbii, pentru că el însuși enunță principiul *la langue est forme et non substance*. Ar fi deci, după părerea lui Benveniste, o "*contradicție între maniera în care Saussure definește semnul lingvistic și natura fundamentală pe care el i-o atribuie*" (*op. cit.*, p, 24).

N. Ege (*art. cit.*, p. 19) a obiectat faptul că dînd termenului *signifié* valoarea de *obiect*

semnificat (*chose signifié*) înseamnă a nu ține seama de intențiile lui F. de Saussure care nu s-a ocupat de teoria cunoașterii, de raportul dintre semnul lingvistic și realitatea înconjurătoare. Ceea ce justifică critica lui Benveniste este sfîrșitul paragrafului 3, p. 101 din C. L. G. unde se spune că semnificantul este arbitrar "*par rapport au* ***signifié****, avec lequel il n'a aucune attache naturelle dans la* ***realité***". Or studiul surselor manuscrise întreprinse de R. Godel, 1957, arată că adjectivul *naturelle* nu apare ca atribut al substantivului *attache* (textul fiind: "*... avec lequel il n'a aucune attache première*"); el se întîlnește într-un caiet cu note, dar în alt context: "*Mais le langage et l'écriture ne sont pas fondés sur un rapport natural des choses*" (Godel, 1957, Leroy, 1963). Pe de altă parte expresia *dans la realité* nu-i atestată în nicio copie a C. L. G., fiind deci una din adăugirile introduse de cei trei editori preocupați de claritatea cursului (cf. Godel, 9157, p. 79, 125, R. Engler, "Kratylos", tom. IV, 1959, p. 130-131).

În felul acesta, controversata și aprinsa discuție privind semnul lingvistic saussurian s-a dovedit a fi mare parte o falsă problemă. Ea a fost însă utilă, pentru că a relevat unele ambiguități din C. L. G. asupra unor elemente esențiale care preocupă și astăzi pe lingviști, semioticieni, logicieni și filosofi (cf. Cap. VI).

1.2.5 Dublul aspect sub care este privită limba de F. de Saussure ca sistem de semne în care toate elementele se interconditionează și ca *instituție socială* aduce cu sine o altă antinomie: cea dintre ***lingvistica internă*** și ***lingvistica externă***. F. de Saussure face o afirmație surprinzătoare pentru acel timp: "*la linguistique a pour unique et véritable objet la langue envisagée en elle-même et pour elle-même*" (C. L. G., p. 317). Dar cînd afirma că lingvistica are ca obiect limba văzută *în sine* și *pentru sine*, Saussure se referea, de fapt, la lingvistica internă, adică la studiul sistemului. Or, spune Saussure, "*la langue est un système qui ne connaît que son ordre propre*" (C. L. G., p. 43). De aici comparația cu jocul de șah: faptul că acest joc a trecut din Persia în Europa e de ordin extern; intern este însă tot ceea ce privește sistemul și regulile lui. De pildă, dacă-i înlocuim piesele de lemn prin piese de alt material, schimbarea este fără importanță pentru sistem, dar dacă micșorăm sau mărim numărul pieselor, atunci atingem *gramatica jocului*. De aici concluzia lui Saussure: "*est interne tout ce qui change le systeme à un degré quelconque*" (C. L. G., p. 43). Raporturile limbii cu celelalte fenomene sociale și schimbările pe care ea le suferă ca urmare a acestor raporturi formează obiectul lingvisticii externe. Se pare că prin lingvistică externă, Saussure înțelege, ca și G. von der Gabelentz, lingvistica istorică, care se ocupă de relațiile limbii cu istoria societății (legătura dintre istoria limbii și istoria civilizației și a culturii, formarea și dezvoltarea limbii literare, raporturile dintre limbă și dialecte, transplantarea unei limbi pe un teritoriu de limbă străină, rolul politicii lingvistice a unui stat etc.). Cele două ramuri ale lingvisticii, fiind două modalități diferite de abordare a studiului limbii, se deosebesc ca ***obiect*** și ca ***metodă***. ***Lingvistica internă***, privind limba ca sistem de semne, este numai sincronică și are o ordine impusă de natura obiectului însuși; ***lingvistica externă*** studiază aspecte izolate ale limbii și clasifică datele în funcție de relația urmărită (relația cu societatea, cu civilizația sau cultura etc.). Saussure crede că lingvistica externă poate fi sincronică și diacronică, dar din felul cum concepe el relația între sincronie și diacronie, care ar fi o antinomie de neînvins, reiese că lingvistica externă este numai diacronică. Este evident că într-o epocă în care lingvistica se reducea mai ales la ramura externă, delimitarea lui Saussure între lingvistică internă și lingvistică externă era necesară. Însă faptul că el însuși cade în extrema cealaltă, neglijînd lingvistica externă, punînd accentul numai pe cercetarea sistemului *în sine* și pe cercetarea sincronică, este o exagerare. Această exagerarea a fost continuată de unii discipoli ai lui, în special de L. Hjelmlev. De fapt, cele două abordări se completează reciproc în surprinderea fenomenului complex care este limba. Ele pot

fi separate numai din motive didactice, căci cercetarea în sine a unui sistem este posibilă numai în cazul sistemelor semiotice închise, nu și a celor deschise cum este limba. Limba ca sistem semiotic nu poate fi separată de limba ca fenomen social, cum însuși Saussure recunoaște de mai multe ori. Neglijarea problemelor de lingvistică externă echivalează cu neglijarea aspectului cel mai important: cauzalitatea schimbărilor lingvistice. De aceea, granița pe care o pune F. de Saussure între lingvistica internă și cea externă a avut mai mult rezultate negative decît pozitive.

1.3. *Sursele și unii precursori ai lui F. de Saussure: D. W. Whitney, Baudouin de Courtenay, Georg von der Gabelentz*

Lingvistica secolului al XX-lea, dominată în mare parte de curentele deschise de personalitatea lui Saussure, nu se poate înțelege dacă nu se analizează mai întîi opera cîtorva din lingviștii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea care l-au influențat direct pe creatorul lingvisticii moderne.

1.3.1 Saussure, care citează foarte puțin în C. L. G., îl pomenește de mai multe ori pe americanul ***Dwight William Whitney*** (1827-1894) care a exercitat asupra lingvisticii americane o deosebită influență și care s-a bucurat și de privilegiul de a fi cunoscut și în Europa încă din timpul vieții sale, lucru curios pentru acea epocă.

Lucrarea sa *The Life and Growth of Language* (*An outline of linguistic science*, New York, 1875) a fost tradusă în italiană, în 1876 și de mai multe ori în franceză, iar *Language and its Study* (1876) a fost reeditată de cîteva ori la Londra, de unde a fost difuzată și pe continent.

Saussure îl laudă pe Whitney pentru poziția lui împotriva naturalismului lui Schleicher și-i apreciază teza privind arbitrarul semnului lingvistic. Din sursele manuscrise ale C. L. G., publicate de R. Godel, reiese că Saussure a citit în 1894 opera lui Whitney și a pregătit un articol vast asupra ideilor lui, care însă nu a văzut lumina tiparului. Cert este faptul că analiza semnului lingvistic, distincția între limbajul articulat și limbajul nearticulat, specificitatea analizei lingvistice a lui Whitney se află cu foarte mici modificări și la Saussure. Ca și Saussure, Whitney definește limba ca o instituție socială, iar distincția saussuriană dintre *langage*, ca facultate general umană și *langue*, produsul elaborat al acestei facultăți, există și la Whitney. Oamenii se nasc cu facultatea limbajului, dar numai în societate ei pot să dobîndească capacitatea de a comunica cu semenii lor. Limba, spune Whitney, este o posesiune, dar nu personală, ci socială, ea nu aparține individului, ci membrului societății. Nici o unitate a unei limbi existente nu este opera unui individ (Whitney, 1867, p. 404).

Concepînd limba ca o instituție socială, Whitney va fi apreciat de Saussure, care arată că de aici a plecat Whitney cînd a vorbit de caracterul arbitrar al semnelor ("*in every human language is an arbitrary an conventional sign*" (Whitney, 1875, p. 19)): "*Pour bien faire sentir que la langue est une institution pure, Whitney a fort justement insisté sur le caractère arbitraire des signes; et, par là, il a placé la linguistique sur son axe véritable*" (C. L. G., p. 110). Saussure remarcă însă și lipsurile lui Whitney: el arată că lingvistul american nu a văzut cum caracterul arbitrar separă net limba de toate celelalte instituții sociale (C. L. G., p. 110).

De asemenea, din caracterul social al limbii, Whitney a scos și altă distincție care devine fundamentală la Saussure: cea dintre limbă și vorbire. El vede în limbă o *proprietate colectivă*, pe care trebuie s-o posede toți indivizii dintr-o comunitate lingvistică. Inovațiile apar în vorbire, care este individuală, dar ele sînt acceptate în limbă numai dacă au acordul comunității. Aceste idei, care nu sînt originale, ci vin de la Humboldt, pe care Whitney l-a cunoscut, sînt preluate de Saussure și transformate

în principii fundamentale.

Curios este faptul că, deşi ideile pleacă de la Humboldt şi nu de la Whitney, F. de Saussure nu-l citează nici o dată pe lingvistul german, ci numai pe cel american.

O altă distincţie, pe care o face Whitney şi o găsim după aceea transformată de Saussure în principiu călăuzitor, este cea dintre sincronie şi diacronie, sau după terminologia de atunci, între static şi dinamic. Relevînd caracterul dinamic al limbii, Whitney arată că starea actuală a limbii se explică prin evoluţia ei. De aceea, lingvistica trebuie să aibă două metode una descriptivă şi una istorică. Ambele metode se completează reciproc şi numai prin completarea lor se poate ajunge la stabilirea de legi. Whitney nu face exagerarea, care se găseşte la Saussure, de a considera că numai aspectul sincronic interesează pe lingvist,.

Prin aceste idei şi prin altele, pe care nu le mai menţionăm, Whitney poate fi socotit un precursor al lingvisticii structurale şi, în primul rînd, al doctrinei lingvistice a lui F. de Saussure.

1.3.2 Un precursor al lingvisticii structurale poate fi considerat ***Ivan Aleksandrovici Baudouin de Courtenay*** (1845-1929), profesor la universităţile din Kazan (1875-1883), Iuriev (1883-1893), la Cracovia (1893-1900), Petersburg (1900-1918), autor al numeroase studii de lingvistică generală şi de slavistică.

Ferdinand de Saussure ia contact cu ***Baudouin de Courtenay***, la Paris, în anii 1881-1882, îi apreciază ideile şi pe unele le preia, dar deplînge faptul că pe savantul de origine poloneză stabilit în Rusia "*îl ignoră majoritatea savanţilor occidentali*" (cf. Godel, 1957, p. 51). Într-adevăr, deşi Baudouin de Courtenay a avut numeroşi elevi şi discipoli şi a creat o nouă şcoală lingvistică cunoscută sub numele *Şcoala de la Kazan*, ideile lui au intrat în circuit mult mai tîrziu, poate şi datorită faptului că majoritatea lucrărilor sale sînt scrise în rusă sau poloneză, limbi mai puţin cunoscute lingviştilor occidentali.

Prima caracteristică a concepţiei despre limbă a lui Baudouin de Courtenay este aşa numitul *psihologism* al ei. El crede că totul în limbă este de natură psihică: natura limbii este psihică, cauzele schimbării lor lingvistice sînt psihice, dezvoltarea limbii este condiţionată de legi psihice. Limba există numai în sufletul indivizilor, iar viaţa limbii se reduce la asocieri între reprezentări (cf. Graur-Wald, 1977, p. 132). Dîndu-şi seama că acest psihologism poate duce uşor la exagerări, el introduce noţiunea de factor individual - colectiv, arătînd că limba există numai în colectivitate şi are, prin urmare, şi un aspect social. În felul acesta ajungem la a doua caracteristică a concepţiei lingvistice a lui Baudouin de Courtenay: *sociologismul* ei. Limba avînd o latură socială şi una psihică înseamnă, zice el, că si lingvistica trebuie să reflecte acest dualism: ea trebuie socotită o ştiinţă psihologico-socială:

"*În vorbire şi în limbă nu există şi nu poate exista nici un fenomen care să nu fie şi psihic. Dar, pentru că limba este posibilă numai în societate, în afară de latura ei psihică trebuie deosebită şi latura ei socială. Ca baza a lingvisticii trebuie să servească nu numai psihologia individuală, dar şi sociologia*" (ap. Graur-Wald, 1977, p. 132-133). Pentru el, ca de altfel şi pentru F. de Saussure, sociologia se reduce la psihologia colectivă.

Psihologismul său este însă mai pregnant decît sociologismul, care uneori nu este luat în seamă. De pildă, el ajunge la concluzia că numai vorbirea individuală are existenţă reală şi că limba unui popor este doar o ficţiune: "*Aşa-zisa limbă rusă reprezintă o pură ficţiune. Nu există nici o limbă rusă, cum îndeobşte nu există nici o limbă, tribală sau naţională. Există ca realităţi psihice numai limbile individuale sau, mai exact, gîndirile lingvistice individuale*" (*ibid.*, p. 133).

Ferdinand de Saussure va şti să se ferească de această exagerare, prin studierea mai profundă a relaţiei dintre general şi individual, dintre limbă şi vorbire. Pentru el ambele elemente au aceiaşi pondere,

căci el spune: limba este o entitate psihică, dar şi o instituţie socială. Uneori chiar B. de Courtenay vede caracterul de sistem abstract al limbii prin formulări de tipul "*construcţie dedusă dintr-o serie întreagă de limbi individuale, existente în mod real*" sau "*medie întîmplătoare a limbilor individuale*". Prin aceste formulări, el se apropie de distincţia saussuriană dintre limbă, ca sistem, şi vorbire ca activitate concretă, ca actul individual al limbajului. Menţionăm că această distincţie apare la B. de Courtenay încă din 1871.

Legată de această distincţie este o altă distincţie, care face din B. de Courtenay precursorul fonologiei şi al unor curente structuraliste din secolul nostru.

Este vorba de distincţia *fonem - sunet* (sau după terminologia de atunci dintre *sunetul limbii* şi *sunetul vorbirii*, căci termenul de *fonem*, întîlnit la F. de Saussure cu altă semnificaţie, este folosit prima dată în opoziţie cu cel de sunet, pe plan sincronic, de N. S. Kruševski, elev şi prieten al lui Baudouin de Courtenay). După părerea lui B. de Courtenay, *sunetul limbii* (= fonemul) este o entitate psihică, este "*echivalentul psihic al sunetului, care ca element al vorbirii reprezintă cea mai mică unitate de pronunţare*". Prin contopirea impresiilor provocate prin pronunţarea aceluiaşi sunet în condiţii diferite se naşte în psihic *sunetul limbii* (= fonemul), adică echivalentul psihic al sunetului. Şi aici psihologismul său iese în evidenţă: fonemul nu este o realitate obiectivă, ci o entitate psihică.

Analizînd fonemul, el arată că acesta nu are sens propriu, că are numai valoare distinctivă, dar în combinaţie cu alte foneme dă elemente biplane, adică cu valoare distinctivă şi semnificativă.

B. de Courtenay nu acceptă conceptul de lege fonetică aşa cum fusese formulat de neogramatici, căci despre lege nu se poate vorbi decît în cazul unei succesiuni cauzale a fenomenelor; nu orice corespondenţă regulată de sunete este o lege fonetică, căci simpla repetabilitate a faptelor nu constituie o lege: "*legile reale, legile cauzalităţii, sînt ascunse în adînc, în legătura complicată a celor mai diferite elemente*" (*ibid.*, p. 137).

Începînd ca neogramatic, dar depăşind repede limitele şcolii neogramatice, Baudouin de Courtenay s-a ocupat nu numai de legile fonetice, deci de primul principiu al neogramaticilor, ci şi de analogie, al doilea principiu. Rolului analogiei în limbă îi consacră o lucrare, apărută cu 10 ani înainte de manifestul şcolii neogramaticilor semnat de Brugmann şi Osthoff. E vorba de lucrarea *Einige Fälle der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination* (1868).

Şi Baudouin de Courtenay vorbeşte de arbitrariul semnului lingvistic (numit de el *simbol*): limba este alcătuită din simboluri fără legătură naturală între forma sonoră şi sens. O motivare au numai interjecţiile şi onomatopeele, care sînt puţine în comparaţie cu marea masă de simboluri, adică cu cuvinte nemotivate.

În raportul dintre static şi dinamic, Baudouin de Courtenay critică pe neogramatici pentru istorismul lor, pentru credinţa lor că singura disciplină ştiinţifică este lingvistica istorică şi nu cea descriptivă. El crede că ambele sînt îndreptăţite, pentru că nu există ruptură între static şi dinamic, între sincronie şi diacronie: "*Statica limbii este numai un caz particular al dinamicii ei*" (*ibid.* , p. 135).

Ca şi Ferdinand de Saussure, el crede că numai lingvistica descriptivă poate surprinde funcţionarea sistemului, însă nu concepe distincţia sincronie - diacronie ca o antinomie, ca lingvistul elveţian.

Baudouin de Courtenay este un precursor al lui F. de Saussure şi în ceea ce priveşte distincţia ***istorie internă - istorie externă a limbii***. În istoria externă, el include aspecte legate de istoria societăţii, contactul cu alte limbi, diferenţierea dialectală, relaţia dintre limba literară şi limba vorbită etc.), iar în cea internă modificările structurii limbii în timp. El arată relaţia strînsă între cele două aspecte ale limbii, condiţionarea lor reciprocă: mai puternică este influenţa istoriei externe asupra celei interne, întrucît

ritmul şi specificul dezvoltării interne depind de condiţiile geografice, de ocupaţiile vorbitorilor şi de influenţa limbilor străine (cf. Graur-Wald, 1977, p. 136).

Multe dintre ideile lui au fost continuate de către elevii lui ***N. S. Kruševski*** (1851-1887), ***V. A. Bogorodiţki*** (1857-1941), ***L. V. Scerba*** (1880-1944) în cadrul *Şcolii lingvistice de la Kazan*. Astfel, se pare de la Bogorodiţki a preluat Saussure termenul de *synchronique*: acesta folosise termenul *synchronisch* în lucrarea sa *Einige Reformvorschläge auf dem Gebiete der vergleichende Grammatik der indoeuropäischen Sprachen*, Kazan, 1890 (cf. K. Koerner, *op. cit.*, p. 262).

1.3.3 Printre precursorii lui Ferdinand de Saussure şi ai lingvisticii structuraliste post-saussuriene un loc special îl ocupă ***Georg von der Gabelentz*** (1840-1893). Numele lui este absent în cele mai multe istorii ale lingvisticii (cf. Graur-Wald, 1977, Mounin, 1967, Tagliavini, 1963, Leroy, 1963, Ivić, 1965) sau este numai pomenit (Arens, 1974, Helbig, 1973). Iorgu Iordan, în 1962, îi consacră o notă în care arată că G. von der Gabelentz a făcut, pornind de la Humboldt, o distincţie clară între *Sprache* (= *limbă*) şi *Rede* (= *vorbire*) (cf. Iordan, 1962, p. 287). Unele înrudiri dintre doctrina lingvistică a lui Saussure cu cea a lui G. von der Gabelentz fuseseră remarcate mai înainte de L. Spitzer, *Aufsäze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, 1918.

Cel care însă a demonstrat că G. von der Gabelentz a exercitat o influenţă remarcabilă asupra lui F. de Saussure, putînd fi considerat unul din fondatorii lingvisticii sincronice moderne, este E. Coşeriu în studiul *Georg von der Gabelentz et la linguistique synchronique* ("Word", vol. 23, 1967, p. 75-97).

G. von der Gabelentz a publicat lucrarea *Die Sprachwissenschaft* (Lepzig, 1891, ediţia a II-a, 1901) în care există principalele mari idei pe care le vom găsi în *Cours de linguistique générale* al lui F. de Saussure, scos postum în 1916.

Astfel, după cum subliniază E. Coşeriu, distincţia fundamentală la G. von der Gabelentz şi cea de care depinde restul (în special organizarea disciplinelor lingvistice) este cea dintre *Rede* (= *parole* "vorbire") - *Einzelsprache* (= *langue* "limbă") şi *Sprachvermögen* (= *langage* "limbaj").

Prin *vorbire* (*Rede*), G. von der Gabelentz înţelege manifestarea vie, concretă a limbajului, ca activitate liberă care corespunde de fiecare dată unei alegeri ocazionale. Prin limbă (*Einzelsprache*) el înţelege totalitatea unitară a mijloacelor de expresie a unui popor, a unei clase, a unui individ. Dar G. von der Gabelentz atrage atenţia că limba nu-i o sumă de *vorbiri*, ci *tehnica* care determină acţiunea de a vorbi. El concepe ca şi Humboldt limba ca o tehnică. Prin *limbaj*, G. von der Gabelentz înţelege "*facultatea umană universală*" de a comunica. La F. de Saussure există exact aceeaşi distincţie, singura diferenţă fiind aceea că el vorbeşte de opoziţia *individ* - *colectivitate* (*masse parlante*), cînd se referă la distincţia *limbă* - *vorbire*, pe cînd G. von der Gabelentz, de opoziţia *realizare* (= *Erscheinung*) - *forţă* (= *Kraft*). La G. von der Gabelentz caracterul social nu intervine în definirea limbii, care este pentru el numai o forţă şi un sistem tehnic şi în care se vede influenţa lui Humboldt. La F. de Saussure, ***limba*** este concepută atît ca *sistem*, cît şi ca *instituţie socială*, definiţie pe care a luat-o nu de la Gabelentz, ci de la Whitney şi de la Durkheim.

Pe planul investigaţiei, distincţia dintre cele trei forme fundamentale ale limbajului ar justifica, după G. von der Gabelentz, trei discipline lingvistice deosebite care ar avea ca obiect limbajul, limba şi vorbirea: *lingvistica generală*, *lingvistica comparativă şi istorică* şi *lingvistica descriptivă*.

Distincţia lui G. von der Gabelentz între lingvistică descriptivă, care studiază vorbirea şi lingvistică istorică, care studiază limba, nu este o distincţie ulterioară, potrivită după tiparul *vorbire* - *limbă*, ci corolarul ei. Lingvistica care studiază vorbirea este în mod necesar sincronică, pentru că

funcționarea limbii este sincronică și pentru că istoria limbii explică limba, dar nu funcționarea ei în vorbire, la un moment dat al funcționării sale.

G. von der Gabelentz spune că lingvistica descriptivă corespunde punctului de vedere al subiectului vorbitor, care nu cunoaște decît o singură perspectivă: "*Sincronia nu cunoaște decît o singură perspectivă, cea a subiectelor vorbitoare, iar întreaga ei metodă constă a le lua ca martore*" (ap. Coșeriu, *op. cit.*, p. 78). Aceeași observație și exact în aceeași formă apare la Saussure, care nu-l citează nicăieri pe Gabelentz.

De aceea, G. von der Gabelentz, iar apoi Saussure, arată că "*adevărul sincronic poate fi negația adevărului diacronic*" și că faptele sincronice și cele diacronice sînt de ordin diferit, căci în perspectivă istorică avem de a face cu schimbări, pe cînd în perspectivă sincronică cu sistemul. Limba ca sistem nu poate fi cunoscută decît în sincronie și numai cu ajutorul lingvisticii descriptive.

Cea de a treia distincție a lui G. von der Gabelentz este cea dintre lingvistica internă și cea externă și ea apare întocmai și la F. de Saussure, care preia de la Gabelentz și comparația cu jocul de șah: "*faptul că el a trecut din Persia în Europa, este de ordin extern, intern, din contra, este tot ce privește sistemul și regulile*" (*op. cit.*, p. 79).

Coincidențele între G. von der Gabelentz și F. de Saussure nu se limitează numai la concepția generală privind limba, ci ele merg mult mai departe pînă la cele mai mici amănunte privind problemele particulare din fonetică, gramatică, lexic.

De cele mai multe ori singura diferență dintre G. von der Gabelentz și Saussure constă în faptul că al doilea este mult mai sistematic decît primul, care ennunță de multe ori un principiu și se oprește apoi brusc, fără a-i da o direcție și în felul acesta el nu ajunge la unele concluzii la care a ajuns celălalt pornind de la premize identice. În afară de aceasta, G. von der Gabelentz nu folosește o terminologie atît de precisă ca Saussure, care are întotdeauna grijă să-și definească cu atenție termenii.

Este adevărat că uneori G. von der Gabelentz îl întrece pe Saussure în ceea ce privește profunzimea analizei limbii. De pildă, el insistă, pornind de la Humboldt, asupra caracterului ***creator*** al limbii și asupra caracterului sistematic al vocabularului mai mult decît Saussure.

În multe privințe, G. von der Gabelentz merge mult mai departe decît F. de Saussure în ceea ce privește problemele și scopurile lingvisticii descriptive, apropiindu-se de anumite direcții lingvistice foarte recente. Astfel, în ceea ce privește nivelele de structurare lingvistică, G. von der Gabelentz a avut intuiția distincției între ***normă*** și ***sistem*** al limbii și a recunoscut explicit nivelul tipului lingvistic, anticipînd distincția lui Coșeriu care transformă dihotomia saussuriană *langue - parole* în trihotomie *sistem - normă - vorbire*, iar la nivel tipologic *normă - sistem - tip lingvistic* (cf. discuția de mai sus).

În ceea ce privește gramatica, G. von der Gabelentz este după cum îl caracterizează Coșeriu (*op. cit.*, p. 84) un *veritabil inovator*, căci avansează unele metode gramaticale post-saussuriene. De pildă, G. von der Gabelentz distinge două tipuri de gramatici: ***gramatica analitică*** și ***gramatica sintetică.*** Prima ar corespunde gramaticii structurale contemporane: ea pornește de la frază și sfîrșește la elementele gramaticale cele mai mici ale sistemului lingvistic respectiv, adică de la vorbire spre limbă; este o gramatică semaseologică, care merge de la semnificant la semnificat. A doua corespunde mai mult gramaticilor generative actuale; ea pornește de la *vorbirea neorganizată* spre limbă, spre *vorbirea organizată* și este un sistem gramatical onomaseologic, care merge de la *semnificat* la *semnificant.*

Interesant este faptul că G. von der Gabelentz vorbește de ***reguli de transformare*** și de ***transformări*** (*Verwandlungen*) precum și de ***reguli de constituire*** la fel ca generativiștii actuali.

Poziția lui este însă mult mai judicioasă decît a acestora din urmă, pentru că el nu crede necesar,

așa cum fac generativiștii, să înlocuiască gramatica analitică prin cea sintetică. Mai mult decît atît: el crede că ambele tipuri de gramatică sînt necesare, întrucît ele se completează reciproc, căci gramatica sintetică poate fi concepută atît ca o *teorie a limbii*, cît și ca o metodă descriptivă cu caracter practic.

În ceea ce privește influența lui G. von der Gabelentz asupra lui F. de Saussure, ea nu mai poate fi contestată după apariția studiului lui E. Coșeriu. F. de Saussure era un lingvist bine informat și el nu putea să ignore un tratat de lingvistică generală, care apărea în a doua ediție în epoca anterioară pregătirii cursului de lingvistică generală.

Surprinzător este faptul că numele lui G. von der Gabelentz nu este citat niciodată de Saussure în cursul său tipărit. Nu putem fi însă siguri că Saussure nu-l cita cînd își ținea cursul. Pe de altă parte, el nu și-a dat cursul la tipărit, "*vinovați*" de acest lucru fiind elevii lui care i-au publicat cursul după moartea sa, în 1916. De fapt, și alți lingviști care au avut o influență deosebită asupra sa nu sînt citați în C. L. G.

În afară de aceasta pînă pe la 1891 F. de Saussure era unul din cei mai fideli adepți ai neogramaticilor și implicit ai lingvisticii istorice. Abia pe la 1894 el începe să reflecte asupra problemelor de lingvistică generală. E. Coșeriu emite ipoteza că este posibil ca aceste reflexii să fi fost provocate de lectura cărții lui G. von der Gabelentz apărute în 1891. Cert este faptul că ideile lui G. von der Gabelentz se află la Saussure în aceeași formă și că, după aceea, G. von der Gabelentz a fost uitat de lingvistica la care el a contribuit, încît astăzi cele mai multe istorii nici nu-i menționează numele.

BIBLIOGRAFIE

Arens, 1974 -H. Arens, *Sprachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart*, Freiburg / München, 1974.

Cassirer Ernst, 1945, *Structuralism in Linguistic*, în "Word", 1, 1945, p. 99-120.

Coșeriu, 1967 - E. Coșeriu, *Georg von der Gabelentz et la linguistique synchronique*, "Word", vol. 23, 1967, p. 75-98.

Doroszewsky W. - *Jan Baudouin de Courtenay*, "Silvia Orientalia", vol. XI (1962), nr. 4, p. 437-446.

Godel, 1957 - R. Godel, *Les sources manuscrites du "Cours de linguistique générale de F. de Saussure"*, Genève-Paris, 1957.

Gabelentz Georg von der, 1891: *Die Sprachwiessenschaft. Ihre Aufgaben, Methoden und bisherige Ergebnisse*, Leipzig, 1891.

Graur-Wald, 1977 - A. Graur și Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediția a III-a, București, 1977.

Helbig, 1973 - G. Helbig, *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1973.

Iordan, 1962 - Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, București, 1962.

Gh. Ivănescu - *La distinction entre la linguistique descriptive et la linguistique historique au XIXe siècle*, în *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna - Florence, 1972, vol I, Bologna, 1975, p. 144-149.

Ivić, 1965 - Milka Ivić, *Trends in Linguistics*, traducere de M. Heppell, London-The Hague-Paris, 1965.

Koerner Konrad, *Practicing Linguistic Historiography*, Amsterdam /Phyladelphia, 1989.

Leroy, 1963 - M. Leroy, *Les grandes courants de la linguistique moderne*, Bruxelles-Paris, 1963.
Mounin, 1967 - G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967.
Robins, 1974 - R. H. Robins, *Ideen- und Problemgeschichte der Sprachwissenschaft*, München, 1974.
Saussure, C. L. G. - Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1971.
Tagliavini, 1963 - C. Tagliavini, *Panorama di storia della linguistica*, Bologna, 1963.
Lucia Wald - *Despre concepția lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay*, LR, VII, 1958, nr. 4, p. 5-10.

II. *Școala funcțională de la Geneva. Școala sociologică franceză*

2.1 *Școala de la Geneva*

Ideile lui F. de Saussure au fost însușite și dezvoltate mai întîi de așa numita *Școală de la Geneva*, care cuprinde pe discipolii săi cei mai apropiați ***Ch. Bally, A. Secheheye***, iar apoi de elevii acestora din urmă: ***H. Frei, W. von Wartburg*** și alții.

Accentul este pus de aceștia pe mecanismul funcționării sistemului limbii într-o etapă a dezvoltării sale. De aici vine și denumirea de ***școală funcțională,*** care s-a dat acestei școli. Distincțiile saussuriene sînt cercetate îndeaproape de reprezentanții acestei școli atît pe plan teoretic, cît și practic. Ei separă limba de vorbire și pun accentul pe studiul limbii, ca sistem de semne; separă studiul sincronic de cel diacronic și acordă importanță primului; iau în considerația numai lingvistica internă care studiază sistemul *în sine* și neglijează lingvistica externă. Dar luarea în considerație a faptelor concrete ale limbii îi ferește de exagerări, încît la acești reprezentanți se observă unirea a două tendințe contrare: înclinarea spre cercetări abstracte, teoretice, și înclinarea către cercetări cu caracter metodologic, didactic în învățarea limbilor străine (Bally) și în clarificarea noțiunilor gramaticale (Sechehaye). Școala genoveză abordează problematica *modurilor de funcționare* a limbii, adică a *vorbirii* (parole), dezvoltă o *lingvistică* corespunzătoare, *a vorbirii* (*parole organisée*) precum și *modalitatea* în care apare sau se desfășoară acea vorbire.

2.1.1 ***Ch. Bally*** (1865-1947) este creatorul *stilisticii lingvistice*, adică al studiului mijloacelor de exprimare ale unei comunități lingvistice din punctul de vedere al conținutului lor afectiv. Înainte de Bally, stilistica se confunda cu studiul stilurilor individuale, el însă o transformă într-o ramură a lingvisticii, căci ea studiază limba în sens saussurian. Termenul de ***stilistică*** fusese folosit încă din 1873 de W. Wackernagel în lucrarea sa *Poetik, Rhetorik und Stilistik*, Halle, 1873. Bally se ocupă de mijloacele expresive care țin de obișnuința colectivă, deci de elemente de limbă, și nu de stilul individual, care ține de vorbire, și care trebuie studiat de critica literară sau estetică. În teza sa de doctorat, susținută la Universitatea din Berlin, Bally se ocupase de tragediile lui Euripide și era la curent cu retorica și poetica din antichitate.

Pornind de la F. de Saussure, Bally deosebește o stilistică *externă* de una *internă*. Prima se ocupă cu compararea mijloacelor expresive ale mai multor limbi sau cu precizarea tipurilor expresive ale aceleiași limbi în funcție de mediul din care fac parte vorbitorii, de împrejurările și finalitatea

comunicării. ***Stilistica internă,*** pe care Bally o pune pe primul plan, aşa cum făcuse şi Saussure cu *lingvistica internă,* are ca ţel fixarea raporturilor care se stabilesc între limbă şi gîndire la individul vorbitor sau la ascultător, studiind varietatea exprimărilor în vorbire şi relaţia lor cu viaţa individului şi, în ultimă instanţă, dezvăluirea germenilor stilului în formele cele mai banale ale limbii (cf. Ch. Bally, *Le langage et la vie*, ed. III-a, Zürich, 1935, p. 86). Constatînd că limbajul exprimă atît gînduri, cît şi sentimente, Bally arată că *exprimarea sentimentelor este obiectul stilisticii.* Pledînd pentru o stilistică a limbii, care nici pînă azi nu şi-a delimitat în mod constant obiectul faţă de gramatică şi critica literară, Bally opune prea categoric elementele cu valoare expresivă, de cele cu valoare intelectuală sau logică.

Urmînd învăţătura saussuriană privind distincţia sincronie - diacronie, Bally crede că stilistica poate fi numai ***sincronică,*** întrucît vorbitorul trăieşte numai în prezent şi el nu este conştient de schimbările care se produc.

Lucrările sale cele mai importante sînt *Précis de stylistique*, Geneva, 1905; *Traité de stylistique française*, vol. I-II, Heidelberg, 1909; *Le langage et la vie*, Heidelberg-Geneva, 1913, ed. III-a, Zürich, 1935 şi *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1932, ed. III, Berna, 1950). În ele se susţin idei originale, care însă reprezintă dezvoltări ale tezelor lui F. de Saussure .

2.1.2 ***Albert Sechehaye*** (1870-1946) s-a preocupat, spre deosebire de Bally, de aspectul raporturilor dintre limbă şi gîndire, de factorul intelectual al gîndirii. De pildă, în lucrarea *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1929, el evidenţiază modul în care factorul intelectual se împleteşte cu cel afectiv. Intenţia autorului era de a pune în lumină *osatura psihologică a frazei*, considerată în expresia ei gramaticală. Ca şi Bally, Sechehaye face lingvistică sincronică şi nu diacronică, respectînd întocmai recomandările lui Saussure. Ideea fundamentală pe care o întîlnim în cartea citată este aceea că forma gramaticală a frazei vine de multe ori în conflict cu mişcarea gîndirii. Aşa se explică de ce două propoziţii identice pot exprima lucruri diferite. Cartea este un studiu de analiză logică şi gramaticală a frazei (cf. Iordan, 1962, p. 342). Sechehaye crede că limba este un obiect exterior individului pe care acesta este obligat să-l suporte.

Pornind de la Saussure, Sechehaye vorbeşte de două ramuri ale gramaticii: *gramatica sintagmatică*, care se ocupă cu studiul combinaţiilor de semne lingvistice şi ***gramatica asociativă***, care se ocupă de axa paradigmatică. Retrăgîndu-se numai în cercetarea sincronică a limbii şi neglijînd relaţia dintre limbă şi societate, lucrările numeroase pe care le-a scris Sechehaye, deşi conţin multe idei originale, sînt astăzi în mare parte necunoscute (ca de exemplu, lucrarea *Programme et méthodes de la linguistique théorique*, Paris, 1908).

2.1.3 ***H. Frei*** (1899-1980) este un reprezentant al şcolii funcţionale care s-a făcut cunoscut mai ales prin lucrarea sa de doctorat *La grammaire des fautes*, Paris-Genève-Leipzig, 1929, în care se ocupă cu studiul sistematic al "greşelilor" de vorbire din franceza actuală, încercînd să afle cauzele şi relaţia acestor greşeli cu nevoia vorbitorilor de a se exprima cît mai potrivit cu stările lor sufleteşti. Autorul nu doreşte să dea un tablou al francezei familiare actuale, ci să clarifice fenomenele din această franceză din punctul de vedere al lingvisticii generale (cf. Iordan, 1962, p. 334).

Vorbind de necesitatea creării unei lingvistici funcţionale, care să fie capabilă să explice felul în care funcţionează o limbă, ca opusă gramaticii normative, care se limitează la descrierea regulilor, fără a le explica, Frei consideră că această lingvistică ar putea fi numai sincronică. De altfel, el o opune lingvisticii istorice socotind că lingvistica funcţională nu trebuie să se ocupe, după părerea lui, de problemele de lingvistică externă. După opinia lui H. Frei, o inovaţie lingvistică este o "greşeală", care

prin repetiţie, poate deveni normă, dar acest lucru nu înseamnă că orice inovaţie este în mod necesar o "greşeală", o formă incorectă, căci de multe ori avem de a face cu creaţii sistematice necesare pentru echilibrarea sistemului.

Pe de altă parte, el vorbeşte de cinci constante ale limbajului, adică de cinci cerinţe esenţiale la care trebuie să răspundă orice limbă, indiferent de loc şi de timp:

1) nevoia de a ordona semnale lingvistice într-un sistem după forma sau semnificaţia lor;

2) nevoia de claritate (diferenţiere);

3) nevoia de economie (care duce la elipsă, sincopă, haplologie etc.);

4) nevoia de invariabilitate;

5) nevoia de expresivitate.

Lucrarea lui H. Frei, deşi neglijată de lingviştii actuali, poate fi considerată "*as one of the manifestoes of functional linguistics*", cum subliniază Raffaele Simone, *The Language User*, în *Saussure and after* (Lia Formigari and Danièle Gambarara, ed., 1995, p. 247).

2.1.4 Dar cel care se îndepărtează cel mai mult de la *dogmele* învăţăturii saussuriene din cadrul şcolii genoveze este ***Walther von Wartburg*** (1888-1971). Acesta, după cum am mai arătat, încearcă să învingă hiatusul dintre sincronie şi diacronie propunînd îmbinarea lingvisticii descriptive cu cea istorică. Lucrarea sa, *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle, 1943, pledează pentru acest lucru. De altfel, Wartburg intră numai parţial în Şcoala geneveză şi în curentul saussurian, căci prin formaţia sa foarte largă de dialectolog, lexicograf, semantician el ţine şi de alte curente. Astfel, în *Évolution et structure de la langue française*, Leipzig-Berlin, 1934, urmăreşte istoria limbii franceze în strînsă legătură cu istoria civilizaţiei şi culturii din Franţa, apropiindu-se mai mult de şcoala sociologică franceză.

W. v. Wartburg este autorul operei monumentale *Französisches Etymologisches Wörterbuch* a cărui publicare a început în 1922 şi continuă şi astăzi. În concluzie, Şcoala de la Geneva se caracterizează în primul rînd printr-o înclinaţie puternică spre ***studiul sincronic al limbii*** pornindu-se de la teza saussuriană a limbii ca sistem de semne. Studiul ***elementului emoţional*** (afectiv), făcut de Bally, şi a ***elementului intelectual*** din limbă, întreprins de Sechehaye, precum şi al ***greşelilor din limbă***, studiate de H. Frei, este realizat prin prisma tezelor lui F. de Saussure, pe care lingviştii menţionaţi le dezvoltă aplicîndu-le creator la diferite sectoare ale limbii.

2.2 *Şcoala sociologică franceză: A. Meillet*

Spre deosebire de elevii de la Geneva ai lui F. de Saussure, elevii din Franţa ai întemeietorului lingvisticii structurale s-au ocupat în special de aspectul social al limbii, de relaţia dintre limbă şi societate, neglijată în mare parte la Geneva.

Cel mai ilustru reprezentant al şcolii sociologice franceze a fost ***Antoine Meillet*** (1866-1936), elev şi colaborator al lui Saussure la Paris, succesorul acestuia după plecarea la Geneva. Specialist neîntrecut în lingvistica indoeuropeană în care a dat lucrări ca *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéenes*, Paris, 1903, cu numeroase ediţii; operă tradusă în germană în 1909; *Les dialectes indoeuropéens*, Paris, 1924 (scris în colaborare cu J. Vendryes), *Linguistique historique et linguistique générale*, tom I, Paris, 1921, tom II, Paris, 1936), precum şi numeroase studii şi recenzii. A. Meillet nu s-a lăsat sedus de coerenţa şi simetria doctrinei magistrului său, F. de Saussure, ci a aplicat-o cu prudenţă, remarcîndu-i limitele, aducîndu-i rectificări şi corectări şi imprimînd o direcţie proprie şcolii

sociologice franceze.

Stabilind o corelaţie strînsă între lingvistică şi alte ştiinţe sociale, A. Meillet arată că limbajul este un fenomen complex care nu poate fi înţeles dacă se face abstracţie de relaţia cu mediul în care se vorbeşte. De asemenea, Meillet, spre deosebire de cele preconizate de F. de Saussure şi urmate de reprezentanţii Şcolii de la Geneva privind primatul studiului sincronic asupra celui diacronic şi al lingvisticii interne faţă de cea externă, s-a ocupat mai ales de probleme ale lingvisticii diacronice. Studiul diacronic îi permite lui Meillet de a evidenţia caracterul social al limbii, relaţia dintre istoria unei limbi şi istoria societăţii respective.

În lecţia de deschidere ţinută la Collège de France la 17 februarie, 1906, A. Meillet sublinia: "*le langage est eminémment un fait social*". Lecţia este intitulată *L'état actuel des études de linguistique générale* şi a fost reprodusă în volumul *Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, 1921, p. 1-18: "*L'objet de ce cours sera donc de rechercher dans quelle mesure et est possible de reconaitre des rapports entre le développement linguistique et les autres faits sociaux*" (*op. cit.*, p. 1). Ideea aceasta privind recunoaşterea raporturilor între dezvoltarea limbii şi a altor fapte sociale nu este nici nouă şi nici originală. Ea se găseşte la Condillac şi la J. J. Rousseau, în secolul al XVIII-lea, iar în secolul al XIX-lea la aproape toţi marii lingvişti. Ea apare şi la F. de Saussure, după cum am văzut, dar meritul lui Meillet este acela de a o evidenţia şi de a o transforma într-un principiu călăuzitor de cercetare sistematică. Astfel, în cercetările sale de diacronie, Meillet încearcă să elucideze transformările limbii plecînd de la transformările societăţii umane respective. Influenţa lui Durkheim a fost considerabilă asupra lui Meillet, iar lecţia citată este concludentă în acest sens. Punînd accentul pe factorul social, Meillet, discipol a lui Saussure, este primul care-i reproşează magistrului său că este prea abstract, că desparte uneori limba de om, considerînd-o un sistem *în sine*.

El i-a reproşat lui Saussure şi faptul că acesta, stabilind o opoziţie absolută între lingvistica internă şi lingvistica externă, a separat modificările structurii limbii de cauzele lor extralingvistice, ceea ce echivalează cu o neglijare a acestora. Pe de altă parte, A. Meillet a înţeles just raportul dintre static şi dinamic, dintre sincronie şi diacronie. El nu vede în acest raport o antinomie de neînvins, cum credea Saussure; pentru el o descriere concretă a unei stări a limbii dintr-un anumit timp implică şi aspecte evolutive. El crede că nu există două discipline gramaticale, ci una singură, descriptivă şi în acelaşi timp istorică, dar în care accentul se poate pune fie pe latura istorică fie pe cea descriptivă, în funcţie de scopul cercetării.

A. Meillet a criticat modul în care neogramaticii concepeau legile foneticii şi a dezvoltat o teză proprie privind legile limbii şi cauzele schimbării lingvistice. El crede că legile limbii nu sînt nici fiziologice, nici psihologice, ci numai lingvistice, adică sociale (*Lingustique historique et linguistique générale*, I, p. 11). El vorbeşte de faptul că lingvistica generală trebuie să stabilească legi generale pentru toate limbile sau pentru întreaga istorie a limbii. Legile generale ale limbii enunţă numai *posibilităţi* nu şi *necesităţi*, întrucît ne aflăm în domeniul faptelor umane.

În ceea ce priveşte cauzele schimbărilor lingvistice, Meillet crede că acestea trebuie căutate în acţiunea factorilor sociali, întrucît factorii fiziologici şi psihici sînt aceiaşi peste tot şi acţionează în mod constant, aşa încît nu se poate spune că ei provoacă schimbările.

Inovaţiile lingvistice individuale intră în limbă numai dacă sînt acceptate de colectivitate şi numai dacă răspund unei necesităţi sociale de comunicare (*ibid.*, p. 15). Această necesitate de comunicare îi constrînge pe oameni să nu introducă prea multe inovaţii în limbă. Atunci cînd inovaţiile sînt cerute de o nevoie socială, ele pleacă simultan de la mai mulţi indivizi, fiind convergente. De aceea,

după părerea lui Meillet și spre deosebire de cea a lui Vossler, Croce etc. inovațiile sînt mai degrabă *generale* decît *generalizate*, iar faptul esențial nu este *imitația*, ci *tendința colectivă* și *identitatea condițiilor* (*ibid.*, p. 74). În condiții egale, apar inovații egale la mai mulți indivizi deodată. Această teză se opune net celei susținute de școala idealistă a lui K. Vossler și de neolingviștii italieni. Firește că Meillet nu are dreptate nici din punct de vedere rațional, pentru că limba nu are o existență autonomă, ci există numai în vorbire, în mintea vorbitoare și nici din punctul de vedere al lingvisticii areale (cf. E. Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, 1997, p. 72).

Influența ideilor lui A. Meillet a fost deosebită: el a avut numeroși elevi în diferite țări ale Europei care i-au difuzat și dezvoltat ideile.

Dintre aceștia menționăm în primul rînd pe ***J. Vendryes*** (1875-1960), autorul unei lucrări foarte răspîndite, *Le langage* (Paris, 1921, ed. II-a, Paris, 1950), în care sînt expuse într-o manieră sistematică și convingătoare ideile școlii sociologice, discutate mai sus.

Un alt elev al lui Meillet a fost ***Marcel Cohen*** (1884-1974), colaborator al lui Meillet la volumul *Les langues du monde* (Paris, 1924, ediția a II-a, 1952), care cuprinde prezentarea sintetică a tuturor familiilor de limbi de pe glob. M. Cohen a încercat să interpreteze faptele de limbă prin intermediul materialismului dialectic în lucrările *Linguistique et matérialisme dialectique*, Paris, 1948 și *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956.

Printre ceilalți elevi ai lui A. Meillet menționăm numele lui A. Ernout (1879-1973), E. Benveniste (1902-1976), R. Gauthiot, A. Martinet, K. Kurylowicz (1895-1978: Polonia), M. Niedermann (1900-1989: Elveția), Alf Sommerfelt (1892-1965: Norvegia), G. Devoto (1897-1974: Italia), Al. Rosetti (1895-1996), A. Graur (1900-1989), Emil Petrovici (1899-1968) din România, care au devenit mari lingviști.

BIBLIOGRAFIE (selectivă)

Amacker R. - *Linguistique saussuriene*-Geneva/Paris, 1975.

Arens, 1974 - H. Arens, *Spreachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Genenwart*, Freiburg/München, 1974.

Benveniste E. - *Saussure après un demi-siècle*, "Cahiers Ferdinand de Saussure", XX, 1963, p. 7-21.

Coșeriu, 1958 - *Sincronía, diacronía e historia*, Montevideo, 1958.

Coșeriu, 1968 - *Sincronía, diacronía y tipologia*, în "Actas del XI Congreso International de lingüistica y filologia románicas", Madrid, 1965, C. S. I. C., Madrid, 1968.

Coșeriu, 1975 - *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problen des Sprachwsndels*, München, 1975, și ediția românească, *Sincronie, diacronie și istorie*, traducere de N. Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Dickenmann E., *La linguistique en Suisse de 1938 à 1947*, "Word", 3, 1947, nr. 1-2, p. 110-125.

Formegari Lia, Gambarara Danièle, *Historical Roots of Linguistic Theories*, Amsterdan / Philadelphia, 1995.

Frei H., *La linguistique saussuriene à Genève de puis*, "Word", 3, 1947, nr. 1-2, p. 107-109.

Gambarara Daniele, *The Convention of Geneva. History of linguistic ideas and history of*

communication practices, în "Historical Roots of Linguistic Theories", ed. by Formigari Lia and Gambarara Daniele, Amsterdam / Philadelphia, 1995, p. 279-294.

Godel, 1957 - R. Godel, *Les sources manuscrits du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Geneva-Paris, 1957.

Godel, 1954 - R. Godel, *Notes inédites de F. de Saussure*, în "Cahiers Fedinand de Saussure", 12, 1954, p. 49-71.

Godel, 1958 - R. Godel, *Nouveau documents saussuriens: les cahiers E. Constantin*, "Cahiers" F. de Saussure, 16, 1958-1959, p. 23-32.

Graur-Wald, 1977 - Al. Graur și Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediția a III-a, București 1977.

Graur Al. (et alii), *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971.

Graur Al., Joseph Vendrues, "*Limba română*", IX, 1960, p. 94-95.

Ionescu Emil, *Manual de lingvistică generală*, București, 1992.

Iordan Iorgu, *Un lingvist sociolog: A. Meillet (1866-1936)*, in "Analele Academiei Române", "Memoriile secțiunii literare", seria a III-a, tom. IX, 1939, p. 1-10.

Iordan, 1962 - Iorgu Iordan, *Lingvistică romanică. Evoluție, Curente, Metode*. București, 1962.

Ivić, 1965 - Milka Ivić, *Trends in Linguistics*, London-The Hague/Paris, 1965.

Koener Konrad, *Practicing Linguistic Historiography*, Amsterdam /Philadelphia, 1989.

Lepschy G. - *A Survey of Structural Linguistics*, London, 1972.

M. Leroy, *Les grandes courants de la linguistique moderne*, Paris, 1963.

Malmberg B. - *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966.

Mauro, 1978 - Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, traducere de Anca Giurescu, București, 1978.

Miclău P., *Le signe linguistique*, Paris, 1970.

Miclău P., *Semiotica lingvistică*, Timișoara, 1977.

Mounin G., *Saussure ou le structuraliste sans le savoir*, Paris, 1968.

Mounin G., 1970 - *Introduction en la semiologie*, Paris, 1970.

Saussure, C. L. G. - Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1971.

Sommerfelt Alf, *Antoine Meillet: The Scolar and Man* în vol. *Diachronic and Syinchronic Aspects of Language*, Oslo, 1962, p. 379-385.

Szémerenyi O. - *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, I, Heidelberg, 1971.

Vraciu A. - *Studii de lingvistică generală*, Iași, 1972.

III. *Orientările individualiste:* *B. Croce, K. Vossler și neolingvistica italiană*

3.1 Pe la începutul secolului nostru apare în lingvistică o orientare antirațională, izvorîtă din doctrina intuitivă a lui Bergson și din cea filozofico-estetică a lui Benedetto Croce. Reprezentanții acestei orientări pun pe primul plan rolul individului și al psihologiei individuale în crearea limbajului.

În lingvistică, punctul de plecare al acestei orientări îl constituie ideile lui ***Hugo Schuchardt*** (1842-1927) care pot fi rezumate în felul următor: limbajul este creație individuală, generalizată prin imitație; psihologia individuală este factorul decisiv în crearea limbajului.

Pentru că limba este în esență o manifestare individuală a psihologiei individului, atunci ea poate fi definită ca un fenomen stilistic. La aceste idei Schuchardt a ajuns combătînd pe neogramatici și *infailibilitatea* legilor fonetice de care aceștia vorbeau. Lucrarea sa, *Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*, Berlin, 1885, este concludentă în acest sens. Însă exagerarea rolului individului în crearea limbii l-a dus pe Schuchardt la erori grave, de care el însuși era conștient, căci în practică, în explicarea anumitor fenomene el se abate de la aceste idei individualiste. Așa cum remarcă Graur-Wald, 1977, p. 145, Schuchardt și elevii lui erau individualiști numai în teorie, căci în practică studiau procesele care cuprind întreaga comunitate lingvistică. De fapt, Schuchardt este inițiatorul curentului *Wörter und Sachen* (*Cuvinte și lucruri*), care începînd cu 1909 a scos și o revistă cu acest titlu. Programul curentului și revistei prevedea studierea cuvintelor în strînsă legătură cu descrierea obiectelor denumite. Curentul a adus multe rezultate pozitive în dialectologie. De fapt, geografia lingvistică a fost cea care a atras atenția cercetătorilor asupra vorbirii individuale și asupra rolului individului în modificarea limbii. Amintim faptul că ***Jules Gilliéron*** (1854-1926) considera că nu există granițe dialectale, nu există legi fonetice, că fiecare cuvînt își are istoria sa.

3.2 Tezele individualiste capătă însă expresia lor cea mai pregnantă în lucrările filozofului, istoricului, criticului literar și lingvistului ***Benedetto Croce*** (1866-1952).

Acesta publica în 1900 celebrele sale *Tesi fondamentali di un' Estetica come scienza dell'espresione e linguistica generale*, în tomul XXX din "*Atti dell'Accademia Pontaniana*" din Napoli. Prin aceste "teze", Croce punea bazele unei doctrine care proclama specificitatea artistică și transpunea studierea faptelor de limbă în estetică. Doi ani mai tîrziu, Croce retipărea acest text sub titlul *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale* (Bari, 1902), adăugîndu-i o parte istorică *Storia dell'Estetica*. Mai tîrziu, el publică o altă lucrare în care se ocupă de problematica limbajului: *Filosofia del linguaggio*, 1924.

Ceea ce ne surprinde la prima vedere este faptul că sintagma *linguistica generale* figurează în titlul esteticii sale din 1900, 1902. Consultînd însă volumele acestea, nu găsim nimic din ceea ce sîntem obișnuiți să găsim în tratatele de lingvistică generală. Iată cum se explică acest lucru surprinzător:

Urmîndu-l pe Vico, cunoscut, după cum am arătat (Frâncu, 1979, p. 71-75), abia în epoca *Risorgimentului*, Croce pune în centrul esteticii sale cercetarea expresiei, care ar fi obiectul comun și al esteticii și al lingvisticii. Deci centrul esteticii lui Croce este *expresia* pe care el o identifică cu *intuiția*. Croce arată că există două forme de cunoaștere:

1) cunoașterea intuitivă, sau cunoașterea prin imaginație, fantezie și

2) cunoașterea logică, prin intelect, inteligență. Cunoașterea intuitivă produce imagini, cea

logică dă naştere la concepte. Observînd că ştiinţa a acordat atenţie numai cunoaşterii logice, neglijînd cunoaşterea intuitivă, Croce cere ca celei din urmă să i se acorde atenţia necesară: "*Cunoaşterea logică a luat partea leului, şi cînd nu-şi devorează de-a dreptul tovarăşa abia îi acordă un locşor umil de slugă sau de portăreasă... Cunoaşterea intuitivă nu are nevoie de stăpîni; ea nu are nevoie să se sprijine pe nimeni; ea nu trebuie să ceară cu împrumut ochii altcuiva, fiindcă îi are pe ai săi proprii, foarte buni*" (*Estetica ca ştiinţă a expresiei şi lingvistică generală*, traducere din italiană, Bucureşti, 1970, p. 76).

După aceste consideraţii care scot în evidenţă rolul intuiţiei în cunoaştere, Croce identifică intuiţia cu expresia, iar această identificare devine principiul fundamental al esteticii sale: "*Orice intuiţie adevărată sau reprezentaţie este, în acelaşi timp, expresie*"; "*A intui înseamnă a exprima şi nimic altceva (nimic mai mult, dar nimic mai puţin) decît a exprima*" (*ibid.* p. 85).

Apoi urmează o a doua identificare:

Estetica constituie unul şi acelaşi lucru cu lingvistica generală. Pentru aceasta, Croce face următorul raţionament: limbajul este sunet articulat, delimitat, organizat prin expresie; limbajul se dezvoltă în expresie, devine expresie. Or, dacă lingvistica are ca obiect studiul limbajului care este expresie, înseamnă că nu există diferenţă între ea şi estetică, care studiază, de asemenea, expresia: "*ştiinţa artei şi cea a limbajului, estetica şi lingvistica, concepute ca ştiinţe propriu zise nu sînt două lucruri distincte, ci unul şi acelaşi lucru. Nu că ar exista o lingvistică specială, dar căutata ştiinţă lingvistică pe care o studiem, lingvistica generală, în ceea ce are ea reductibil la filozofie, nu este altceva decît estetică. Cine se ocupă de lingvistica generală, adică de lingvistica filozofică, se ocupă de probleme estetice şi invers*" (*ibid.*, p. 211).

În continuare, Croce argumentează: pentru ca lingvistica să fie o ştiinţă diferită de estetică, ea n-ar trebui să aibă ca obiect expresia, "*care este tocmai faptul estetic, va să zică ar trebui să nege că limbajul este expresie*" (p. 211). Pe de altă parte, ca lingvistica să fie o ştiinţă specială în raport cu estetica, ea ar trebui să aibă ca obiect o categorie specială de expresie. Croce însă arată că nu există categorii speciale de expresie. Mergînd mai departe pe această linie, Croce ajunge să afirme că "*teoria părţilor de vorbire este în fond acelaşi lucru cu teoria genurilor artistice şi literare*" (*ibid.*, p. 214). Pornind de la identitatea dintre limbaj şi opera de artă, Croce vorbeşte de imposibilitatea creării unei gramatici normative. După el, conceptul de gramatică normativă ar fi o eroare ştiinţifică, eroare contra căreia bunul-simţ s-a revoltat întotdeauna şi "*un exemplu de astfel de revoltă este expresia* ***"cu atît mai rău pentru gramatică"*** *atribuită lui Voltaire*" (*ibid.*). Croce admite însă posibilitatea realizării unei gramatici ca disciplină pur empirică, adică o culegere de scheme utile învăţării limbilor, fără vreo pretenţie de adevăr filozofic: "*ca un organism în scop pur dialectic trebuie considerate, de asemenea, multe din cărţile intitulate* ***tratat de lingvistică****, în care se află, de obicei, cîte puţin din toate: de la descrierea aparatului vorbirii, la expunerea rezumativă a rezultatelor lingvisticii indoeuropene, semintice, chineze etc.*" (*ibid.*). Mai tîrziu, în *Questa tarola rotonda è quadrata* din "Problemi di estetica", Bari, 1949, p. 173-177 îşi afirmă teza potrivit căreia gramatica nu este o ştiinţă căci nu are obiect, nu e o "*formă de cunoaştere*" şi nu există o "*viziune gramaticală a lucrului*".

După opinia lui Croce, limbajul este o creaţie perpetuă: ceea ce este exprimat o dată prin cuvînt nu se repetă "*decît tocmai ca reproducere a ceea ce s-a produs deja: impresiile noi dau loc la mutaţii continue de sunete şi semnificaţii, adică unor expresii mereu noi*" (*ibid.*). De aceea, el crede că nu trebuie căutată o limbă model, adică nu trebuie redus uzul lingvistic la o unitate. Croce e de părerea lui Vico în ceea ce priveşte finalitatea şi originea limbii. Limbajul s-a ivit spontan, ca poezie şi s-a transformat în semn, care nu este niciodată identic la indivizi diferiţi şi nu se repetă la acelaşi individ. Teza lui că, de fapt, nu se învaţă o limbă, ci se învaţă să se creeze în acea limbă, adică se învaţă tehnica de funcţionare a

limbii, este pe linia lui Vico și a lui Humboldt foarte judicioasă.

Meritul lui Croce este acela de a fi atras atenția, într-o epocă caracterizată prin pozitivism în lingvistică, asupra faptului că limbajul are o latură care ține de creație. El a atras atenția asupra necesității studierii funcției poetice a limbajului și a conceput limba ca expresie a culturii. Greșeala lui a fost însă de a neglija funcția de comunicare a limbii, de a identific arta cu limba și estetica cu lingvistica generală. Considerînd limba numai ca un act de creație și nu și de repetiție de modele anterioare, Croce ajunge implicit la negarea limbilor și la recunoașterea numai a vorbirilor individuale.

Mai mult decît atît: teoria lui Croce duce în ultimă instanță la negarea oricărei posibilități de comunicare între oameni. Oamenii vorbesc, dar nu comunică între ei, căci totul este numai o creație continuă, neexistînd, după Croce, nici o relație de asemănare, de continuitate între o frază și alta. Dar este oare posibilă comunicarea, dacă nu există o punte între infinitele expresii care se juxtapun și se succed ? Această întrebare i-a fost pusă lui Croce de către un adept al său, K. Vossler, însă filozoful italian nu a reușit să dea un răspuns convingător.

Caracterizîndu-l pe Croce, Tullio de Mauro (1978, p. 115) remarcă această deficiență a teoriei sale care duce la ideea imposibilității de comunicare între oameni: "*... pentru Croce orice frază «este în ordine așa cum este», este perfectă și perfect semnificativă prin aderarea sa perfectă, univocă, irepetabilă și de aceea incontestabilă, la conținutul său. Dar atîta perfecțiune se plătește scump: orice expresie se situează într-o singurătate astrală. Omul vorbește perfect, dar vorbirea sa nu are nici o urmă de înțelegere în ceilalți oameni, în măsura în care înțelegerea comportă reconstituirea, pe baza formelor, a unui conținut*". T. de Mauro exagerează însă, căci individul văzut de Croce nu este o persoană izolată, asocială, "*ci un individ social și istoric*". Prin urmare, scoțînd în evidență latura creativă a limbajului, Croce a ajuns să nege funcția de comunicare a limbii, aspectul ei repetitiv. Împotriva acestei teze s-a pronunțat filosoful ***G. Colagero*** (1904-1986) care, subliniind istoricitatea limbajului, arată că o conștiință care semnifică presupune altă conștiință care să interpreteze adică să primească semnul și să-l înțeleagă (*Estetica, Semantica, Istorica*, Torino, 1947, p. 240-244). Conversația presupune înțelegerea spiritului altuia, aspectul *alterității* limbajului, discutat azi de pragmaticieni, fiind neglijat de Croce.

3.3 Cel care a transpus pe planul lingvisticii ideile lui Croce a fost ***Karl Vossler*** (1872-1949), profesor la Universitatea din München, întemeietorul școlii idealiste. Urmîndu-l pe Croce, Vossler identifică dezvoltarea limbii cu dezvoltarea literaturii, lingvistica cu estetică. Remarcîndu-se ca unul dintre cei mai înverșunați adversari ai neogramaticilor, K. Vossler în lucrarea sa *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft. Eine sprachphilosophische Untersuchung*, Heidelberg, 1904, considerată a fi manifestul școlii idealiste, respinge pozitivismul neogramaticilor și propune o *lingvistică idealistă*.

În concepția lui, ***pozitivism*** înseamnă "*a cerceta faptele de limbă ca scop în sine*", de a face din lucrările de lingvistică o colecție cît mai bogată de material, pe cînd ***idealism*** înseamnă a descoperi legătura de cauzalitate între fenomene.

În afară de influența lui Croce, de care-l leagă o prietenie de o viață, Vossler a suferit o puternică influență din partea lui W. v. Humboldt, de la care preia ideea că limba este expresia caracterului etnic al unui popor (cu corolarul: istoria limbii este o istorie a culturii). De asemenea, Vossler pune în centrul doctrinei sale idealiste teza humboldtiană a formei interne (*innere Sprachform*), în care s-ar manifesta "*legile gîndirii, viziunii și simțirii unei limbi date*" (*op. cit.*, p. 11). Ca și Humboldt, dar ca și Croce, Vossler pune accent pe ceea ce este individual într-o limbă, pe ceea ce o distinge de altele. El însă separă *forma internă* de *forma externă*, explicînd prin *spiritul limbii* nu numai sintaxa și stilistica,

produse ale formei interioare, ci şi celelalte laturi ale limbii (fonetica şi morfologia).

Faţă de neogramatici, Vossler ia poziţie critică arătînd că aceştia nu explică fenomenele care se petrec în limbă, ci numai le constată. Ei nu-şi pun întrebarea de ce se petrece un fenomen. Vossler arată pe bună dreptate că o cercetare pentru a fi ştiinţifică trebuie să-şi pună problema cauzalităţii fenomenelor studiate. El însă nu găseşte un răspuns satisfăcător la această întrebare: o schimbare se petrece pentru că ea este în *spiritul unui popor*. Mai mult decît atît: Vossler ridică această explicaţie la rangul de principiu: "*Sarcina lingvisticii nu poate fi decît aceea de a demonstra că spiritul este singura cauză efectivă a tuturor formelor limbii*" (*op. cit.*, p. 63). Pe de altă parte, Vossler consideră că limba n-ar oglindi realitatea, că distincţia genurilor nu se întîlneşte în realitate, ci aparţine omului care proiectează în obiecte *propria sa manieră spirituală* (*op. cit.*, p. 29).

Ca şi Croce, Vossler pune accent pe rolul individului în schimbările lingvistice, pe originea individuală a modificărilor. El ajunge pînă acolo, încît neagă existenţa dialectelor, subdialectelor etc. După părerea lui Vossler, inovaţiile pornesc întotdeauna de la indivizi dotaţi, deşi fiecare individ în fiecare moment alterează limba. El o perfecţionează numai dacă are talent.

Astfel, spre deosebire de reprezentanţii Şcolii sociologice franceze, pentru care inovaţiile pornesc deodată de la mai mulţi indivizi şi pentru care indivizii sînt egali în ceea ce priveşte inovaţia în limbă, Vossler crede că limba provine de la indivizi izolaţi şi că rolul indivizilor în crearea limbii este diferit. Pentru Vossler comunitatea lingvistică este numai o condiţie, nu şi o cauză a dezvoltării limbii. "*Spiritul teoretic **al limbii** se găseşte numai în oameni talentaţi, adică în artişti, cel **practic**, în indivizii obişnuiţi*" (cf. Iordan, 1962, p. 97).

Vossler exagerează, ca şi Croce, rolul individului în evoluţia limbii şi în special rolul individului *talentat*, care aşa cum au arătat sociologii francezi, nu se deosebeşte, în ceea ce priveşte contribuţia la schimbarea limbii, de cel obişnuit, căci chiar dacă el face o inovaţie în limbă, colectivitatea este cea care îşi spune cuvîntul. Fără avizul colectivităţii, inovaţia individului genial, ca şi a celui obişnuit rămîne fără ecou şi se pierde după aceea. Colectivitatea lingvistică este cea care selectează şi generalizează inovaţiile individuale, iar rolul colectivităţii Vossler l-a subapreciat.

Vossler are meritul de a fi evidenţiat relaţia strînsă între istoria limbii şi istoria civilizaţiei şi a culturii. Această idee, el a ilustrat-o prin studierea evoluţiei limbii franceze în strînsă relaţie cu evoluţia civilizaţiei şi culturii franceze în lucrarea *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, Heidelberg, 1913. Este vorba de o istorie a limbii franceze literare, de la origini pînă în vremea clasicismului, care încearcă să explice transformările sociale şi culturale produse în cursul secolelor prin ceea ce Vossler numeşte, urmîndu-l pe Humboldt, *spiritul limbii*. Principiul de bază al cărţii este că între evoluţia limbii franceze şi evoluţia vieţii sociale există o strînsă legătură. Dar această idee justă este dezvoltată în sens idealist, subiectivist, impresionist, astfel încît, în ciuda materialului foarte bogat de fapte, cartea este în mare parte depăşită. În 1929, Vossler a dat o nouă ediţie în care a introdus trei capitole noi care conţin o continuare a studierii evoluţiei limbii franceze de la clasicism pînă în secolul nostru. Astfel, Vossler a realizat o istorie completă a limbii franceze literare de la origini pînă în zilele noastre şi a legat-o direct de evoluţia civilizaţiei şi culturii franceze. De pildă, el arată că trăsătura caracteristică a *sufletului francez* din perioada veche (pînă în secolul al XIII-lea) ar fi o "*desăvîrşită îmbinare a sentimentului religios cu cel naţional*", pe care o găsim admirabil exprimată în *Chanson de Roland*, cu stilu-i retoric şi tehnica paratactică (cf. Iordan 1962, p. 98). Aceiaşi unitate, rezultat al organizaţiei sociale, o constată şi în limba literară din acea epocă, care se distinge printr-o armonie perfectă între accentul cuvîntului şi acela al frazei, între structura ritmului şi aceea a ideilor, între sintaxă

şi fonetică, între fenomenele analogice şi cele spontane. După părerea lui Vossler, acest spirit unitar explică diferitele transformări pe care le-a suferit limba franceză în faza ei veche. Faza medie este împărţită în două părţi: pînă la 1339, cînd există o puternică luptă de clasă, şi între 1339-1550, cînd lupta de clasă slăbeşte, pentru a face loc sentimentului naţional, care apoi capătă în absolutismul regal un suport material. Acum conştiinţa individuală dispare şi prin aceasta se caracterizează, înainte de toate, poporul francez în epoca medie a istoriei sale lingvistice. Consecinţa acestei stări de lucruri este predominarea spiritului practic, obiectiv şi realist, care observă mai ales lucrurile exterioare şi mai puţin pe cele din sufletul omului. Acest spirit practic se manifestă în limbă printr-o îmbogăţire a vocabularului şi printr-o mare dezordine în fonetică şi în flexiune. Epoca ulterioară (secolele al XVI-lea şi al XVII-lea) este caracterizată de Vossler, care-l urmează pe F. Brunot, prin ceea ce se numeşte *efortul de a constitui o gramatică*. *Individualismul* îşi redobîndeşte drepturile, cum probează Renaşterea şi Reforma religioasă. După părerea lui F. Brunot, secolul al XVI-lea este *naturalist*, secolul al XVII-lea *raţionalist*, dar şi unul şi celălalt sînt *naţionaliste* (ap. Iordan, 1962, p. 99). Cele mai numeroase modificări lingvistice le găsim acum în sintaxă şi morfologie, în care se lucrează mult pentru a se înlătura dezordinea din epoca anterioară. Dar abia în secolul al XVII-lea saloanele şi gramaticile, produse ale raţionalismului, introduc regula şi ordinea în limbă. Legătura strînsă dintre umanism şi naţionalism în secolul al XVI-lea, dintre raţionalism şi naţionalism în secolul al XVII-lea a dus la echilibrul şi gustul desăvîrşit care se vede în operele lui Molière, Racine şi La Fontaine. După părerea lui Vossler, în epoca clasică limba franceză a atins idealul pe care poporul francez şi-l făurise în general (cf. Iordan, 1962, p. 99).

Deşi în această carte Vossler porneşte de la o idee justă - relaţia dintre limbă şi societate -, concepţia sa idealistă îmbinată cu un materialism vulgar, după care schimbările din societate se reflectă nemijlocit în toate sectoarele limbii l-a dus la erori, la interpretări subiectiviste, la afirmaţii pripite.

Dintre discipolii cei mai de seamă ai lui Vossler, amintim pe ***Eugen Lerch*** (1883-1952), specialist în lingvistică franceză, care cercetează relaţiile dintre structura lingvistică şi mentalitatea naţională şi ***Leo Spitzer*** (1884-1960), specialist în stilistica, semantica şi etimologia limbilor romanice. Leo Spitzer este cunoscut ca întemeietorul ***stilisticii idealiste***. El însă a depăşit mult concepţia şcolii idealiste a lui Vossler şi a eliminat din cercetare erorile la care ajunse Vossler. Lui Spitzer i se datoreşte introducerea punctului de vedere stilistic în studiile etimologice (cf. Iordan, p. 141) şi încercarea de a apropia şi de a uni stilistica lingvistică creată de Bally cu stilistica literară care aparţinea criticii literare. Lucrările sale cele mai importante sînt din domeniul sintaxei şi stilisticii: *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, 1918; *Stilstudien*, vol. I-II, München, 1928; *Romanische Stil- und Literaturstudien*, vol. I-II, Marburg, 1931; *Essay in Historical Semantics*, New York, 1948 etc. Operele lui Spitzer au stimulat foarte mult, atît în Germania cît şi în S. U. A., unde autorul a trăit ultima parte a vieţii, cercetările de stilistică, de sintaxă şi de semantică. O influenţă mare a avut Spitzer asupra lui ***Iorgu Iordan*** (1888-1976), în lucrările acestuia de stilistică, dintre care cea mai importantă este *Stilistica limbii române*, ediţia I, Bucureşti, 1944, ediţia a II-a, Bucureşti, 1975.

3.4 Un curent lingvistic extrem de fecund care porneşte mai ales, de la tezele lui Croce, dar şi de la cele ale lui Vossler este ***neolingvistica italiană. Matteo Bartoli*** (1873-1946) şi ***Giulio Bertoni*** (1878-1942) sînt creatorii acestui curent, numit şi *linguistica spaziale* (cf. M. Bartoli, *Saggi di linguistica spaziale*, Università di Torino, 1945). Principiile de bază ale noii orientări apar încă din 1910 într-un articol al lui Matteo Bartoli intitulat *Alle fonti del neolatino*, în *Miscellanea in onore de Attillio Hortis* (1910, p. 889-913), articol inspirat în mare parte din ideile care apăruseră în *Estetica* lui Croce din 1902

pe care Bartoli şi le însuşeşte. Bartoli se făcuse cunoscut prin lucrări serioase asupra latinei vulgare şi a dialectelor romanice precum şi prin monografia *Das Dalmatische*, vol. I-II, Viena, 1906, consacrată limbii dalmate, dispărută la sfîrşitul secolului trecut. Bartoli preia de la Croce independenţa totală faţă de doctrina neogramaticilor şi repulsia faţă de explicaţiile mecaniciste ale schimbărilor fonetice; el se ridică împotriva legilor fonetice *fără excepţii* ale neogramaticilor. Ca şi Croce, el stabileşte unele ecuaţii care duc la următorul raţionament: ***fantezie = poezie***; ***poezie = limbaj***, deci ***limbaj = fantezie***.

Manifestul propriu zis al şcolii neolingvistice apare însă mai tîrziu: e vorba de lucrarea *Breviario di neolinguistica* (Modena), 1928, împărţită în două părţi *Principii generale* de Bertoni şi *Criterii tehnice* de Bartoli.

O primă caracteristică a neolingvisticii este *eclectismul* ei. Avem de a face cu o îmbinare între ideile lui Croce, Schuchardt, Vossler, cu cele ale lui J. Gilliéron şi ale altor reprezentanţi ai geografiei lingvistice precum şi cu ideile lingviştilor comparativişti (privind dialectele indoeuropene).

Principiul de bază al neolingvisticii este acela de a ţine seamă de factorul estetic în explicarea fenomenelor de limbă şi de a acorda atenţie elementului individual.

Neolingviştii insistă, ca şi B. Croce, asupra faptului că limba este o *creaţie continuă* şi mai ales o *recreaţie*, căci ea este o imitaţie, or, imitaţia nu-i niciodată o reproducere mecanică exactă, ci o elaborare constantă care depinde de prestigiul şi de puterea creatoare a celui care imită. Neolingviştii vorbesc ca şi Croce de valoarea estetică a unei inovaţii lingvistice şi de rolul ei important, căci acceptarea de către individ şi colectivitate a unei inovaţii presupune o alegere, adică o judecată de natură estetică.

În comparaţie cu lingviştii din şcoala sociologică franceză, după care individul este neputincios în faţa forţelor evolutive ale limbii, neolingviştii consideră că elementul individual joacă un mare rol şi în special acţiunea conştientă a artiştilor, scriitorilor, gramaticilor. Prin urmare, *tendinţei colective*, de care vorbeşte şcoala sociologică franceză, neolingvistica îi opune tezele individualiste privind limbajul: importanţa factorului individual în explicarea faptelor de limbă şi rolul pe care-l joacă sentimentul estetic al vorbitorului. Asistăm deci la o continuare a disputei din sociologie începută la începutul secolului nostru între Durkheim şi Tarde, dar pe plan lingvistic.

Ideile teoretice ale neolingvisticii, care, de fapt, nu sînt originale, au constituit puncte de plecare pentru studii de dialectologie şi de gramatică comparată. Neolingviştii au reuşit să realizeze o sinteză fericită combinînd gramatica comparată, care îşi perfecţionează metoda, cu geografia lingvistică şi cu ideea crociană a limbii ca o creaţie continuă. Bartoli are meritul de a fi contribuit la dezvoltarea dialectologiei prin cunoscuta *teză a ariilor laterale şi a distribuţiei isugloselor* (cf. Bartoli, *Introduzione alla neolinguistica*, Geneva, 1945). Distincţia dintre *arii centrale*, *arii laterale* şi *arii izolate* a avut şi are o importanţă crucială pentru clasificările dialectologiei. *Ariile periferice* conservă, de obicei, un număr de trăsături arhaice, pe cînd cele centrale sînt arii inovatoare. Aplicînd teoria ariilor laterale la dialectele indoeuropene şi romanice, neolingviştii au ajuns la unele rezultate interesante, chiar dacă interpretarea este nesatisfăcătoare (cf. W. Mańczak, *La classification des langues romanes* (Cracovia, 1991).

Înaintea reprezentanţilor şcolii de la Praga, neolingviştii italieni vorbesc de ***afinităţi de structură*** între limbi neînrudite genealogic. Ei au lucrări foarte interesante în ceea ce priveşte substratul lingvistic al diferitelor limbi.

Reprezentanţii din deceniile al IV-lea - al VIII-lea ale secolului nostru ai neolingvisticii sînt trei mari lingvişti italieni ***Giuliano Bonfante*** (n. 1904), ***Vittoro Pisani*** (1899-1993) şi ***Giacomo Devoto*** (1892-1974) specialişti de renume în lingvistica indoeuropeană. Concludente în acest sens sînt lucrările lui G. Bonfante, *The Neolinguistic Position in Language*, 23, 1947, p. 344-375, *I dialetti indoeuropee*,

1931, ale lui V. Pisani: *Studi sulla preistoria delle lingue indoeuropee*, Roma, 1933; *Geolinguistica lingue indoeuropeo*, Rome, 1940 şi ale lui G. Devoto, *Gli antici Italici*, Firenze, 1931, şi *Origini indoeuropee*, Firenze, 1962.

Fără îndoială, *Şcoala neolingvistică italiană*, ca şi *Şcoala idealistă* a lui Vossler, are rezultate notabile, dar şi multe lipsuri, multe interpretări greşite sau neplauzibile ale fenomenelor limbii. Printre acestea menţionăm: negarea legilor fonetice şi absolutizarea ideii că fiecare cuvînt îşi are istoria lui proprie; negarea graniţelor dialectale şi chiar a graniţelor între limbi şi avansarea ideii că toate limbile sînt mixte, explicarea schimbărilor lingvistice prin împrumut şi numai prin împrumut, ca urmare a negării legilor de evoluţie a limbii; exagerarea rolului elementului individual în detrimentul celui colectiv în limbă. Cu toate acestea, în cercetările practice aceste lipsuri sînt mai puţin vizibile, neolingviştii abătîndu-se de cele mai multe ori de la propriile lor principii şi folosind soluţii impuse de faptele pe care le cercetează. Evidenţierea *aspectului creator* al limbajului şi *valorii* estetice a inovaţiilor din limbă făcută de neolingvişti a contribuit la înţelegerea mai deplină a fenomenului complex care este limbajul omenesc.

BIBLIOGRAFIE

În afară de lucrările generale privind istoria lingvisticii, cuprinse în listele anterioare, mai recomandăm următoarele lucrări:

Bonfante G. - *The Neolinguistic Position*, "Language", XXIII, 1947, p. 344 -375.

Găzdaru D. - *Influjos de B. Croce sobre la lingüística romanica*, în volumul *Ensayos de filologia y linguistica románicas*, La Plata, 1969, p. 11-47.

Devoto G. - Matteo Bartoli, "Word", 3, 1947, p. 208-217.

Hjelmslev L. - Bertoni Giulio, "Acta Linguistica", VI, 1950, p. 94-95.

Jankowsky R. Kurt (ed.), *History of Linguistics*, 1993, Amsterdam/Philadelphia, 1993.

Mańczak W., *Les aires latérales ne sont pas plus archaïques que les aires centrales*, în "*XXI Congresso Internationale di Linguistica e Filologia Romanza, Riassunti delle comunicationi*", Palermo, 18/24 settembre, 1995, p. 129.

Mauro, 1978 - Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, traducerere de Anca Giurescu, Bucureşti, 1978.

Pisani V. - *Saggi di linguistica storica*, Torino, 1959.

IV. Orientări structuraliste: Şcoala lingvistică de la Praga Şcoala lingvistică de la Copenhaga

4.1 Concepţia lui F. de Saussure este dezvoltată în deceniile al IV-lea şi al V-lea de două şcoli lingvistice importante din Europa: şcoala de la Praga şi cea de la Copenhaga, care marchează începutul structuralismului european. De fapt, epoca ***lingvisticii structurale*** începe înainte de 1930 atît în Europa cît şi în America. Conceptul de ***structuralism*** este un concept larg, care include numeroase orientări şi direcţii, însă în cadrul structuralismului clasic se disting trei mari şcoli: ***Şcoala de la Praga, Şcoala glosematică de la Copenhaga*** şi ***descriptivismul american*** (care nu are nici o legătură cu concepţia lui F. de Saussure, ci apare independent de aceasta). Ceea ce uneşte aceste direcţii este în primul rînd privirea limbii ca sistem de relaţii şi ca structură imanentă, teză care se află ca principiu călăuzitor în *Cursul de lingvistică generală* a lui Saussure. În afară de aceasta, punctul de vedere structuralist implică insistenţa asupra funcţiei de comunicare a limbii şi o distincţie clară între limbă-vorbire şi sincronie-diacronie. Pe de altă parte, limba este privită de ambele şcoli în discuţie ca formă şi nu ca substanţă. Prin aceste elemente care se găsesc în diferitele orientări structuraliste, F. de Saussure este considerat din ce în ce mai des ca întemeietorul lingvisticii structurale. De pildă, A. Martinet (*The Unity of Linguistics*, "Word", 2/3, 1954, p. 123) arată că opera lui Saussure marchează "*the beginning of a new era in linguistic studies*". Cu toate acestea, se pare că problemele nerezolvate de Saussure n-au fost în mare parte soluţionate nici de cele două şcoli structuraliste şi de alte orientări structuraliste care pleacă de la acesta.

Pe de altă parte, ceea ce uneşte diferitele şcoli şi orientări structuraliste este cercetarea structurilor din fonologie şi gramatică, mai întîi, şi apoi a celor din ***lexic,*** ceea ce înseamnă o respingere a atomismului neogramaticilor şi a explicaţiilor prin factori externi ai faptelor de limbă. În cele ce urmează vom analiza succint principalele rezultate la care au ajuns cele două şcoli structuraliste.

4.2 *Şcoala lingvistică de la Praga*

Dezvoltarea lingvisticii structurale îşi are punctul de plecare în şcoala pragheză (sau cum apare denumită de obicei "*Cercle Linguistique de Prague*"), constituită în 1926 de lingviştii cehi V. Mathesius (1882-1945), Havranek, Trnka (1895-1984), Skalicka, Vachek etc., de trei lingvişti ruşi: N. S. Trubetzkoy (1890-1938), S. Karcevski (1887-1942) şi Roman Jakobson, de filozoful german K. Bühler (1879-1963), francezii L. Tesnière (1893-1954), E. Benveniste, A. Martinet, olandezul A. W. Groot, englezul D. Jones, iugoslavul A. Belić şi alţii. Semnificativă a fost activitatea lingviştilor de origine rusă: Trubetzkoy, R. Jakobson şi S. Karcevski. Bazele teoretice ale şcolii fuseseră puse încă din 1911 în lucrările lui Mathesius, care preconiza cercetarea sincronică a limbii şi interpretarea funcţională a faptelor de limbă. Tezele lui F. de Saussure constituie numai unul din izvoarele acestei fructuoase şcoli lingvistice, alături de unele idei ale lui B. de Courtenay, Karcevski, Scerba, Mathesius.

Membrii cercului (N. Trubetzkoy, R. Jakobson şi S. Karcevski) au prezentat, în 1928, la primul *Congres Internaţional al Lingviştilor de la Haga*, tezele formulate într-o discuţie comună şi ele s-au bucurat de un deosebit succes (cf. "Actes du premier Congès international des linguistes", p. 33-36). În anul următor (1929) cercul de la Praga prezenta la primul *Congres Internaţional al Slaviştilor*, care s-a ţinut la Praga, primul volum din publicaţia cercului - "Travaux du Cercle Linguistique de Prague" ... est

volum cuprinde tezele programatice ale cercului. În 1930 se ține la Praga o reuniune fonologică internațională în cursul căreia se hotărăște înființarea unei *Asociații internaționale pentru Studii Fonologice*, aprobată apoi de al doilea ***Congres internațional de Lingvistică de la Geneva*** (1931). În 1932 are loc ***Congresul Internațional de Studii Fonetice de la Amsterdam***, în care *fonologiei* - creație a Cercului de la Praga - i se recunoaște statutul de știință autonomă, care sintetizează rezultatele științelor fonetice. Apoi fonologia s-a dezvoltat rapid, creîndu-și un loc special în cadrul disciplinelor lingvistice.

Ideile ***Cercului lingvistic de la Praga*** se găsesc în cele 8 volume publicate între 1929 și 1939 ale publicației "*Travaux de Cercle Linguistique de Praga*" (= TCLP) și în alte publicații ale cercului (ca de pildă, *Slovo a slovesnost*, *Slovo a tvar* (= *Cuvînt și literatură; Cuvînt și formă*). Întreruptă în timpul războiului, activitatea cercului continuă într-o nouă organizare, susținută de către Academia de Științe de la Praga și în zilele noastre. Unele teze au fost însă corectate de actualele orientări și au fost abordate probleme noi (ca de pildă, relația dintre limbă și societate). În 1964 apare primul volum din noua serie "*Travaux Linguistique de Prague*", în care se remarcă tendința exagerată de a îmbina tezele cercului cu cele ale materialismului dialectic și istoric.

În zilele noastre, lingviștii praghezi dezvoltă tezele propuse în 1928 și le aplică la diverse sectoare ale limbii. Rezultate importante au fost obținute în ultimii ani în cercetarea relației dintre *centrul* și *periferia* sistemului (numărul din 1966 al publicației "*Travaux* ..." este consacrat în întregime acestei probleme) și în cercetarea "*perspectivei funcționale a propoziției*" (cf. lucrările lui Mathesius, Vachek etc.). Pe de altă parte, prin R. Jakobson care, începînd cu deceniul al V-lea al secolului nostru a emigrat în S. U. A. unde a avut numeroși discipoli, ideile cercului lingvistic de la Praga au fost răspîndite și au fost aplicate și dezvoltate de unii lingviști americani actuali. Aceasta este pe scurt istoria Cercului de la Praga. În cele ce urmează ne vom ocupa, de asemenea, pe scurt, cu principalele idei ale cercului și în special cu "tezele" lui.

4.2.1 Primele trei teze (și cele mai importante) ale Cercului de la Praga, expuse în TCLP privesc noua poziție metodologică a membrilor cercului în cercetarea fenomenelor de limbă:

În prima teză se susține că trebuie aplicată acea metodă care se bazează pe ideea că limba este un *sistem funcțional*, produs al activității umane cu o anumită finalitate. Limba este un sistem de mijloace de expresie îndreptate spre un scop: acela al realizării comunicării între oameni. Ideea limbii ca sistem este, firește, o teză saussuriană. Apoi autorii vorbesc de necesitatea analizei sincronice a faptelor actuale, care este "*cel mai bun mijloc de cunoaștere a esenței și caracterului unei limbi*".

Însă reprezentanții cercului de la Praga nu pun, așa cum fac reprezentanții școlii de la Geneva, bariere de netrecut între metoda sincronică și cea diacronică. Praghezii sînt primii care-și dau seama de caracterul exagerat, metafizic, al antinomiei stabilită de F. de Saussure între sincronie și diacronie. Ei arată, pe de o parte, că pentru a justifica schimbările trebuie ținut seama de sistemul în care se produc, iar, pe de altă parte, că însăși descrierea sincronică nu poate elimina noțiunea de evoluție, care apare sub forma elementelor stilistice simțite ca arhaisme sau a unor forme mai mult sau mai puțin productive. Praghezii sînt convinși că ceea ce ține de diacronie se împletește cu ceea ce ține de sincronie și se abat astfel de la dogma saussuriană, susținută în acel timp de genevezi. Acest raport constituie pivotul principal al viitoarelor studii de fonologie diacronică, deosebit de numeroase în deceniile următoare (cf. A. Juilland, *A Bibliography of Diachronic Phonemics*, în "Word", IX, 1953, p. 198-208).

Apoi lingviștii din cercul de la Praga susțin că metoda comparativă trebuie să fie utilizată nu numai în scopuri diacronice cum s-a făcut pînă atunci, ci și în scopuri sincronice, pentru a descoperi

legile structurale ale sistemelor lingvistice. Ei sînt inițiatorii unor cercetări de tipologie lingvistică bazate pe noțiunea de înrudire tipologică sau de *afinitate tipologică*. Noțiunea de *Sprachbund* (*uniune lingvistică*) devine mult întrebuințată, deși ea nu este nouă. Ea se bazează pe noțiunea de *Sprachverwandschaft* (*înrudire tipologică între limbi*) folosită de H. Schuchardt și pe unele distincții similare făcute de M. Bartoli.

A doua teză se referă la scopurile pe care trebuie să le întrunească studierea sistemului lingvistic.

În fonetică și fonologie trebuie să se facă o distincție clară, spun autorii, între sunet și fonem, echivalentul funcțional al sunetului. Fonologia sincronică are următoarele sarcini:

1) caracterizarea sistemului fonologic, prin stabilirea repertoriului de foneme și a specificării relațiilor lor,

2) determinarea combinațiilor fonemelor realizate în raport cu combinațiile posibile,

3) determinarea gradului de utilizare și a densității realizării fonemelor și a combinațiilor lor; încărcătura funcțională a lor (= *charge fonctionnelle*),

4) descrierea utilizării morfologice a diferențelor fonologice. Lingviștii praghezi vorbesc pentru prima oară în istoria lingvisticii de morfo-fonologie sau de fono-morfologie, referindu-se la acest ultim aspect.

În ceea ce privește studiul cuvîntului sau al grupurilor de cuvinte, reprezentanții școlii de la Praga arată necesitatea unei teorii lingvistice capabile să explice activitatea de desemnare a realității cu cuvinte, de descompunere a realității în unități cu ajutorul segmentelor lingvistice. De asemenea, ei subliniază necesitatea creării unei teorii a procedeelor sintagmatice și a unei teorii a "*sistemelor de forme și de grupe de cuvinte*" care să analizeze planul paradigmatic.

A treia teză se referă la diferitele funcții ale limbii. În primul rînd, reprezentanții școlii de la Praga disting elementul intelectual de elementul emoțional și elementul social de cel individual în limbă; funcția de comunicare de funcția poetică. În funcția de comunicare, se distinge o gravitație spre limbajul practic (de *situație*), care include elemente extralingvistice, și o gravitație spre limbajul teoretic (*de formulare*), care se caracterizează prin folosirea *cuvintelor - termeni* și a *frazelor - judecăți*. Dar ei nu fac eroarea, curentă după aceea la anumiți reprezentanți ai poeticii structurale, de a confunda limbajul intelectual cu limba și limbajul emoțional cu vorbirea. Lingviștii din cercul de la Praga arată că, în timp ce în funcția de comunicare "*limbajul este dirijat spre semnificat* (*signifié*)", în funcția poetică el este "*dirijat spre semnul însuși*". Ideea aceasta este dezvoltată după aceea de Jakobson în studiile sale consacrate funcțiilor limbii. După lingviștii din cercul de la Praga, descrierea limbii trebuie să țină seama de faptul că, din punct de vedere sincronic, limbajul poetic primește forma *vorbirii*, este un act de vorbire irepetabil, creator și individual, care-și primește valoarea pe fondul tradiției poetice actuale și pe acela al limbii comune contemporane. Sincronic și diacronic, limbajul poetic are cu aceste două sisteme o serie de relații extrem de complexe și de variate. De aceea, opera poetică trebuie studiată ca o structură funcțională în care elementele nu pot fi înțelese decît în legătură cu ansamblul cultural și spiritual din care face parte. Reprezentanții cercului lingvistic de la Praga au scos în evidență diferite straturi funcționale și stilistice, pe care însă, le-au numit în mod impropriu, limbi. O mare atenție au acordat limbii literare și relațiilor ei cu dialectele și subdialectele. Punctul de vedere formalist, care vine și de la Saussure, dar și de la Baudouin de Courtenay, este evident în analiza limbii poetice, a cărei autonomie este exagerată de către structuraliștii praghezi. Reprezentanții actuali ai școlii de la Praga au căutat să corecteze această supraestimare a autonomiei limbii poetice, preferînd să vorbească despre un stil artistic, alături de alte

stiluri funcționale ale limbii.

Deși structuraliștii praghezi au îmbrățișat un mare număr de probleme lingvistice și de probleme care țin de conexiunea lingvisticii cu alte științe (teoria și critica literară, poetică, psihologie, filozofie), cel mai mare impuls l-au dat ei ***fonologiei***, astfel încît în ochii multor cercetători școala de la Praga echivalează cu școala fonologică de la Praga. Am arătat că în tezele cercului s-a cerut separarea netă a foneticii de fonologie, prima urmînd să studieze trăsăturile fiziologice și acustice ale sunetelor, iar a doua, funcția lor diferențială, dată de relațiile din sistem. În acest cerc s-au pus bazele ***fonologiei descriptive și istorice***.

4.2.2 Cel care are merite incontestabile în elaborarea teoriei fonologice în cadrul cercului de la Praga este ***Nikolaj Seergheevici Trubetzkoy*** (1890-1938), profesor la Universitatea din Viena între 1922 și 1938, unde preda filologia slavă. Raportul său la Congresul Internațional al lingviștilor, *Les systèmes phonologiques envisagés en eux-mêmes et dans leurs rapports avec la structure générale de la langue* (în "Actes du deuxième Congrès International des linguistes", Paris, 1933, p. 120-125), constituie un permanent punct de referință în fonologia actuală. Concepția sa despre limbă și, în special, despre sunetele limbii se află în *Grundzüge der Phonologie* publicat în volumul al VII-lea din 1939 al *Travaux* (TCLP) și tradus în 1949 și în franceză *Principes de phonologie* (Paris, 1949, ediția a II-a Paris, 1957). Pornind de la distincția saussuriană limbă - vorbire, N. S. Trubetzkoy o transpune în studiul sunetelor deosebind sunetele concrete din vorbire de cele din limbă, adică de ***foneme***. El acordă o mare atenție opozițiilor fonologice și tipurilor de relații fonologice. Pentru a determina dacă două sunete diferite într-o limbă sînt și foneme diferite, el folosește ***metoda substituției*** (de exemplu, înlocuirea primei consoane în cuvintele *fată, pată, vată*). El numește *pertinente* sau *distinctive* diferențele de sunete utilizate și *non-pertinente* pe cele care nu realizează o diferență de sens. De pildă, o trăsătură pertinentă în română este caracterul surd sau sonor al consoanelor, căci comutarea de pildă a lui *v* cu *f*, duce la diferențieri semantice (*vată, fată*). Cantitatea vocalică este însă o trăsătură non-pertinentă în română, dar pertinentă în latina clasică.

O parte importantă din lucrarea lui Trubetzkoy este consacrată determinării tuturor proprietăților pertinente ale fiecărui fonem. El arată că o proprietate pertinentă poate fie diferenția fie identifica două unități fonetice (de ex. eng. *man* și *men*, lat. *pōpulus* și *pŏpulus*, diferențiate semantic prin deschiderea vocalei, în primele două exemple, și, prin cantitate, în cazul ultimelor exemple.

Un rol însemnat îl joacă în sistemul lui Trubetzkoy ***clasele de opoziții***. După relațiile din sistem, el împarte opozițiile în ***bilaterale*** (de exemplu *t - d* în română sau franceză) și ***multilaterale*** (în limbile în care există). O opoziție este proporțională, dacă raportul între foneme reapare și în alte opoziții. De exemplu, în română opoziția *p - b* este *proporțională*, pentru că aceeași opoziție (surd - sonor) apare și în perechea *t - d*, sau în perechea *k - g*.

Structura unui sistem fonologic depinde de repartiția diferitelor tipuri de opoziții. Un sistem devine cu atît mai simplu, cu cît el posedă mai multe opoziții multilaterale și proporționale.

După genul de raporturi care există între termeni, opozițiile pot fi ***privative, graduale***, și ***echipolente***. O opoziție ***privativă*** se caracterizează prin faptul că unei unități îi lipsește o calitate posedată de alta; de exemplu, opoziția dintre *t - d* în română este privativă, căci *d* este caracterizat prin vibrații ale coardelor vocale care nu există la *t*. O opoziție este ***graduală*** dacă diferența între termeni constă în prezența mai accentuată sau mai puțin accentuată a unei calități. De exemplu, diferența între *e* și *ε* în franceză care cunoaște diferite grade de apertură (*i - e - ε*). O opoziție este echipolentă dacă doi termeni

au valoare egală.

Apoi autorul a grupat particularitățile fonetice distinctive în trei clase: ***vocalice*** (diferite după gradul de descriere, localizare, rezonanță), ***consonantice*** (diferite după locul și modul de articulare, rezonanță) și ***prozodice*** (caracterizînd o succesiune de foneme, însușiri suprasegmentale). A definit apoi noțiunile de ***neutralizare***, ***sincretism*** și ***arhifonem*** și a subliniat funcția distinctivă a fonemelor și procedeele de stabilire a posibilităților lor combinatorii în fiecare limbă. A tratat pe larg fenomenele de statistică fonetică, adică privind frecvența fonemelor și combinarea lor într-un text dat.

Lucrarea lui Trubetzkoy a marcat o etapă importantă în istoria lingvisticii și a deschis noi perspective lingvisticii. El a fost primul care a cercetat pe baza noțiunii de opoziție, în general, și pe baza opoziției binare, în special, relațiile care există între invariantele fonetice, după ce el a deosebit prin criterii funcționale ***fonemul***, ca sunet al limbii, de realizările lui (*sunete, alofone*). Trubetzkoy a făcut prima tentativă de a crea o sistematică în fonologie și de a clasa distincțiile pertinente utilizate de limbajul uman.

Fără îndoială, multe din ideile din *Grundzüge*... nu sînt noi. Trubetzkoy citează mai mulți lingviști care au definit, înaintea lui noțiunea de *fonem*, au distins sunetele de foneme, fonetica de fonologie și au preconizat necesitatea alcătuirii pe bază de opoziții a unor schițe de sistem fonologic. De pildă, J. Winteler (*Die Kerenzer Mundart des Kantons Glarus in ihren Grundzügen dargestellt*, Leipzig-Heidelberg, 1876) studiind un dialect elvețian a arătat în 1876 necesitatea distingerii celor două tipuri de opoziții fonice: acelea care exprimă diferențe semantice și gramaticale și acelea care nu au această capacitate. Independent de el, H. Sweet (*A Handbook of Phonetics*, Oxford, 1877, p. 103-103), O. Jespersen (*Lehrbuch der Phonetik*, Leipzig-Berlin, 1904) și A. Noreen au avansat idei asemănătoare. F. de Saussure (C. L. G., p.37) distingea sunetul material de cel imaterial (*fonemul*), dar n-a ajuns pînă la ideea separării lor clare și a disciplinelor respective, care ar studia cu metode diferite, una, sunetele vorbirii, și alta, pe cele ale limbii.

Însă o asemenea distincție a fost făcută cu claritate de Baudouin de Courtenay (*Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen. Ein Kapitel aus der Psychophonetik*, Strasbourg, 1895). El distinge disciplina fiziologică, care studiază sunetele, de ***disciplina filologică*** care studiază *imaginile fonice* și funcția lor *lingvistică*. Se consideră că distincția între *sunet* și *fonem* aparține unui elev al lui Baudouin de Courtenay, Kruszewski (1851-1887), căci în centrul gîndirii lui Baudouin de Courtenay se află noțiunile de ***alternanță*** (cînd este vorba de o *limbă*) și de ***corespondență*** (cînd este vorba de *sunetele* unor limbi diferite).

N. S. Trubetzkoy discută în *Grundzüge*... diferitele definiții ale fonemului și critică, între altele, pe cea a lui Baudouin de Courtenay, pentru că este exprimată în ***termeni psihologici*** (*echivalent psihic al sunetului*). El îl critică și pe N. von Wijk, care susținea că noțiunea de *sistem fonologic* exista deja la lingviștii din secolul al XIX-lea, la neogramatici (în special la Burgmann, Schuchardt și la alții). Trubetzkoy arată că este *mal entendu fâcheux*, căci fragmentele de sistem de la acești lingviști nu erau decît sinteza unor elemente izolate. De aceea, el insistă asupra noțiunii de ***opoziție fonologică*** și dă o definiție riguros funcțională ***fonemului***: "*fonemul este înainte de toate un concept funcțional, care trebuie definit în raport cu funcția sa*".

S-a criticat, pe bună dreptate, separarea pe care Trubetzkoy o face între ***fonetică*** - ca știință naturală - și ***fonologie*** - disciplină lingvistică. În practică însă fonologia lui este bazată pe criterii fonetice și deci el nu respectă această delimitare artificială. Pe de altă parte, au fost remarcate unele inconsecvențe ale sale în ceea ce privește clasificarea opozițiilor și unele puncte slabe în sistemul său. Cu toate acestea,

cele mai multe delimitări ale lui Trubetzoy sînt şi astăzi valabile.

Sistemul fonologic propus de Trubetzoy a fost completat şi dezvoltat de R. Jakobson şi de A. Martinet, două personalităţi marcante în lingvistica contemporană.

4.2.3 ***R. Jakobson*** a căutat, printre altele, să determine legile generale ale structurii unui sistem lingvistic, studiind limba copiilor şi a afazicilor de diferite naţionalităţi. Stabilind un număr de *12 opoziţii binare de valabilitate universală* (primele nouă bazîndu-se pe trăsături de *sonoritate*, ultimele trei, pe trăsături de *tonalitate*), Jakobson a arătat că din aceste opoziţii fiecare limbă face o alegere, compunîndu-şi propriile sale foneme. Pentru fiecare limbă, inventarul fonemelor şi definirea lor rezultă dintr-un tablou cu 12 opoziţii binare şi cu lista fonemelor: fiecărui fonem îi corespunde o coloană cu 12 cazuri (un caz pentru fiecare opoziţie) şi în fiecare caz se folosesc semnele (+) sau (-) pentru a marca prezenţa sau absenţa trăsăturii respective, sau zero dacă opoziţia nu-i pertinentă (cf. *Notes on the French Phonemic Pattern*, "Word", V, 1949, p. 151-158). La întrebarea dacă nu sînt necesare mai multe opoziţii binare, Jakobson îi dă răspunsul că cele 12 opoziţii sînt necesare şi suficiente descrierii fonologice a oricărei limbi de pe glob. Trăsăturile inerente, rezultate din analiza calităţii *acustice* şi *articulatorii*, sînt clasificate în două grupe: ***trăsături ale sonorităţii*** (care ţin de percepţia sunetelor) şi ***trăsături ale tonalităţii*** (care ţin de înălţimea muzicală a acestora). Acestea sînt următoarele:

I. *Trăsături ale sonorităţii*:

1.vocalic / non-vocalic

2.consonantic / non-consonantic

3.nazal / oral

4.dens / difuz

5.continuu / întrerupt

6.strident / non-strident

7.glotal / non-glotal

8. surd / sonor

9.tensiv / non-tensiv

II. *Trăsături ale tonalităţii*:

10. grav / acut

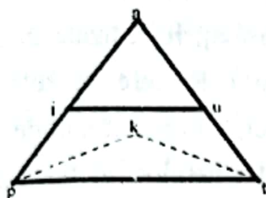
11.coborîre / non-coborîre

12. prelungit / non-prelungit

Dacă se aplică aceste 12 opoziţii binare la diferite limbi de pe glob, se constată că unele limbi nu le au pe toate. Astfel, aplicînd tezele lui Jakobson la sistemul limbii spaniole, E. Alorcos (*Fonologia española*, Madrid, 1959, p. 179) a constatat că limba spaniolă alege numai şapte trăsături, toate din prima categorie, pentru caracterizarea celor 24 de foneme (vezi schema la pagina următoare). R. Jakobson, mai ales în perioada în care a trăit şi a fost profesor universitar în America, a determinat pe mulţi adepţi să-i aplice teza celor 12 opoziţii binare, considerate universale la analiza sistemelor fonologice ale diverselor limbi de pe glob (vezi R. Jakobson, G. Fant and M. Halle, *Preliminaries to Speech Analisis*, Cambridge, MIT Press, 1952; R. Jakobson and M. Halle, *Fundamentos del lenguage*, Madrid, 1973; R. Jakobson, *Selected Writings*, I-II, The Hague, 1962, 1969).

	o	a	e	u	i	λ	l	r	r̄	g	x	k	ñ	y	s	t	m	b	f	p	n	d	θ	t
1. vocal / non-vocal	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. consonantic / non-consonantic	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3. dens / difuz	+	+	+	-	-	+	-			+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
4. grav / acut	+	±	-	+						+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-
5. nazal / oral										(-)	(-)	(-)	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
6. continuu / întrerupt					+	+	-	-			+	-			+	-			+	-			+	-
7. sonor / surd							+	-		+	(-)	(-)	(-)	+	(-)			+	(-)	-		+	(-)	-

Cercetînd limbajul copiilor şi al afazicilor în lucrarea *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (Uppsala, 1941), Jakobson ajunge la idei foarte interesante. Iată cîteva dintre acestea: configuraţia fonologică după care există o diferenţă optimă între *p* şi *a* este universală; introducînd pe *t* se obţine un triunghi care poate fi subdivizat prin introducerea lui *u, i* şi *k*.

Aceste distincţii fonetice elementare se găsesc în toate limbile existente. Fonemele respective sînt primele cîştigate în copilărie în învăţarea limbii de către copil şi ultimele pe care le pierde un afazic. Distincţiile mai speciale şi mai subtile sînt mai puţin generale în limbile existente; ele apar mai tîrziu în procesul de achiziţionare a limbajului de către copil şi se pierd cel mai rapid în caz de afazie. Acestea sînt idei extrem de interesante care vizează *universaliile lingvistice*. Prin anchete făcute pe copii danezi, englezi, francezi afectaţi de tulburări de vorbire, foneticianul danez Henrick Abrahams a confirmat în esenţă legile stabilite de Jakobson. În tot cazul, lucrările lui Jakobson au devenit puncte permanente de referinţă pentru cei care se ocupă de limbajul copiilor, de tulburările de limbaj şi de pronunţarea în alte limbi străine (cf. R. Jakobson, *Selected Writings*, vol. II: *Toward a Linguistic Classification of Aphasic Impairments, Linguistic Types of Aphasia*, The Hague - Paris, 1969).

Pe de altă parte, Jakobson a fost cel care a creat ***fonologia istorică*** în cadrul *Cercului de la Praga*. Menţionăm lucrarea publicată în TCLP, 4, 1931, *Prinzipien der historische. Phonologie*. Aici Jakobson depăşeşte teza saussuriană a antinomiei între sincronie şi diacronie arătînd că istoria limbii nu trebuie să se limiteze la studiul schimbărilor izolate, ci trebuie să ia în consideraţie funcţia sistemului care suferă aceste schimbări. El afirmă că studiul diacronic presupune studiul sincronic, că schimbările intră în sistemul lingvistic ca tendinţe stilistice. Sincronia nu trebuie înţeleasă în mod static, ci în mod dinamic, căci aspectul sincronic al unui film, de exemplu, nu este o fotogramă sau o serie de fotograme luate separat, ci desfăşurarea dinamică a filmului însuşi, care înseamnă mişcare. O stare de limbă este *sincronică*, dar nu *statică* (cf. R. Jakobson, *Results of the Conference of Anthropologists and Linguists*, Supliment la I. J. A. L., XIX, 2, Baltimore, 1953, p. 17. După părerea lui Jakobson, interpretarea schimbării nu trebuie să fie cauzală, ci teleologică, căci trebuie cercetată finalitatea schimbării, concepţie tipică fonologilor praghezi, prezentă in raportul prezentat la Congresul de la Haga, în 1928: evoluţia sistemului fonetic este guvernată în orice moment de tendinţa către un *scop*. Dacă nu se admite acest element teleologic, evoluţia fonologică este imposibil de explicat (cf. şi critica lui E. Coşeriu, 1997, p. 19-196). Unele din aceste idei se găsesc şi într-o lucrare anterioară a lui Jakobson, *Rémarques sur l'évolution phonologique du russe comparés à celle des autres langues slaves*, TCLP, II, 1929, p. 1-109. Prin urmare, în timpul în care Trubetzkoy lucra la elaborarea metodelor de descriere (sincronică) fonologică, Jakobson elabora principiile fonologiei istorice, completîndu-se reciproc şi abătîndu-se de la dogma învăţăturii saussuriene că numai lingvisticii sincronice trebuie să i se acorde atenţie.

După părerea lui Jakobson, uzul semnului lingvistic are două aspecte esenţiale: acela al ***combinării*** şi acela al ***selecţiei***, comparabile cu cele două aspecte ale dicotomiei saussuriene sintagmatic - paradigmatic. Pornind de aici Jakobson interpretează stilul bazîndu-se pe cele două polarităţi esenţiale: ***polaritatea metaforică*** (de asemănare) şi ***polaritatea metonimică*** (prin continguitate); prima este caracteristică poeziei, lirismului, producţiei de tip romantic, cea de a doua este caracteristică prozei, epopeii, producţiei de tip realist. Dicotomia ***sintagmatic - paradigmatic*** ar fi, după părerea lui Jakobson, la baza ***metaforei*** şi ***metonimiei***. Metafora ar releva interpretarea paradigmatică, căci obiectul este desemnat prin numele unui obiect asemănător, iar metonimia ar releva interpretarea sintagmatică, căci obiectul este desemnat prin numele obiectului care i se asociază în cursul experienţei (de exemplu,

persoane desemnate prin membrele, capul sau brațul lor). Sensul oricărui cuvînt este determinat, pe de o parte, de influența celor care-l înconjoară în vorbire (***mecanismul sintagmatic***) și, pe de altă parte, de influența celor care i-ar putea lua locul (***mecanismul paradigmatic***). După părerea lui Jakobson, cele două mecanisme ar fi independente, iar ca probe el găsește tulburările de limbaj, repartizate în două categorii: cele care se referă la imposibilitatea de a construi sintagme și cele care se referă la imposibilitatea de a asocia elementele de pe axa paradigmatică. Astfel, la afazici, tulburările sînt de două feluri: cele care au în vedere imposibilitatea de selecție și de substituire a termenilor, în timp ce se menține o relativă stabilitate de comunicare și de coerență contextuală, și cele în care selecția și substituția sînt relativ normale, in timp ce combinația este alterată. În primul caz este afectată capacitatea metaforică a individului, în al doilea, capacitatea lui metonimică.

Dar marele merit a lui Jakobson este acela de a fi definit funcțiile limbajului. ***K. Bühler*** (1879-1963) distingea trei funcții ale limbajului, corespunzătoare celor trei factori esențiali ai procesului de comunicare (în lucrarea *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934): funcția de ***exprimare***, raportată la locutor, funcția de ***apel***, raportată la interlocutor, și funcția, de ***reprezentare***, raportată la subiectul comunicării.

Jakobson dublează numărul funcțiilor stabilite de Bühler vorbind de funcția emotivă, conativă, referențială, metalinguală, poetică și fatică (vezi prezentarea grafică și discuția de la 1.2.1.2). Prin numeroasele sale studii de stilistică și de poetică Jakobson a argumentat cu prisosință tezele susținute.

Ceea ce caracterizează personalitatea lui Jakobson este multilateralitatea cunoștințelor, accesul la disciplinele conexe și o surprinzătoare receptivitate la noutățile de tot felul în toate domeniile. Teoriile sale lingvistice de după război au fost în mare parte influențate de cibernetică, matematică, psihanaliză, fizică, logică matematică etc. Concludent în această privință este raportul său ținut la al X-lea *Congres Internațional al Lingviștilor* (București, 1967) intitulat *Linguistics in its Relation to other Sciences*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, Bucarest, 1967, vol. I, București, 1969, p. 75-111 precum și editarea unui volum privind relația dintre structura limbajului și aspectele matematice ale ei (cf. R. Jakobson, *Stucture of Language and Its Mathematical Aspects*, American Mathematical Society. Proceedings of Symposia in Appllied Mathematics, 1961).

4.2.4 ***André Martinet*** (n. 1908) dezvoltă ideile cuprinse în tezele cercului de la Praga în trei direcții principale: fonologia generală și descriptivă, fonologia diacronică și teoria dublei articulații. În aceste trei domenii el aduce multe lucruri originale și bine argumentate. Lucrările sale fac sudura între structuralism și tradiționalism, căci ele au marea calitate de a fi înțelese și folosite cu profit atît de moderniști cît și de cei care se mențin la studierea cu metode clasice a limbii.

În ceea ce privește fonologia generală, titlurile a două conferințe ale lui Martinet sînt semnificative: *Phonology as functional Phonetics*, Oxford, 1949, și *Function, Structure and Sound Change*, "Word", (1958), p. 1-32. Martinet nu mai stabilește o opoziție netă între fonetică și fonologie, cum făcuse Trubetzkoy, ci arată că fonologia trebuie să interpreteze faptele fonetice, care constituie realitatea de bază de care trebuie să se intereseze lingvistica și una din marile realizări posibile ale unui sistem abstract. Însă studiul fonologic trebuie să se intereseze de faptele fonetice într-un anumit mod: acela al funcției lingvistice, a modului în care ele sînt utilizate în sistemul lingvistic. De aici, noțiunea de ***randament funcțional*** pe care Martinet o introduce în lingvistică.

Dar preocupările esențiale ale lui Martinet, în care el aduce cele mai multe noutăți, sînt cele de diacronie. El depășește faza pur descriptivă (la care s-au limitat structuraliștii la început) și încearcă să

găsească ***explicații*** fenomenelor studiate prin investigarea perspectivei diacronice. Pornind de la antinomia între necesitatea comunicării (care cere un număr maxim de unități care ar trebui să fie cît mai diferite posibil) și tendința spre minimul de efort (care cere ca numărul unităților să fie cît mai mic și mai puțin diferite), Martinet găsește un principiu de bază: tendința de armonizare a celor două contrarii nu în sens ***teleologic***, ci în sensul unei tendințe de economie, de ameliorare a randamentului funcțional al elementelor. Însă Martinet subliniază că această armonizare a contrariilor, această tendință de economie nu duce la sisteme fonologice perfecte, pentru că tendința de economie nu se poate realiza niciodată perfect din cauza asimetriei și inerției organelor fonatorii. Aceste idei enunțate înainte de 1940 primesc o sistematizare de ansamblu în lucrarea, devenită punct de referință permanent în lucrările de fonologie istorică, *Économie des changements phonétiques*, Berne, 1955, ediția a II-a, Paris, 1964. Martinet refuză să stabilească dacă este vorba despre finalitate sau cauzalitate în schimbările lingvistice, căci prin evitarea problemei s-ar afirma autonomia lingvisticii față de filosofie, considerând că ea nu face o delimitare clară între *cauză* și *scop*, privind principiul *minimului efort* ca pe un principiu finalist de diferențiere și semnificație. Prin urmare, prin ***economie*** Martinet înțelege principiul *minimului efort*, datorită căruia cele două tendințe antinomice fundamentale se echilibrează: adică necesitățile comunicative și expresive ale omului și tendința sa de a reduce la minimum activitatea sa mentală și fizică. Inerția și asimetria organelor fonatorii fac ca echilibrul celor două contrarii să nu ajungă niciodată la o simetrie perfectă. De aici, tendința spre stabilire a unui echilibru care este permanentă, dar nu se realizează niciodată, căci fonemele izolate, non-integrate în corelații sau fascicule, apar mai puțin stabile și sînt expuse sau dispariției sau necesității de căutare a unui corelativ.

Martinet arată că fiecare unitate a enunțului este supusă la două presiuni contrare: o presiune *sintagmatică*, exercitată de elementele vecine din lanțul sonor, și o presiune *paradigmatică*, exercitată de unitățile care ar fi putut figura în același loc. De aceea, integrarea completă a fenomenelor în sistem și un sistem complet simetric nu se obțin niciodată. În felul acesta, Martinet încearcă *explicații*, prin cauze interne, transformărilor fonetice, fără a respinge însă cauzele externe (substrat, împrumuturi etc.). Însă teoria *presiunii sistemului* și a *constrîngerilor paradigmatice* și *sintagmatice* nu este suficientă pentru explicarea schimbărilor fonetice, căci ea nu face decît să precizeze condițiile în care o schimbare poate fi de așteptat.

Dar una din contribuțiile lui Martinet cele mai importante în lingvistica generală este ***teoria dublei articulații***, expusă în *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960, lucrare tradusă și în românește de P. Miclău în 1970. Acest tratat este un important tratat de fonologie diacronică, "*deschide o epocă nouă în studiul condițiilor intrinseci ale schimbărilor fonetice*" (Coșeriu, 1997, p. 175). Prima articulare este aceea a monemelor (cuvinte, morfeme, desinențe, construcții sintactice mininale) în care se divizează un lanț sonor în unități cu semnificație. Ea are loc atît pe planul expresiei, cît și pe planul conținutului. Este vorba de operația grație căreia un număr nelimitat de enunțuri este redus la un inventar limitat de cîteva mii de moneme diferite. A doua articulație privește numai planul expresiei si se referă la modul în care miile de semnificanți diferiți ai monemelor sînt formate cu ajutorul unui inventar de cîteva zeci de foneme. Deci, a doua articulare este cea a fonemelor, grație căreia se creează cea mai mare economie în limbă.

După aceea, Martinet a aplicat analiza sa funcțională în domeniul ***sintaxei*** mai ales în lucrarea *A Fonctional View of Language*, Oxford, 1962, în care clasifică monemele în patru grupe: moneme predicative, moneme autonome, moneme neautonome și moneme funcționale. În sintaxă, Martinet pune în centrul atenției noțiunea de *funcție*, rămînînd pe linia imprimată de tezele Cercului de la Praga, în

opoziție cu concepția formalistă și structuralistă a descriptivismului american. În acest sens menționăm faptul că, la Paris, Martinet a creat o școală de ***lingvistică funcțională*** în care discipolii săi îi aplică și îi dezvoltă ideile. Concludente sînt următoarele lucrări: André Martinet (coord.) *Grammaire functionnelle di français*, Paris, 1979; André Martinet și Henriette Walter, *Dictionnaire de la prononciation française*, Genève, 1973 și, mai ales, Henriette Walter, *Le Français dans tous les sens* (cu o prefață de André Martinet, Paris, 1988, tradusă în română de Maria Pavel, sub titlul *Limba franceză în timp și spațiu*, Iași, 1998. Cartea aceasta, o excelentă sintenză asupra aspectelor diacronice, diatopice și diastatice ale limbii franceze, încununată cu marele premiu al Academiei Franceze, poate fi de un real folos studenților, cercetătorilor și, în general, francofonilor care doresc să se familiarizeze cu principiile și metoda lingvisticii funcționale ale școlii lui Martinet).

În cadrul cercului de la Praga o analiză funcțională a propoziției a propagat și Mathesius și elevii lui. ***Mathesius***, luînd în considerație conținutul informațional al propoziției, o împarte în două: ***thema***, care cuprinde elementul deja cunoscut, și ***rhema***, care cuprinde informația nouă. În zilele noastre, teoria aceasta, cunoscută sub numele de ***perspectiva funcțională a propoziției,*** este foarte răspîndită, preluînd unele elemente din lingvistica generativă precum și în cele de pragmatică. De fapt, în ultimii ani, generativiștii au simțit nevoia să-și îmbunătățească metoda prin asimilarea unor idei ale școlii de la Praga și, în special, prin asimilarea "*perspectivei funcționale a propoziției*". De aceea, ideea de funcție care stă în centrul structuralismului praghez se dovedește a fi foarte fecundă și în ultimele cercetări generativiste. De altfel, prin Jakobson și prin Martinet (care a trăit o perioadă de timp în America), dar mai ales prin Jakobson, stabilit după anexarea Cehoslovaciei de Hitler în America, ideile Cercului de la Praga sînt cunoscute și acolo. Chomsky a fost un discipol un elev a lui Jakobson, cu toate că cercetările sale vin în dezacord cu cele ale maestrului. În tot cazul, ideile Cercului lingvistic de la Praga, din care am încercat să prezentăm pe cele mai importante pentru lingvistica generală, constituie un permanent izvor de orientări și de direcții în lingvistica actuală și în disciplinele conexe (poetică, teorie și critică literară).

4.3 *Școala lingvistică de la Copenhaga*

Pornindu-se de la ideea lui F. de Saussure și în special de la teza că "*limba este formă și nu substanță*", care se află în C. L. G., a apărut o nouă direcție structuralistă în Europa, cunoscută sub numele de *Școala de la Copenhaga* sau *Cercul lingvistic de la Copenhaga*, cum i se spune de obicei. Întemeietorii ei sînt danezii V. Bröndal, L Hjelmslev și H. Uldall. Hjelmslev publică în 1928 lucrarea *Principes de grammaire générale*, (Paris, 1928) în care susține necesitatea creării unei lingvistici sincronice, imanente și abstracte. Unele idei din această carte vor fi dezvoltate în sens glosematic mai tîrziu, căci numele de ***glosematică*** cu care mai este desemnată această școală apare abia pe la sfîrșitul anului 1935. Școala a fost creată pe la 1931 cînd L. Hjelmslev, P. Lier și H. Uldall elaborează o nouă teorie fonologică, deosebită de cea a fonologilor praghezi care a fost prezentată la cel de al doilea Congres Internațional de Fonetică de la Londra din 1935 (cf. L. Hjelmsev, *On the Principles of Phonematics*; H. J. Uldall, *The Phonematics of Danish*). În același timp Hjelmslev și Uldall, studiind raporturile între sistemul fonematic și cel gramatical, elaborează o nouă teorie pe care o numesc ***glosematică,*** teorie a unităților invariante ale limbii (*gloseme*) de al gr. γλώττα "*limbă*". În 1936, la cel de al IV-lea Congres Internațional al Lingviștilor de la Copenhaga, Hjelmslev și Uldall și-au prezentat teoria în broșura *An Oultine of Glosemmatics*. Cei doi lingviști publică un mare număr de studii de glosematică. În 1943, Hjelmslev publică *Omkring sprogteoriens grundlsggesle* (Copenhaga, 1943),

tradusă peste 10 ani în engleză: *Prolegomena to a Theory of Language*, lucrare care-i consacră celebritatea.

În 1934 a apărut revista "Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague" (= TCLC) care răspîndeşte ideile noii şcoli, iar în 1939, în colaborare cu structuraliştii praghezi, a apărut "Acta Linguistica. Revue internationale de linguistique structurale".

În 1957 s-a publicat în TCLC lucrarea lui Uldall scrisă în colaborare cu Hjelmslev, *Outline of Glossematics. A Study in the Methodology of the Humanities*, I, *General Theory* în care se încearcă o descriere *algebrică* a structurii limbii şi în care factorul uman este neglijat total. Chiar dacă această descriere este foarte corectă din punct de vedere logic, reducerea limbii la un simplu sistem semiotic, neluarea în consideraţie a aspectului social al limbii şi a funcţiilor sale complexe, asimilarea lingvisticii la ştiinţele exacte, care echivalează cu o *dezumanizare* a acestei ştiinţe, fac ca sistemul propus să fie o simplă curiozitate ştiinţifică şi nimic mai mult. De fapt, glosematicienii au fost aspru criticaţi de lingviştii din diferitele orientări actuale pentru formalismul lor excesiv, pentru separarea netă a formei de substanţă şi luarea în consideraţie numai a formei.

În cadrul Şcolii de la Copengaha se remarcă, de fapt, două tendinţe:

1) una mai moderată în care substanţa nu este total neglijată, deşi atenţia primordială este îndreptată spre formă. Este direcţia reprezentată de Viggo Bröndal, care, din păcate, nu s-a impus.

2) alta mai extremistă, reprezentată de glosematicieni (Hjelmslev, Uldall, P. Diderichsen etc.), care separă net forma de substanţă şi reduc limba la un simplu sistem formal, prin nimic deosebit de codurile tehnice sau alte sisteme semiotice. În cele ce urmează, vom analiza pe scurt cele două direcţii.

4.3.1 ***Wiggo Bröndal*** (1887-1942), profesor de romanistică la Universitatea din Copenhaga, a căutat să găsească în limbă categoriile logice şi a abordat probleme de gramatică generală pornind de la logică. De pildă, clasificarea părţilor de vorbire pe baza conceptelor de substanţă, cantitate, calitate, relaţie, teoria prepoziţiilor sînt făcute pe baza conceptelor logicii aşa cum a fost ea concepută de Aristotel şi de logicienii moderni (cf. lucrarea lui Bröndal, *Essais de linguistique générale*, Copengaha, 1943). Pornind de la principiul binarităţii funcţionale, el distinge termeni ***pozitivi*** şi termeni ***negativi*** şi defineşte categoriile gramaticale prin prezenţa, respectiv absenţa unei anumite trăsături. El adaugă şi al treilea termen, numit ***neutru*** sau ***zero*** care nu-i nici negativ, nici pozitiv (de pildă, persoana a III-a e definită prin faptul că nu-i nici prima, nici a doua). Apare uneori şi al patrulea termen, numit complex, care-i şi pozitiv şi negativ (de pildă, dualul care-i un singular - plural sau optativul, care reuneşte trăsăturile conjunctivului şi ale imperativului). Jocul termenilor definiţi în felul acesta permite combinaţii multiple în care Bröndal vede baza sistemelor morfologice. Teoria lui Bröndal se bazează pe o rigoare logică deosebită. Procedeul este folosit de multe ori în lingvistica actuală. El se află la baza sintagmaticii lui F. Micuš de analiză a unui enunţ în structuri binare (cf. "Lingua", III, 1953, p. 340-370) şi la baza celor 12 opoziţii binare stabilite de Jakobson, care s-ar regăsi în fiecare sistem lingvistic.

Menţionăm că Bröndal nu a luat în seamă numai forma, ci şi substanţa. Sistemul după el este alcătuit din ***formă*** şi ***substanţă***. Pe de altă parte, spre deosebire de Hjelmslev care se interesează numai de ***relaţii*** şi nu şi de ***elementele*** care intră în relaţii, Bröndal acordă atenţie şi unora şi altora, arătînd că elementele au existenţă obiectivă, că nu sînt numai produsul relaţiilor sau al opoziţiilor structurale (*op. cit.*, p. 97).

Ideile lui Bröndal privind lingvistica structurală sînt expuse în articolul-program care serveşte de introducere la "Acta Linguistica", I, 1939, p. 2-10 intitulat *Linguistique structurale* şi reprodus în

volumul *Essais de linguistique générale,* Copenhaga, 1943, p. 90-97. El consideră că lingvistica din secolul al XIX-lea se caracterizează prin ***istorism,*** izvorît din gustul romanticilor pentru antichitate, ***pozitivism***, rezultat din interesul pentru "*faptele mărunte și adevărate*", cercetate exact și cu migală, și ***legism*** (rezultat din influența științelor naturale ale epocii care visau formularea de legi, adică de raporturi constante între faptele observate). În secolul al XX-lea s-a simțit necesitatea de a se adopta alt punct de vedere:

1) s-au separat stările ca staționare de perioadele de schimbări, adică s-a făcut distincție între planul sincronic și cel diacronic. După cum am văzut însă această distincție este mai veche decît secolul nostru, iar Bröndal face o afirmație inexactă.

2) s-a separat elementul general - *langue*, de cazurile particulare a manifestării lui (vorbire = *parole*). Și despre această distincție, am arătat că este mai veche.

3) s-a căutat să se găsească și în limbă ***sistemul*** și ***interdependența*** elementelor componente (cf. și Graur-Wald, 1977, p. 204-205). Concluzia lui Bröndal este că lingvistica structurală se bazează pe cele trei puncte, rezumate la trei noțiuni: ***sincronie, limbă și structură.*** Pledînd pentru cercetări structurale, Bröndal nu cere înlăturarea totală a cercetărilor vechi de tip neogramatic. El crede că în lingvistică poate fi folosită atît ***metoda inductivă,*** capabilă de generalizări, cît și ***metoda deductivă,*** care pornește de la fapte concrete. El crede că "*filozofia limbajului are ca obiect cercetarea numărului categoriilor lingvistice și definirea lor. Dacă se poate demonstra că aceste categorii sînt peste tot aceleași, în ciuda tuturor variațiilor, se va contribui într-o mare măsură la caracterizarea spiritului uman*"(V. Bröndal, *Les parties du discours*, Copenhaga, 1948, p. 46). De fapt, Bröndal era un lingvist cu o bogată cultură filozofică și de aceea el face o lingvistică logico-filozofică în care influența lui Aristotel, Spinoza, Leibniz, Kant, Bergson și a altora este vizibilă (de pildă, în *Théorie des prépositions*, Copenhaga, 1950, traducere franceză după textul apărut în daneză în 1940). El a fost foarte mult influențat de filozoful danez Harald Hoffding, care l-a îndrumat în studiul teoriei relativității și al altor teorii din fizică și matematică. Plasîndu-se la jumătatea drumului între lingvistică și filozofie, Bröndal nu a avut succesul pe care-l merita prin pregătirea sa. Filozofii îi reproșează de a fi fost idealist și de a fi încercat în zadar să reconcilieze logica modernă cu ideile lui Aristotel. Lingviștii, pe de altă parte, îi reproșează că a pornit de la idei preconcepute, de a demonstra pe toate căile că limba urmează categoriile logice, chiar în cazurile în care nu există un paralelism logico-gramatical. După părerea noastră, meritul lui este de a fi căutat o punte de legătură între lingvistica tradițională și lingvistica structurală. Pe de altă parte, el este un precursor al întrebuințării metodelor logicii simbolice în lingvistică.

4.3.2 Cel mai de seamă reprezentant al Școlii de la Copenhaga considerat una din cele mai mari personalități din lingvistica secolului nostru este ***Louis Hjelmslev*** (1899-1965). Teoretician pasionat, autor al ***teoriei glosematice***, Hjelmslev a deschis noi orizonturi în lingvistică. Lucrările sale sînt puncte de referință atît pentru cei care-i împărtășesc ideile, cît și pentru cei care le resping. Nici un lingvist nu a insistat atît de mult ca Hjelmslev asupra faptului că doctrina sa vine de la Saussure. Mai mult ca elevii direcți ai lui Saussure, Hjelmslev subliniază meritul lui Saussure în crearea ***lingvisticii structurale.*** Din această cauză, unii cercetători au numit teoria lui Hjelmslev *neo-saussuriană* (cf. Ivić, 1965, p. 177).

În realitate, doctrina lui Saussure este numai un filon din teoria lui Hjelmslev, căci lingvistul danez a fost influențat și de ideile lui E. Sapir, R. Carnap (1891-1970) și de empirismul logic, în general, precum și de cele ale lingviștilor danezi mai vechi: Madvig (1804-1886), Noreen (1854-1925), Jespersen (1860-1943) și chiar Rasmus Kristian Rask (1787-1832).

Prima lucrare mai importantă a lui Hjelmslev este *Principes de grammaire générale*, Copenhaga, 1928. Aici se prefigurază ***teoria glosematică,*** cu toate că Hjelmslev este mai tradițional, mai puțin abstract și, firește, mai realist, căci nu pierde din vedere faptele concrete. Acest lucru este evident chiar din prefața lucrării: "*O teorie rezultă întotdeauna din luarea în considerație a faptelor. Generalitățile n-au valoare, nici existență posibilă în afara detaliului. O doctrină nu se verifică decît în concret. Pentru ca o știință să se constituie,* ***cercetarea detaliului*** *este indispensabilă; ea este singura din care pot ieși* ***principiile****. Gramatica generală este o știință nouă. Ea n-are nici principiu constant, nici metodă sigură. O teorie gramaticală este încă inexistentă*" (*op. cit.*, p. 3). În afara afirmației surprinzătoare că o teorie gramaticală este încă inexistentă și că gramatica n-are nici principii nici metode sigure, Hjelmslev nu face decît să repete o serie de lucruri bine cunoscute în secolul trecut. Apoi, după ce arată că metoda *inductivă* i se pare a fi singura posibilă în gramatică, stabilește pe linia tezelor lui F. de Saussure o opoziție ireductibilă între punctul de vedere sincronic și cel diacronic. Formularea lui Hjelmslev amintește de cea a lui F. de Saussure: "*Există o dualitate internă ireductibilă între cele două feluri de studii, între punctul de vedere sincronic pe de o parte și punctul de vedere diacronic, pe de alta. Opoziția între cele două puncte de vedere este absolută și nu suferă compromis. Aceasta ține de faptul că adevărul sincronic este negația adevărului diacronic*" (*ibid.*, p. 47). Concluzia lui Hjelmslev este aceeași ca a lui Saussure în ceea ce privește existența a două lingvistici diferite, opuse între ele prin metodele și principiile lor. Ceea ce aduce Hjelmslev nou este faptul că "*diferența este numai în metodă, obiectul este unul, numai punctele de vedere diferă*" (p. 47). Ideea aceasta că diferența între sincronie și diacronie este numai pe planul ***investigației*** și nu pe planul ***obiectului*** este foarte importantă. Ea va circula însă abia mult mai tîrziu, prin deceniul al VI-lea al secolului nostru, după ce E. Coșeriu va arăta că problema sincronie - diacronie este o falsă problemă sau mai bine zis o problemă greșit pusă, căci ea nu privește planul limbii, ci numai al cercetării.

O idee importantă pentru timpul acela este evidențierea raporturilor sintagmatice în morfologie și a faptului că între morfologie și sintaxă nu există granițe: "*Raporturile sintagmatice domină la fel morfologia ca și sintaxa propriu zisă. Dintr-un anumit punct de vedere, toate raporturile gramaticale sînt raporturi tranzitive, orice morfologie este sintaxă. Orice sintaxă este morfologie*" (*ibid.*, p. 53).

Hjelmslev împarte unitățile lingvistice în trei categorii:

1. fonemele,

2. semantemele și morfemele și

3. cuvintele.

El nu adaugă și a patra categorie care să cuprindă propoziția și fraza pentru că acestea i se par greu de definit. Celor trei categorii le corespund mai multe discipline. Fonetica și fonologia constituie ***teoria fonemelor***, gramatica este ***teoria semantemelor morfemelor*** (și a combinațiilor lor, căci, după părerea lui Hjelmslev, sintagmatica nu se distinge de morfologie), iar lexicologia și semantica sînt ***teorii ale cuvintelor*** (*ibid.*, p. 99). După părerea lui Hjelmslev, gramatica este o știință ***pancronică*** nu ***idiocronică,*** căci studiile idiocronice nu sînt decît mijloace pentru studiul pancronic, iar punerea la punct a "*posibilităților pancronice ar fi scopul lingvisticii generale*" (*op. cit.*, p. 104). De fapt, el avansează unele idei privind *universaliile lingvistice,* care se găsesc mai tîrziu la generativiști, și în această perspectivă vede el realizarea unei gramatici generale: "*Ceea ce interesează pe lingvist este mai ales concordanța frapantă care există între limbi foarte diferite, în ciuda discordanței materialului fonic care servește pentru exprimarea categoriilor. Numai această concordanță permite, în ciuda diversității exterioare, de a pune problema gramaticii generale*" (*op. cit.*, p. 115).

Semnul lingvistic apare ca o entitate formată din trei planuri sau mai bine zis din trei elemente:

fonemul, forma şi semnificantul (*op. cit.*, p. 163). Mai tîrziu în *Prolegomena*..., Hjelmslev va deosebi patru planuri: ***forma şi substanţa expresiei*** şi ***forma şi substanţa conţinutului***, din care strict ***lingvistice*** sînt numai ***forma expresiei*** şi ***forma conţinutului.*** Numai pe acestea două, trebuie să le studieze disciplinele lingvistice ***fonologia*** şi ***gramatica.*** Însă în lucrarea din 1928 Hjelmslev nu ajunsese la neglijarea totală a substanţei şi la conceperea unei lingvistici autonome.

În aceste principii de gramatică generală, Hjelmslev se ocupă pe larg de categoriile funcţionale prin care el înţelege părţile de vorbire. După părerea lui, categoriile funcţionale reprezintă alături de categoriile de morfeme şi cele de semanteme partea principală a teoriei gramaticale, deşi locul central în sistem îl ocupă categoriile de morfeme, iar categoriile de semanteme şi cele funcţionale au un domeniu pur periferic (*ibid.*, p. 102). Însă categoriile de morfeme nu au existenţă, după părerea autorului, decît prin categoriile funcţionale şi de aceea numai cu studiul categoriilor funcţionale teoria gramaticală şi-ar atinge scopul, căci el e singurul care relevă funcţionarea sistemului. L. Hjelmslev reuneşte categoriile de morfeme şi pe cele funcţionale în grupe de categorii, arătînd că, de pildă, categoria funcţională *verb* este, în realitate, o grupă de categorii de o varietate deosebită: verbe active, tranzitive, reflexive, reciproce, cauzative, frecventative, momentane etc. De aceea, este necesar să se descopere subcategorii, însă nu trebuie să se piardă din vedere ceea ce uneşte aceste subcategorii. Gramaticii, spune Hjelmslev, se mulţumesc uneori cu enumerarea unor semnificaţii eterogene ale unei categorii date, fără să caute să degaje ceea ce în această varietate constituie elementul comun. Concluziile lui Hjelmslev privind categoriile cercetate sînt următoarele: "*Categoria gramaticală este o categorie formală purtătoare a unui conţinut semnificativ*" (p. 210). Această "*ipoteză a conţinutului semnificativ*" este formulată într-o manieră mai detaliată în felul următor:

1) Categoriile de semanteme exprimă fără ambiguitate categorii de noţiuni (*noţiune = concept = signifié*).

2) Categoriile de morfeme exprimă fără ambiguitate relaţiile între noţiuni.

3) Categoriile funcţionale exprimă fără ambiguitate posibilitatea relaţiilor unei noţiuni date. Categoriile de semanteme ţin de ***gramatica asociativă,*** categoriile de morfeme şi cele funcţionale de ***gramatica sintagmatică.*** Categoriile funcţionale nu sînt clase de cuvinte, subliniază Hjelmslev, ci clase de semanteme (*op. cit.*, p. 210-211).

O atenţie deosebită acordă Hjelmslev studiului sistemelor, pornind şi aici de la tezele saussuriene. El arată că ştiinţa gramaticală trebuie fondată pe o ipoteză dublă atunci cînd are în vedere sistemul:

1) Fiecare limbă care se găseşte într-un loc dat, într-un mediu dat şi într-o epocă dată constituie o stare *idiosincronică* care se prezintă ca un ansamblu de fapte psihice. Diferitele stări astfel constituite formează sistemele concrete de categorii.

2) Printr-o confruntare a tuturor stărilor sincronice existente se poate stabili o *stare pancronică*, "*un sistem abstract de categorii, care ne furnizează materiale pentru o descriere psihologică şi logică generală şi comună şi care poate fi proiectată apoi pe toate stările idiosincronice*" (*ibid.*, p. 214).

Apoi Hjelmslev se ocupă pe larg de cele două feluri de sisteme: sistemele ***concrete*** şi sistemele ***abstracte.*** El arată că ideea sistemelor concrete a existat din totdeauna: gramatica descriptivă care a precedat gramatica istorică se bazează în fond pe ipoteza existenţei sistemelor concrete. G. von der Gabelentz a formulat-o pentru prima oară folosind termenul de ***sistem***, iar F. de Saussure a transformat-o în doctrină, adăugînd şi noţiunea de ***valoare*** şi arătînd că lingvistica este o disciplină care are de a face cu valori.

Noţiunea de ***sistem abstract*** există din antichitate, cînd gramaticii greci voiau să stabilească un sistem gramatical de o generalitate absolută, cu toate că ei n-au înţeles necesitatea de a studia cît mai multe limbi, limitîndu-se numai la limba lor proprie. Modernii au evidenţiat mai ales diferenţele între limbi, deşi există, după părerea lui Hjelmslev, o asemănare frapantă între manierele de expresie şi între procedeele gramaticale ale diferitelor limbi. Acest lucru se explică prin aceea că sistemul gramatical depinde de anumite caracteristici psihologice care sînt proprii omului în general. De aceea, lingvistul danez subliniază că diferenţele existente între sisteme nu sînt decît diferenţe de detaliu, nu diferenţe esenţiale sau de principiu (*ibid.*, p. 249-250). Nu există, continuă el, numai o înrudire genealogică, ci există o înrudire fundamentală care se bazează pe natura umană, pe legile generale care regizează psihologia umană şi care constă în procedee care sînt comune total sau nu unor limbi diferite. Această idee nu este nouă: ea aparţine, de fapt, autorilor de gramatici raţionale şi lui H. Schuchardt, creatorul noţiunii de *Sprachverwandschaft* (= *înrudire tipologică între limbi*). Meritul lui Hjelmslev este însă a fi scos-o în evidenţă într-o epocă cînd structuraliştii şi neogramaticii puneau accentul pe deosebirile dintre limbile neînrudite genealogic şi nu pe elementele lor comune.

Referindu-se la realizarea unui ***sistem abstract***, Hjelmslev arată că un asemenea sistem trebuie să cuprindă toate posibilităţile lingvistice care există. Deci legile pancronice indică *posibilităţi*, iar sistemul abstract ia în consideraţie toate faptele limbilor particulare şi pune în lumină condiţiile în care fiecare dintre posibilităţi se realizează. Însă sistemul abstract nu este numai un repertoriu de categorii gramaticale existente sau cunoscute, el are o individualitate aparte care ţine de faptul că el relevă psihologia umană şi serveşte pentru înţelegerea spiritului uman. Hjelmslev avansează ideea, susţinută de filosofii şi gramaticienii raţionalişti, iar azi de Chomsky, că existenţa unei categorii într-o singură limbă este suficientă, în principiu, pentru a crede că această categorie există ca posibilitate în bazele psihologice ale limbajului, căci "*categoria abstractă nu este altceva decît o posibilitate abstractă*" (*op. cit.*, p. 271). Deci, gramatica limbajului se compune din toate faptele de gramatică ale limbilor; toate procedeele care sînt folosite în limbile concrete sînt, prin urmare, conţinute în limbaj şi ele constituie sistemul abstract. Orice categorie concretă este în acelaşi timp şi prin existenţa sa însăşi o categorie abstractă care intră în sistemul abstract. Însă orice problemă trebuie să se pună mai întîi în gramatica idiosincronică, căci numai în felul acesta se poate da o definiţie exactă a categoriilor; generalul trebuie degajat din particular şi nu invers, subliniază Hjelmslev .

Sistemul abstract trebuie să prevadă nu numai ***posibilităţile***, ci şi ***condiţiile*** sub care aceste posibilităţi se realizează, iar scopul esenţial al ***gramaticii pancronice*** este de a studia care sînt condiţiile de existenţă ale fiecărei categorii în stările concrete. Numărul categoriilor posibile se întinde, probabil, la infinit, dar numărul categoriilor fiecărei limbi este, în schimb, limitat. Trebuie deci, spune Hjelmslev, nu numai să se reconstituie *starea abstractă,* ci să se şi vadă cum se manifestă ea în stări concrete. Analizînd condiţiile de existenţă a categoriilor, Hjelmslev pune pe primul plan faptele sociale, căci "*categoriile lingvistice sînt necesităţi sociale, există o interdependenţă între sistemele concrete şi structura societăţii*" (p. 275). El îl citează pe lingvistul sociolog A. Meillet care enunţase principiul că "*aceleaşi inovaţii se petrec în aceleaşi condiţii*". În al doilea rînd, Hjelmslev pune faptele de ordin psiholigic şi numai în al treilea rînd pe cele de ordin strict lingvistic, specificînd, ca şi reprezentanţii şcolii sociologice franceze, că o inovaţie se naşte dintr-o cauză internă, dar răspîndirea ei este condiţionată de fapte sociologice, externe.

Mai tîrziu, însă Hjelmslev face totală abstracţie de faptul că limba are şi un aspect social, reducînd-o în *Prolegomena* la un simplu cod tehnic şi urmărind numai relaţiile din acest cod.

Însă, chiar din 1928, Hjelmslev încearcă să asimileze lingvistica științelor exacte. De exemplu, el spune că "*legile pancronice pot exprima nu numai posibilități, ci și necesități*".

În tot cazul, meritul lui Hjelmslev în această carte este acela de a fi scos în evidență asemănările între limbi neînrudite genealogic, într-o epocă în care se punea accent pe deosebiri, și de a preconiza un structuralism reținut, care pleacă de la cercetarea detaliată a concretului. Acest lucru este în general trecut sub tăcere în istoriile lingvisticii, în care *Principiile de gramatică generală* ale lui Hjelmslev nu sînt deloc analizate. De pildă, Graur-Wald, 1977, numai menționează titlul acestei cărți fără a-i acorda vreo atenție, iar Leroy (1963) și Ivić (1965) nici nu o pomenesc. Cu toate acestea, unele direcții foarte recente din gramatica generativă privind *universaliile lingvistice* nu pot fi înțelese fără a analiza mai întîi cartea din 1928 a lui Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, în care se prefigurează unele din ideile actuale.

Însă cartea care i-a adus celebritatea lui Hjelmslev nu este aceasta, ci *Prolegomena to a Theory of Language*, 1953, care reprezintă traducerea versiunii daneze *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*, apărută la Copenhaga în 1943. Aici Hjelmslev rupe total cu tradiția și preconizează o nouă teorie numită ***glosematică***, a cărei etimologie am prezentat-o mai sus. Hjelmslev în teoria sa vrea să facă *tabula rasa* de toate ideile lingvistice anterioare, în afară de cele ale lui F. de Saussure, avînd ambiția să creeze un fel de *algebră a limbajului*, adică un sistem de relații capabile să servească ca model pentru descrierea diferitelor limbi.

Chiar de la începutul acestei lucrări, Hjelmslev susține că, în toată lingvistica de pînă la el, limba a fost *un mijloc* și nu *un scop*: s-au analizat mai ales circumstanțele externe (fiziologia și fizica sunetelor, descrierea logică și psihologică a semnelor lingvistice etc.). În alți termeni, lingvistica ar fi fost o cale de cunoaștere a faptelor de preistorie, de istorie, de filozofie sau de psihologie. Comparația genetică a limbilor, creație a secolului al XIX-lea, nu vizează determinarea limbii în esența sa, ci relevarea condițiilor sociale și a contactelor între popoare în epoca preistorică. E o iluzie, afirmă Hjelmslev exagerînd, de a pretinde că asemenea cercetări au de a face cu limba.

De aceea, el propune crearea unei noi lingvistici, care să nu privească limba ca un conglomerat de fenomene non-lingvistice, ci ca o structură *sui generis*: "*Linguistics must attempt to grasp language, not as a conglomerate of non-linguistic (e.g. physical, physiological, psychological, logical, sociological, phenomena), but as self-sufficient totality, a structure sui-generis*" (*Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, 1963, p. 5-6). Numai în felul acesta, crede Hjelmslev, limbajul poate fi investigat în mod științific fără confuzie de puncte de vedere din partea cercetătorilor. Lingvistica trebuie să determine ceea ce este caracteristic tuturor limbilor umane, adică să caute o ***constantă.*** Orice fenomen trebuie considerat ca fiind compus dintr-un număr limitat de elemente care revin în mod constant în combinație cu altele. Aceste elemente trebuie ordonate, clasificate și trebuie văzute toate combinațiile și relațiile posibile. Lingvistul trebuie să aleagă între ***poezie*** și ***știință*** și, de aceea, Hjelmslev propune crearea unei ***descrieri*** lingvistice exacte care să constituie punct de plecare pentru toate științele umanistice. Această descriere trebuie să se bazeze pe principiul ***empiric*** și să îndeplinească următoarele condiții:

1) să fie fără contradicții,

2) să fie exhaustivă,

3) să fie cea mai simplă posibilă.

Ordinea celor trei condiții este fixă: prima trebuie să fie anterioară celei de a II-a, iar aceasta, celei de a III-a:

"The description shall be free of contradiction (self-consistent), exhaustive, and as simple as posible. The requirement of freedom from contradiction takes precedence over the requirement of exhaustive description. The requirement of exhaustive description takes precedence over the requirement of simplicity" (*op. cit.*, p. 11).

În ceea ce priveşte ***metoda***, Hjelmslev arată că metoda gramaticii tradiţionale este ***inductivă*** (de la particular la general). Ea este *"**sintetică, generalizată**, dar nu este nici **analitică** şi nici **specificantă**"* (*ibid.*, p. 12). Marele defect al acestei metode este, după lingvistul danez, faptul că valabilitatea ei nu are nici o valoare în afara unui sistem lingvistic dat. Terminologia gramaticii tradiţionale suferă de faptul că o serie de categorii ca genitivul, perfectul, subjonctivul, pasivul nu pot fi obiectul unei definiţii generale. Conceptele de *activ* şi de *pasiv* au altă sferă în greacă şi alta în latină, de exemplu, căci în greacă există şi al treilea termen (*mediul*). De aceea, Hjelmslev substituie metoda gramaticii tradiţionale cu alta care pleacă de la ceea ce îi este oferit lingvistului: ***textul*** non-analizat în integritatea lui. Conceptul de ***text*** are la Hjelmslev o semnificaţie foarte largă: el poate fi un apel monosilabic sau un vechi manuscris; un enunţ vorbit sau scris, lung sau scurt, vechi sau nou; el poate fi tot materialul lingvistic al unei limbi date sau toate limbile existente, vii sau moarte. Acest text este privit ca ***o clasă,*** care se divide succesiv pînă la epuizarea posibilităţilor de diviziune. Hjelmslev numeşte acest procedeu ***analitic*** şi ***specificant***, iar metoda - ***deductivă*** (sensul termenului diferă, ca la majoritatea termenilor întrebuinţaţi de Hjelmslev, de cel obişnuit). Teoria lingvistică are ca scop de a folosi această metodă care permite descrierea non-contradictorie a unui text (dat sau posibil). Graţie teoriei şi metodei preconizate putem analiza, spune Hjelmslev, toate textele unei limbi şi putem forma texte noi în limba respectivă. Mai mult decît atît: teoria trebuie să fie atît de generală, încît să ofere principii pentru toate limbile existente sau posibile. Nu este nevoie, după părerea lui Hjelmslev, ca teoria să fie verificată de practică, de limbile existente, ci este nevoie numai de a testa dacă calculul nu prezintă contradicţii, este exhaustiv şi cît mai simplu posibil. În felul acesta, Hjelmslev ajunge să neglijeze planul concret şi să trateze limba ca un simplu cod tehnic.

Pentru lingvistul glosematician, scopul principal al analizei este de a determina *relaţiile*, care există între părţile unui ***text***. Totalitatea obiectivului de cercetat nu poate fi definit decît cu ajutorul acestor relaţii, căci nu substanţa contează, ci forma, relaţiile interne. Prin aceasta, Hjelmslev dezvoltă teza saussuriană că limba este formă şi nu substanţă. Elementele pe care trebuie să le studieze lingvistica nu sînt sunetele sau semnificaţiile, ci *relaţiile*, pe care aceste sunete sau semnificaţii le reprezintă. Lingvistica structurală de tip glosematic trebuie să descrie şi să definească aceste relaţii, deosebindu-se de lingvistica tradiţională care a cercetat exteriorul limbii. S-a practicat, afirmă Hjelmslev, o lingvistică ***transcendentă***, dar ea trebuie înlocuită cu o lingvistică ***imanentă*** (*imanent* "ceea ce este interior, propriu"), adică o ştiinţă care să descrie şi să definească limba pornind de la datele ei proprii.

Făcînd din ***structura imanentă*** a limbii obiectul lingvisticii, Hjelmslev a încercat să introducă în lingvistică două principii caracteristice ştiinţelor din secolul nostru în comparaţie cu stadiile anterioare:

1) principiul *totalităţii* sau al *structurii*;

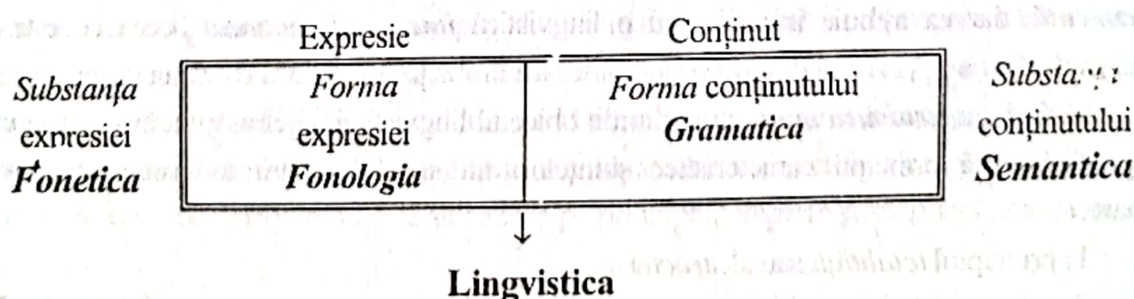
2) principiul *independenţei*, care cere *autonomia* şi *unitatea internă* a unui domeniu al ştiinţei. F. de Saussure enunţase şi el acest principiu în ultima frază din C.L.G., p. 317: *"la linguistique a pour unique et véritable objet la langue envisagée en elle-même et pour elle-même"*.

Hjelmslev reformulează multe din distincţiile saussuriene. Astfel o importantă distincţie este funcţia *şi-şi* (conjuncţia logică), deosebită de funcţia *sau-sau* (disjuncţia logică). Această distincţie este

la baza diferenței fundamentale între *process* (= text), sau *relational hierarchy* cum îl definește Hjelmslev) și *system* (= *correlational hierarchy*; *op. cit.*, p. 132): în timp ce în sistem este o relație *sau-sau*, în text este relația *și-și*. Este vorba de relațiile paradigmatice sau asociative și de relațiile sintagmatice din C. L. G. reformulate după logica modernă.

Prin ***funcție***, Hjelmslev înțelege relația între doi termeni. Cei doi termeni ai unei funcții sînt numiți *functive*. O ***interdependență*** este o *funcție între două constante*; o *determinare* este o *funcție între o constantă și o variabilă*, iar o ***constelație***, o *funcție între două variabile*.

Ceea ce distinge un enunț lingvistic de unul nonlingvistic (de pildă, semnalele roșii sau verzi de semnalizare) este faptul că lanțul lingvistic poate fi divizat într-un număr de elemente mai mici, pînă la epuizarea posibilităților. Unitățile minimale, care nu au conținut propriu, sînt numite de Hjelmslev ***figuri*** (*figurae*, *op. cit.*, p. 41 și urm.). Orice limbă utilizează un număr limitat de *figuri*, dar prin combinația lor are posibilitatea de a construi un număr nelimitat de *semne*. În aceasta, Hjelmslev găsește una din caracteristicile de bază ale limbajului uman. El definește limba ca ***sistem de figuri***, făcînd astfel o distincție clară între limbă și alte sisteme de comunicare, construite din semne neanalizabile (de pildă, semnalele luminoase, scrierea epigrafică, gesturile etc.). Diferența este că în acestea din urmă există o relație între ***forma conținutului*** și ***forma expresiei***. Hjelmslev reformulează definiția saussuriană a semnului lingvistic, format din *semnificant* și *semnificat*. El vorbește de două planuri: al *conținutului* și al *expresiei*, care mențin ansamblul funcției semnului. Dar Hjelmslev merge mai departe deosebind la fiecare din cele două planuri o *formă* și o *substanță*, care sînt independente una de alta. Substanța nu interesează lingvistica, de aceea unitățile lingvistice nu trebuie definite după substanță, ci numai după *formă*, după relații. Teza că *limba este formă și nu substanță*, Hjelmslev a preluat-o de la Saussure, dar a mers mult mai departe cu formalismul. Grație celor patru planuri delimitate de Hjelmslev, semnul lingvistic primește o nouă definiție care înlătură total din ea planurile referitoare la substanță: *semnul lingvistic* este, după părerea lui Hjelmslev, ***o solidaritate între forma expresiei și forma conținutului, care se manifestă prin substanța expresiei și substanța conținutului***. Diferența între F. de Saussure și Hjelmslev este că primul a considerat cele două fețe ale semnului ca entități psihice, în timp ce al doilea, cu metoda sa imanentă, evită interpretarea psihologistă și analizează semnul cu ajutorul *funcțiilor interne*, care îl constituie, și al *funcțiilor externe*, care îl leagă de alte unități lingvistice. Semnul lingvistic devine astfel o entitate cu dublă perspectivă: una spre *exterior* - spre substanța expresiei, și alta spre *interior* - spre substanța conținutului. Celor patru planuri, pe care le distinge Hjelmslev, le corespund patru științe:

Substanța expresiei este materialul fonetic, care este același pentru toate limbile; ea este studiată de o știință extralinvgistică, după părerea lui Hjelmslev - ***fonetica*** care ține de fizică sau de fiziologie. ***Forma expresiei*** este sistemul fonologic al unei limbi și ea este studiată de o știință lingvistică

- fonologia. ***Substanța conținutului*** reprezintă reflectarea obiectelor lumii exterioare în limbă; ea este aceeași pentru toate limbile, lucru evident în traducerea dintr-o limbă în alta, și este studiată de o știință extralingvistică, onomaseologică - ***semantica***. În sfîrșit, forma conținutului cuprinde ordonarea materialului general într-o limbă dată și ea este studiată de o disciplină lingvistică - ***gramatica***. Este evident că, după întemeietorul glosematicii, numai două planuri aparțin *lingvisticii imanente*, căci după definiția lui limba este "*o formă specifică organizată între două substanțe: cea a conținutului și cea a expresiei*" (cf. L. Hjelmslev, *La stratification du langage*, "Word", 10, 1954, p. 163). Între *forma expresiei* și *forma conținutului* există o legătură stabilită prin ***legea comutației***. Cînd se petrece o schimbare în forma expresiei apare o schimbare și în forma conținutului și invers, iar comutarea este corelația de pe un plan cu repercusiuni pe alt plan. Deci, înlocuirea unui element prin alt element al paradigmei poartă numele de ***comutare***. Înlocuirea unui lanț cu altul poartă numele de ***permutare***. Cele două operații pot fi denumite ***mutație***. Însă există o comutație între invariante și substituție între variante. De pildă, în română *r* și *l* sînt comutabili, pentru că înlocuirea lui *r* prin *l* în *rac* produce o diferență pe celălalt plan (planul conținutului: *rac* / *lac*), însă înlocuirea unui *r* anterior cu un *r* posterior este numai o substituție, pentru că nu provoacă o diferență de sens. Între anumite unități nu există nici comutare și nici substituție, pentru că ele nu intră în aceeași paradigmă (de exemplu, o vocală și o consoană).

Analiza glosematică a textului își propune, în primul rînd, determinarea relațiilor lingvistice (a funcțiilor) dintre elemente. Aceste relații sînt, după părerea lui Hjelmslev de trei feluri:

1) ***reciproce*** sau de ***dependență reciprocă*** (*interdependență:* o funcție între două constante care se presupun reciproc (de exemplu, în latină nu putem avea caz fără a avea și număr, iar desinența le semnalează pe amîndouă);

2) ***unilaterale*** sau de ***dependență unilaterală*** (*determinare:* între o constantă și o variabilă, în care numai unul din termeni presupune pe celălalt, dar nu și invers; de exemplu o propoziție principală și una secundară, o vocală și o consoană);

3) ***libere*** sau ***facultative*** (raport de *constelație*): între două variabile, în care un termen este compatibil cu altul, fără a-l presupune în mod necesar și obligatoriu: de pildă, relația dintre verb și adverb, dintre o unitate din planul conținutului și una din planul expresei. Relațiile din toate sectoarele limbii pot fi încadrate în unul din cele trei tipuri.

Analiza glosematică începe de la unitățile mai mari și continuă prin diviziunea în conținut și expresie pînă la evidențierea celor mai mici unități monoplane, indivizibile, numite, cum am văzut, figuri. Acestea sînt ***cenemele*** din planul expresiei și ***pleremele*** din planul conținutului. Astfel, limba apare în relațiile cu factorii extralingvistici ca *sistem de semne*, iar în relațiile ei interne ca *sistem de figuri* (cf. Lepschy, 1972, p. 71, Graur- Wald, 1977, p. 209).

Nu există în sistemul lui Hjelmslev nici un loc pentru sintaxă în sensul obișnuit al termenului. Sintaxa este inserată în studiul *variantelor condiționate*, încît concepte ca subiect, obiect etc. devin adesea variante, care pot fi sau legate (și deci condiționate de elementele vecine) sau libere (necondiționate de elementele vecine).

De asemenea, Hjelmslev are idei noi privind metalimbajul și ***metalingvistica***. ***Metalimbajul*** este o limbă care se folosește pentru a vorbi sau a scrie despre limbă. Limba lingviștilor este un metalimbaj, iar știința corespunzătoare acestui obiect este ***metalingvistica***. Ceea ce este variantă în limba generală, devine invariantă în metalimbaj. De exemplu, lingvistul vorbește de o variantă fonetică ***e*** ca de o unitate determinată și aceasta, care în limba obișnuită este varianta unui *e*, devine în metalimbaj invariantă ("acest e este rar" etc.). Primul cercetător care a făcut o distincție clară între limbaj și

metalimbaj în gîndirea europeană a fost Augustinus (sec. IV d. Hr.), iar în Asia, Pānini (sec. al IV-lea î. Hr.). Descrierea substanţei, pe care teoria glosematică o exclude din limbă şi din lingvistică la prima analiză, revine deci şi ocupă un loc de cinste în metalimbaj şi în ştiinţa corespunzătoare, dar numai în aceasta (cf. Malmberg, 1966). Prin urmare, glosematica transpune unele elemente de pe un plan pe alt plan al analizei lingvistice.

Ceea ce au limbile în comun este, după părerea lui Hjelmslev, ***principiul structurii***, ceea ce le deosebeşte este *modul concret* de aplicare a acestui pricipiu la fiecare caz particular. Asemănările şi deosebirile dintre limbi depind de formă şi nu de substanţă.

Teoria lui Hjelmslev a fost aplicată într-o formă mai mult sau mai puţin modificată de elevii şi colaboratorii lui. Menţionăm în primul rînd pe colaboratorul lui Hjelmslev, Hans J. Uldall, cu proiectul său de creare a unei *algebră a limbii* prin lucrarea *Outline of Glossematics*, 1957. Menţionăm apoi numele lui Knud Togeby cu lucrarea *Structure immanente de la langue française*, Paris, 1951 şi pe cel al lui Emilio Alorcos Lorach cu *Gramática estructural según la escuela de Copenhague y coñ especial atención a la lengua española*, Madrid, 1951.

În comparaţie cu numărul reprezentanţilor şcolii de la Praga, numărul glosematicienilor nu este mare. În afară de numele întemeietorului glosematicii, Hjelmslev, şi de al colaboratorului său, Uldall, se mai menţionează de obicei numai cîteva nume: A. Hansen, N. Ege, H. Spang-Hanssen, E. Fischer- Jørgensen, K. Togeby, J. Holt, P. Diderichsen. De fapt, teoria abstractă a lui Hjelmslev a găsit puţine aplicaţii practice şi acest lucru deosebeşte în esenţă cele două şcoli structuraliste. Hjelmslev a fost, aşa cum îl caracterizează un exeget al său un "***génie de l'abstraction***, *mais il ne s'intéresse pas aux observations*" (cf. L. L. Hammerich, *Les glossématistes danois et leur méthodes*, în "Acta Philologica Scandinavica", 1952, p. 4).

Şcoala glosematică a fost aspru criticată chiar de către reprezentanţii structuralismului. Astfel, cei mai mulţi au criticat concepţia glosematică privind despărţirea formei de substanţă şi neluarea în consideraţie a *substanţei*. De pildă, A. Martinet, P. L. Garvin, E. Coşeriu, şi chiar glosematiciana E. Fischer-Jorgensen au arătat că este imposibil să defineşti fonemul dacă nu recurgi la criterii fonetice, deci la substanţă. Numai prin substanţă cunoaştem forma, iar identificarea, de pildă, a lui *p* din *piele* şi din *cap* nu se poate face decît cu ajutorul substanţei.

În lucrarea *Forma y sustancia en los sonidos del lenguage*, Montevideo, 1954, E. Coşeriu a adus obiecţii de bază modalităţii de înţelegere de către glosematicieni a relaţiei formă - substanţă. Dezvoltînd teza saussuriană a limbii ca *formă şi nu ca substanţă*, Hjelmslev reduce limba la o structură *pur formală* (relaţionată) cu corolarul că tot ce nu este formă pură, nu este *limbă* ci o realizare, adică vorbire (uz), dar în raport cu forma pură este *substanţă* (*limba fonică* este *substanţă* în relaţie cu *limba* pe care o materializează). Apare deci ipoteza neplauzibilă a asimetriei *substanţei conţinutului* faţă de substanţa expresiei. În limbaj, substanţa nu poate fi ignorată, căci ea este determinată de formă, căci forma alege substanţa care îi convine. După opinia lui Coşeriu, fonetica şi fonologia sînt amîndouă discipline lingvistice şi este o greşeală de a elimina fonetica din rîndul disciplinelor lingvistice, pentru că forma nu se poate defini în mod satisfăcător decît în termeni *substanţiali*. A lua în considerare numai aşanumita *formă pură* înseamnă, după părerea lui Coşeriu, a reduce limba la un "obiect matematic", ceea ce înseamnă a transforma limba în altceva decît este. Critici fundamentale s-au adus şi în ceea ce priveşte corespondenţa ***conţinut - expresie***. E. Fischer-Jørgensen a arătat că substanţa expresiei îmbrăţişează un domeniu foarte limitat al lumii (o anumită cantitate de sunete), în timp ce substanţa

conținutului îmbrățișează toată lumea. Deci, expresia n-are nici o valoare în limbă, conținutul este esențial. Expresia este un *mijloc*, conținutul e un *scop*. Expresia nu are valoare proprie decît în artă, unde ea poate deveni un scop în sine. Dacă se admite că limba este un mijloc de comunicare, atunci e greu de admis că ar exista, așa cum afirmă Hjelmslev, o echivalență deplină și un paralelism total între *mijlocul de transmisie* (= *expresia*) și *ceea ce trebuie transmis* (= *conținutul*) (cf. recenzia ediției daneze a cărții lui Hjelmslev din 1943, semnată de E. Fischer- Jørgensen și publicată în "Nordisk Tidsskrift for tale or stemme", 1943, p. 81-96). Recenzia aceasta se termină cu o caracterizare foarte interesantă a cărții lui Hjelmslev: "*putem să acceptăm cartea cu entuziasm, sau putem să probăm că ea este în întregime falsă sau putem să o discutăm cu un amestec de admirație și scepticism, dar nu o putem ignora*" (*op. cit.*, p. 96). Dezvoltarea ulterioară a lingvisticii a arătat că, într-adevăr, cartea lui Hjelmslev nu poate fi ignorată, în ciuda lipsurilor ei. Printre aceste lipsuri pot fi menționate: transformarea teoriei limbii într-o singură *metodologie a descrierii* și conceperea limbii ca obiect matematic, ca structură pur statică, atemporală, aistorică, în care schimbările lingvistice nu se pot analiza.

BIBLIOGRAFIE

Arens, 1974-H. Arens, *Sprachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Genenwart*, Freiburg/München, 1974.

Coșeriu Eugeniu, *Sincronie, diacronie și istorie*, versiune în limba română de N. Saramandu, București, 1997.

Graur - Wald, 1977 - A. Graur și Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediția a III-a, București, 1977.

Helbig 1973 - G. Helbig, *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1973.

Itkonen Esa, 1991, *Universal History of Linguistics*, Amsterdam / Philadelphia, 1991.

Ivić Milka, *Trends in Linguistics*, London-The Hague-Paris, 1965.

Lepschy, 1972 - G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, London, 1972.

Malmberg, 1966 - B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966.

Leroy, 1963 - M. Leroy, *Les grandes courants de la linguistique moderne*, Bruxelles-Paris, 1963.

Robins, 1974 - R. H. Robins, *Ideen und Problemgeschichte der Sprachwissenschaft*, München, 1974.

Vachek J., 1966 - *The Linguistic School of Prague*, Bloomington-London, 1966.

J. Vachek - S. Dobsky, *Dictionnaire de linguistique de l'école de Prague*, Utrecht-Anvers, 1960.

V. Orientări şi tendinţe în lingvistica americană

5. 1 În secolul trecut lingvistica americană nu prezenta deosebiri de concepţie faţă de cea europeană. Pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în America predomina curentul neogramatic răspîndit aici de lingviştii de origine europeană sau de lingviştii americani care-şi făcuseră studiile în Europa. Excepţie face numai W. D. Whitney, care am văzut că este un precursor al lui Saussure în unele privinţe (cf. 1.3.1). Acesta depăşeşte limitele şcolii neogramatice şi prefigurează unele direcţii structuraliste.

Însă în primele decenii ale secolului nostru, lingvistica americană primeşte trăsături proprii izvorîte dintr-o serie de situaţii şi probleme deosebite de cele din Europa. Trebuiau cercetare limbile indienilor din America, limbi fără istorie, din alte familii de limbi decît limbile investigate pînă atunci cu precădere, cele din familia indoeuropeană. În aceste condiţii, lingvistica este înglobată într-o vastă disciplină ***antropologia***, concepută într-un sens mai larg ca le noi, căci includea etnologia, sociologia, istoria religiilor, lingvistica. În felul acesta, lingvistica devine un auxiliar al antropologiei. Mai tîrziu se desprinde de antropologie, dar rămîne fie un auxiliar al psihologiei, fie un auxiliar al sociologiei, fie, în sfîrşit, un auxiliar al ciberneticii (după apariţia şi dezvoltarea acesteia în deceniul al V-lea şi al VI-lea).

În descrierea numeroaselor limbi indiene din America un deschizător de drumuri este ***Franz Boas*** (1858- 1942), profesor la Universitatea din Columbia, antropolog, arheolog şi lingvist de formaţie neogramaticală, specialist în studiul limbilor amerindiene. Împreună cu discipolii lui, Boas a publicat o lucrare fundamentală *Handbook of American Indian Languages* (vol, I, 1911, vol. II, 1922, vol. III, 1933-1939) iar în 1917 a înfiinţat "International Journal of American Linguistics", care a apărut pînă în 1939 şi a fost întrerupt apoi din cauza războiului. Noua serie apare în 1944, după moartea lui Boas, sub conducerea lui C. F. Voegelin de la Indiana University şi cuprinde un mare număr de articole de lingvistică generală şi de îndrumări metodologice în cercetarea limbilor vii.

În studiul introductiv al lucrării *Handbook of American Indian Languages*, Boas îşi prezintă principiile sale *teoretice* şi *metodologice*. Mai întîi, el recomandă descrierea formală a limbilor cercetate. Această descriere nu trebuie să se bazeze pe schemele gramaticii europene, ci să formuleze concluzii pe baza materialului studiat inductiv şi empiric. Întrucît limbile amerindiene erau limbi fără date istorice, Boas recomandă clasificarea tipologică în locul clasificării genealogice. Similarităţile structurale pot servi ca probe pentru ipoteza înrudirii genetice dintre limbi.

Pornind de la *teza formei interne* a lui Humboldt, Boas a introdus în lingvistică ***principiul relativismului lingvistic***, dezvoltat mai tîrziu de elevul lui, E. Sapir, şi în special de discipolul acestuia din urmă, Whorf (aşa numita ***ipoteză Sapir-Whorf***). Este vorba de faptul că fiecare limbă are categorii proprii care reflectă modul de a gîndi al indivizilor din colectivitatea respectivă. Mai mult decît atît: limba influenţează modul de a gîndi al indivizilor, care văd realitatea prin tiparele limbii într-un grad mai mult sau mai puţin exact.

De la tezele lui Boas pleacă în lingvistica americană două direcţii: una ***mentalistă,*** dezvoltată de ***Eduard Sapir*** (1884-1939) şi alta ***mecanicistă,*** dezvoltată de ***Leonard Bloomfield*** (1887- 1949). Lingvistica americană din prima jumătate a secolului nostru este dominată de aceste două direcţii, deosebite ca preocupări şi ca principii, dar cu elemente comune în ceea ce priveşte interesul pentru cercetările sincronice în detrimentul celor diacronice. Predominarea interesului pentru cercetări sincronice şi descriptive se explică prin necesitatea de a descrie limbile amerindiene, limbi fără date istorice şi fără elemente care să pună probleme de diacronie. În cele ce urmează vom analiza pe rînd cele

două direcţii din lingvistica americană din prima jumătate a secolului nostru.

5.2 *Direcţia mentalistă*

Lingvistica din ultimii ani a readus în actualitate una din cele mai originale gîndiri din lingvistica primelor decenii ale secolului nostru - cea a lui Eduard Sapir, autor al unei lucrări importante de lingvistică generală *Language. An Introduction to the Study of Speech*, New York, 1921. E. Sapir (1884-1939) a emigrat din Germania în S. U. A. la vîrsta de 5 ani; a învăţat la universităţile din Chicago şi Yale, interesîndu-se de limbile amerindiene, germanice, asiatice, precum şi de antropologie, literatură, muzică etc. Apoi a devenit profesor de antropologie şi lingvistică la universităţile din Pensylvania, Chicago şi Yale.

Dintre americanii din prima jumătate a secolului nostru, Sapir este singurul care poate fi considerat ca un ***filosof al limbajului***. Cunoştinţele sale variate şi bogate i-au permis să-şi dea seama de varietatea şi complexitatea fenomenelor lingvistice. El a studiat limba şi aspectul social al comunicării, sub aspectul tehnic al limbajului ştiinţific, sub aspectul estetic al creaţiei individuale, sub aspectul literar al tradiţiei literare (scrise şi orale), sub aspect ontologic şi psihologic privind raporturile dintre limbă şi realitate, pe de o parte, şi limbă şi gîndire pe de alta (cf. Lepschy, 1972, p. 101). Ideile sale nu au dat roade imediate, poate şi din motivul că, după apariţia cărţii lui L. Bloomfield, *Language* (1933), se răspîndeşte în lingvistica americană un ***mecanicism***, care limitează mult cîmpul de investigaţie şi care transformă lingvistica în pură metodologie descriptivistă. Soluţia aceasta era fireşte mult mai comodă, decît cea pe care o propunea Sapir cu 12 ani înainte în cartea sa *Language...* (1921): de a vedea în lingvistică o ştiinţă umană care să studieze fenomenele limbii în toată complexitatea lor, o ***ştiinţă antropologică.***

Spre deosebire de ceilalţi lingvişti americani structuralişti (Bloomfield, Z. S. Harris, K. L. Pike), retraşi în pur tehnicism descriptivist (sau, cum spune Chomsky, "*limitaţi la operaţionalism strict sau verificaţionalism exagerat*"), Sapir se dovedeşte a fi un cercetător care avea succes la lucrări interdisciplinare sau pluridisciplinare asemănîndu-se din acest punct de vedere cu F. de Saussure.

Izvoarele doctrinei lingvistice a lui Sapir nu sînt încă cercetate în amănunţime. Ca şi în cazul lui Saussure, numai sporadic s-a încercat să se studieze sursele ideilor lui. Menţionăm în acest sens numai două studii: F. Mikuš, *E. Sapir et la syntagmatique*, în "Cahiers F. de Saussure", XI, 1953, p. 11-30 şi Mattoso Camara Jr., *W. v. Humboldt et E. Sapir*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, 1967, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 327-332. Cele mai multe sinteze care urmăresc prezentarea curentelor actuale din lingvistică trec sub tăcere sursele gîndirii lingvistice a lui Sapir (cf. Leroy, 1963, Malmberg, 1966, Lepschy, 1972). Sapir este singurul lingvist american dintre cele două războaie mondiale care avea o bogată cultură europeană. El cunoştea lucrările neogramaticienilor, ca şi profesorul lui, Boas, dar îl cunoştea şi pe Humboldt, pe Baudouin de Courtenay, pe Vossler, Croce, A. Marty, Otto Jespersen, H. Steinthal etc.

Menţionăm însă că la fel ca şi F. de Saussure, Sapir îşi citează foarte rar sursele. În "Language" un singur nume apare mai des - cel al lui Croce. Pe Croce, Sapir îl apreciază ca fiind unul din puţinii oameni care a înţeles semnificaţia fundamentală a limbajului: "*Croce a indicat relaţia strînsă dintre limbaj şi artă. Lui îi datoresc şi eu această înţelegere*" ("Language", 1921, p. V), dar spre deosebire de Croce, Sapir, deşi vede o relaţie strînsă între creaţie şi limbaj, nu ajunge la exagerările filozofului italian de a identifica limba cu arta şi lingvistica generală cu estetica. Cert este însă faptul că Sapir a subliniat

aspectul creativ al limbajului şi este posibil ca Chomsky să-i datoreze mult lui Sapir cînd insistă asupra acestui aspect.

Influenţa lui W. von Humboldt este o componentă importantă a operei lui Sapir, deşi numele marelui lingvist german nu apare niciodată citat în *Language*. De la Humboldt, Sapir a luat distincţia formă internă (*innere Sprachform*) - formă externă (*aussere Sprachform*), din care a dezvoltat principiul relativismului lingvistic. Despre această distincţie vorbea Sapir încă din 1907 în teza sa de doctorat *Herder's Ursprung der Sprache*, în "Modern Philology", V, 1907, p. 104- 142.

În partea finală a tezei, Sapir se referă la ideile lingvistice ale lui Humboldt. Herder este considerat un precursor a lui Humboldt, căci el afirma în 1772 că în limbă se manifestă spiritul unui popor. După părerea lui Sapir, Humboldt n-a făcut decît să dea o "*formulare mai satisfăcătoare şi mai ştiinţifică a concepţiei despre limbaj a lui Herder*". Deci, putem stabili o primă filiaţie: Herder - Humboldt - Sapir, exprimîndu-ne rezerva faţă de ideea susţinută de Graur-Wald, 1977, p. 226, după care Sapir a ajuns independent de Humboldt la această distincţie. Mai mult decît atît: considerăm că Sapir cunoştea şi formulările ulterioare ale post-humboldtienilor privind noţiunea de *innere Sprachform*, adică cea a lui Steinthal şi cea a lui A. Marty (*Untersuchungen zur Grundlagung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie*, Halle, 1908).

Menţionăm că Sapir preia în mod creator distincţia lui Humboldt ajungînd la o serie de idei de mare originalitate.

În primul rînd, el ajunge la ideea de *sound pattern*, adică de *sunet - model* (= *fonem*). Semnificativ în această privinţă este articolul său, *Sound-pattern in Language*, "Language", 1925, p. 37-51, republicat în volumul postum *Selected Writings of Eduard Sapir. Culture and Personality*, New York, 1949, p. 33-45. El distinge în 1925, înaintea structuraliştilor praghezi, un *sunet fundamental* de variantele sale individuale. În acest articol, termenul de *fonem* este folosit numai accidental, dar cu 8 ani mai tîrziu acest termen este utilizat chiar în titlul unui articol: *La réalité psychologique des phonèmes*, "J. Psyh.", XXX, 1933, p. 247-265. Aici fonemul este o unitate funcţională bine definită în raport cu sunetul. Sapir îşi arată priceperea în studierea sistemelor fonologice şi în asigurarea locului fiecărui fonem în sistem, atunci cînd cercetează limbile amerindiene.

În al doilea rînd, pornind de la distincţia *formă internă - formă externă* a lui Humboldt, Sapir ajunge la formularea ***principiului relativismului lingvistic***, dezvoltat după aceea de elevul său, B. L. Whorf, principiu care s-a dovedit a fi foarte fecund în semantica actuală, cu toate că poate duce la concluzii hazardate dacă nu este aplicat mai cu atenţie sau dacă i se exagerează importanţa. Sapir arată că forma internă a limbii (= sensurile lexicale şi gramaticale) reflectă concepţia despre lume a unei colectivităţi, a unui popor. Studiul limbii dezvăluie modul subiectiv de a percepe lumea al vorbitorilor ei. Limba, prin tiparele ei, impune vorbitorului un anumit mod de a privi realitatea, căci numai prin forma lingvistică omul vede şi sesizează realitatea. De aici, ideea că realitatea nu este reflectată de categoriile logice, ci de sistemul lingvistic respectiv. Sapir nu ajunge însă să afirme, aşa cum o vor face elevii lui, că logica lui Aristotel ar fi fost alta dacă acesta n-ar fi vorbit şi gîndit în greacă, ci în altă limbă, deşi o prefigurare a acestei idei apare în "Language", 1921: "*... a trece de la o limbă la alta este egal cu a trece de la un sistem geometric de referinţă la altul*" (p. 153). Ca şi Humboldt, Sapir pare să dea prioritate limbii în perceperea realităţii şi chiar în procesul formării categoriilor conceptuale. Teza este greşită, căci în acest caz gîndirea joacă rolul primordial şi nu limba, dar meritul lui Sapir este acela de a fi scos în evidenţă rolul limbii de organ formator al gîndirii într-o epocă în care structuralismul neglija total acest aspect. Sapir concepe limba ca şi Humboldt ca *enérgeia*, deosebindu-se radical de lingviştii din direcţia

bloomfieldiană, care o concep ca *ergon*. De aceea Chomsky, bloomfieldian la început, aderă la direcția mentalistă a lui Sapir, reformulînd distincția humboldtiană limbă - vorbire prin distincția *competență - performanță*.

Sapir concepe limba ca un *sistem de sunete simbolice* ("*Conventional system of sound symbols*" (*op. cit.*, p. 4)). El însă atrage atenția asupra pericolului de a considera limba numai ca sistem de simboluri și de a neglija faptul că ea este o activitate umană (*a human activity*) și un produs istoric determinat. Mentalismul său îl duce la ideea *personalității individului* în activitatea de comunicare: limbajul, deși unitar, se structurează diferit la indivizi diferiți în funcție de cultură, inteligentă, poziție socială.

Sapir a propus una dintre cele mai interesante modalități de clasificare tipologică a limbilor, bazată nu numai pe un singur criteriu (raportul dintre afix și rădăcină), ci pe mai multe criterii:

1) tipurile de concepte pe care le exprimă limba (concrete, relațional - concrete și pur relaționale),

2) tehnica sau natura îmbinărilor între morfeme (limbi izolante, aglutiante și fuzionale),

3) tipul structurii (analitice, sintetice și polisintetice). Clasificarea lui este suplă și permite încadrarea tuturor limbilor de pe glob în diferite categorii. De exemplu, chineza este o limbă cu tehnică izolantă și cu structură analitică. Cu toate că această clasificare este mai cuprinzătoare decît toate clasificările tipologice existente, ea este greu de aplicat, întrucît presupune studii foarte detaliate privind structura (conceptuală și formală) a diferitelor limbi de pe glob.

În concluzie, în comparație cu lingviștii structuraliști ai epocii, Sapir are vederi mai largi asupra limbajului. El nu consideră limba numai ca un mijloc de comunicare, ca un simplu cod, care trebuie descris, cum fac Hjelmslev și Bloomfield, ci plecînd de la faptul că ea este și un instrument al culturii, purtătoare de bogății spirituale, redă o anumită concepție, o anumită *reprezentare* a lumii.

Pe de altă parte, plecînd de la psihologie (se vorbește de *mentalismul* său și școala sa se numește mentalistă), Sapir a subliniat că limba nu este numai un instrument al gîndirii, ci și un agent al producerii și organizării gîndirii umane. El însă insistă asupra acestui aspect ajungînd la exagerarea de a pune pe primul plan limba și pe al doilea, gîndirea. Principiul ***relativismului lingvistic*** dezvoltat de elevul său, ***Benjamin Lee Whorf*** (1897-1941), presupune ipoteza, greu de demonstrat, că există atîtea moduri de înțelegere a lumii, cîte gramatici sînt. Exagerarea rolului limbii în raportul cultură - limbă, îl duce pe Whorf la ideea că limba, prin tiparele care le impune individului și colectivității, este o frînă în dezvoltarea liberă a culturii și în calea înțelegerii obiective a realității. Limba nu poate fi o frînă în dezvoltarea gîndirii și culturii, pentru că ea are multiple și complexe mijloace de remediere a unor deficiențe.

5.3 *Direcția mecanicistă*

Această direcție este prezentată de ***Leonard Bloomfield*** (1887-1949), profesor la Chicago și la Yale, cu studii la universitățile din Harvard și Chicago, și apoi, în Europa la Leipzig și Göttingen. Este întemeietorul școlii descriptiviste americane - o variantă americană a structuralismului care a dominat scena lingvistică americană de la mijlocul deceniului al IV-lea pînă pe la sfîrșitul deceniului al VI-lea. În timp ce Sapir se interesa de problemele teoretice legate de realitățile dintre limbă și cultură, limbă și gîndire, limbă și mentalitatea unui popor, Bloomfield elabora o ***metodă*** de analiză a limbii. Bloomfield era la curent cu ideile lingviștilor europeni, dar el nu le adoptă, preferînd să opteze pentru un

structuralism deosebit de cel european.

Germanist şi comparativist ca formaţie, Bloomfield a publicat mai întîi o carte intitulată: *Introduction to the Study of Language* (New York, 1914) în care se menţinea în limitele lingvisticii tradiţionale şi în care expunea principalele idei despre limbă ale lui Wundt, cu care intrase în contact la Leipzig. Treptat însă se eliberează de influenţa lui Wundt şi a neogramaticilor şi încearcă o abordare formalistă a limbii, ca, de pildă, în lucrarea *A Set of Postulates for the Science of Language* ("Language", II, 1926, p. 153-164). În 1924 împreună cu doi colaboratori înfiinţează *Linguistic Society of America*, a cărei revistă ("Language"), de prestigiu astăzi, începe să apară din 1925.

Contactul cu *psihologismul* lui Wilhelm Wundt (1832-1920) şi apoi cu *behaviorismul* constituie caracteristicile fundamentale ale personalităţii lui Bloomfield. Familiarizarea cu psihologia behavioristă, prin intermediul lui Albert Paul Weiss (1879-1931) cu a sa *Set of Postulates for a Behavioral Psychology* din 1925, care devine modelul postulatelor pentru ştiinţa limbajului, publicate de Bloomfield în 1926, îl face să-şi modifice total vechile idei, iar cartea din 1914 capătă o formă total deosebită în ediţia din 1933 a ei intitulată *Language*. Dacă în 1914 Bloomfield analiza limba prin prisma principiilor lui Wundt, în 1933 el recomandă analiza procesului comunicării după principiile psihologiei behavioriste. Behaviorismul este un curent psihologic care reduce fenomenele psihice la fenomene biologice, negînd viaţa psihică a indivizilor. Comportarea indivizilor este văzută ca un complex de reacţii mecanice de răspuns la acţiunea mediului. Limba este inclusă printre formele comportării. Fondatorul behaviorismului american a fost ***John Broadus Watson*** (1864-1920) prin programul său din 1913 "*Psychology as the Behaviourists: Point of view*" şi prin cartea sa *Psychology from the Standpoint of a Behaviourist* (Philadelphia, 1919).

Aplicînd această teorie la limbă, Bloomfield reduce activitatea de comunicare la stimul şi răspuns: "*Limbajul este un mijloc special, care dă unei persoane posibilitatea de a produce o reacţie R, atunci cînd altă persoană foloseşte stimulul S*" ("Language", p. 27). Exemplul relaţiei dintre stimul şi răspuns a devenit clasic:

S - r - s - R

în care *S* = stimul extern; *s* = stimul lingvistic pentru interlocutor; *R* = răspuns practic; *r* = răspuns lingvistic (al locutorului). Iată exemplul dat de Bloomfield: Jill vede un fruct într-un pom şi-l doreşte. El primeşte astfel un stimul (*S*), de foame sau de dorinţă, care declanşează o reacţie (*R*), care poate consta dintr-o acţiune practică, cum este cazul la animale, sau dintr-o reacţie lingvistică: el îi cere lui Jack să-i aducă fructul (= *linguistic substitute réaction*) = *r*. Adică în loc să facă efortul să şi-l aducă singur, cum face în mod obligatoriu un animal, Jill face anumite mişcări *articulatorii*, care produc un stimul pentru Jack de a aduce fructul. Pentru animal schema de mai sus nu cuprinde decît S-R, adică *evenimentele practice* care aparţin lumii extralingvistice, pentru om însă *r* - *s* constituie actul lingvistic. Este evidentă concepţia mecanicistă a lui Bloomfield care reduce toate acţiunile la stimuli şi reacţii, negînd existenţa obiectivă a factorilor psihici, luaţi în consideraţie de mentalişti. Comunicarea între oameni este redusă la acte mecanice, automate. De aceea, influenţa behaviorismului a avut influenţe negative asupra lui Bloomfield şi, fireşte, şi asupra elevilor lui.

De aici izvorăşte luarea în consideraţie numai a funcţiei de comunicare şi negarea totală a funcţiei de fixare a gîndirii sau de organ formator al gîndirii pe care o are limba. Este adevărat că Bloomfield vede mai bine decît glosematicienii funcţia socială a limbii, căci graţie limbii, spune el, se poate instaura o organizare socială şi diviziunea socială a muncii. În conceperea funcţiei sociale a limbii, se pare că, aşa cum susţine elevul său Zellig S. Harris ("Language", 1951, nr. 3, p. 297), Blommfield a

fost influenţat de Marx (în problema rolului limbii în diviziunea socială a muncii). Alte surse pentru Bloomfield au fost cursul lui Saussure (pe care îl cita în 1922 în recenzia făcută cărţii lui Sapir, *Language*, dar căruia îi dădea o interpretare personală), operele lui A. Meillet, ale lui B. de Courtenay, H. Paul, O. Jespersen şi ale altor lingvişti în *Language*, 1933.

Reducînd limba la stimuli şi reacţii, Bloomfield nu ţine seama de ***inteligenţă***, adică de posibilitatea omului de a reacţiona altfel, în loc de a răspunde cu o reacţie obişnuită.

Mecanicismul său l-a condus la neglijarea sensului cuvintelor. Sensul este "*situaţia în care este folosită o formă lingvistică şi reacţia pe care ea o provoacă la ascultători*" (*Language*, 139). În felul acesta sensul nu poate fi definit, pentru că el variază în funcţie de situaţia vorbitorului, de context.

Pe de altă parte, mecanicismul l-a condus pe Bloomfield la o analiză descriptivistă, strict formală. El nu acceptă distincţia între formă şi substanţă, pe care o făcea Saussure şi pe care au dezvoltat-o glosematicienii. El distinge numai *forme* (care pot fi definite distributiv) şi *sensuri* (= *meanings*), care nu pot fi definite decît în situaţia dată. Forma care nu poate fi divizată în unităţi mai mici purtătoare de semnificaţie este un ***morfem***. O formă complexă poate fi analizată în *constituenţi imediaţi*, iar *constituenţii ultimi* sînt ***morfemele***. Inventarul de morfeme al unei limbi alcătuieşte ***lexicul*** ei. Analiza în constituenţi imediaţi care duce la constituenţii ultimi, numiţi *morfeme*, desfiinţează graniţa dintre morfologie şi sintaxă, dintre propoziţie şi frază. În lingvistica americană, care porneşte de la Bloomfield, s-a continuat acest fel de analiză formală şi mecanicistă, care nu ia în consideraţie criteriul semantic şi-l înlocuieşte cu criteriul distribuţional.

Metoda lui Bloomfield a fost perfecţionată de elevii lui, Z. S. Harris, G. L. Trager, B. Block, K. L. Pike, E. Nida. Aceştia exclud sensul din analizele lor, iar centrul atenţiei se îndreaptă spre distribuţia unităţilor lingvistice, care sînt distinse prin metoda substituţiei. Deşi distribuţionaliştii s-au ocupat şi de fonetică, cele mai multe succese le-au obţinut în morfologie. Definiţiile lor gramaticale sînt mai simple, mai precise şi mai practice decît cele ale gramaticii tradiţionale. De pildă, adjectivul englezesc este definit ca un "*cuvînt care poate sta între articolul definit **the** şi un nume, şi care nu poate niciodată primi un -s la plural*". Definiţia aceasta formală este făcută în vederea pregătirii traducerii automate, un mit (nerealizat) al lingvisticii americane din deceniul al VI-lea al secolului nostru. Pentru a stabili distribuţia morfemelor într-o limbă, distribuţionaliştii propun descrierea tuturor combinaţiilor posibile, ceea ce duce la o topire a sintaxei în morfologie. Contribuţia lor sintactică considerată cea mai importantă este analiza în constituenţi imediaţi, care este o metodă de reducere a variantelor sintactice la invariante. Principiile acestei metode expuse de Bloomfield în 1933 au fost dezvoltate de elevii săi, ***K. L. Pike*** (n. 1912) şi de ***R. Wells*** (1945): fiecare enunţ se segmentează succesiv în două părţi pînă la cele mai mici unităţi semnificative (*morfemele*), care sînt *constituenţii ultimi*. Pe baza analizei unui mare număr de enunţuri, se degajă un număr limitat de tipuri sau de modele structurale, care sînt invariante, pe care se bazează întreaga varietate de enunţuri realizate în vorbire.

Distribuţionalismul şi-a atins faza lui de apogeu în anii 50 în special prin lucrările lui ***Zellig Harris*** (1909-1992). Acesta publică în 1951 lucrarea de sinteză *Methods in Structural Linguistics*, reeditată de mai multe ori sub titlul *Structural Linguistics*, şi considerată ca fundamentul post-blomfieldianismului american. Prin Harrislingvistica îşi îngustează mult sfera de investigaţie, devenind pură metodologie, pur operaţionalism. Acest pur operaţionalism i-a adus lui Harris un mare succes, unii considerîndu-l un revoluţionar în lingvistică (cf. Bruce E. Nevio, *Harris, the Revolutionary: Phonetic Theory*, în Jankowsky, 1993, p. 349-358). Succesul nemeritat al lui Harrisdin acea perioadă se poate explica uşor: analizele sale distribuţionale erau considerate a pregăti epoca traducerii automate care însă

nu a apărut încă, iar speranţele s-au spulberat după aceea. Pe de altă parte, insistenţa descriptiviştilor americani pe segmentare şi distribuţie, adică pe structură şi nu pe funcţie, are şi o altă cauză: ei analizau limbi puţin cunoscute sau necunoscute (limbile amerindiene) şi acest procedeu mecanic putea să ducă la descoperirea unor reguli şi a unor elemente din structură. De aceea, studiul semnificaţiei (şi semantica, în general) este aproape total neglijată de bloomfildieni, care au căutat să elimine noţiunea de *meaning* (*sens*) din cercetările lor, deşi în practica lor acest lucru era imposibil. Apelul la sens se face inconştient şi implicit cînd i se cere vorbitorului nativ să identifice segmentele de expresie. De aceea, partea cea mai solidă a operei sale este cea referitoare la "*testele de substituţie*" care determină o segmentare a uteranţelor, relevante lingvistic în fonologie şi morfologie.

Cu Harris era bloomfieldianismului în lingvistică atinge punctul culminant, după care urmează declinul rapid. Pentru Harris lingvistica are numai două sarcini: ea trebuie *să segmenteze* elementele vorbirii şi *să le clasifice* după distribuţie. Segmentarea şi clasificarea prin distribuţie nu e numai un mijloc, ci scopul final al lingvisticii, crede el. Această îngustare de perspectivă ajunge să-l nemulţumească chiar pe Harris, care se simte obligat să determine discipolii să facă un pas înainte, spre a treia fază a lingvisticii structurale americane: ***gramatica generativă.*** Chomsky, elev al lui Harris, va face acest lucru pornind de la unele idei ale maestrului lui privind dezavantajele analizei distribuţionale, dar apreciind ideile constructive (cf. N. Chomsky, *Aspects constructifs des grammaires de Harris*, în *Language*, 99, 1990, p. 57-84).

5.4 *Gramatica generativ - transformaţională*

5.4.1 Exagerările distribuţionaliste ale elevilor lui Bloomfield determină în deceniul al VI-lea al secolului nostru o reacţie împotriva mecanicismului îngust şi lipsit de perspective. Aspectul creativ al limbajului, pe care cealaltă direcţie americană pusese accentul în deceniile al III-lea şi al IV-lea, începe să fie adus pe primul plan de elevul lui Harris, ***Noam Chomsky*** (n. 1928), profesor de lingvistică la Massachusetts Institut of Technology. Acesta este creatorul noii direcţii generativ - transformaţionale din lingvistica americană, considerată ca o revoluţie în lingvistică (cf. K. Koerner, *The Chomskyan "Revolution" and its Historiography*, în Koerner, 1989, p. 101-146). Menţionăm însă că ideile lui Chomsky nu sînt deloc revoluţionare: ele nu sînt nici noi, nici originale, fapt recunoscut chiar de Chomsky însuşi care încearcă pe toate căile să-şi găsească precursori, în special atunci cînd ideile lui sînt criticate. În realitate, lingvistica chomskyană nu reprezintă o revoluţie decît în raport cu direcţia bloomfieldiană din America, care a redus, după cum am văzut, foarte mult sfera lingvisticii. Chomsky nu face altceva decît să reia, îmbinînd metoda distribuţională cu unele achiziţii moderne din logica formală şi din cibernetică, idei privind caracterul creator al limbajului prezente în *Gramatica de la Port Royal (1660)*, la *Humboldt (1767-1835), Sapir (1884-1939), Whorf (1897-1941)*, restabilind direcţia mentalistă din lingvistică, căzută în desuetudine după succesul mecanicismului bloomfieldian.

În acest sens, Chomsky reformulează distincţia limbă - vorbire prin cea de competenţă - performanţă (discutată mai sus). Chomsky concepe limba ca un ***proces generativ***, deci în mod *dinamic*, nu ca un inventar de elemente sistematic, deci *static*, cum apare la bloomfieldieni. În acest sens, el este mai aproape de concepţia humboldtiană privind limba ca o activitate, nu ca un produs. În *performanţă* apar devieri de la regulile existente care duc la schimbări şi în *competenţă*.

În prima sa lucrare importantă, *Syntactic Structures*, 1957, care reprezintă şi ***prima fază a gramaticii generative***, Chomsky precizează scopul analizei lingvistice: ea trebuie să descrie corect

competenţa lingvistică a vorbitorului nativ ideal, să găsească mijloace care să deosebească enunţurile gramaticale dintr-o limbă de cele negramaticale. Gramatica unei limbi devine astfel un mijloc pentru generarea tuturor enunţurilor gramaticale din limba respectivă. Pentru aceasta, ea trebuie să fie adecvată, iar pentru testarea adecvării sale (adică dacă enunţurile generate sînt într-adevăr gramaticale) singurul mijloc este acceptabilitatea de către vorbitorul nativ. În această fază a dezvoltării gramaticii generative, ***gramaticalitate*** şi ***acceptabilitate*** sînt noţiuni aproape sinonime. Mai tîrziu, Chomsky nu mai consideră sinonime cele două noţiuni (de pildă, în *Aspect of the Theory of Sintax*, Cambridge/Mass, 1965, p. 8) şi deosebeşte o ierarhie a gramaticalităţii.

Chomsky cercetează trei tipuri de modele generative, punîndu-şi întrebarea care din acestea este necesar şi suficient pentru generarea enunţurilor gramaticale dintr-o limbă:

1) gramatica ca un număr finit de stări,

2) gramatica de structură a grupului (modelul sintagmatic),

3) gramatica transformaţională.

După ce arată deficienţele primelor două modele pentru satisfacerea scopului unei gramatici generative, Chomsky se opreşte pe larg la al treilea model, care bazat pe conceptul de ***transformare***, i se pare mai adecvat. Conceptul de ***transformare*** nu este nou: el este implicat în gramaticile tradiţionale (de pildă, în gramaticile clasice care fac deosebirea între un *genitiv subiectiv* şi un *genitiv obiectiv* sau în distincţia *activ - pasiv* la verbe). Aşa cum arată E. Coşeriu, 1975, p. 7, "*se poate zice că orice gramatică este generativă sau că gramatica a fost întotdeauna generativă*" şi că "*gramatica lui Chomsky nu-i nici singura gramatică transformaţională*". În gramaticile clasice, transformările erau folosite ca *procedee euristice* (*heuristische Verfahren*) încă din gramaticile din secolul al XV-lea şi al XVI-lea, de pildă, în gramaticile lui Nebrija (1492) şi Meigret (1550). *Gramatica de la Port Royal* (1660) făcea în mod curent uz de transformări, iar mai tîrziu ele sînt folosite de lingvişti ca G. von der Gabelentz (1840-1893), W. Porzig (1895-1960), I. Kurylowicz (1895-1978) şi alţii.

Chomsky transformă acest procedeu în *principiu*, pornind de la matematizarea ştiinţelor din secolul nostru şi în special de la ***cibernetică***, creaţia celei de a doua jumătăţi a secolului. În felul acesta gramatica transformaţională promovată de Chomsky devine un model sintetic (generativ) menit nu numai să descrie ansamblul de fraze, dar şi să explice cum se produc ele. Gramatica generativ - transformaţională cuprinde două părţi:

1) partea care cuprinde regulile de structurare a frazei sau a grupurilor de cuvinte,

2) partea care cuprinde regulile de transformare.

Prima parte nu aduce nimic nou: ea preia analiza distribuţională şi în constituenţi imediaţi din gramatica postbloomfieldiană. Aici Chomsky este mult mai aproape de mecanicismul lui Bloomfield decît de mentalismul lui Sapir. Cea care a fost considerată ca o noutate, mai ales în America, a fost partea a doua, consacrată regulilor de transformare. Chomsky deosebeşte mai multe feluri de ***transformări***: *obligatorii* şi *opţionale*; transformări *de expansiune*, *de suprimare*, *de permutare*, *de adiţiune* etc. El face distincţie între propoziţii nucleare (*kernal sentences*), rezultate prin aplicarea unor transformări obligatorii la constituenţii ultimi şi propoziţii non-nucleare (*non-kernal sentences*), care implică şi transformări opţionale (ca de pildă, transformarea pasivă: *Ion bate pe Petru - Petru este bătut de Ion*).

Chomsky vorbeşte de ***puterea explicativă mare*** a gramaticii generative propuse de el în comparaţie cu cea a altor modele. Acest lucru este exemplificat prin luarea în consideraţie a omonimiei sintactice, care poate să fie dezambiguizată cu ajutorul transformărilor. Modelele anterioare de tip bloomfieldian erau neputincioase în distingerea a două enunţuri omonime. Ridicînd rolul

dezambiguizator al transformărilor la rangul de principiu, Chomsky nu face altceva decît să insiste asupra unei distincţii care exista implicit în gramatica tradiţională (de pildă, atunci cînd se făcea distincţia între un genitiv subiectiv şi un genitiv obiectiv).

5.4.1.1 În ***prima fază a gramaticii generative,*** relaţia dintre sintaxă şi semantică este văzută destul de neclar. Semantica este încă puţin prezentă. Ca să înţelegi o propoziţie, trebuie să cunoşti propoziţia nucleară şi istoria transformaţională a propoziţiei derivate din cea nucleară. Procesul înţelegerii conţinutului se reduce astfel la explicarea propoziţiei nucleare care conduce propoziţia derivată dată prin intermediul transformărilor. Chomsky doreşte ca teoria sa să fie înţeleasă ca absolut *formală* şi *asemantică* (cf. *Syntactic Structures*, 1957, p. 93). Mai tîrziu însă, în faza a doua a gramaticii generative, reprezentată de *Aspects*..., 1965, semantica va fi din ce în ce mai mult luată în seamă, ajungînd ca în faza a III-a şi a IV-a interpretarea semantică să fie considerată ca singura esenţială.

Chomsky introduce din logica matematică şi din matematică o serie de simboluri care îngreunează, în general, lectura cărţii sale. Întrebuinţarea simbolurilor este justificată, după părerea sa, prin necesitatea formalizării gramaticii, care măreşte puterea ei explicativă. El pune următoarele condiţii pentru realizarea unei gramatici generative:

1) prima condiţie este aceea a simplicităţii (*simplicity*), adică întrebuinţarea unui minim de simboluri pentru explicarea a unui număr cît mai mare de date;

2) a doua condiţie constă în puterea generativă: o gramatică poate fi o descriere adecvată (şi implicit o teorie a limbii) numai atunci cînd este capabilă să genereze toate enunţurile gramaticale dintr-o limbă;

3) gramatica trebuie să reflecte înţelegerea intuitivă a faptelor de limbă, încît să poată dovedi, de pildă, ambiguitatea diferitelor enunţuri.

5.4.2 În ***faza a doua a dezvoltării gramaticii generative,*** Chomsky nu mai pledează pentru o teorie ***asemantică*** a structurilor sintactice cum făcuse în 1957 în *Syntactic Structure*, ci pentru o teorie semantică care să meargă împreună cu cea sintactică. El deosebeşte acum un component sintactic, unul semantic şi altul fonologic, strîns legate între ele încît formează o ***gramatică sintetică,*** care topeşte într-un singur tot cele trei compartimente ale gramaticii tradiţionale şi structurale: sintaxa, semantica şi fonologia.

Noua versiune a gramaticii generative apare schiţată în conferinţa lui Chomsky *The logical Basis of Linguistic Theory* ţinută la cel de al IX-lea *Congres Internaţional al Lingviştilor* (Cambridge/Mass. 1962), care a apărut mai tîrziu puţin modificată în cartea sa *Current Issues in Linguistic Theory* (The Hague, 1964). Însă noua versiune apare pe larg prezentată în *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge/Mass. 1965), carte devenită celebră, constituind un permanent punct de referinţă în lingvistica din ultimii 34 de ani. Ea diferă de cartea din 1957 în mod esenţial atît prin modul de analiză cît şi prin modul de organizare. Această versiune a fost modificată de mai multe ori după 1965 de Chomsky în urma unor critici aduse de alţi transformalişti.

Noutatea pe care o aduce Chomsky acum constă în distincţia pe care o face între ***structura de adîncime*** şi ***structura de suprafaţă*** a unui enunţ. În timp ce lingvistica descriptivă postbloomfieldiană nu făcea nici o deosebire între cele două planuri, noua versiune a gramaticii lui Chomsky face din această distincţie un principiu de bază, teoretic şi metodologic. ***Structura de adîncime*** (*deep structure*) cuprinde ansamblul indicatorilor sintagmatici subiacenţi şi interpretarea lor semantică, iar ***structura de suprafaţă*** (*surface structure*) cuprinde indicatorii sintagmatici derivaţi finali şi interpretarea lor fonetică. Chomsky

arată mai tîrziu în lucrarea *Topics in the Theory of Generative Grammar* (în "Current Trends in Linguistics", ed. by Th. A. Sebeok, vol. III, The Hague-Paris, 1966, p. 7) că distincţia structură de adîncime-structură de suprafaţă corespunde distincţiei humboldtiene *innere Form - äussere Form*. Se pare însă că Chomsky nu a înţeles distincţia lui Humboldt, atunci cînd afirmă că structura de adîncime este universală şi comună tuturor limbilor. La Humboldt conceptul de *innere Form* nu are acest sens, ci se referă numai la o limbă dată, la modul propriu de a vedea lumea al unui popor reflectat prin formele şi construcţiile sale. Problema acestei distincţii chomskyene apare prima dată în *Gramatica de la Port Royal*, aşa cum constată şi Chomsky în lucrarea *Cartesian Linguistics*, New York, 1966, şi această carte are un titlu impropriu, căci o lingvistică carteziană în sens strict nu a existat (cf. Coşeriu, 1971-1972).

Distincţia dintre cele două structuri şi conceptul de *transformare* sînt elementele fundamentale ale noii versiuni a gramaticii transformaţionale propuse de Chomsky. Structura de adîncime, care cuprinde interpretarea semantică a enunţului, este convertită în structură de suprafaţă cu ajutorul diferitelor tipuri de transformări. Ambiguitatea sintactică (omonimia) este analizată prin intermediul acestor elemente şi este explicată, lucru pe care nu-l putuse face lingvistica post-bloomfieldiană. Structura de adîncime poate fi deci diferită de cea de suprafaţă, care poate să nu exprime unele funcţii gramaticale în mod explicit (adică poate să omită subiectul, obiectul etc.). De aceea, pornind de la gramaticile raţionale, Chomsky arată că structura de adîncime trebuie să cuprindă în mod necesar grupul subiectului şi grupul predicatului, adică să aibă o structură binară: P = GN + GV, în care P = propoziţie, GN = grup nominal şi GV = grup verbal. Prin aceasta Chomsky reabilitează unele idei ale gramaticii tradiţionale şi modelul logicii aristoteliene care se bazează în mare parte pe paralelismul logico-gramatical.

5.4.2.1 Aşa cum am arătat, bazele acestor idei se află în *Gramatica de la Port Royal* (1660) care analizează o propoziţie ca *Dieu invisible a crée le monde visible* ca fiind formată din trei judecăţi subiacente, care exprimă conţinutul semantic:

1) *Dieu est invisible.*

2) *Il a crée le monde.*

3) *Le monde est visible.*

De aceea, Chomsky priveşte modelul său transformaţional ca o formalizare a unei distincţii implicite în cele mai multe gramatici tradiţionale şi consideră aceste gramatici ca "*inexplicit transformational generative grammars*" (cf. Chomsky, *Current Issues*..., p. 15). Pe de altă parte, Chomsky a prezentat teoria sa transformaţională ca o versiune modernă şi explicită a gramaticii de la Port Royal (cf. *Cartesian Linguistics*, p. 38).

De asemenea, spre deosebire de structuralişti care scot în evidenţă diferenţele între limbi, Chomsky vorbeşte de ***universalii lingvistice*** (de fapt, ale lingvisticii) deosebind universalii de *formă* şi universalii de *substanţă* (cf. *Aspects*..., p. 28). *Universaliile de substanţă* privesc conţinutul (de pildă, *trăsăturile distinctive* formulate de Jakobson care sînt independente de limbile concrete, sau, în componentul semantic, noţiuni ca masculin, feminin, obiect fizic etc. sau, în componentul sintactic, "*Nominalphrase* (NP) sau *Verbalphrase* (VP)"). *Universaliile de formă* privesc regulile, care apar în gramatică şi felul în care ele se combină între ele. Cu aceste universalii de formă şi de substanţă trebuie creată, subliniază Chomsky, o teorie cu privire la capacitatea înnăscută de însuşire a limbii de către copil. În spiritul ideilor raţionaliste, generativiştii susţin că fiecare copil se naşte cu o schemă înnăscută, care devine din ce în ce mai explicită şi mai diferenţiată, ceea ce înseamnă, în realitate descoperirea de către el

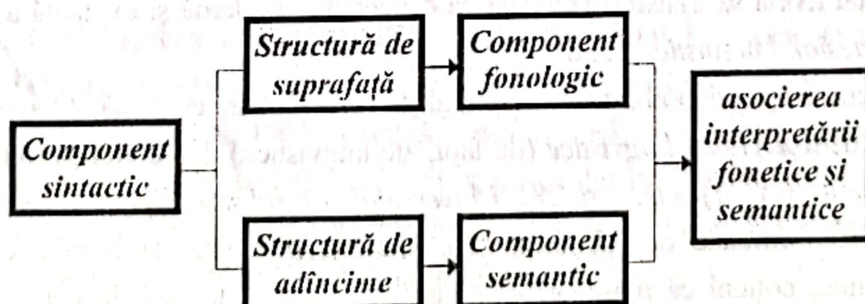
a gramaticii generative a limbii materne. Procesul de învățare a limbii este "*a process of constructing a theory of the over-all structure of the language*" (cf. P. M. Postal - J. J. Katz, *An Integrated Theory of Linguistic Description*, Cambridge (Mass.), 1964, p. 173). Chomsky susține deci o idee raționalistă combătută de mult de empiriștii englezi, după care ar exista *idei înnăscute*, introducînd astfel în teoria generativă un apriorism gnoseologic și un idealism. Pe de altă parte, Chomsky, ca și predecesorii săi, raționaliști (autorii gramaticilor raționale din Franța secolului al XVII-lea și al XVIII-lea) încearcă să construiască o teorie a gramaticii universale, bazîndu-se pe o singură limbă: "*I have not hesitated to propose a general principle of linguistic structure on bases of a single language*" (Chomsky, 1980, p. 48). Greșeala lui Chomsky constă însă în faptul că el nu distinge *universaliile limbajului* (care sînt *conceptuale* sau *posibile*, *esențiale* sau de *necesitate rațională* și cele *empirice*) de *universaliile lingvisticii*, care nu-s proprietăți ale limbajului, ci ale științei limbii, care corespund unor decizii formale ale metalimbajului (cf. Coșeriu, 1978, p. 148-205).

În afară de aceste lucruri, Chomsky acordă în a doua versiune a gramaticii generative un loc larg *componentului semantic*. De fapt, gramatica generativă, prin distincția structură de adîncime - structură de suprafață, distinge implicit un comportament sintactic și unul semantic. Acesta este studiat în special de Fodor și Katz, *op. cit.* și de Chomsky în *Aspects...* Componentul semantic dă interpretarea semantică a structurii sintactice, reconstruind drumul pe care vorbitorul îl face pentru a construi semnificația unei fraze. El cuprinde un *lexicon*, în care fiecare morfem are semnificație elementară, și *reguli de proiectare* care exprimă mecanismul combinării. Anumite reguli restrictive privind îmbinarea între morfeme (cuvinte) sînt formulate pe baza conținutului semantic al termenilor. El cuprinde și *reguli de subcategorizare* (de pildă, verbe tranzitive, intranzitive, medii etc.).

Componentul sintactic, considerat fundamental, generează atît structura de adîncime, pe care o interpretează semantic, cît și structura de suprafață pe care o reprezintă componentul fonologic. El reprezintă sursa generativă a întregii gramatici. El constă din *subcomponentul sintactic de bază* și *transformări*. Subcomponentul sintactic de bază, care conține indicii semantici relevanți, este format din reguli de structurare a frazei, reguli de subcategorizare și lexicon.

Componentul fonologic conține reguli care traduc structura abstractă generată de componentul sintactic și interpretată de cel semantic în secvențe de semnale sonore: fiecare lexem este o înlănțuire de foneme; fiecare fonem este un ansamblu de trăsături distinctive.

Cele trei componente se organizează în felul următor:

Fiind la nivele diferite, între componentul semantic și cel fonologic nu există relații de dependență. Acestea există numai între componentul sintactic și cel fonologic. Componentul sintactic și cel fonologic sînt puncte extreme ale mecanismului transformațional (cf. Vasiliu - Golopenția, 1969, p. 39).

5.4.2.2 ***Faza a doua a dezvoltării gramaticii generative*** se caracterizează prin faptul că ea este încă unitară, aflîndu-se încă sub influența lui Chomsky. În această fază, deși este inclusă semantica în gramatică, legătura dintre ele nu este încă organică. La Chomsky, dar și la Fodor și Katz, sintaxa este un *apendice* la gramatică, iar interpretarea semantică este de cele mai multe ori insuficientă. Teoria semantică se reduce la calcularea ambiguităților semantice și la dezambiguizarea lor prin reguli de proiectare.

5.4.3 În faza a treia a gramaticii generativ - transformaționale, care începe pe la 1966-1968, Chomsky pierde controlul asupra gramaticii pe care o întemeiase și în urma unor critici aduse chiar de unii foști discipoli ai lui începe un proces de diferențiere în cadrul concepției generativiste. Acum nu mai există o singură concepție generativistă, ci mai multe. Problema relației dintre semantică și sintaxă este rediscutată, iar opiniile sînt din ce în ce mai divergente. Legat de aceasta, conceptul de structură de adîncime este redefinit; el avea în *Syntactic Structures* (1957) un caracter pur sintactic, apoi în el sînt introduse din ce în ce mai multe elemente semantice, pentru că se consideră că așa cum fusese concepută această *deep structure* nu oferea interpretarea semantică corespunzătoare a enunțurilor. Pe de altă parte, s-a pus problema universalității sau non-universalități ei. De aceea, pentru unii lingviști ea este considerată ca universală, pentru alții, caracteristică numai unui sistem dat, unei limbi date. Pentru unii, ea este pur sintactică, pentru alții ea este numai semantică, pentru că e vorba de o interpretare semantică. În sfîrșit, la alții s-a pus problema dacă noțiunea de structură de adîncime este necesară (în felul conceput de Chomsky).

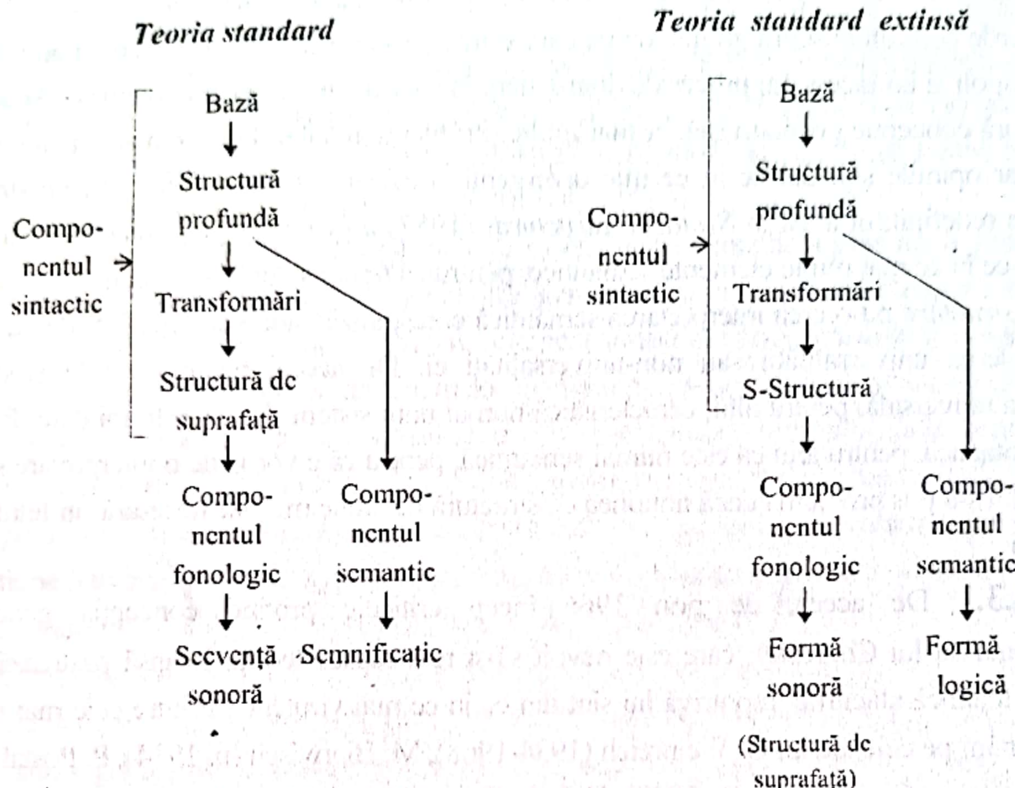
5.4.3.1 De aceea, de prin 1966 încep criticele privind concepția generativist - transformațională a lui Chomsky, care este nevoit să-și revizuiască teoria. El însă păstrează o poziție singulară, cu toate că atacurile împotriva lui sînt din ce în ce mai virulente. Printre cele mai importante critici menționăm pe cele ale lui U. Weinreich (1934-1968), M. Bierwisch (n. 1934), P. Postal (n. 1936), J. R. Ross (n. 1938), Ch. Fillmore (n. 1929), G. Lakoff (n. 1941), J. M. Anderson, E. Bach (n. 1929), J. McCawley (n. 1929) etc. Toți aceștia îl critică pe Chomsky pentru concepția lui privind rolul semanticii în sintaxă, privind modul în care concepe structura de adîncime și structura de bază a unei limbi.

Astfel, U. Weinreich, *Explorations in Semantic Theory* (în *Current Trends in Linguistics*, ed. by Th. A. Sebeok, vol. III, The Hague-Paris, 1966, p. 468 și urm.), nu acceptă teza susținută de Chomsky și de discipolii lui (Fodor, Katz (n. 1927), Postal (n. 1936)), după care semantica începe acolo unde încetează sintaxa. El propune ca regulile sintactice să fie îmbinate cu regulile semantice, întrucît, după părerea lui, deosebirea între sintaxă și semantică se poate face numai pentru limbile artificiale, nu și pentru limbile naturale. Concluzia lui exprimată prin formularea *No syntax without semantics* va sta la baza cercetărilor ulterioare de sintaxă generativă din faza a treia a dezvoltării gramaticii generative.

Componentul semantic este din ce în ce mai mult pus pe primul plan, devenind, în sfîrșit, componentul fundamental al gramaticii generative în cea de a treia fază a dezvoltării ei. Dacă în 1957 *Syntactic Structures* se propunea o teorie sintactică asemantică (în care interpretarea semantică se reduce la testarea intuiției subiectului vorbitor privind identitatea sau non- identitatea a două enunțuri considerate omonime), dacă în 1965 prin *Aspects...* se adaugă componentului sintactic, considerat ca fundamental, un component semantic secundar, acum, începînd cu 1966-1968, componentul semantic este cel care devine principal, iar cel sintactic apare ca un *apendice* al lui.

5.4.3.2 În ***faza a treia a gramaticii generative*** apare și așa numita ***teorie standard extinsă,*** prin anii '70-'80 care prezintă o serie de inovații față de ***teoria standard*** din anii '70, printre care:

1) Un nivel suplimentar de reprezentare, ***S - structură***, produs al ***transformărilor***, prin luarea în considerație a ***impactului semantic***, a ***ordinii*** cuvintelor și a ***opțiunilor*** cu valoare semantică. Acest nivel care nu este nici al structurii profunde și nici al structurii de suprafață, dar este mai aproape de acesta din urmă, este interpretat prin componentul semantic și generează componentul fonologic lărgit, producător al formei sonore, numit uneori și structură de suprafață (cf. Ducrot-Schaeffer,1996, p. 86-87):

Introducerea nivelului *S - structură* ține de încercările de ajustare a gramaticii generative la așa numita *gramatică a cazului*, apărută în S. U. A. prin lucrările lui Ch. Fillmore (1968, 1971), căci la acest nivel se disting rolurile de *agent* și de *pacient*, deci informații semantice care nu se găsesc în structura de bază. Se admite astfel că există transformări care pot modifica sensul și pot duce la impact semantic.

2) Reducerea componentului transformațional la un minim de expresie, adică a componentului care face trecerea de la structura profundă la cea de suprafață (în teoria standard) și de la structura profundă la S - structură (în teoria standard extinsă).

3) Simplitatea principiilor pe care se bazează și care-i conferă un mai mare grad de generalitate. Acesta este, de fapt, obiectivul la care aspiră Chomsky (1979, 1981) de a realiza o gramatică cu pretenții de universalitate, deci capabilă de a oferi o schemă generală de descriere a tuturor limbilor și, deci, o ipoteză plauzibilă privind universaliile lingvistice, fundamentele achiziționării limbii materne de către copil și ale tulburărilor de limbaj în caz de afazie. Iluzia mai veche a realizării unei gramatici universale nu a dispărut nici în zilele noastre, deși în repetate rînduri Coșeriu (1957, 1975, 1996) a subliniat imposibilitatea unei gramatici universale sau generale: "*O gramatică universală nu poate exista decît ca teorie a gramaticii și model al gramaticii, nu ca descriere concretă, fiindcă descrierea concretă este numai gramatica unei limbi anumite, nu poate fi gramatică universală*" (Coșeriu, 1996, p. 40). Gramatica generală, care pretinde să fie descrierea tuturor limbilor, nu se poate realiza în nici un caz pornindu-se de la orizontul unei singure limbi, engleza, cum procedează Chomsky.

5.4.3.3 Printr-o formalizare mai sofisticată, dar şi prin modificarea, simplificarea regulilor şi introducerea unor principii considerate universale se trece la cea de a ***patra fază a gramaticii generative***, numită ***teoria guvernării şi a ligamentului*** şi apărută după 1980 (cf. N. Chomsky, *On Bindung*, "Linguistic Inquiry", 11, 1980, p. 1-46; *Lectures on Government and Bindung*, Dordrecht, 1981; *La nouvelle sintaxe. Conceptes et consequences de la théorie du gonvernement et du liage*, Paris, 1987, cf. şi traducerea spaniolă *La nueva sintaxis. Teoria de la rección y el ligamento*, Barcelona, 1988). În această fază, ideea că limba este un sistem de reguli este abandonată, deci nu se mai operează cu conceptul de regulă sintagmatică, ci cu cel de ***modul***, considerîndu-se că structura internă a gramaticii este modulară, iar complexitatea sintactică rezultată din interacţiunea subsistemelor gramaticale, fiecare dintre ele caracterizate printr-un set de principii generale. Scopul central al teoriei sintactice devine astfel identificarea subsistemelor şi caracterizarea gradului în care ele pot varia de la o limbă la alta (cf. Fr. J. Newmeyer, 1995, p. 332). ***Componentul transformaţional*** care face trecerea de la *structura profundă la S - structură*, păstrată şi în această fază, este redus la maximum, constînd de fapt numai în deplasarea unui simbol în interiorul structurii generale. Introducînd din gramatica tradiţională noţiunea de ***dependenţă*** şi din cea structurală noţiunea de ***valenţă*** (cf. Tesnière, 1959, Helbig, 1969), Chomsky ajunge prin formalizarea acestor noţiuni la noţiunea de ***guvernare*** (*governement*) şi la ***teoria X - bară***: Fiecare dintre părţile de vorbire pline (substantiv, adjectiv, verb, adverb) poate fi *capul* (*head*) unei construcţii endocentrice care la rîndul său poate fi capul alteia şi aşa mai departe. De exemplu, în *Casa foarte frumoasă,* substantivul *casa* este *cap* pentru *foarte frumoasă,* iar *frumoasă* este *cap* pentru *foarte*, însă întreaga sintagmă este *cap* pentru atributiva *pe care am construit-o*, în fraza *Casa foarte frumoasă pe care am construit-o este aici*. Regulile generative pentru aceste structuri sînt de tipul $X^{11} \rightarrow X^{1}$, sau $X^{1} \rightarrow X$, în care X înseamnă o categorie lexicală, iar grupul X^{11} reprezintă proiecţia maximă a categoriei lexicale X. Este vorba de o formalizare a analizei gramaticale tradiţionale, în care X^{1} este în propoziţia principală capul unei atributive. Principala ar avea drept X o categorie abstractă, INFL, purtătoare a unor indici modali şi temporali, care caracterizează această propoziţie luată global, dar şi capul unei construcţii formate din GN - subiect şi un GV - predicat, grupuri ce constituie ele însele categorii X^{11} al căror X este, pentru primul, categoria *nume*, pentru al doilea categoria *verb* (cf. Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 299). Preluînd de la Tesnière (1893-1954) noţiunea de *dependenţă,* generalizînd *endocentrismul* şi combinîndu-le cu teoria *recţiunii* şi a *valenţei*, dar şi cu teoria *rolurilor* tematice (apropiate de cazurile lui Fillmore), Chomsky ajunge la un model de descriere care îi permite să investigheze construcţiile infinitivale, pronominalizarea, anafora, cuantificarea, distribuţia adverbelor şi a elementelor periferice, fenomene şi relaţii dificile, care nu căpătaseră o explicaţie în fazele anterioare şi în gramatica tradiţională sau structurală. De exemplu, prin conceptul şi teoria de *ligament* (*bindung*) este posibilă o reprezentare formală a relaţiei de distribuţie complementară a *pronumelor* şi a *anaforei*, stabilindu-se o clasificare tripartită după trăsăturile pertinente:

Anafore (+ anaforic, - pronominal)
Pronume (- anaforic, + pronominal)
Expresii referenţiale (- anaforic,- pronominal)

La fiecare din aceste clase, este găsit un principiu de ligament.

Anafore: Fiecare element anaforic este legat de categoria sa regentă (acea categorie include elementul regent şi regizat).

Pronumele: Fiecare element anaforic este dezlegat de categoria sa regentă.

Expresii referențiale: Fiecare expresie referențială este dezlegată.

Această teorie, bazată pe *recțiune*, permite separarea pronumelui de antecedentele sale (disjuncția referențială) și apropierea dintre un antecedent și reflexiv (cf. López, 1994, p. 198).

În ultimul timp, Chomsky a renunțat la ideea că *universaliile lingvistice* nu trebuie să se bazeze pe date empirice, cum credea în 1965 în *Aspects of Theory of Syntax*, acceptînd teza verificării teoriei sale prin aplicarea la limbi din familii diferite sau la limbi din aceeași familie, deci "*the comparative evidence*", nu poate decît mări "*the explanatory power in a variety of language types*" a acesteia (cf. Chomsky, 1981, p. 9). Cu un an înainte, el însă mai făcea greșeala predecesorilor săi raționaliști de a construi o teorie a gramaticii universale bazată pe o singură limbă, engleza: "*I have not hesitated to propose a general principle of linguistic structure on the basis of observation of a single language*" (N. Chomsky, *On Cognitive Structures and Their Development: A reply to Piaget*, in *Language and Learning: The debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*, ed. de Massimo Piattelli-Palmarini, Cambridge, 1980, p. 48). Această schimbare de optică este evidentă dacă se compară atitudinea sa mai veche sau mai recentă privind lucrarea lui Greenberg (1966; n. 1915), privind universaliile lingvistice: în 1965, Chomsky o considera neconcludentă, căci ea cuprindea numai unele tendințe din structura de suprafață, dar în 1982 o aprecia ca *very rich* și *very suggestive* în date (cf. Chomsky 1965, p. 181; Chomsky, 1982, p. 111), iar în 1986 ca "*important... yielding many generalizations that require explanation*" (Chomsky, 1986, p. 21). Schimbarea de optică este concludentă pentru pendularea permanentă a lui Chomsky, căci *universaliile lingvistice* se pot obține, atît studiind o mostră reprezentativă din cele aproximativ 5000 de limbi cunoscute care se vorbesc pe glob, cît și studiind exhaustiv o limbă (engleza, cum a făcut el), întrucît, pe baza ipotezei sale că gramatica universală este înnăscută, din descrierea unei singure limbi, se pot deduce unele universalii.

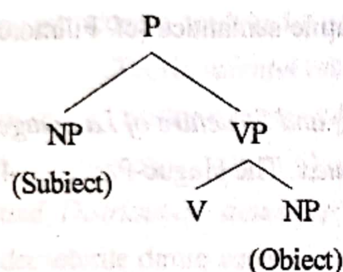
În realitate, nu contează faptul că teoria lui Chomsky a suferit mai multe schimbări, că a asimilat în mod eclectic mai multe idei de la Descartes (1595-1650) pînă la Tesnière (din lingvistica europeană), de la Harris (1909-1992) și Hocket (n. 1916) pînă la Fillmore (n. 1929) din lingvistica americană, de la logica matematică pînă la ultimele achiziții ale ciberneticii (cf. Sung-Do-Kim, 1995, p. 359-367), ci faptul că ea a fost de peste 40 de ani un permanent punct de referință în literatura de specialitate și a oferit o metodă de descriere pentru numeroase limbi de pe glob. Lucrări și gramatici generative au fost consacrate limbilor germanice, romanice, slave, limbilor ebraică, chineză, japoneză, hindi, bantu precum și unor limbi creole (vezi datele statistice aduse de Newmeyer, 1993, p. 339-342). Teoria generativistă a fost aplicată la sintaxa limbii române în numeroase studii și în cîteva gramatici. Dintre acestea, amintim *Gramatica transformațională a limbii române* a lui Em. Vasiliu și a Sandei Golopenția Eretescu, București, 1969 și *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română* a Gabrielei Pană Dingelegan, București, 1974, care, în ciuda faptului că aplică faze mai vechi ale generativismului (***teoria standard***), nu sînt depășite total, oferind cercetătorilor numeroase sugestii și, prin aceasta, fiind puncte de referință în literatura de specialitate.

5.5 O schimbare de perspectivă în lingvistica americană apare ca urmare a cercetării semanticii cazului. Aceasta aduce o nouă teorie în lingvistică, așa numita ***gramatică a cazului***, despre care se vorbește foarte mult în ultimii 30 de ani.

5.5.1 Cel care inițiază noua direcție este ***Ch. Fillmore*** (n. 1929) în mai multe studii apărute între 1966 și 1972. Iată pe cele mai importante dintre acestea: *Toward a modern theory of case* (în The Ohio State University Research Foundation Project of Linguistic Analysis. Report No. 13, 1966,

reprodus şi în vol. *Modern English Studies. Reading in Transformational Grammar*, ed. by D. A. R. Reibel and S. A. Schane, New York, 1969); *The Case for Case* (în *Universals in Linguistic Theory*, New York, 1968 (volum editat de E. Bach şi R. T. Harms)); *Lexical Entries for Verbs* ("Foundations of Language", 4, 1968, nr. 4, p. 373- 393); *Some Problems for Case Grammar* (în *Report of the Twenty-Second Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies*, ed. by R. O'Brien, Washington, 1971, p. 35-56); *Subjects, Speakers and Rolles* (în *Semanics of Natural Language*, ed. by D. Davidson and G. Herman, Dordrecht-Holand, 1972, p. 1-23).

În esenţă, teoria lui Fillmore se poate rezuma în felul următor: în gramatica tradiţională şi în cea transformaţională (versiunea chomskyană din 1965) relaţiile semantice şi cele sintactice dintr-o propoziţie nu sînt privite în legătură strînsă sau sînt greşit definite. Fillmore arată că în definiţia lui Chomsky din 1965 a subiectului şi obiectului există o neclaritate, căci acesta nu ţine seama de realităţile din structura de adîncime, adică de realităţile semantice. Definind configuraţional subiectul şi obiectul, Chomsky nu analizează relaţiile subjacente, care se ascund în spatele acestora. De pildă, după Chomsky, cei doi membri ai unei propoziţii sînt grupul subiectului (NP) şi grupul predicatului (VP), în care NP care este un constituent imediat al lui P (= propoziţie) este subiect, iar VP este predicat. Obiectul este acel NP care este un constituent imediat al lui VP. Schematic, teza lui Chomsky poate fi redată în felul următor:

5.5.2 Însă Fillmore crede că, din punct de vedere semantic, definiţia configuraţională a lui Chomsky este irelevantă, pentru că în spatele subiectului şi obiectului se ascund mai mulţi *actanţi*, pe care Chomsky nu-i ia în consideraţie. După părerea lui Fillmore, subiectul şi obiectul din gramatica chomskyană sînt neutralizări ale unor relaţii de caz care există în structura de adîncime. El crede că noţiunea de *caz* a fost neînţeleasă sau greşit interpretată atît în gramatica tradiţională, cît şi în primele versiuni ale gramaticii transformaţionale, întrucît cazul a fost luat numai la nivelul structurii de suprafaţă. Există însă *cazuri de adîncime* şi *cazuri de suprafaţă*. De exemplu, două cazuri de adîncime (agentul şi instrumentul) pot să fie reprezentate numai printr-un caz în structura de suprafaţă (de exemplu, agentul şi instrumentul prin nominativ cu funcţia de subiect în *Ion sparge geamul cu piatra* şi *Piatra sparge geamul*). Fillmore subliniază că rolul semantic al subiectelor şi al obiectelor în structura de adîncime nu poate fi univoc, aşa cum pare a fi în structura de suprafaţă, unde relaţiile sînt mascate. De exemplu, există în română un grup de verbe care au atît uz intranzitiv, cît şi uz tranzitiv şi care maschează, în structura de suprafaţă rolurile din structura de adîncime:

1a. *Hîrtia îngălbeneşte (la soare).*

1b. *Soarele îngălbeneşte hîrtia.*

2a. *Autobuzul opreşte (în staţie).*

2b. *Şoferul opreşte autobuzul (în staţie).*

3a. *Fetiţa creşte (cu lapte).*

3b. *Mama creşte fetiţa cu lapte.*

În astfel de propoziţii verbele tranzitive din structura de adîncime, care au marca semantică + *cauză*, apar uneori în structura de suprafaţă ca intranzitive (*autobuzul opreşte* etc.). De aceea, în 1a, 2a, 3a obiectul de adîncime devine subiect în structura de suprafaţă, cu toate că relaţia dintre verb şi nume este aceeaşi, din punct de vedere logic, ca în 1b, 2b, 3b; deci, în analiza propusă de Fillmore relaţia dintre verbul predicativ şi subiectul lor subiacent (*underlying subject*) este aceeaşi, în cazul verbelor de mai sus,

atît în uzurile tranzitive cît şi în cele intranzitive.

Pornind de aici, Fillmore consideră că teoria lingvistică trebuie să prevadă căi de distingere pentru:

1) rolurile semantice pe care numele (= NP) le are cu verbul predicativ;

2) poziţia numelui (NP) în configuraţiile sintactice, atît în structura de adîncime, cît şi în cea de suprafaţă (Fillmore, 1972, p. 5-6).

Cazurile de adîncime stabilite de Fillmore sînt următoarele: *Agent, Experiencer, Instrument, Object, Source, Goal, Location, Time* (cf. Fillmore, 1972). Iniţial însă, în *The Case for Case* (1968), Fillmore distinsese numai *agentivul* (= A), *instrumentalul* (= I), *dativul* (= D), *factitivul* (=F), *locativul* (=L) şi *obiectivul* (= O). După aceea, însă el împarte dativul în trei cazuri: *experimentator* (= experiencer = E), *obiect* (= O) şi *scop* (= goal = G), în care include şi fostul *factitiv*, pentru că acesta exprimă atît locul spre care se deplasează o fiinţă sau un obiect, cît şi rezultatul final al unei acţiuni (cu verbe de transfer sau de deplasare). De asemenea, introduce cazul *sursă* (= *source* = S), care exprimă locul de la care se deplasează o fiinţă sau un lucru. În 1970, Fillmore mai menţionase cazurile *comitativ*, *benefactiv* şi *temporal*, la care a renunţat după aceea. De fapt, în ceea ce priveşte numărul *cazurilor de adîncime*, nu există o opinie unitară: el diferă de la cercetător la cercetător, existînd două tendinţe contrare:

1) de a mări numărul cazurilor pentru a putea îmbrăţişa toate relaţiile semantice (cf. Fillmore, 1972);

2) de a-l reduce cît mai mult posibil. De pildă, W. Chafe (*Meaning and Structure of Language*, Chicago, 1970) şi D. E. Baron (*Case Grammar and Diachronic English Syntax*, The Hague-Paris, 1974) vorbesc numai de două cazuri: *agentul* şi *pacientul*.

Principalele cazuri sînt definite în felul următor de Fillmore:

A = cazul instigatorului animat al acţiunii:

Ion conduce automobilul: A + V + O.

I = cazul forţei inanimate sau al obiectului implicat cauzal în acţiunea sau starea descrisă de verb:

Ion lucrează cu sapa: A + V + I.

D = cazul animatului afectat de starea sau acţiunea identificată de verb:

Ion primeşte o carte: D + V + A.

O = cazul cel mai neutru din punct de vedere semantic, neidentic cu obiectul direct sau cu acuzativul, care reprezintă orice nume al cărui rol în acţiune sau starea descrisă de verb e dat de interpretarea semantică a verbului însuşi (cf. Fillmore, 1968, p. 25, Graur-Wald, p. 265):

Ion are o carte: D + V + O.

Ion a pus o carte pe masă: D + V + O + L.

L = cazul care exprimă locul sau orientarea spaţială a stării sau a acţiunii exprimată de verb:

Cartea stă pe masă: O + V + L.

Ion pune cartea pe masă: A + V + O + L.

S = cazul care exprimă originea, locul de la care se deplasează cineva (ceva):

Ion vine de la Bucureşti: A + V + S.

Mătasea naturală provine din China: O + V + S.

G = cazul care exprimă atît locul spre care se deplasează cineva (ceva), cît şi rezultatul final al unei acţiuni:

Ion pleacă de la Iaşi la Bucureşti: A + V + S + G.

Fiecare verb dintr-o limbă trebuie descris, după Fillmore, în funcţie de relaţiile pe care le contractează cu unele sau altele dintre cazurile de adîncime citate mai sus. De pildă, verbul *a sparge* presupune un *obiectiv* (= O), un *agentiv* (= A) şi un *instrumental* (= I): *Ion sparge geamul cu piatra* (A + V + O + I).

Dacă agentul lipseşte, atunci instrumentul ia locul agentului în structura de suprafaţă devenind subiect:

Piatra sparge geamul (I + V + O).

Dacă lipsesc atît A, cît şi I atunci obiectivul devine subiect:

Geamul se sparge (O + V).

Formula verbului *a sparge* devine (ţinînd seama de aceste posibilităţi) o formulă care prezintă şi restricţiile selective ale verbului respectiv:

a sparge = O (I)(A).

Ea este citită în felul următor: verbul *a sparge* trebuie să aibă în mod obligatoriu în structura sa de suprafaţă pe O. Verbul acesta poate fi folosit facultativ şi cu un agentiv, numai dacă conceptual este prezentat şi un instrumental: *Geamul este spart cu piatra de Ion / Ion sparge geamul cu piatra.*

Fiecare verb presupune anumite *valenţe* cazuale, obligatorii sau opţionale. În aceasta, Fillmore nu introduce o noutate din următoarele motive:

Teoria *valenţei* este mult mai veche. O prefigurare a ei există în gramatica vechilor indieni, iar în secolul nostru e reprezentată de L. Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959 şi de mulţi lingvişti germani (de pildă, G. Helbig care împreună cu V. Schenkel a publicat *Wörterbuch zur Valentz und Distribution deutscher Verben*, Leipzig, 1969, ediţia a II-a 1975). Valenţele scot în evidenţă deosebirile dintre verbe din acelaşi cîmp semantic. De exemplu, verbele *a fura* şi *a jefui* sînt folosite în legătură cu acelaşi tip de activitate (acţiune) şi amîndouă se referă din punct de vedere conceptual la trei lucruri: fiinţa care face acţiunea (= A), fiinţa sau instituţia care sînt afectate de acţiune (= D) şi obiectul sau obiectele care trec dintr-o proprietate în alta (= O). Noţiunea de *transfer* şi cea de *ilegalitate* sînt inerente celor două verbe. Deci avem de a face, folosind terminologia lui Fillmore, cu trei *roluri* (eng. *rolles*) pe care le solicită verbele menţionate: O, A, D. Amîndouă verbele cer din punct de vedere conceptual înţelegerea tuturor celor trei roluri. Ele diferă însă unul de altul prin aceea că *a jefui* cere vorbitorului să menţioneze numai pe A şi D (*Eu am jefuit pe Ion* (o bancă), pe cînd *a fura* cere să se menţioneze numai A şi O (*Eu am furat o carte*). Deci, acestea ar fi elementele obligatorii care trebuie să apară în structura de suprafaţă:

1) *a jefui* = A + D (O)

2) *a fura* = A + O (D)

Ca rol opţional, apare în (1), obiectivul, iar în (2), dativul. Din cauza acestei opţiuni apare o diferenţă importantă între rolurile sintactice ale celor două elemente şi înţelesul numelor care poartă aceste roluri. De exemplu:

1) *El jefuieşte un cazinou.*

2) **El fură un cazinou. El fură bijuterii de la cazino.*

Dacă se omite A, apare forma pasivă cu D transformat în subiect de suprafaţă în (1) şi cu A, transformat în subiect de suprafaţă, în (2):

1) *Cazinoul este jefuit (de el).*

2) *Bijuteriile sînt furate (de el).*

Dacă dorim să folosim numai A, eliminînd din structura de suprafaţă celelalte roluri, observăm

că acest lucru este posibil numai pentru verbul *a fura*, nu şi pentru *a jefui*, care solicită obligatoriu şi celălalt actant, la activ:

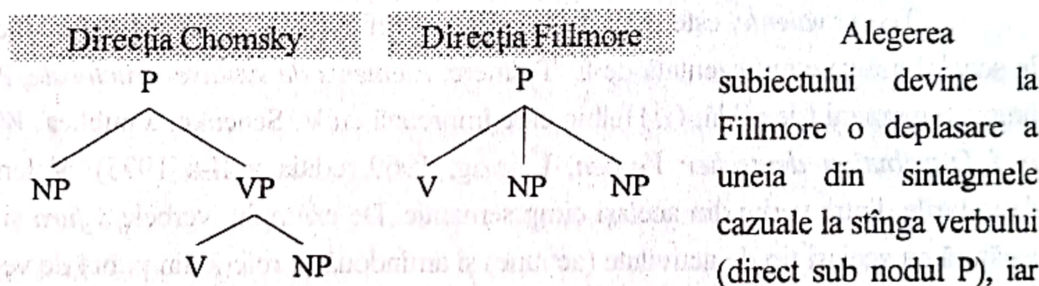
1) *El fură.*

2) **El jefuieşte.*

Procedînd în felul acesta şi cu alte verbe, Fillmore arată necesitatea de a marca în lexicon fiecare verb prin acele *lexical entries* (cf. *Lexical entries for verbs*, "Foundations of Language", 4, 1968, p. 373-393), care sînt esenţiale atît pentru analiza dintr-o limbă dată, cît şi pentru analiza tipologică, care se referă la procesele de topicalizare (în special la selectarea subiectului), topică, modificările în categoriile uzuale de adîncime (prin omiterea unuia sau altuia din actanţi).

5.5.3 Menţionăm că prin analiza sa, Fillmore concepe în alt mod structura de bază a propoziţiei. Spre deosebire de Chomsky (1965) în care în structura de adîncime avea în mod obligatoriu un subiect şi un predicat, Fillmore şi discipolii lui aduc o simplificare considerabilă a bazei, considerînd că avem numai un predicat în jurul căruia gravitează unul sau mai multe argumente (cazuri de adîncime (cf. Cătălina Frîncu, *Cu privire la pasiv şi la transformarea pasivă în limba română*, L.R., XXVI, 1977, nr. 4, p. 328)).

Diferenţa de puncte de vedere între Chomsky şi Fillmore poate fi redată:

Alegerea subiectului devine la Fillmore o deplasare a uneia din sintagmele cazuale la stînga verbului (direct sub nodul P), iar alegerea obiectului o deplasare cazuală la dreapta verbului. Fillmore stabileşte însă o ***ierarhie*** în alegerea ca subiect a uneia dintre sintagmele nominale, care reprezintă în structura de suprafaţă ***cazurile de adîncime***. Ipoteza ierarhizării implică faptul că actantul cu cea mai înaltă poziţie, adică A, devine subiect în structura de suprafaţă, în cazul verbelor de tipul *a sparge*, *a fura, a scrie* etc. A are prioritate asupra lui I şi a lui O.

Dacă vorbitorul nu doreşte să exprime în structura de suprafaţă pe A, atunci I devine în mod obligatoriu subiectul propoziţiei; dacă vorbitorul nu doreşte să exprima nici pe A şi nici pe I, atunci O devine subiectul propoziţiei etc. Fillmore stabileşte şi categoriile de verbe care nu respectă această ierarhie a cazurilor precum şi deviaţiile de la ea (de pildă, transformarea pasivă).

Gramatica cazurilor nu este o teorie nouă. Am văzut că la Pānini găsim o delimitare analogă şi că această delimitare a izvorît din practica rituală, în care era nevoie de a preciza agentul, instrumentul, beneficiarul, obiectul etc. (cf. Frâncu, 1979, p. 8). Nu ştim dacă Fillmore l-a citit, înainte de a elabora această teorie, pe Pānini sau nu. Cert este că un elev al lui Fillmore, J. M. Anderson (*The grammar of Case. Towards a Localistic Theory*, Cambridge, 1971, p. 30), recunoaşte similaritatea dintre *gramatica cazului* şi sistemul celor şase karāka ale lui Pānini. Anderson însă dezvoltă o teorie localistă, combinînd sistemul lui Fillmore cu cel al medievalului Maximus Planudes, discutat de noi (cf. Frâncu, 1979, p. 45).

În comparaţie cu gramatica lui Pānini, *gramatica cazului* a lui Fillmore prezintă avantaje şi dezavantaje. Avantajele sînt legate, în primul rînd, de formalizare sau mai bine zis de gradul de formalizare, care ţine de progresul înregistrat în secolul nostru de ştiinţele exacte (matematica şi logica

formală).

Dezavantajele țin de o anumită confuzie de planuri, în primul rînd al planului ontologic cu planul logic și lingvistic. *Gramatica cazului* este o gramatică *ontologică,* care neglijează în mare parte celelalte planuri (planul logic și cel lingvistic). Așa cum remarcă Coșeriu (1975, p. 68-74), gramatica generativă din toate fazele ei face confuzia între planul lingvistic și cel extralingvistic, între *desemnare* și *semnificație*. Nefăcînd această distincție, gramatica transformațională și, în special, *gramatica cazului*, care încep cu sintaxa trebuie să renunțe apoi la sintaxă, devenind un fel de semantică onomaseologică (sau după formula lui Coșeriu, 1975, p. 72, o *aussersprachliche Semantik*). Celelalte nivele, în primul rînd cel lingvistic, sînt neglijate de Fillmore, lucru pe care nu-l face Pānini[1]. Astfel, potrivit celor susținute de P. Kiparsky și de J. F. Staal (*Syntactic and Semantic Relation in* Pānini, "Foundations of Language", 5, 1969, p. 83-117), gramatica lui Pānini distinge patru nivele ale descrierii lingvistice:

a) nivelul semantic (= *semantic level*) (probabil nivelul ontic),

b) nivelul structurii semantice de adîncime (*deep - syntactic level*);

c) nivelul structurii sintactice de suprafață (= *surface - syintactic level*) ;

d) nivelul fonologic (*phonological level*).

La fiecare dintre nivelele non-fonologice sînt recunoscute de Pānini diferite tipuri de relații care intră în descrierea limbii. La primul nivel (a), relațiile sînt caracterizate prin concepte ca *agentiv, instrumental, dativ, obiectiv* etc.

La nivelul (b) sînt studiate relațiile sintactice între subiect și predicat, predicat și obiect etc.

Nivelul (c) este acela al categoriilor morfologice, care sînt slab reprezentate sau absente în gramatica transformațională și în *gramatica cazului*. De exemplu, în ciuda încercărilor, nu s-a creat încă o morfologie transformațională în care să se studieze categoria de timp, de mod, de aspect, de număr, de persoană, etc. Aceasta este una din deficiențele capitale ale gramaticii transformaționale, în general, și ale gramaticii cazului, în special.

Nivelul (d) este acela al fonologiei, care este bine reprezentată la Pānini, după cum am văzut (cf. Frâncu, 1979, p. 7-8), dar care este absentă în *gramatica cazului*, sau slab reprezentată în gramatica lui Chomsky.

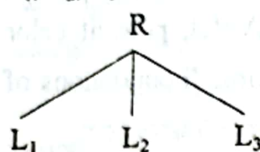
Prin urmare, spre deosebire de gramatica lui Pānini care ține seama în egală măsură de toate cele patru nivele, gramatica lui Fillmore ține seama mai ales de nivelul (a) pe care-l absolutizează în detrimentul celorlalte.

Pornind de aici, afirmația că structura de adîncime (sau nivelul semantic a) este universală, adică egală pentru toate limbile, este, după cum arată pe bună dreptate Coșeriu (1975, p. 73) o constatare banală, căci aceasta nu are de a face prin nimic cu universaliile lingvistice: "*Die gemeinte sogennante Universalität ist nicht die Einheit der Sprachen, sondern die Einheit der aussersprachlichen Situationen*".

5.6 Faptul că toată lingvistica transformaţională (adică toate cele patru faze de dezvoltare a ei) utilizează tehnici de *parafrazare*, este concludent în ceea ce privește confundarea planului lingvistic cu cel ontic. Așa cum arată Coșeriu (*Les universaux linguistiques (et les autres)* în *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguistes, Bologna-Florence, 1972*, vol. I, Bologna, 1975, p. 43-73), parafrazele de tipul *A este mai mare decît B / B este mai mic decît A ; A vede pe B /'B este văzut de*

[1] Tocmai pentru că Pānini vorbește de complemente și deci se menține la structura de suprafață a limbii.

A, cu care operează transformaționaliștii, sînt echivalențe numai pe planul desemnării nu și pe plan lingvistic, unde nu sînt sinonime. Ele sînt numai *synonimes cognitifs* nu și sinonime lingvistice, iar transformaționaliștii, cu pretențiile lor de a crea o nouă gramatică generală, nu tratează funcțiile dintr-o limbă dată. În timp ce lingvistica funcțională arată că limbile sînt diferite în raport cu realitatea identică pe care o desemnează, gramatica transformațională, în general, și gramatica cazului, în special, fac eforturi pentru a arăta că, în ciuda diferențelor dintre limbi, realitatea desemnată este aceeași. Iată diferența între cele două puncte de vedere exprimată în următoarea schemă, în care R = realitatea extralingvistică, iar L_1, L_2, L_3 ... = limbi istoricește determinate.

Transformaționaliștii și în special adepții gramaticii cazului, care vorbesc de o "*structură semantică universală*", afirmă că sistemele L_1, L_2, L_3 ... nu sînt diferite pentru că toate se raportează la planul R. Prin aceasta, ei cred că ar fi descoperit o bază universală și ar fi depășit faza lingvisticii funcționale, care n-ar fi putut-o sesiza. Așa cum arată E. Coșeriu (*op. cit.*, p. 64 și urm.) "*eforturile lor sînt fără țel, ele sînt vane și rezultatele lor constituie o tautologie*". Le lipsește țelul pentru că, încercînd să arate că asemănările între limbi sînt mai numeroase decît se crede, ele sfîrșesc prin a arăta că limbile coincid în *desemnare*. Aceasta nu-i același lucru cu a arăta asemănările dintre limbi. Analogiile pot fi constatate numai pe planul L_1, L_2, L_3 ... și nu pe planul lui R, care este baza comună de referință, în raport cu care se stabilesc analogiile și diferențele dintre limbi. Planul R este exterior limbii și el se poate exprima și prin alte sisteme expresive (muzică, pictură, gesturi). "*Eforturile în cauză sînt vane, pentru că, în urma unui etalaj extraordinar de energie și talent, ele sfîrșesc, după lungi digresiuni, prin a demonstra că în limbă se vorbește de aceeași realitate extralingvistică, ceea ce nu reprezintă un progres. În sfîrșit rezultatul lor este tautologic, pentru că dată fiind structura de bază care se adoptă și care este extralingvistică, ele arată că limbile nu-s diferite în virtutea realității pe care o desemnează*" (*op. cit.*, p. 65-66). Aceasta nu înseamnă că planul R trebuie neglijat, căci, deși el nu aparține limbajului, el este punctul de reper necesar pentru orice analiză semantică a limbajului în practică și în știință. A descrie o limbă nu înseamnă a ignora raporturile care se stabilesc între limbă și realitate. Luarea în considerare a realității (sau a conținutului gîndirii) se impune în traducerea dintr-o limbă în alta, în învățarea unei limbi străine și în comparația semantică între limbi. ***Gramatica sintetică*** (sau ***onomaseologică***), care pornește de la desemnare este necesară, dar nu este suficientă. Ea trebuie completată cu o ***gramatică analitică***, care să pornească de la semnificație, așa cum bine a arătat G. von der Gabelentz (cf. Frâncu, 1979, p. 148).

Prin urmare, gramatica transformațională, care este o gramatică ***onomaseologică***, nu poate surprinde specificitatea unei limbi date, pentru că ea se oprește la planul ontic, extralingvistic. De aceea, ea ignorează în mare parte sau total structurile paradigmatice, dintr-o limbă urmărind numai realitățile sintagmatice (cf. Coșeriu, 1975, p. 126-129).

5.6.1 În ultimul timp, lipsurile gramaticii generative au fost scoase din ce în ce mai mult în evidență. Ea este atacată atît de pe pozițiile structuralismului funcțional (cf. critica lui E. Coșeriu prezentată mai sus), cît și de pe pozițiile ***sociolingvisticii***. Reprezentanții acestei noi orientări, apărute în special în S. U. A., îi acuză pe generativiști că simplifică, prin formalizare, realitatea lingvistică, o schematizează, ignorînd o mare parte din fenomenele care se petrec în limbă. Ei arată că unele concepte de bază ale transformaționaliștilor (ca de pildă, competența și performanța) sînt insuficient definite, întrucît nu țin seama de dimensiunea socială a limbajului. Într-adevăr, factorii socioculturali sînt neglijați de lingvistica generativ - transformațională, iar competența lingvistică (a unui vorbitor/auditor ideal) se referă la o singură dimensiune a limbii - gramaticalitatea, adică testarea unui act lingvistic din punctul de

vedere al corectitudinii gramaticale. După părerea sociolingviştilor, noţiunea de competenţă lingvistică este prea strîmtă, căci ea nu include cunoaşterea funcţională a comunicării verbale (cf. W. Labov, *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, 1966). De aceea, ei consideră ca în locul acestui concept strîmt de competenţă lingvistică să se folosească altul mai larg de ***competenţă comunicativă***, care ar cuprinde atît competenţa gramaticală cît şi capacitatea de folosire a limbii în situaţii concrete. Sociolingviştii vorbesc de o socializare a competenţei, care echivalează cu luarea în consideraţie şi a altor funcţii ale limbii în afară de cea referenţială asupra căreia se opresc generativiştii. Sociolingvistica a apărut ca o reacţie împotriva exagerărilor formaliste ale generativiştilor, care dezumanizează lingvistica, şi s-a dezvoltat mai ales în ultimii 30 ani în special în S.U.A. În locul formalismului excesiv, sociolingviştii propun cercetări concrete pe teren, care pot sesiza complexitatea fenomenelor limbii. Este interesant faptul că mulţi sociolingvişti actuali (W. Labov, D. Hymes, W. Bright, D. E. Baron etc.) au început ca transformaţionalisti, devenind însă treptat adversari ai formalismului generativist.

De fapt, de mai mult timp, formalismul generativiştilor este socotit din ce în ce mai mult ca o *degenerare* în lingvistică (cf. R. Anttila, *Formalization as Degeneration in Historical Linguistics*, în *Proceedings of the First International Conference on Historical Linguistics, Edimburg, 1973*, vol. I, Amsterdam-Oxford-New York, 1974, p. 2 şi urm.).

Mai mult decît atît: pentru unii generativismul este deja o doctrină moartă, căreia trebuie să i se facă *funerariile* (cf. cartea lui Jan Robinson, *The New Grammarians'Funeral. A. Critique of Noam Chomsky's Linguistics*, Cambridge-London-New York-Melbourne, 1975).

5.6.2 Cu toate lipsurile ei inerente, semnalate în special în ultimii ani, gramatica generativ - transformaţională are meritul de a fi pus accentul pe latura *creativă* a limbajului într-o epocă dominată de descriptivism mecanicist. Ea nu reprezintă o *revoluţie* în lingvistică aşa cum s-a afirmat de mai multe ori, ci poate numai o revoluţie în raport cu descriptivismul de tip bloomfieldian, care redusese foarte mult sfera lingvisticii. Faptul că pentru întreaga descriere a limbii se dă un sistem de reguli ordonate este, fireşte, o altă trăsătură pozitivă a gramaticii generativ - transformaţionale. De aceea, între cei care o susţin fără rezerve şi cei care o resping total (ca, de pildă, J. Robinson, care doreşte să o "înmormînteze"), trebuie găsită o cale de mijloc. În tot cazul, după părerea noastră, gramatica *sintetică* (generativă) trebuie să completeze datele gramaticii funcţionale, analitice; ambele sînt necesare, pentru că privesc limba din două puncte de vedere diferite: onomaseologic şi funcţional (semaseologic). Numai confruntarea celor două puncte de vedere poate da o imagine mai exactă a complexităţii fenomenelor lingvistice.

BIBLIOGRAFIE

Anderson J. M., *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*, Cambridge, 1971.

Anderson Stephen R., *Phonology in the Twentieth Century*, Chicago, 1985.

Bach E., Harms R. T. (ed.), *Universals in Linguistic Theory*, London, New York, 1968.

Baron D. E., *Case Grammar and Diachronic English Syntax*, The Hague-Paris, 1974.

Chafe W., *Meaning and structure of Language*, Chicago, 1970.

Chomsky N., *La teoria estándar extentida*, Madrid, 1979.

Chomsly N., 1980, *On Cognitive Structure and their Development. A reply to Piaget*, în *Language*

and Learning, ed. by Massimo Piattelli - Palmarini, Cambridge, 1980, p. 35-549.
Chomsky N., 1981, *Lectures on government and binding*, Madrid, 1981.
Chomsky N., 1982, *The Generative Entreprize*, Dordrecht, 1982.
Chomsky N., 1986, *Knowledge of Language*, New York, 1986.
Coşeriu E., 1996, *Lingvistica intergrală*. Interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1996.
Coşeriu E., 1957, *Determinación y entorna*, in "Romanisches Jahresbuch", VII, 1955-1956, p. 24-54 (apărut în 1957).
Coşeriu, 1975, E. Coşeriu, *Leistung und Grenzen der Transformationallen Grammatik*, Tübingen, 1975.
Coşeriu E., *Gramática, sémantica universales*, Madrid, 1978.
Ducraat-Schaeffer, 1996, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului, Bucureşti*, 1996.
Fillmore, 1968, Ch. Fillmore, *The Case of case*, in E. Bach şi Harms, 1968.
Fillmore, 1971, *Types of Lexical Information*, in D. D. Steinberg şi L. A. Jakobovits (ed.), *Semantics*, Cambridge, 1971.
Frâncu C., 1979, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, Universitatea "Al. I. Cuza", 1979.
Graur-Wald, 1977, A. Graur şi Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1977.
Greenberg J. H., 1966 (ed.), *Universals of Language*, Cambridge, 1966, p. 73, 113.
Harris Zellig S., *A Theory of Language and Information*, Oxford, 1991.
Helbig, 1973 - G. Helbig, *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1973.
Heilbig G., 1969, Helbig G. şi Schenkel W., *Wörterbuch zur Valentz und Distribution deutscher Verben*, Leipzig, 1969, 1975.
Hymes Dell, *Essays in the History of Linguistic Anthropology*, Amsterdam, 1987.
Hymes S. Dell - John Fought, *American Structuralism*, The Hague, 1981.
Irimia D., *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, 1978 (uz intern).
Ivănescu Gh., *Gramatica şi logica (I)*, AUT, 1963, p. 259-267; II, AUT, 1964, p. 193-219.
Jankowsky R. Kurt (ed.), *History of Linguistics*, 1993, Amsterdam/Philadelphia, 1995.
King D., *Historical Linguistics and the Generative Grammar*, New Jersey, 1969.
Koerner K., 1989, *Practicing Linguistic Historiography*, Amsterdam/Philadelphia, 1989.
Lepschy G., *A Survey of Structural Linguistics*, London, 1972.
López Ángel et alii, 1994, *Lingüística general y aplicada*, Madrid, 1994.
Malmberg B., *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966.
Mellema P., *A brief against Case Grammar*, "Foundations of Language", 11, 1974, nr. 1, p. 39-76.
Mounin G., *La linguistique du XXe siècle*, Paris, 1972.
Newmeyer Fr. J., *Dynamic Tension within Generative Grammar*, în Jankowsky, 1993.
Newmeyer Fr. J., 1995, *Linguistic Diversity and Universal Grammar*, in *History of Linguistics*, 1993, edit. de J. Jankowsky, Amsterdam/Philadelphia, 1995, p. 327-347.
Owens Jonathan, *The Foundations of Grammar*, Amsterdam, 1987.
Tesnière L., 1959, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959.
Sociolingvistica. Orientări actuale, volum cu texte şi comentarii realizat de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu şi D. Chiţăran.
Sun-Do-Kim, 1995, *Quelques remarques sur l'émergence du générativisme* in K. J. Jankowsky,

1995, p. 359-268.

Vasiliu-Golopenţia, 1969-Vasiliu Em., Golopenţia Sanda-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969.

Langages, vol. 14, 1969 (consacrat gramaticii generative) şi vol. 38, 1975 (consacrat gramaticii cazului).

VI. Orientări şi direcţii în semantică

6.1 Deşi ca ştiinţă a semnificantului lexical şi a structurii semnificaţiei, semantica este considerată ca o achiziţie modernă, nu cu mult mai veche decît întrebuinţarea termenului *sémantique* (gr. σημαίνειν *"a marca cu un semn"*) de către ***M. Bréal*** (1832-1915) acum o sută de ani (în *Essai de Sémantique. Science des significations*, Paris 1897, termen propus de acest autor încă din 1883), este unanim recunoscut faptul că preocupările privind esenţa ei sînt foarte vechi atît în filozofia limbajului şi logică în general, cît şi în ştiinţa semnelor, ***semiotica***, pentru că din punct de vedere etimologic ea se referă la semne în general. În realitate, ***semantica*** se ocupă numai cu una din funcţiile semnului studiat de semiotică, cea semnificativă (semantică), nu şi cu cea sintactică şi cu cea pragmatică, studiate de sintaxă şi pragmatică (delimitate de Morris, 1938); cu toate că semantica modernă îşi are surse în cercetările semiologice vechi. *Semantică* a fost din vechime *etimología* (< ἔτυμος "adevăr") adică ştiinţa istorică a semnificatului, înţeles pe care-l dă şi A. Darmesteter în *La vie des mots étudiés dans leur significations*, Paris, 1987. Oricum am privi semnul lingvistic ca *bidimensional* (ca Saussure, format din *semnificant* şi *semnificat*) sau *tridimensional* (ca stoicii, Platon, Odgen şi Richards, format din *nume*, *idee* (*eidos*) şi *referent* (*obiect*), sau *simbol, referinţă* şi *referent*), *semnificantul* şi ştiinţa care-l investighează, *semantica*, vor constitui întotdeauna pentru lingvişti probleme şi preocupări majore. În ciuda acestei acoperiri tematice, trebuie să se distingă între teoriile semnului, proprii semioticii sau semiologiei, şi teoriile semnificaţiei, proprii semanticii (cf. şi Auroux, 1995, p. 221-232). Astfel, întreaga dispută din antichitate şi din evul mediu între *físei* şi *tései*, între *realişti* şi *nominalişti*, (cf. Coşeriu, 1970, Frâncu, 1979), privind faptul dacă semnificantul este o copie a realităţii, sau dacă este o convenţie între oameni, relevă o *viziune tripartită* a semnului şi implicit o *teorie semiologică* (semiotică) a semnului lingvistic în general. Această ***structură ternară*** (cf. fig. 1) a servit ca model pentru toate teoriile privitoare la originea limbajului şi ea a fost preluată, dar într-un mod total diferit de Odgen şi Richards, 1923, şi apoi de numeroşi semanticieni (cf. Baldinger, 1984, XV), cu excepţia unora discutaţi mai jos. Pentru precursorii semanticii, relaţia dintre *cuvînt* şi *obiect* este întotdeauna mediată de *ideea cuvîntului*, sau cum spunea Platon în *Kratylos óvónatos eidos*. La Bréal, referentul nu are nici un rol, şi una din consecinţele acestei concepţii este reducerea structurii ternare a semnului la una ***binară*** (semnificantul şi ideea (sensul), semnificatul). Această concepţie stă mai întîi la baza lucrărilor de semantică lingvistică din Franţa. Astfel, Raoul de la Grasserie (1839-1914) sublinia pe la începutul secolului, cînd Saussure îşi ţinea celebrele prelegeri de lingvistică generală: "*L'idée* (= *concept, semnificat*, n. n.) *seule est objet sémantique, l'idee en tant qu'expressible, et qu'exprimée, mais le mot demeure et doit demeurer son simple écran*" (Raoul de la Grasserie, *Essai d'une sémantique intégrale*, Paris, 1908, p. 33). La Saussure, noţiunea de ***semiologie***, ştiinţă a semnelor din natură şi societate, este clar distinsă de cea de ***semantică***, ştiinţa sensului cuvintelor.

Această viziune bipartită a semnului în lingvistica franceză este respinsă în 1923 de Ogden şi Richards care introduc referentul, aceştia fiind convinşi că fără acesta teoria semnului nu este satisfăcătoare (cf. şi Auroux, 1995, p. 224). De aceea, ei consideră modelul diadic ca neadecvat pentru a surprinde *sensul* (*meaning*), căci în mod nelămurit Saussure ar introduce în semn un al treilea element *interpretantul* (cf. şi Vasiliu, 1995, p. 14-15): "*As a philologist witch an inordinate respect for linguistic convention, de Saussure could not bear to tamper with what he imagined to be a fixed meaning, a part of la langue. This scrupulousregard for fictions accepted uses of words is a frequent trait in philologists*" (Ogden şi Richards, 1923, p. 6). În realitate, critica este nejustificată, căci Saussure a respins cu bună ştiinţă modelul triadic al semnului, afirmînd în repetate rînduri în C. L. G. că semnul lingvistic uneşte nu un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică.

Semnul lingvistic văzut de precursorii semanticii

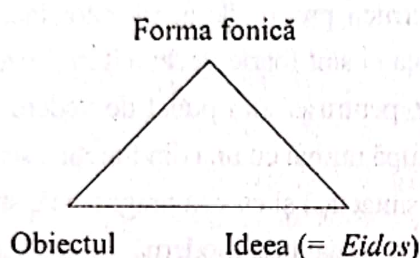

Figura 1

Semnul lingvistic văzut de Odgen şi Richards, 1923

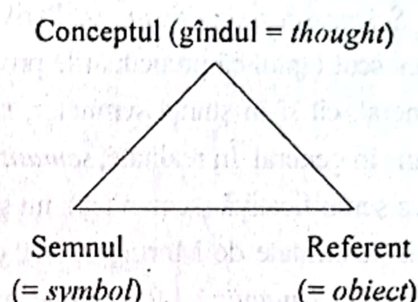

Figura 2

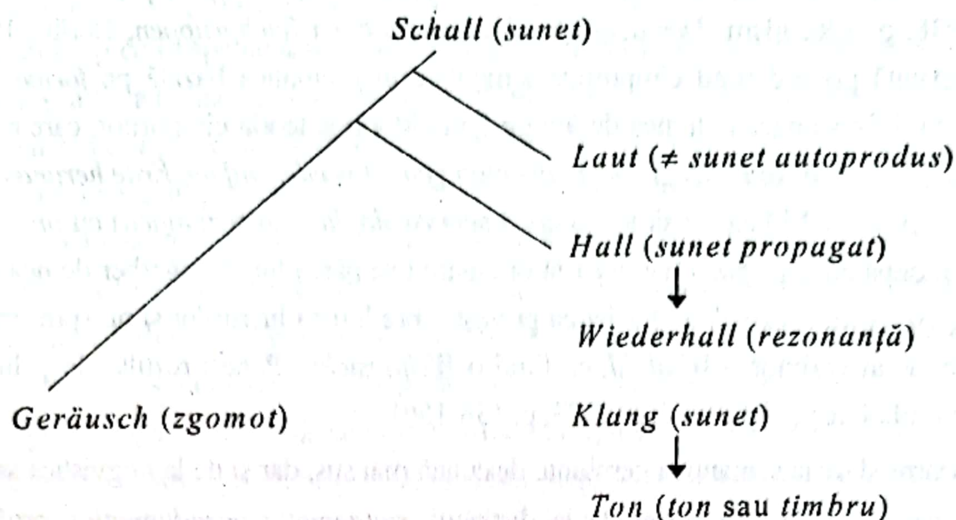
Pornind de la noţiunea de valoare şi de la teoria sinonimiei (orice sinonim se distinge prin nuanţe de cel cu care convieţuieşte, în orice limbă nu există sinonimie perfectă, iar conceptul fiecărui sinonim se precizează nu în semnul însuşi, ci în relaţia semnului cu alte semne), Saussure asigură o veritabilă independenţă semanticii lingvistice, diferenţiind-o de cea logică sau psihologică.

6.2 În mod independent, în Germania, un lingvist tînăr, de 28 de ani, ***Leo Weisgerber***, (*Die Bedeutungslehre: Ein Irrweg der Sprachwissenschaft ?* "Germanisch-romanische Monatsschrift", 15, 1927, p. 161-183) propunea o semantică strict lingvistică, care slujind lexicologiei, ar putea studia relaţiile dintre concepte în sistemul limbii.

De fapt, în lingvistica germană din anii '20-'30 se contura ideea unei semantici strict lingvistice bazate pe ***teoria cîmpului lingvistic*** (*das sprachliche Feld*) sau al ***cîmpului semantic*** (*Bedeutungsfeld*). Ultimul termen este folosit în 1924 de G. Ipsen (*Die alte Orient und die Indogermanen*, in "Stand und Aufgabe der Sprachwissenschaft. Festschrift für Streitberg", Heidelberg, 1924, p. 225), iar primul începînd din 1931, de J. Trier (*Sphrachliche Felder*, in "Zeitschrift für deutsche Bildung", 1932, p. 408; idem., *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Geschichte eines sprachlichen Feldes*, Heidelberg, 1931; *Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung*, în "Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung", 5, 1934; *Deutsche Bedeutungsforschung*, în "Germanische Philologie. Festschrift für O. Behaghel", Heidelberg, 1934), care este considerat în literatura de specialitate ca iniţiatorul cercetărilor de semantică privind cîmpurile lingvistice.

În realitate, pionierul cercetărilor privind cîmpurile conceptuale a fost un lingvist german din secolul trecut, K. W. L. Heyse (în *System der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1856, p. 31-32), care

realizează, pentru prima dată analiza unui cîmp semantic - al sistemului conceptual Schall *sunet*, analiză reprezentată în figura următoare (cf. Baldinger, 1970, López, 1994).

Se observă din această schemă lexicalizările din germană distribuite prin dicotomii, semnalizîndu-se *căsuţele goale* ale conceptelor nematerializate în limbă, dar şi derivările din aceeaşi ramură conceptuală (*Hall* → *Wiederhall, Klang* → *Ton*). Semantica germană din secolul nostru rafinează analizele de acest fel, ajungînd la rezultate demne de menţionat. Astfel, ***J. Trier*** (1894-1970) înţelege prin cîmpuri lingvistice "*Gliederungseinheiten zwischen den Ganzen einer Sprache überhaupt und den einzelnen Wörtern und Formen*" (*Sprachliche Felder* în "Zeitschrift für deutschen Bildung", 1932, p. 418). Un cuvînt primeşte mai întîi de la cîmpul lingvistic din care face parte semnificaţia sa exactă şi diferenţiată de a altor cuvinte şi ea depinde de cea a cîmpurilor vecine. Fiecare element al limbii semnifică numai în cîmp şi întăreşte acest cîmp, căci "*nur im Feld gibt es Bedetung*" (*Der deutsche Wortschatz*, 1931, p. 5).

6.2.1 Teoria cîmpurilor semantice a fost dezvoltată de W. Porzig (*Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*, în "Beiträge zur Geschichte der deutchen Sprache und Literatur", Bd. 58, 1934, p. 70-97; *Das Wunder der Sprache*, Cap. 2, München, 1950), A. Jolles (*Antike Bedeutungsfelder*, in "Beitrage zur Geschichte der deutsche Sprache und Literatur", 1934, p. 97-104), de L. Weisgerber (*Zur innersprachlichen Umgrenzung der Wortfelder*, in "Wirkendes Wort", 1951/1952, p. 139 şi urm.), idem, *Vom Weltbild der deutschen Sprache*, 2 Halbbände, Düsseldorf, 1953/1954), în cadrul aşa numitei *inhaltbezogene Grammatik* şi în special de E. Coşeriu şi de şcoala sa de la Tübingen după 1960.

Astfel, W. Porzig deosebeşte două feluri de cîmpuri semnificative:

1) cîmpuri implicative (*einbegreifende Bedeutungsfelder*), care sînt sintagmatice, nu paradigmatice, ca cele ale lui Trier, de tipul: *blond* - *Haar* (*păr*), *Auge* (*ochi*) - *sehen* (*a vedea*), *bellen* (*a lătra*) - *Hund* (*cîine*);

2) cîmpuri divizibile (*aufteilende Bedeutungsfelder*), care sînt paradigmatice (şi corespund celor delimitate de Trier), de tipul culorilor.

A. Jolles introduce în cîmpurile semantice relaţiile dintre antonimie şi noţiunile corelative (ca de pildă, *noapte - zi, tată - fiu*).

6.2.2 ***L. Weisgerber*** (1899-1984) include teoria cîmpurilor semantice în concepţia sa neo-humboldiană a gramaticii conţinutului (*inhaltbezogene Grammatik*), considerînd cîmpul semantic "*ein*

Ausschnitt aus der sprachlichen Zwischenwelt, der durch die Ganzheit einer in organischen Gliederungzusammenwirkenden Gruppe von Sprachzeichen aufgebaut wird" (*Vom Weltbild...*, vol. 1, p. 91). Polemica sa cu F. Dornseiff (*Das Problem des Bedeutungswandels*, "Zeitschrift für deutsche Philologie", 1938, p. 126; idem. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin, 1954, p. 11 şi urm.) este elocventă privind rolul cîmpurilor semantice în gramatica bazată pe *forma internă* a lui Humboldt. Dornseiff respingea noţiunea de *innere Sprachform* şi teoria cîmpurilor, care nu ar fi decît o "*logische Verabsolutierung von Sachgruppen, die man getrost wieder auf die Erde herunterholen könne*" (*Das Problem...*, p. 126). El încerca să înlocuiască ***semaseologia*** (sau *semantica*) cu *onomaseologia*, şi structura lexicul după *Sachgruppen*, iar această orientare i se părea lui Weisgerber de neadmis, fiind de ordin *extralingvistic* (*außersprachlich*), căci ea priveşte spre lumea lucrurilor şi nu spre structura limbii, care oferă individului vorbitor o *Weltbild*, ea fiind o *Weltansicht*. (Pentru rezultatele şi limitele acestei concepţii neo-humboldiene, vezi, Helbig, 1973, p. 138-156).

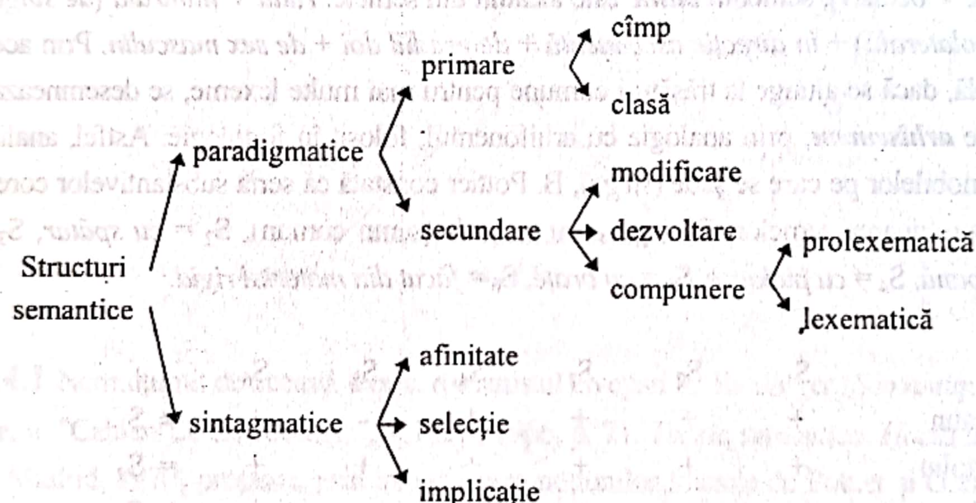
6.3 Pornind de la semantica germană, discutată mai sus, dar şi de la lingvistica saussuriană (în special de la conceptul de ***valoare*** şi de la distincţia *sintagmatic paradigmatic*), prof. E. Coşeriu elaborează o semantică structurală bine diferenţiată de alte orientări structuraliste (de pildă, de semantica franceză a lui B. Pottier şi a lui A. J. Greimas, sau de cea engleză a lui J. Lyons), care a cunoscut o deosebită răspîndire atît în Germania, unde în cadrul Şcolii de la Tübingen a fost aplicată şi rafinată de mulţi discipoli ai acestui mare lingvist, cît şi în alte ţări (Spania, Japonia, România şi unele ţări din America latină).

Bazele semanticii structurale coşeriene sînt puse în anii '60 începînd cu o lucrare devenită clasică, *Pour une sémantique diachronique structurale* (în "Travaux de Linguistique et de Littérature", II/1, Strasbourg, 1964, p. 137-141) şi continuînd cu multe altele, printre care: *Lexikalische Solidaritäten* (în "Poetica", I, 1967, p. 293-303), *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik* (în volumul *Sprachwissenschaft und Übersetzen*, München, 1970, p. 104-121; *Principios de semántica*, Madrid, 1977.

Cu spiritul său riguros şi critic, E. Coşeriu delimitează mai întîi domeniul semanticii, ca ştiinţă a semnificantului (*Bedeutungslehre*), prin precizarea termenilor de ***semnificaţie*** (*Bedeutung*), ***desemnare*** (*Bezeichnung*) şi ***sens*** (*Sinn*), folosiţi uneori în mod impropriu chiar la semanticienii germani anteriori, de pildă, la Weisgerber termenii corespunzători sînt de *Inhalt, Wortinhalt, Bedeutung* şi *Function*, numai primii doi referindu-se la planul strict lingvistic (cf. Helbig, 1973, p. 126-129). De fapt, termenii de *semnificaţie* şi de *sens* sînt neclari în multe limbi, putînd să ducă la mari neînţelegeri prin confundarea planului lingvistic cu planul ***extralingvistic*** (*ontic*). J. Lyons a remarcat acest lucru pentru engleză, arătînd dificultăţile omonimice ale termenului *meaning* (*sens*), care duce la confundarea celor două planuri (cf. J. Lyons, *Semántica*, Barcelona, 1980). Coşeriu este mai precis decît Lyons şi distinge mai multe tipuri de sens: *un sens **lexical***, care corespunde modului de înţelegere prin organizarea limbii a lumii extralingvistice, ***un sens categorial***, ***un sens instrumental*** (numit şi gramatical, căci se referă la semnificatul morfemelor), ***un sens structural*** sau ***sintactic*** şi un sens ***ontic***, care se aplică la starea de lucruri desemnată de propoziţie (Coşeriu, *Gramática, semántica, universales*, Madrid, 1978), fiecăruia dintre aceste tipuri de sens îi corespunde cîte o disciplină (semantica, pragmatica, sintaxa etc.). Confuzia care se face des chiar la unii specialişti în lingvistică este aceea dintre *semnificaţie* (*Bedeutung*) şi *desemnare* (*Bezeichnung*), adică între valoarea într-o limbă dată de relaţiile unui semn lingvistic cu alte semne lingvistice din punctul de vedere al conţinutului, şi referinţa, dată de relaţia cu lumea extralingvistică. În sfîrşit, cel de al treilea termen, *sensul* (*Sinn*) este conţinutul specific al unui act de

vorbire sau al mai multor acte de vorbire, adică al unui discurs (Coşeriu, 1996, p. 53-55).

6.3.1 Comparînd verbele de mişcare *venir* şi *ir* din spaniolă cu corespondentele lor din franceză, *venir* şi *aller*, Coşeriu (1964, 1992-1993) a arătat că acestea îşi structurează în mod diferit semnificatele: în timp ce în spaniolă *venir* desemnează mişcarea spre spaţiul persoanei I, *ir* spre spaţiul persoanei a II-a şi a III-a (adică se spune *tu vienes a verme* (*tu vii să mă vezi*), *ho vengo a verte*, însă *tu vas a ver a una tercera persona*, *el va a ver te*, pentru că este vorba de spaţiul persoanei a II-a), în franceză nu se dă nici o importanţă direcţiei şi spaţiului persoanelor şi se întrebuinţează întotdeauna forma de persoana a II-a (*tu viens chez moi / je viendrai te rejoindre là où tu te trouves*). Orice traducere dintr-o limbă în alta înseamnă luarea în consideraţie a valorii semnificatului în limba ţintă, adică a conţinutului de limbă din ambele sisteme. Pentru că orice semnificaţie este legată de o structură semantică, în semantica structurală a Şcolii de la Tübingen s-au stabilit tipurile de structuri lexematice: structuri paradigmatice (*in absentia*) şi structuri sintagmatice (*in praesentia*), primele împărţite în primare şi secundare, celelalte în structuri realizate prin afinitate, selecţie sau implicaţie. Schema de mai jos, care a constituit un punct de plecare pentru numeroase lucrări de licenţă şi de doctorat la Universiatea din Tübingen într-o perioadă de mai mult de 30 de ani, cît a funcţionat acolo ca profesor E. Coşeriu, este cea mai plausibilă luare în consideraţie a structurilor semantice, în comparaţie cu cele ale altor semantici structurale (cf. Coşeriu, 1992-1993, p. 88)

Împărţirea în structuri primare şi secundare a structurilor paradigmatice, ţine de modul de definire a noţiunilor: este ***primară*** acea noţiune care nu are nevoie de o altă noţiune pentru a fi definită (de exemplu, pentru a defini lexemul *pisică*, nu avem nevoie de lexemul *pisicuţă*, deci primul lexem este *primar*, iar al doilea *secundar*). Prin cîmp, Coşeriu înţelege paradigma rezultată din împărţirea unui semnificat lexical între mai multe lexeme, prin opoziţii directe imediate (de exemplu, numele de culori).

Clasa are în vedere clasificarea realităţii, independentă de clasificarea de cîmpuri, prin trăsături inerente (ca de pildă, *lucru, fiinţă,* ori *fiinţă umană - animal - plantă,* iar la fiinţele umane şi animale, trăsăturile masculin - feminin. Structurile secundare ţin de formarea cuvintelor într-o anumită limbă şi de procedeele respective (derivare, compunere, schimbarea categoriei gramaticale). Structurile sintagmatice se referă la solidarităţile lexicale sau la combinaţiile date dintr-o limbă, care se realizează prin *afinitate* (de exemplu, în română *bătrîn* se combină numai substantivele care se referă la fiinţe umane, animale şi uneori plante, dar nu şi cu substantive care denumesc lucruri care se combină cu *vechi*, distincţie pe care nu o fac alte limbi); prin *selecţie* - cîmpul respectiv cere o anumită selecţie (de exemplu, *zborul cu*

avionul cere în germană folosirea verbului *fliegen*, *o călătorie cu un vehicul* cere folosirea verbului *fahren* iar una *pe jos* cere folosirea verbului *gehen*, în alte limbi această selecţie nu este cunoscută) şi prin implicaţie - un ***lexem*** cere o anumită combinaţie (de exemplu, *coroiat* este cerut de *nas* şi nu de alte lexeme, iar cînd se foloseşte cu altele apar conotaţii speciale, care se referă la un anume profil de nas). Prin semantica propusă, Coşeriu subliniază că limba nu este o constatare (*Festzsetzung*) a limitelor din experienţă.

6.4 Tot prin anii '60 se elaborează în Franţa alte modele de semantică structurală, cele mai cunoscute dintre acestea fiind cea a lui B. Pottier (*Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique*, Publ. Ling. de la Faculté de Lettres et Sciences Humaines de l'Univ. de Nancy, 1963), idem, *Vers une sémantique moderne*, în "*Travaux de linguistique et de Littérature*", II, Strasbourg, 1964) şi cea a lui A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, 1966).

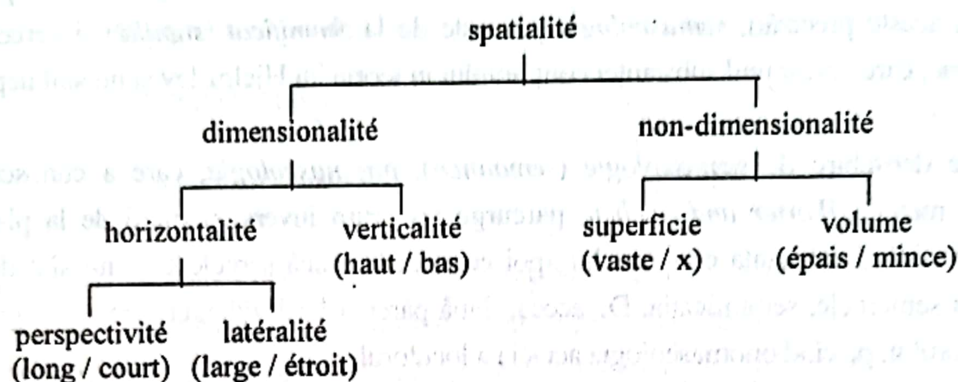
Aceşti semanticieni preiau din fonologie modalitatea de analiză a entităţilor lexicale după metoda trăsăturilor distinctive. Aşa cum fonemul, analizat de R. Jakobson, este alcătuit din trăsături distinctive fonologice, sensul ***lexical*** (= *semem*) este format din trăsături distinctive semantice numite ***seme***. De pildă, aşa cum fonemul *p* este alcătuit din ansamblul de trăsături distinctive *(+ labial, + surd, + oral, + nazal, + ocluziv*), semenul **bunic** este alcătuit din semele: *rudă* + *naturală* (*de sînge*) + *în linie directă* (nu *colaterală*) + *în direcţie ascendentă* + *de gradul doi* + *de sex masculin*. Prin această analiză componenţială, dacă se ajunge la trăsături comune pentru mai multe lexeme, se desemnează fenomenul cu numele de ***arhisemem***; prin analogie cu arhifonemul, folosit în fonologie. Astfel, analizînd cîmpul semantic al mobilelor pe care se şade (*siège*), B. Pottier constată că seria substantivelor corespunzătoare rezultă din combinarea semelor: S_1 = *pe care se şade* (semn comun), S_2 = *cu spătar*, S_3 = *pentru o singură persoană*, S_4 = *cu picioare*, S_5 = *cu braţe*, S_6 = *făcut din material rigid*.

	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5	S_6	
scaun	+	+	+	+	-	+	$\neq S_1$
fotoliu	+	+	+	+	+	+	$= S_2$
taburete	-	+	+	+	-	+	$= S_3$
canapea	+	+	-	+	+	+	$= S_4$

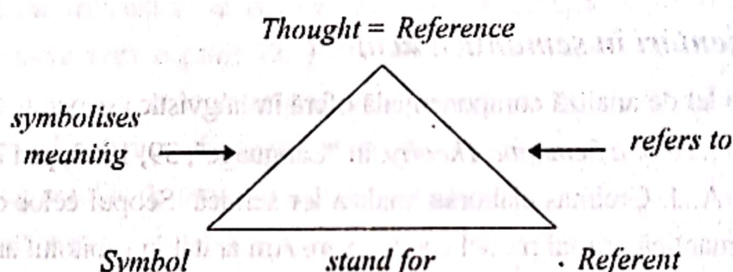
Ca şi la foneme, schimbările petrecute în planul trăsăturilor distinctive ale unui lexem, dau naştere la alte lexeme. De exemplu, dacă în conţinutul semenului *scaun*, înlocuim pe (-) cu (+) la S_5, obţinem sememul *fotoliu* şi deci şi substantivul *fotoliu*. Analiza aceasta în trăsături distinctive a fost aplicată la grade de rudenie şi la gradele militare (cf. revista "Language" 32), la cîmpul semantic al mijloacelor de transport, sau la analiza adjectivelor pure (cf. J. Péres Calvo, *Adjectivos puros: Estructura léxica y topologia*, Univ. de la València,1986) sau al spaţiului încăpător (Greimas, 1966, p. 33-35). Iată cum A. J. Greimas analizează modul în care semele se organizează în lexemele franceze ale cîmpului semantic al spaţiului (vezi schema următoare).

Din păcate, spre deosebire de direcţia promovată de E. Coşeriu discutată mai sus, această direcţie în semantică este extralingvistică, căci este axată asupra referentului, asupra realului, este deci o structurare a planului ontic nu a celui lingvistic. În felul acesta, modelul triadic al lui Ogden şi Richards reapare în semantica franceză, şi acest lucru este posibil să se fi făcut sub influenţa lui S. Ullmann a cărui

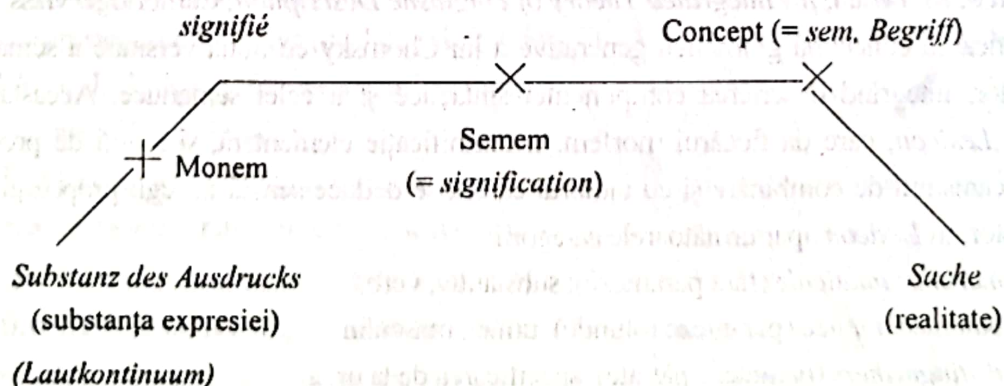
semantică, bazată pe acest model triunghiular (cf. figura de mai jos) *The Principles of Semantics. A Linguistic Approach to Meaning*, Glasgow, 1951, a avut o circulație mare în anii 1960-1970 pe continentul nostru (ca dovadă sînt edițiile și traducerile ei în mai multe limbi). Nu trebuie neglijate nici presiunile venite din partea semanticii logice și a pozitivismului logic care cunoscuseră o dezvoltare fără precedent în timpul acela, prin R. Carnap, B. Russell și alții (cf. Vasiliu, 1995).

S. Ullmann concepea *sensul* (*meaning*) ca o relație între nume și referință, evidențiind astfel identificarea *referinței* (*thought*) cu semnificarea (*Bedeutung*; cf. Ullmann, 1951, p. 72).

6.4.1 Nemulțumit de această teorie, romanistul elvețian K. Baldinger (*Sémantique et structure conceptuelle*, în "Cahiers de Lexicologie", 1, Paris, 1966, p. 71. *Teoria semantica. Hacia una semántica moderna*, I, Madrid, 1970) propune, prin introducerea noțiunilor folosite de Pottier și Greimas *semen* și *sem*, o transformare a triunghiului tradițional în trapez:

Acest trapez înlătură neclaritățile și greutățile de înțelegere ale triunghiului lui Ullmann sau ale lui Ogden-Richards, întrucît deosebește *semnificatul* (*signifié*) dintr-o limbă dată de concept sau sem, care este independent de o limbă dată. Semnificatul ține de structura unei limbi date și este diferit de la

limbă la limbă (dovadă este structurarea diferită a semnificațiilor în diverse limbi), conceptul ține de planul logic, și își găsește locul în planul logic, nu în cel lingvistic. Deci la vîrful triunghiului, după Baldinger, trebuia făcută o distincție între *concept* (≠ *thought*) și *signifié* (*meaning*), căci nelimitarea poate avea efecte grave, prin confundarea a două planuri (*logic* și *lingvistic*), între ceea ce este specific unei limbi date și ceea ce este comun, general și universal în aceasta. De aici, confuzia frecventă în unele curente lingvistice a universaliilor lingvistice cu universaliile logice sau ontologice (vezi cap. IV, § 4.4).

Prin aceste precizări, ***semaseologia*** pornește de la *semnificat* (*signifié*) și cercetează diferite *sememe* și *seme*, care corespund substanței conținutului în teoria lui Hjelmslev și nu sînt dependente de o limbă dată.

Spre deosebire de *semaseologie* (*semantică*), ***onomaseologia***, care a cunoscut altădată o înflorire prin metoda *Wörter und Sachen*, parcurge un drum invers, pornind de la planul ontic (al realității), investigînd substanța conținutului apoi conceptele adică semele care nu sînt dependente de limbă, și apoi sememele, semnificația. De aceea, după părerea lui Baldinger, semaseologia corespunde poziției auditorului, pe cînd onomaseologia aceleia a locutorului.

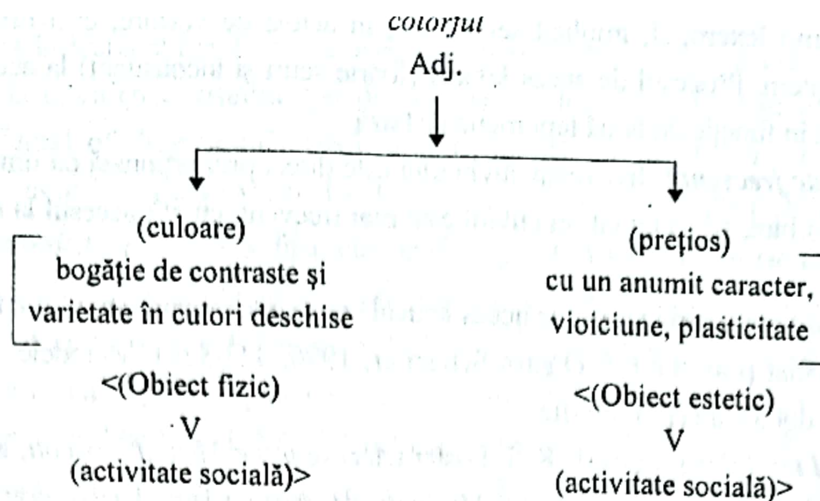
Cele două întreprinderi, cea semaseologică și cea onomaseologică nu sînt antagonice, ci se completează reciproc în practica lexicografică. Este vorba de o situație asemănătoare cu cea dintre gramatica analitică și cea sintetică, care de asemenea se completează reciproc (cf. Cap. V, § 4.4.).

6.5 *Alte orientări în semantica actuală*

6.5.1 Un model de analiză componențială oferă în lingvistica generativă americană J. J. Katz și I. A. Fodor (*The structure of a Semantic Theoriy*, în "Language", 39, 1963, p. 170-210) cam în același timp cînd B. Pottier și A. J. Greimas elaborau analiza lor semică. Scopul celor doi americani era însă altul: de a dota cu o semantică primul model chomskyan. Am arătat în capitolul anterior că în gramatica generativă rolul componentei semantice crește pe măsură ce generativismul evoluează, unii ajungînd să identifice componenta semantică cu o parte din cea sintactică. Prima concepție semantică generativistă a fost oferită de Fodor și Katz în lucrarea menționată din 1963. Un an mai tîrziu, la al doilea Simpozion Internațional *Zeichen und System der Sprache* de la Magdeburg a fost prezentată conferința lui J. J. Katz , *Semantic Component of Linguistic Descriptions* (publicată apoi în vol. al III-lea din *Zeichem und System der Sprache*, Berlin, 1966). În același an a apărut lucrarea de sinteză a lui J. J. Katz, de astă dată în colaborare cu P. M. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Description*, Cambridge/Mass. 1964, care încerca că unească concepția gramaticii generative a lui Chomsky cu noua versiune a semanticii a lui Katz și Fodor, integrînd descrierea componentei sintactice și a celei semantice. Aceasta din urmă cuprinde un *Lexicon*, care dă fiecărui morfem, o semnificație elementară, și reguli de protecție, care exprimă mecanismul de combinare și cu ajutorul cărora se deduce sensul întregii propoziții din sensul componentelor. În *Lexicon* apar următoarele categorii:

1) *mărci gramaticale* (fără paranteze): substantiv, verb.
2) *mărci semantice* (paranteze rotunde): uman, masculin
3) *distinguishers* (paranteze pătrate): specificarea de la nr. 2.
4) *restricții de selecționare* (paranteze ascuțite): numai în termenii de la nr. 2.

Ca exemplu, Katz și Postal (1964, p. 22) oferă analiza semantică a adjectivului englez *colorful viu colorat* din propoziția *The man hits the colorful ball* (*Bărbatul lovește mingea viu colorată*), în care *the colorful ball* ar fi ambiguu în semnificație:

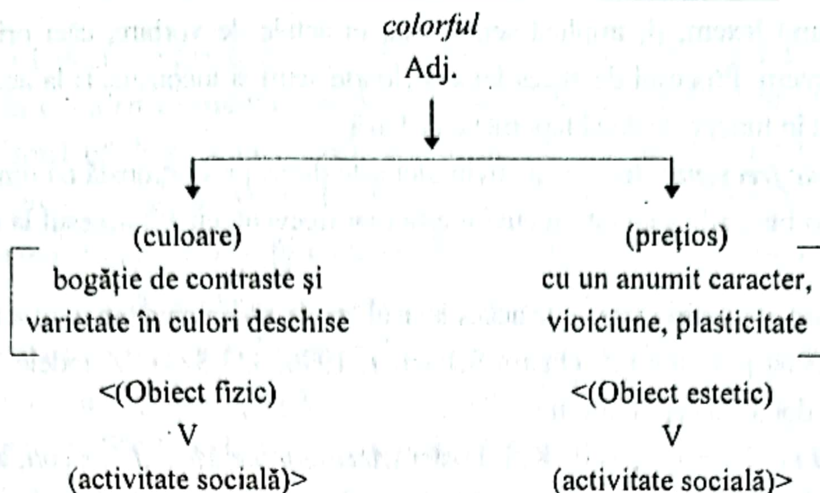

Un adjectiv ca *honest* (*onorabil, cinstit*) nu se poate combina decît cu un substantiv, care are mărcile semantice + masculin sau + feminin din sfera + uman şi nu cu un substantiv ca *pom* sau *şarpe*. Lexiconul, în acest caz, trebuie să cuprindă următoarele elemente: *honest* → Adj. → (moral) → [nevinovat în cazuri nelegale] < uman ∧ masc. >. ***Regulile de protecţie*** sînt împărţite în două categorii: unele care cuprind ***transformări obligatorii*** şi altele care cuprind ***transformări facultative*** (*ibid*., p. 23-33).

Această teorie semantică se reduce, de fapt, la calcularea ambiguităţilor semantice şi la dezambiguizarea acestora prin regulile de proiecţie. Însă distincţia dintre mărcile sintactice şi cele semantice, pe de o parte, şi între mărcile semantice şi *distinguishers*, pe de altă parte, nu este întotdeauna clară. De aceea, observa U. Weinreich (*Explorations in Semantic Teory*, 1966, p. 410), aceste neprecizări şi nediferenţieri distrug regulile de proiecţie şi reduc propoziţia la o grămadă neordonată de cuvinte. Este o ironie, afirmă acest semantician, că o concepţie de semantică inspirată dintr-o atît de riguroasă cercetare, cum este gramatica generativă a lui Chomsky, duce la o ***teorie a semnificaţiei*** (*meaning*) atît de asintactică şi neordonată. În contrast cu tezele lui Katz-Fodor şi Postal, dar şi cu cea a lui Chomsky, că semantica începe acolo unde încetează sintaxa, U. Weinreich încearcă să elaboreze reguli sintactice şi semantice îmbinate în mod organic, căci el este convins că distincţia între sintaxă şi semantică este necesară numai pentru limbile artificiale, nu şi pentru cele naturale (*ibid*., p. 468). Teza sa *No syntax without semantics* s-a bucurat de o deosebită popularitate printre generativiştii din anii '70, care au încercat să depăşească limitele primei şi celei de a doua faze a generativismului (cf. Cap. V, § 4.3.) prin adîncirea componentului semantic (cf. J. D. McCawley, *The Role of Semantics in a Grammar* (în Bach şi Harms, 1968), J. J. Katz, *Interpretative Semantics vs Generative Semantics* (în "Foundations of Language"), mai 1970, p. 220-259).

După ce generativismul a trecut la cea de a treia fază, la cea a ***teoriei standard extinse***, care a redat un efect semantic transformărilor, semantica generativă a primit *lovitura de graţie* (cf. Ducrot-Schaeffer, p. 89), încît ea este astăzi depăşită, ca şi primele faze ale gramaticii generative.

6.6 De la analiza componenţială a pornit şi aşa numita ***semantică psihologică,*** care ţine mai mult de psihologie decît de lingvistică. ea se ocupă cu reprezentarea mentală a semnificaţiilor. Întrucît unele cuvinte au o complexitate semantică deosebită, reprezentînd pe planul sememelor ansambluri complicate de seme, psihosemanticienii au cercetat modul în care se face decodarea enunţurilor urmărind în ce măsură timpul necesar înţelegerii enunţurilor reflectă complexitatea semică a elementelor din componenţa lor. Ei au elaborat metode de analiză, care au drept scop testarea timpului de reacţie în

Un adjectiv ca *honest* (*onorabil, cinstit*) nu se poate combina decît cu un substantiv, care are mărcile semantice + masculin sau + feminin din sfera + uman și nu cu un substantiv ca *pom* sau *șarpe*. Lexiconul, în acest caz, trebuie să cuprindă următoarele elemente: *honest* → Adj. → (moral) → [nevinovat în cazuri nelegale] < uman ∧ masc. >. ***Regulile de protecție*** sînt împărțite în două categorii: unele care cuprind ***transformări obligatorii*** și altele care cuprind ***transformări facultative*** (*ibid*., p. 23-33).

Această teorie semantică se reduce, de fapt, la calcularea ambiguităților semantice și la dezambiguizarea acestora prin regulile de proiecție. Însă distincția dintre mărcile sintactice și cele semantice, pe de o parte, și între mărcile semantice și *distinguishers*, pe de altă parte, nu este întotdeauna clară. De aceea, observa U. Weinreich (*Explorations in Semantic Teory*, 1966, p. 410), aceste neprecizări și nediferențieri distrug regulile de proiecție și reduc propoziția la o grămadă neordonată de cuvinte. Este o ironie, afirmă acest semantician, că o concepție de semantică inspirată dintr-o atît de riguroasă cercetare, cum este gramatica generativă a lui Chomsky, duce la o ***teorie a semnificației*** (*meaning*) atît de asintactică și neordonată. În contrast cu tezele lui Katz-Fodor și Postal, dar și cu cea a lui Chomsky, că semantica începe acolo unde încetează sintaxa, U. Weinreich încearcă să elaboreze reguli sintactice și semantice îmbinate în mod organic, căci el este convins că distincția între sintaxă și semantică este necesară numai pentru limbile artificiale, nu și pentru cele naturale (*ibid*., p. 468). Teza sa *No syntax without semantics* s-a bucurat de o deosebită popularitate printre generativiștii din anii '70, care au încercat să depășească limitele primei și celei de a doua faze a generativismului (cf. Cap. V, § 4.3.) prin adîncirea componentului semantic (cf. J. D. McCawley, *The Role of Semantics in a Grammar* (în Bach și Harms, 1968), J. J. Katz, *Interpretative Semantics vs Generative Semantics* (în "Foundations of Language"), mai 1970, p. 220-259).

După ce generativismul a trecut la cea de a treia fază, la cea a ***teoriei standard extinse***, care a redat un efect semantic transformărilor, semantica generativă a primit *lovitura de grație* (cf. Ducrot-Schaeffer, p. 89), încît ea este astăzi depășită, ca și primele faze ale gramaticii generative.

6.6 De la analiza componențială a pornit și așa numita ***semantică psihologică,*** care ține mai mult de psihologie decît de lingvistică. ea se ocupă cu reprezentarea mentală a semnificațiilor. Întrucît unele cuvinte au o complexitate semantică deosebită, reprezentînd pe planul sememelor ansambluri complicate de seme, psihosemanticienii au cercetat modul în care se face decodarea enunțurilor urmărind în ce măsură timpul necesar înțelegerii enunțurilor reflectă complexitatea semică a elementelor din componența lor. Ei au elaborat metode de analiză, care au drept scop testarea timpului de reacție în

selectarea unui anumit lexem, şi, implicit semnificat, în actele de vorbire, căci orice vorbitor are în memorie un lexic intern. Procesul de acces lexical (foarte scurt şi inconştient) la acest lexic intern din memorie este studiat în funcţie de două fenomene de bază:

1) ***efectul de frecvenţă*** (frecvenţa cuvîntului este direct proporţională cu timpul necesar pentru actualizarea lui în vorbire, adică cu cît un cuvînt este mai frecvent, cu atît accesul la el în memorie este mai rapid, şi

2) ***efectul de amorsare***: viteza de acces lexical creşte atunci cînd cuvîntul a fost precedat de alt cuvînt, semantic asociat primului (cf. Ducrot-Schaeffer, 1996, 323-324). Metodele de acces la lexicul intern se bazează pe două concepţii diferite ;

a) ***modelul modular*** propus de K. I. Foster (*Accesing the Mental Lexicon*, în R. J. Wales şi E. Walker (ed.) *New Approaches to Language Mechanisms*, Amsterdam, 1976), potrivit căruia selecţia lexicală în memorie se face independent de cea sintactică şi semantică. El consideră lexicul intern ca fiind un *dicţionar* care se consultă de vorbitor în procesul căutării secvenţiale active,

b) ***ipoteza contrară,*** susţinută de J. Morton (*Desintegrating the Lexicon: An Information processing Approach* în J. Mehler, E. C. Walker şi M. F. Garret, (ed.) *Perspectives on Mental Representation*, Hillsdalle, 1982) conform cărora nu avem de a face cu o căutare, ci cu o activare automată a lexemelor pe baza informaţiilor culese de sistem, printr-un proces de activare pasivă, prin care pot fi studiate fenomenele de tipul efectelor de amorsare, printr-o interacţiune permanentă a tuturor nivelelor de prelucrare (*ibid*., p. 324).

După aceea, au apărut mai multe modele, care fac o sinteză între cele două ipoteze menţionate, încît astăzi este acceptată ideea că pot interveni mai multe tipuri de prelucrare, atît modulare cît şi interactive, care apar în diferite faze de prelucrare lexicală şi semantică. Astfel, noţiunea de ***memorie lexicală*** a fost legată de noţiunea de ***memorie semantică,*** introdusă de Quillian în 1966. Ea se referă la modul în care semnificaţiile sînt structurate şi stocate în memoria lexicală, a cărei explorare ar presupune metode mai adecvate din punct de vedere experimental decît cea a verificării frazelor (utilizate pînă în prezent) încercîndu-se definirea sensului unui cuvînt în funcţie de utilizarea lui (cf. G. A. Miller şi P. N. Johnson-Laird, *Language and Perception*, Cambridge, 1976; P. N. Johnson-Laird, *Mental Models*, Cambridge, 1983, J. F. Le Ny, *La Sémantique psychologique*, Paris, 1979; D. Dubois (ed.), *Sémantique et cognition: catégories, prototypes et typicalité*, Paris, 1992, Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 324-325).

6.7 ***Semantica argumentativă*** dezvoltată de Ascombre şi Ducrot începînd cu 1973 nu mai ia în consideraţie analiza semică, ci modul în care o frază poate fi analizată semantic prin legăturile argumentative posibile, pornind de la structura ei, ca, de pildă, tipul de concluzii care pot fi adăugate la acea frază printr-un *deci*. Concluziile sînt determinate de cuvintele pline, pe de o parte, iar, pe de altă parte, de relaţiile cuvintelor cu altele din structura respectivă. Astfel, a descrie adjectivul *embarrassant* (*stînjenitor*) nu înseamnă, după Ducrot, a spune ce semnifică el, ci cum putem lega ceva de o propoziţie ca *la situation est embarrassante* (*situaţia este stînjenitoare*) şi mai ales a spune la ce tip de concluzii conduce această propoziţie în discurs (cf. Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 349). Astfel, unele cuvinte numite ***operatori*** sînt analizate după modul în care modifică concluziile legate de lexemele respective. De pildă, distincţia dintre fr. *peu* şi *un peu* este realizată de faptul că primul, numit ***atenuator***, păstrează aceste concluzii, slăbindu-le puţin, în timp ce al doilea, numit ***inversor***, le inversează. Astfel *peu embarrassant* şi *un peu embarrassant* duc la concluzii contrare (*ibid*., p. 349). Astfel a apărut ***combinatoria argumentativă,*** care se ocupă şi cu modul în care operatorii acţionează unii asupra altora. Ea a fost

introdusă de Ducrot în lucrarea *Les Échelles argumentatives*, Paris, 1990 și s-a dovedit a fi fructuoasă, putînd fi aplicată la descrierea semnificației din mai multe limbi (cf. O. Ducrot, *Les modificateurs deréalisants*, în "Jurnal of Pragmatics", 1995, vol. 1., nr. 24; cf. și O. Ducrot și J. C. Ascombre, *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles, 1983, ap. Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 350).

6.8 ***Semantica cognitivă*** a fost elaborată după apariția ***gramaticii cognitive*** fundată de semanticienii generativiști și de alți lingviști nord-americani care respingeau prin anii '70 generativismul chomskian (G. Lakof (n. 1941), Ch. Fillmore (n. 1929), R. I. Langacker (n. 1942)) și de psiholingvista E. Rosch. Tezele gramaticii cognitive, după Langacker (*Foundations of Cognitive Grammar*, tom. 1, *Theoretical Prerequisites*, Stanford, 1987) sînt, pe scurt, următoarele:

1) Structura semantică nu este universală, ci diferă în mod considerabil de la limbă la limbă. Mai mult decît atît: structura semantică se bazează pe o imagine convențională, care este legată de structurile de cunoaștere. De aceea, limbajul dă o imagine convențională a realității.

2) Sintaxa (sau gramatica) nu reprezintă un model autonom de reprezentare; ea este simbolică în naturalețea sa și constituie o imagine convențională a structurii semantice.

3) Nu există o diferență semnificativă între gramatică și lexic, între sintaxă și semantică. Lexicul, morfologia și sintaxa formează un continuum de structuri simbolice, care se definesc după anumiți parametri. Gramatica cognitivă nu face distincția între structura profundă și cea de suprafață și practică un imanetism asemănător cu cel al structuralismului european: numai diferențele formale prezintă diferențieri de semnificație, căci în limbă trebuie explicat numai ceea ce este clar perceptibil (cf. López, 1994, p. 398).

Vechea dispută filozofică dintre nominaliști și realiști aduce pe primul plan în semantica cognitivă problema ***categorizării***, a stabilirii unor clase unice pornind de la realitatea multiplă. Față de modul obișnuit de categorizare prin atributele *necesar* și *suficient*, se introduce ***teoria prototipurilor*** (cf. G. Kleiber, *La Sémantique du prototype*, Paris, 1990), potrivit căreia categoriile au următoarele trăsături:

1) Sînt graduale; de exemplu, specia are un centru și o periferie; se trece gradual de la o specie la alta.

2) Nu există entități abstracte, ci atribute aparținînd realității și ca atare sensibile.

3) Nu se relaționează cu proprietățile obiectelor, ci cu funcțiile lor dintr-o anumită cultură.

4) Nici unul din atribute nu este esențial pentru a distinge o categorie de alta, căci există trăsături care pot acoperi toți membrii unei clase.

Principiile postulate de ***teoria prototipurilor*** sînt următoarele:

a) Elementele aparțin unei ***clase*** (categorii) în mai mare sau în mai mică măsură, căci o categorie are un *centru*, cu un *prototip*, și apoi *zone marginale* care fac trecerea spre altă categorie în mod gradual, încît aici este posibil să nu mai avem nici o trăsătură comună. De exemplu, o *vrabie* ar aparține în mai mult grad la categoria *pasăre*, căci zboară, decît un *struț* căci acesta nu zboară, și nu face parte din realitatea imediată a vorbitorilor de pe continentul nostru. De aceea, E. Rosch (*Natural Categories*, în "Cognitive Psychology", 4, 1973, p. 328-350), care a introdus în anii '70 teoria psihologică a prototipurilor, concepînd semantica ca un fel de euristică a psihologiei cognitive, a pretins că a declanșat o *revoluție antiaristotelică*, nu numai în semantică, ci și în teoria cunoașterii, în teoria speciilor, în teoria universaliilor, întrucît l-a contrazis pe Aristotel în teoria sa că speciile sînt discrete, cu frontiere bine delimitate între ele (cf. Coșeriu, 1992-1993). E. Rosch și ceilalți adepți ai semanticii cognitive fac cunoscuta greșeală a cercetătorilor americani de a confunda planul lingvistic cu planul ontic, căci

semantica lor nu este "*o semantică de limbă, şi nici nu priveşte limba, ci priveşte lucrurile şi clasificarea lucrurilor*" (*ibid.*, p. 95) fiind *o contribuţie la hermeneutică*, nu la ceea ce şi-a propus.

b) Termenul ***prototip*** este în centrul categoriei şi el poartă cel mai mic număr în raport cu alţi membri ai seriei. Astfel, dacă cerem unui subiect să ne enumere un număr de obiecte care formează mobila casei, el ne va menţiona mai întîi *masă* sau *scaun* (elemente *prototip*) şi după aceea *pat*, *dulap* iar la urmă, *taburet, şezlong* etc. (elemente *periferice*). Dar este posibil, după părerea noastră, şi o altă ordine, căci nu trebuie minimalizată reacţia subiectului vorbitor, care poate proceda altfel decît ne-am fi aşteptat.

Cu toate acestea, rezultate bune a obţinut teoria prototipurilor în cercetarea ***polisemiei***. Au fost luate în discuţie cazurile de polisemie cu categorii radiale, în care există un semnificat central sau prototip, adică cel mai bine legat de semnificant, şi apoi un număr mai mare sau mai mic de semnificaţi mai depărtaţi de prototip, ca cei creaţi prin *metaforă* sau ***metonimie***. ***Metafora*** presupune o depărtare mai mare sau mai mică de prototip şi implicit crearea unui domeniu mai abstract, deci a unor semnificaţi mai puţin prototipici, mai periferici. Cu toate criticile aspre aduse de E. Coşeriu ("*Cognitivă nu este această semantică de loc, fiindcă nu ne spune care este cunoaşterea lingvistică*", *ibid*, 99), considerăm că analizele făcute de această *semantică* (chiar dacă ea este extralingvistică) sînt utile, mai ales în practica lexicografică (cînd se defineşte cuvîntul şi cînd se ierarhizează semnificaţiile acestuia) şi în cercetarea polisemiei şi sinonimiei. Sesizarea acelei *asemănări de familie* (metaforă introdusă în filozofie de Wittgenstein şi preluată de Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 118), între două categorii, prin luarea în consideraţie a prototipului şi zonei marginale, periferice, aduce, de multe ori, claritate în lămurirea unor asociaţii neaşteptate, a unor metafore criptice.

6.9 Complexitatea relaţiilor dintre componentul *semantic* şi cel *sintactic*, pe de o parte şi dintre cel *semantic* şi cel *pragmatic*, pe de altă parte, a adus mai multe direcţii în cercetările actuale.

Astfel, semantica propoziţiei a readus în discuţie vechea dispută privind noţiunea de *significatum* (*signifié propositionnel*). Conceput de stoici sub numele de *lekton*, de scolasticii medievali sub numele de *dictum propositionis* (Abélard), *complex semnificabil* (Gregoire de Rimini), semnificatul propoziţional, considerat de unii cercetători *crux semanticae* (Nef, 1995, p. 185), devine obiectul unor discuţii aprinse între logicienii semanticieni din epoca modernă. Menţionăm cele două tipuri de semantică logică puse recent în contrast, cea fregeiană şi cea russelliană. Opoziţia dintre cele două semantici este dată în parte de modul în care concep *semnificatul propoziţional* (*significatum*), Pentru G. Frege, acesta este gîndul (*Gedanke*): orice propoziţie exprimată într-un limbaj logic se referă la ceva, la o entitate (obiect, concept, o valoare adevărată, adică un adevăr), dar numai prin sensul ei (Frege, 1980), pentru B. Russell *semnificatum* este *starea de lucruri* (*state of affaires*), căci numele proprii desemnează individualul, fără să existe o mediere prin *sens* (*meaning*): "*It seems to me that only such proper names as are derived from concepts by means of the can be said to have meaning, and that words as John merely indicate without meaning*" (Russell, 1901, p. 502). ***Russell*** (1872-1970) identifică conceptul de *Gedanke*, folosit de ***Frege*** (1848-1925), cu conceptul propoziţional, starea de lucruri (propoziţia *Caesar died* afirmă conceptul propoziţional *Caesar's death*. Russell nu crede că trebuie introdusă proba valorii de adevăr, întrucît ceea ce este spus, este just spus, căci *the truth of Caesar's death* este un alt concept propoziţional, afirmat în *Caaesar's death is true*, care diferă de propoziţia *Caesar died*. Wittgenstein, prin introducerea noţiunii de *uz* (*Sprachgebrauch*) şi celei de *joc al limbii* (*Sprachspiele*) dizolvă disputa, criticînd atît semantica fregeiană cît şi pe cea reusselliană, ba chiar şi propria lui semantică din tinereţe (din *Tractatus logico - philosophicus*): "*Wenn die Philosophen ein Wort gebrauchen - «Wissen», «Sein», «Gegenstand», «Ich», «Satz», «Name» - und das Wessen des Dings zu erfassen trachten, muß man sich*

immer fragen: Wird denn dieses Wort in der es seine Heimat hat, je tatsächlich so gebraucht ? - ***Wir*** *führen die Wörter von ihrer metaphysischen, wieder auf ihre alltägliche Verwendung zurück"* (*Philosophische Untersuchungen*, § 116). El subliniază că nu există o *semnificație pură* (*eine reine Bedeutung*), căci semnificațiile există numai în întrebuințarea cuvintelor într-o anumită situație de un anumit vorbitor, iar pragmatica este cea care studiază acest lucru. De exemplu, ca să știm ce sens are *piatră*, poate să ne arate numai contextul concret al jocului limbii (*der Kontext des konkreten Sprachspieles* (Schulz, 1967, p. 67), căci cuvîntul *piatră* poate să însemne *piatră prețioasă* (*rubin, diamant, coral* etc.) *sau neprețioasă, falsă* și *piatră la rinichi sau la vezica biliară* etc. Formulate încă din 1921 ("*Nur der Satz hat Sinn. Nur im Zusammenhang des Satzes hat ein Name Bedeutung*" (Wittgenstein, 1921, 3.3.), "*numai propoziția are sens și numai contextul acesteia are un nume semnificație*", aceste idei dau o puternică lovitură semanticii pozitivismului logic, dezvoltate de R. Carnap (1948, 1959, 1960) și reprezentate la noi de E. Vasiliu, 1970, 1995. Ele deschid drumul unei noi discipline moderne, ***pragmatica***, care investighează sensul pe care o anumită unitate lingvistică îl primește într-o situație determinată. Capitolul următor va fi consacrat acestei ramuri a lingvisticii.

BIBLIOGRAFIE

(Sînt prezentate numai lucrările care n-au fost citate și prezentate în mod amănunțit, cu trimiterile necesare privind titlul și locul de apariție în textul capitolului.)

Auroux Sylvain, 1995- *The Semiological Sources of Semantics*, în Formigari Lia și Gambarara Daniele, *Historical Roots of Linguistic Theories*, Amsterdam / Philadelphia, 1995, p. 221-232.

Baldinger K., 1970, 1984, *Teorìa semántica. Hacia una semántica moderna* I, Madrid, 1970, 1984.

Carnap, Rudolf, 1948, *Introduction to Semantics*, Cambridge, Mass. 1948.

Carnap, Rudolf, 1959, *The Logical Syntax of Language*, New Jersey, 1959.

Carnap, Rudolf, 1960, *Meaning and Necessity*, Chicago, 1960.

Coșeriu E., 1970, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, vol. I-II, Tübingen, 1970 / 1971.

Coșeriu E., 1978, *Gramática, semántica, universales*, Madrid, 1978.

Coșeriu E., 1992-199, *Semantica cognitivă și semantica structurală* în "Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXXIII, supliment Eugen Coșeriu. *Prelegeri și conferințe* (1992-1993), p. 83-99.

Coșeriu E., *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu*, realizat de Nicolae Saramandu, București, 1996.

Ducrot Oswald și Jean Marie Schaeffer, 1996 - *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, 1996.

Fillmore, 1982, *Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis*, în R. J. Jarvella și W. Klein (ed.), *Speech, Place and Action*, Londra, 1982.

Frâncu C., 1979, *Curs de lingvistică generală. Istoria lingvisticii*, Iași, Universitatea "Al. I. Cuza", 1979 (litografiat).

Frege, Gottlob, 1980, *Philosophical and Mathematical Correspondance*, ediție engleză de G. Gabriel, Oxford, 1980.

Greimas. A. J., 1966, *Sémantique structurale*, Paris, 1966.

Helbig, Gerhard, 1973, *Geschichte der neueren Sprachwissenchaft*, Leipzig, 1973.

Koerner Konrad, *Western Histories of Linguistic Thought. An annotated Chronological Bibliography*, 1822-1976, Amsterdam, 1978.

López, Ángel et alii, *Lingüística general y aplicada*, València, 1994.

Lyons John, 1963, *Structural Semantics. An Analysis of Part of the Vocabulary of Plato*, Oxford, 1963.

Lyons John, *Semántica*, Barcelona, 1980.

Morris, C. W., 1938, *Foundations of the Theory of Signs, in International Encyclopedia of Unified Science*, ed. de O. Neurath, R. Carnap şi A. W. Morris, Chicago, 1938, p. 77-138.

Nef Frédéric, 1995, *The Questin of the Significatum. A Problem raised and solved*, în Formigari Lia şi Gambarara Daniele, (ed.), *Historical Roots of Linguistic Theories*, Amsterdam / Philadelphia, 1995, p. 184-212.

Ogden, C. K., şi Richaeds A. I., 1923, *The Meaning of Meaning*, Londra, 1923 (cf. şi ediţia din 1966).

Russell, Bertrand, 1901, *The Principles of Mathematics*, Londra, 1901.

Schaff, Adam, 1966, *Introducere în semantică*, Bucureşti, 1966.

Schulz, Walter, 1967, Die *Negation der Philosophie*, Wittgenstein, Stuttgart, 1966.

Trier J., *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezerk des Verstandes*, Heidelberg, 1931.

Vasiliu, Emanuel, 1970, *Elemente de teorie semantică a limbii naturale*, Bucureşti, 1970.

Vasiliu, Emanuel, 1955, *Elemente de filozofie a limbajului*, Bucureşti 1955.

Weinreich, Uriel, 1966, *Explorations in Semantic Theory*, în Thomas A. Sebeok (ed.), *Current Trends in Linguistics*, vol. III, Haga-Paris, 1966, p. 305-437.

Weisgerber, L., 1963, *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen*, Düsseldorf, 1963.

Welby, Victoria, 1911, *Significs*, in *Encyclopedia Britannica*, 25, p. 79-81.

Wittgenstein, L., 1921, *Tractatus logico-philosophicus*, în L. Wittgenstein Schrifflen, Frankfurt, 1960.

Wittgenstein, L., 1949, *Philosophische Untersuchungen, ibid.*

Wotjak, G., 1971, *Investigationes sobre la estructura del significado*, Madrid, 1971.

VII. *Orientări şi tendinţe în pragmatică*

7.1 Introducerea termenului de *pragmatică* este atribuită lui Morris (1901-1979; 1938) care în teoria sa despre semne (*semiotica*) distingea cele trei componente: sintactică (cap. V), semantică (cap. VI) şi pragmatică, pe care o prezentăm, pe scurt, în acest capitol.

O primă problemă importantă este delimitarea obiectului *pragmaticii* şi a relaţiei ei cu alte subdiscipline (ramuri) ale lingvisticii, căci această delimitare nu este întotdeauna clară în cercetările actuale. Astfel, nu se face întotdeauna o delimitare între semantică şi pragmatică, mai ales cînd semantica investighează, cum am văzut, semnificaţia propoziţională şi chiar frazică şi uneori transfrazică, sau textuală. Astfel, lucrările de semantică a discursului sau a textului, care pretind că investighează nucleul semantic al discursului la nivel macrostructural, sînt în realitate şi lucrări de pragmatică, pentru că trebuie să ia în consideraţie latura pragmatică a discursului. Însă semantica şi pragmatica nu trebuie confundate: Aristotel deosebea logosul *semantikós* (care include tot limbajul, căci semnifică ceva) de logosul *apophantikós* (care include structurile afirmative şi negative, şi în care se poate testa adevărul sau falsul), de logosul *pragmatikós* (care este o determinare ulterioară, de ordin practic a logosului *semanticós*) şi de logosul *poietikós* (care şi el este o determinare ulterioară şi se referă la limbajul poeziei). Sintetizînd această concepţie a lui Aristotel (Coşeriu, 1992-1993, p. 16) prezintă următoarea schemă:

- *apophantikós*

logos *semantikós* - *pragmatikós*

- *poietikós*

Limbajul ca expresie a gîndirii raţionale este logos semantic şi apofantic, în acelaşi timp, iar determinarea apofantică este esenţială şi primară, numai în ea se poate verifica adevărul sau falsul; celelalte sînt devieri de la gîndirea raţională sau aplicări ale ei. Dacă se are în vedere că limbajul este un instrument de comunicare între oameni şi interacţiunii dintre oameni atunci "*limbajul este logos semantic cu determinare suplimentar pragmatică* (*pragmatikós*)", iar dacă se identifică limbajul cu poezia, atunci este o identitate între *semanticitate* şi *poeticitate* (*ibid.*, p. 16). Aceste delimitări din filozofia limbajului din antichitate nu sînt în general cunoscute sau nu sînt luate în seamă, încît este greu să găseşti doi lingvişti care să aibă un punct de vedere comun în probleme de pragmatică. Rămîne însă ca pertinentă observaţia că în timp ce semantica se ocupă cu semnificatul intrinsec al unui cuvînt (sau monem sau unitate minimală semnificativă) sau chiar al unei propoziţii, pragmatica studiază sensul (*Sinn*) al unei unităţi determinate în funcţie de contextul determinat, de agenţii actului de vorbire şi de situaţia comunicativă. De exemplu, e uşor de imaginat ce efect are o propoziţie banală ca *Motanul mătuşii stă pe pat* asupra unei persoane alergice la pisici, asupra unui copil mic, asupra deputaţilor în timpul unei şedinţe parlamentare etc. Sensul enunţului va fi tot atît de diferit ca şi situaţiile distincte pe care ni le putem imagina.

7.1.2 De aceea, pragmatica studiază tot ceea ce ţine de enunţ în funcţie de situaţia în care este folosit enunţul adică de situaţia de discurs ("*ansamblul circumstanţelor în care are loc o enunţare (scrisă sau orală*"), Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 492). Întrucît numărul situaţiilor de discurs este practic nelimitat, în faţa pragmaticienilor s-a ivit problema reducerii variantelor la invariante, adică stabilirea unei tipologii a acestor situaţii, care să cuprindă un număr finit de categorii, pentru ca în funcţie de aceste categorii să se formuleze criterii pentru a interpreta o apariţie a unui anumit tip de frază. Acest lucru nu a fost făcut pînă

în prezent în mod satisfăcător, încît componenta pragmatică rămîne un apendice al celei semantice în multe școli lingvistice.

7.1.2.1 O altă orientare în pragmatică ia în considerație nu efectul situației asupra vorbirii, ci efectul vorbirii asupra situației. Este vorba de faptul că enunțurile nu dau informații numai despre lumea extralingvistică (referent), ci și despre participanții discursului, instaurînd anumite raporturi între ei. Ele impun în situația de comunicare și o anumită imagine sau atitudine a locutorului atunci cînd vorbește: el poate fi angajat sau rezervat față de cele enunțate. Același lucru se petrece cu destinatarul în momentul în care i se vorbește, care este obligat să-și manifeste atitudinea față de cele spuse de interlocutor. Procesul de transformare prin discurs a situației în altă situație de discurs este și el studiat de unele orientări în pragmatică, însă nu este clar dacă el trebuie introdus în descrierea limbii (fiind extralingvistic) și ce raporturi are cu semantica.

7.1.3 Unele orientări în pragmatică iau în considerație în afară de situația de discurs și atitudinea participanților la discurs și, raporturile cu textul, așa încît așa numita *lingvistică a textului* (*Textlinguistik*, cf. Coșeriu, 1980) este uneori considerată ca parte a pragmaticii (cf. Ducrot-Schaeffer, 1966, p. 91, 387; Dijk, 1972, 1985).

Din cele spuse, reiese că pragmatica ar fi un conglomerat eterogen de considerații lingvistice, metalingvistice și extralingvistice disparate, care țin de planuri diferite, greu de adus la un numitor comun. Într-adevăr, structuraliștii au neglijat aspectul pragmatic din limbaj (cu excepția unor lingviști aparținînd școlii de la Praga) fiind atrași mai mult de relațiile din sistem și de aspectul abstract al limbii; cu alte cuvinte, ei au cercetat mai mult limba decît vorbirea concretă, și situațiile comunicative. Pe de altă parte, generativiștii, prin tendința lor spre formalizare excesivă și pretenția de realizare a unei gramatici universale, pornind de la orizontul unei singure limbi, nu au luat în seamă subcomponentul pragmatic nici cînd în componentul semantic era nevoie de subcategorizări. De aceea, pragmatica actuală a apărut ca o reacție atît împotriva structuralismului abstract de tip glosematic, cît și împotriva generativismului din faza lui degenerativă. De aici, ideea (greșită) că pragmatica este o ramură a lingvisticii foarte recentă.

7.1.4. În realitate, pragmatica este anterioară structuralismului și generativismului, iar o periodizare a ei a fost foarte bine făcută de Brigitte Nerlich (*Language and Action. German Approaches to Pragmatics in the 19th and early 20th Centuries*, în *History of Linguistics*, 1993, editată de K. R. Jankowsky, Amsterdam / Philadelphia, 1993, p. 299-307), care deosebește patru etape:

1) ***protopragmatica*** (1800-1835) apărută în Germania ca o reacție împotriva raționalismului și empirismului care au dominat tot secolul al XVIII-lea filozofia limbajului, și reprezentată de A. F. Bernhardi (*Sprachlehre*, vol. I-II, Berlin, 1801-1803), W. v. Humboldt și de alții, care concep limba ca activitate, ca acțiune asupra vorbitorilor,

2) ***perioada de tranziție*** (1835- 1870), reprezentată de lingviștii psihologiști ***H. Steinthal*** (1804-1886) și ***M. Lazarus*** (1824-1903), care au distins trei aspecte ale actului vorbirii, *Darstellung* (= *reprezentare*), *Mitteilung* (= *comunicare*) și Auffassung (= înțelegere), pe care le găsim într-un mod identic la K. Bühler (*Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934),

3) ***pragmatica fără nume*** (1870-1935), reprezentată de J. N. Madwig (*Kleine Philologische Schriften*, Leipzig, 1875), A. H. Gardiner (1879-1963) (*The Theory of Speech and Language*, Oxford, 1932, K. Buhler (1879-1963) și mai ales de G. Frege, (1848-1925) și

4) ***pragmatica cu nume***, reprezentată de Ch. Morris (1938), Austin (1972), Searle (1969), Grice (1975), iar dintre filozofi de L. Wittgenstein (1889-1951). Dintre pragmaticienii germani actuali,

care au contribuit la fundamentarea pragmaticii din zilele noastre, menționăm pe Jürgen Habermass (n. 1929) care, în 1971, schița principiile pragmaticii în lucrarea *Vorbereitende Bemerkungen zur einer Theorie der kommunikativen Kompetentz*, în volumul *Theorie der Geselschaft der Sozialtechnologie*, hrgs. von Jürgen Habermas u. Niklas Luhmann, Frankfurt a. M., 1971, p. 101-141.

7.1.4.1 Iată cîteva date mai concludente privind ultimele două etape ale dezvoltării pragmaticii.

În primul rînd, trebuie menționată contribuția lui ***G. Frege*** (1848-1925) care în 1892, făcea o distincție clară între *semnificatul* (numit de el *Sinn*) unui cuvînt și *referința lui externă* (pentru el *Bedeutung*; în teoria lui Coșeriu accepțiile acestor termeni sînt inversate: prin *Bedeutung*, el înțelege *semnificație*, iar prin ceea ce Frege numește *Sinn*, Coșeriu înțelege *desemnare* (*Bezeichunug*), termenul de *Sinn* avînd accepția de *sens* cf. Coșeriu, 1996, p. 54-55). Frege arată că desemnarea nu coincide cu semnificarea, pentru că în sintagmele *învingătorul de la Jena* și în *învinsul de la Waterloo* avem același *referent* (*desemnat*), în terminologia lui *Bedeutung*, căci ele se referă ambele la Napoleon, dar două *sensuri* (*Sinn*), căci în primul caz se vorbește despre *învingător*, iar în al doilea, despre *învins*. Un exemplu mai interesant, care duce la contexte oblice sau opace, poate fi următorul: *Eminescu* și *autorul Luceafărului* au același desemnat, și dacă spunem *Vasile nu știe (nu crede) că Eminescu este autorul Luceafărului* avem un enunț corect, dar dacă înlocuim pe *Eminescu* cu sinonimul său pe planul desemnării obținem un enunț incorect și absurd: *Vasile nu știe (nu crede) că autorul Luceafărului este autorul Luceafărului*. Ultimul enunț este un context opac sau oblic pentru că înlocuirea unui desemnat cu echivalentul său de pe planul desemnării duce la modificarea valorii de adevăr sau la absurditate, întrucît accentul cade pe semnificatul expresiei nu pe referent (desemnat).

Enunțuri nereperabile se pot obține și atunci cînd nu se ține cont de adevărul de pe planul extralingvistic. De exemplu, *Actualul rege al Franței are 40 de ani* este un enunț respins de un receptor al mesajului, care adoptă o anumită atitudine față de un interlocutor care emite o asemenea absurditate pentru actualitate, (enunțul ar fi fost acceptat de un vorbitor din secolul al XVII-lea). Deci, pentru Frege sînt importante și cunoștințele vorbitorilor pentru exercitarea funcției referențiale a semnului.

7.1.4.2 Filozoful englez ***L. J. Austin*** (1911-1960) (*How to do Things with Words*, Oxford, 1962) face un pas hotărîtor în precizarea aspectului pragmatic al semnului prin stabilirea distincției între enunțurile ***constatative***, care descriu un eveniment (*Ion citește*) și ***performative***, care transformă realitatea, acționînd (prin ordin, rugăminte sau întrebare) asupra interlocutorului cu scopul de a-l determina să facă ceva sau să spună ceva (*Citește Ion cartea ?, Să citească Ion cartea !*). Primele, care ne permit să descriem fapte, se supun judecății de adevăr sau fals, făcînd parte din logosul *apophantikós*, celelalte nu se supun acestei judecăți, iar Austin propune un substitut al acestui criteriu *condițiile de reușită*, care indică gradul în care actul prevăzut corespunde finalității avute în vedere (de exemplu: *Eu cred că va reuși la examen/Eu promit că va reuși la examen*). Enunțurile performative sînt apoi clasificate în ***explicite*** (care conțin verbul performativ: *Te rog să vii !*) și ***implicite*** (care exprimă performativitatea cu imperativul: *Vino !*). Enunțurile performative implicite sînt numite ***performative primare***. Mai tîrziu, Austin nu mai este așa de categoric cu clasificarea lui, căci a constatat că unele enunțuri constatative pot avea în anumite condiții și o valoare de *action*, asemănătoare cu cea a celor performative: *Eu știu (afirm) că Ion citește*, unde locutorul nu se mulțumește să descrie un fapt, ci afirmă în mod explicit o acțiune, producînd o atitudine din partea interlocutorului (de a nu-l deranja de la lectură). El admite că în astfel de situații constatativele sînt de fapt performative primare înzestrate cu o

anumită coloratură pragmatică.

7.1.4.3 Atît *Austin* (1911-1960) cît și *J. R. Searle* (n. 1932) (*Speech Acts*, Cambridge, 1969) au elaborat o teorie generală a actelor de vorbire (*speech acts*), valabilă pentru toate tipurile de enunțuri, situînd valoarea performativă în contextul mai general al practicii lingvistice. Ea se referă la o serie de *acțiuni* și *strategii* care se efectuează cînd se produce o propoziție. Se disting următoarele tipuri de acte de vorbire pe care locutorul le efectuează:

1. *locuționar*,
2. *ilocuționar*,
3. *perlocuționar*.

Să luăm următoarele propoziții: *Ion citește / Citește Ion ?/ Să citească Ion !* În toate, actul locuționar constă în emisiunea cuvintelor și combinarea lor după regulile gramaticale. Actul ilocuționar, nedefinit în mod explicit de Austin și de Searle, se referă la specificul actelor de vorbire (promisiune: *Îți promit că…*, ordin: *Îți ordon să…*, rugăminte: *Te rog să…* etc.). Actul ilocuționar poate fi parafrazat printr-un performativ explicit și el este întotdeauna declarat, public, el atribuie unei formule o anumită valoare de acțiune.

Actul *perlocuționar* constă în efectul produs asupra interlocutorului prin rostirea enunțului (în urma unei întrebări, interlocutorul poate fi pus în încurcătură, sau poate să creadă că locutorul este de partea lui pregătind un răspuns corespunzător). Din acest punct de vedere, teoria lui Wittgenstein a *jocurilor limbii* (*Sprachspielen*) are o puternică coloratură pragmatică: nu există, spune acest filozof *reinen Bedeutungen* (*semnificații pure*) ele apar numai în întrebuințarea limbii, în aspectele concrete de vorbire, care constituie domeniul pragmaticii (cf. Schulz, 1967, p. 95).

7.1.4.4 *P. H. Grice* (1913-1988) (*Logic and Conversation*, în *Cole and Morgan*, 1975, p. 41-58) a introdus în pragmatică teoria ***maximelor conversaționale*** prin care se înțelege ansamblul de reguli care există în practica verbală privind colaborarea care se stabilește între interlocutori într-un act de vorbire. Autorul distinge un număr de douăsprezece maxime, care amintesc de numărul opozițiilor binare care ar fi în fonologia lui R. Jakobson universale și de cele douăsprezece categorii ale lui Kant. Dintre aceste maxime bazate pe ***principiul cooperativ*** menționăm:

1. *maxima de cantitate*,
2. *maxima de calitate*,
3. *maxima de relație*,
4. *maxima de manieră*,
5. *maxima sincerității*.

De pildă, maxima de cantitate se referă la cerința de exhaustivitate, care nu poate fi atinsă, căci actul vorbirii se desfășoară într-un timp limitat, însă enunțurile trebuie să continue informațiile cele mai importante cu privire la faptul discutat, căci altfel enunțul poate să ascundă adevărul. Principiul cooperativ implică *maxima de sinceritate*, care presupune spunerea adevărului în actul comunicativ, adică să nu se spună ceea ce se consideră a fi fals sau ceea ce este adevărat, dar pentru care vorbitorul nu are probe. Principiul cooperativ impune ***o cooperare între locutor și interlocutor*** pe baza sincerității, însă este posibil ca interlocutorul să nu fie convins că locutorul spune adevărul. Atunci este nevoie de adoptarea unui tip special de strategie. Minciuna conștientă din partea locutorului și presupunerea din partea auditorului că aceasta este minciună sînt analizate prin strategii lingvistice mai complicate decît spunerea adevărului. Maximele pot fi violate subtil. O violare a maximei de calitate se face printr-un

enunț ironic, cu diferite grade de subtilitate. Nu există reguli convenționale de a distinge un enunț ironic, de altul neironic. De fapt, este posibil ca într-un grup social unii dintre auditori să perceapă un enunț ironic ca ironic iar alții nu, și atunci poate funcționa principiul cooperativ. De aceea, este nevoie de tehnici speciale de a delimita ce anumite enunțuri spun, de ceea ce ele comunică.

Maximele de cantitate cunosc violări din partea tautologiilor de tipul *Femeia e femeie, Serviciul e serviciu* care nu comunică nimic, dar, în funcție de situația comunicativă, pronunțarea lor poate să determine la interlocutori o anumită activitate materială sau verbală, de a modifica starea de lucruri observată. De pildă, în germană, pronunțarea în timpul pauzei de prînz la o instituție a frazei *Dienst ist Dienst und Schnaps ist Schnaps* (*Serviciul e serviciu și rachiul e rachiu*) provoacă o schimbare a situației comunicative și a actului de comunicare.

Grice (în conferințele din 1967, publicate în 1975 sub titlul *Logic and conversations*, traduse în franceză și publicate în revista "Communications" nr. 30/1979) a introdus în pragmatică noțiunea de ***implicatură*** (*implicature*). Implicaturile conversaționale ar fi enunțurile care trebuie să fie adevărate pentru ca maximele să nu fie violate. Ea este apropiată de noțiunea de *subînțeles* introdusă de ***O. Ducrot*** între 1969 ți 1977 (în mai multe articole și reluată în *Dire et le dit*, Paris, 1984) care are un rol esențial în crearea unei semantici de orientare pragmatică (cf. Ducrot-Schaeffer, 369-371).

7.1.4.5 Un loc special în pragmatică este ocupat de ***deictice*** adică de acele elemente sau expresii cu un referent care nu poate fi precizat decît în momentul vorbirii într-o situație determinată. Este cazul pronumelor personale de persoana I și a II-a, a adverbelor de tipul *aici*, *acum*, a unor timpuri verbale de relație raportate la momentul vorbirii sau la un alt moment de pe axa timpului.

Pragmatica a deșteptat interesul pentru astfel de elemente necercetate suficient în lingvistica tradițională, dar puse în centrul teoriilor pragmatice actuale.

7.1.4.6 ***E. Benveniste*** (1902-1976) este primul lingvist francez care abordează probleme de pragmatică, fără însă a folosi acest termen pornind de la analiza pronumelor personale *eu, tu, el* (cf. articolele adunate în *Problemes de linguistique générale*, Paris, 1966). El arată că pronumele *eu* nu are un denotat, așa cum au substantivele, identificarea acestuia făcîndu-se numai în instanța de discurs, adică numai prin relația cu actul concret al vorbirii. Același lucru se poate spune și despre *tu* raportat întotdeauna la *eu*, căci amîndouă se schimbă unul cu altul în procesul actului de vorbire, își precizează statutul numai în *instanța de discurs*. În schimb, pronumele de persoana a treia este dependent de context, fiind de fapt expresia non-persoanei, a pronumelui non-personal. De la acest punct de plecare, Benveniste analizează și statutul demonstrativelor de apropiere și de depărtare care ar forma un subsistem definibil numai în raport cu instanța de discurs. Acesta ar reprezenta continuitatea spațială a unui obiect cu locutorul, adică cu acel eu folosit în actul vorbirii (cf. și Ionescu, 1992, p. 226).

Adverbele de timp și de loc de tipul *aici, acum, acolo, atunci, azi, ieri, mîine, poimîine* își precizează esența spațială sau temporală numai prin raportare la instanța de discurs.

La fel, timpurile verbale de prezent, trecut și viitor se delimitează în funcție de actul vorbirii, avînd ca punct de reper locutorul (eu, aici, acum). Timpurile de relație (de exemplu, mai mult ca perfectul, viitorul anterior etc.) se raportează la un *prezent de memorie* de pe axa perfectum (cf. Frâncu, 1983-1984), deci, la un *eu* plasat *acolo, atunci*. Însă totul se raportează la actul vorbirii, iar noțiunea de ***subiectivitate***, introdusă de Benveniste în literatura de specialitate, prin care el înțelege fenomenul de constituire ca subiect, ca participant la actul vorbirii, al unei persoane (*«este eu numai cel ce spune eu»*, Benveniste, *op. cit.*, p. 260), este importantă nu numai pentru studiul relațiilor dintre semn și locutor, ci și

pentru reflecţiile locutorului cu privirę la semn, care sînt studiate de ***metalingvistică***. Este cunoscut că locutorul în actul concret de comunicare analizează implicit nu numai relaţia dintre el şi interlocutor privind obiectul discuţiei, ci şi semnele folosite de interlocutor, înzestrate cu o anumită valoare, în sistem. Dacă această valoare nu corespunde propriei sale competenţe lingvistice el se plasează la nivel metalingvistic prin întrebări puse interlocutorului de tipul: *Acest fapt este neclar*, sau *Acest cuvînt nu-l înţeleg*, sau *Ce înţelegi prin X sau Y*, obligîndu-l astfel pe interlocutor să se concentreze asupra *codului* (= *limbii*). Noţiunea corelativă de ***intersubiectivitate*** folosită de Benveniste, duce la reducerea contrastelor în *instanţa de discurs*, la realizarea unei *convenţii sociale* acceptate atît de locutor (locutori), cît şi de interlocutor (interlocutori), adică la o continuare a *jocului verbal*, bazat pe anumite reguli, cum a arătat Wittgenstein în teoria sa *Sprachspiele*: "*Wir können uns auch denken, daß der ganze Vorhang des Gebrauchs der Worte ... eines jener Spiele ist, mittels welcher Kinder ihre Muttersprache erlernen. Ich will diese Spiele «Sprachspiele nennen»*" (*Philosophische Untersuchungen*, § 6: "Putem să ne imaginăm că orice fenomen de folosire a cuvîntului este un joc de limbă, prin care copilul învaţă limba maternă. Doresc să numesc aceste jocuri "*de limbă*").

7.2 Pragmatica franceză a introdus apoi prin ***O. Ducrot*** (*Dire et ne pas dire*, Paris, 1972) şi prin alţi lingvişti noţiunea de ***presupoziţie*** (*présupposé*) prin care se înţelege enunţul implicit (pe care trebuie să-l considerăm ca adevărat) cînd este actualizat în *instanţa de vorbire* un anumit enunţ. Noţiunea de ***presupoziţie*** se bazează pe distincţii mai vechi, făcute de logicieni, filozofi, lingvişti, ca, de pildă, *thema* şi *rhema*, *subiect psihologic* şi *predicat psihologic*, *topic* şi *comment* (cf. Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 351-357). Unii cred că noţiunea de presupoziţie, care este implicită în logică (ca de pildă, în logica de la Port Royal, nu are ce căuta în lingvistică, căci fenomenele care ar justifica-o sînt luate în consideraţie prin noţiunea de ***implicatură convenţională,*** propusă de Grice (cf. R. M. Kempson, *Presupposition and the Delimitation of Semantics*, Cambridge, 1975).

Astfel, cînd spunem: *Actualul rege al Franţei este bătrîn* avem presupoziţia (sau implicatura sau subînţelesul) *Actualmente există un rege al Franţei*. Dar în acest enunţ, presupoziţia este falsă, şi de aceea putem zice, aşa cum a arătat ***F. P. Strawson*** ("On referring", "Mind", 59, 1950, p. 320-323) că primul enunţ nu are sens, nu are valoare de adevăr, sau că nu se poate proba nici adevărul nici falsul. Valoarea de adevăr, neluată în seamă de lingvişti în semantică, considerîndu-se că este o problemă care interesează exclusiv pe logicieni (cf. Vasiliu, 1970, p. 285), trebuie avută în vedere în mod obligatoriu într-o abordare pragmatică a enunţului. Dacă însă spunem *Regele României, care trăieşte în Elveţia, este bătrîn*, avem două presupoziţii *Regele României trăieşte (în exil) în Elveţia* şi *Există un rege al României (care este bătrîn)*, chiar dacă regele, în anumite împrejurări politice, a fost obligat să renunţe la tron. ***Cunoştinţele implicite*** dau un mai mare grad de adevăr acestui enunţ în comparaţie cu primul citat care include o presupoziţie falsă. Deci, prin presupoziţie, se înţelege o enunţare implicită, un tip de judecată logică, care trebuie să fie dată ca adevărată, de fiecare dată cînd printr-un enunţ manifest se afirmă sau se neagă ceva. De exemplu, enunţul *Ion nu ştie că soţia sa este la un prieten* posedă presupoziţia *Soţia lui Ion este la un prieten*, ca enunţ implicit. Deci, se poate spune că presupoziţia este un enunţ implicit conţinut într-un enunţ explicit, a cărui valoare de adevăr se poate testa numai într-o situaţie comunicativă concretă. Au fost propuse diferite ***modele presupoziţionale*** în funcţie de diverse structuri (ca, de pildă, cele ale lui Karttunen, 1974 şi Levinson, 1983). De exemplu, pentru atributive, enunţul *Ion, care ştie sanscrita, este prietenul meu* presupune faptul că *Ion ştie sanscrita*, iar pentru temporale, enunţul *De cînd comuniştii au pierdut alegerile, s-au schimbat multe în ţară* implică aserţiunea *comuniştii au pierdut alegerile*. De asemenea, în enunţul ipotetic *Dacă veneai la curs, ai fi*

înțeles mai ușor acest lucru presupune faptul *N-ai venit la curs*.

Însă nu întotdeauna este ușor de a distinge între ***presupoziții*** și ***condiția de adecvare pragmatică*** în sensul dat de Austin și Seale acestei sintagme. Astfel, în enunțuri imperative sau interogative unde nu se poate proba adevărul sau falsul, presupoziția sau judecata implicită nu poate fi nici adevărată nici falsă. De exemplu, în enunțurile *Deschide fereastra !* sau *Nu deschide fereastra !* există, firește, o judecată implicită (*Fereastra este închisă*), dar ea nu conferă valoare de adevăr enunțurilor citate, chiar dacă ea are valoare de adevăr. La fel, în enunțul *Ion lucrează la Universitate sau la Politehnică ?* se include judecata implicită *Ion lucrează la Universitate sau la Politehnică, nu în altă parte*, însă adevărul acestei judecăți implicite nu face nici adevărată nici falsă propoziția interogativă citată. De aceea, presupozițiile pot fi considerate ***condiții de adecvare pragmatică*** ale unei clase speciale de acte de vorbire: ***aserțiunile.***

În consecință, putem zice că falsitatea unei presupoziții care este conținută în propoziția *Actualul rege al Franței este bătrîn* nu face, din punct de vedere logic, imposibilă asumarea unei valori de adevăr a enunțului, ci face ca aserțiunea acestuia să fie inadecvată din punct de vedere pragmatic.

Presupozițiile sînt enunțuri asertive implicite pe care locutorul le propune implicit interlocutorului, iar acesta din urmă le poate lua ca adevărate sau le poate nega, ceea ce înseamnă că dialogul nu poate progresa. Dacă locutorul spune *Naivitatea lui Ion a dus la acest fapt* interlocutorul poate răspunde *Nu cred că Ion este naiv*, iar prin aceasta neagă presupoziția conținută în enunțul locutorului. Dar cu acest tip de răspuns, interlocutorul nu se referă la adevărul sau falsul locutorului, ci la judecata implicită, ceea ce înseamnă începutul unei ***negocieri pragmatice*** în legătură cu enunțul. Există anumite strategii comunicative, mai mult sau mai puțin subtile, mai mult sau mai puțin complicate de determinare în ***dialog*** a ceea ce este zis în mod expres de ceea ce nu este zis, dar este subînțeles, presupus (cf. Ducrot, 1972; Ducrot-Schaeffer, 1996, López, 1994). În ***dialog***, unde accentul se pune pe **destinatar**, în comparație cu ***monologul***, unde se pune accentul pe *locutor*, noțiunea de presupoziție primește un sens mai larg incluzînd simultan mai multe planuri, inclusiv pe cel metalingvistic.

Conversația, manifestarea praxiologică fundamentală a limbajului, se bucură în ultimii ani de o deosebită atenție atît din partea lingviștilor, cît și cea a psihologilor, sociologilor și literaților. Conversația, dialogul oferă un cîmp larg de cercetare în care vocația interdisciplinară a pragmaticienilor se manifestă din ce în ce mai pregnant.

BIBLIOGRAFIE

(Sînt prezentate numai lucrările care n-au fost citate cu trimiterile nacesare complete în prezentul capitol.)

Abril G. Lozano J. și Péña-Marín Cristina *Análisis del discurso*, Madrid, 1986.

Austin J. L., *How To Do Things with Words*, Londra, 1962.

Bühler K., *Sprachtheorie*, Jena, 1934.

Coșeriu, 1980, Textlinguistik, Tübingen, 1980.

Coșeriu, 1996, *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, 1996.

Coșeriu E., 1992-1993, *Filozofia limbajului*, în "Anuar de lingvistică și istorie literară", Tom XXXIII, 1992-1993, (supliment), p. 26.

Cole P. şi Morgan J. L., *Syntax and Semantics 3: Speech Actes*, New York, 1975.

Coulmas F., (ed.) *Conversational Routine Explorations in Standardized Communication Situation and Prepatterned Speech*, Haga, 1981.

Cosnier J., Gelas Nadine şi Kerbart-Oreochini Caterine (ed.) *Echanges sur la conversation*, Paris, 1988.

Cooper D. E., *Presupposition*, Haga, 1974.

Coulthard M., *An Introduction to Discourse Analisys*, Londra, 1977, ed. a II-a, Londra, 1985.

Ducrot O., 1972, *Dire et ne pas dire*, Paris, 1972.

Ducrot O., 1984, *Dire te le dit*, Paris, 1984.

Ducrot-Schaeffer, 1996, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Bucureşti, 1996.

Dijk Teun A. van., (ed.) *Handbook of Discourse Analysis*, London, 1985.

Frege G., 1892, *Sinn und Bedeutung*, in "Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik", 1892, p. 25-50.

Frâncu C., 1979, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, Universitatea "Al. I. Cuza", 1979 (litografiat).

Frâncu C., 1983-1984, *Geneza şi evoluţia formelor verbale supracompuse în limba română*, în "Anuar de lingvistică şi istorie literară", tom XXIX, 1983-1984, p. 23-62.

Gazdar G., *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*, New-York, 1979.

Goodwin C., *Conversational Organization: Interaction between Speakers and Hearers*, New York, 1981.

Grice H. P., 1975, *"Logic and Conversation"*, în Cole P. şi Morgan J. L., *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York, 1975, p. 41-58.

Gumperz J. J., *Discourse Strategies*, Cambridge, 1982.

Karttunen L.,1974, *Presuppositions and Linguistic Context*, în "Theoretical Linguistics", I, 1974, p. 3-44.

Ionescu Emil, 1992, *Manual de lingvistică generală*, Bucureşti, 1992.

Larochebouvy André D., *La conversation quotidienne*, Paris,1984.

Leech G. N., *Principles of Pragmatics*, Londra, 1983.

Levison S. C., 1983, *Pragmatics*, Cambridge, 1983.

López Ángel et alii, *Lingüística general y aplicata*, Madrid, 1994.

Morris C. W., 1938, *Foundations of the Theory of Signes*, în O. Neurath, R. Carnap şi C. Morris, *International Encyclopedia of Unified Science*, Chicago, 1938, p. 77-138.

Sadook J. M., *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*, New York, 1974.

Schultz W., 1968, *Wittgenstein. Die Negation der Philosophie*, Stuttgart, 1967.

Schlieben-Lange B., *Linguistische Pragmatik*, Stuttgart, 1979.

Searle J. R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge, 1969.

Serare J. R., *Indirect Speech Acts*, în Cole-Morgan, 1975, p. 59-82.

Vasiliu Em., *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti, 1970.

Werth P., (ed.), *Conversation and Discourse. Structure and Interpretation*, New York, 1981.

Wittgenstein L., *Philosopical Investigations*, Oxford, 1958.

Wunderlich D., (ed.), *Linguistische Pragmatik*, Frankfurt, 1972.

VIII. *Sociolingvistica şi principalele ei rezultate*

8.1 Cu toate că latura socială a limbajului, relaţia limbii cu societatea, a fost investigată pe larg de şcoala sociologică franceză a lui A. Meillet (cf. II.2), sub influenţa unor curente noi din sociologie se creează începînd cu deceniul al VII-lea al secolului nostru o nouă disciplină lingvistică[1], aflată în sfera de influenţă a sociologiei, şi uneori nediferenţiată prin criterii stricte de aceasta, - ***sociolingvistica***, ştiinţa diferenţelor diastratice în diferite tipuri de discursuri, a funcţiei şi structurilor lor în relaţie cu straturile sociale sau socioculturale din comunităţile lingvistice (Coşeriu, 1992-1993, p. 26).

Dintre factorii care au contribuit la apariţia şi dezvoltarea sociolingvisticii putem menţiona:

1) independenţa a numeroase colonii din Africa, America, Asia, care aduce cu sine diferenţieri diastratice în limba unor comunităţi lingvistice;

2) schimbările din structura socială şi, implicit, din vorbirea cotidiană a unor straturi sociale din diferite ţări (de pildă, S.U.A. şi din ţările Europei de vest, de aşteptat şi în ţările Europei de est, în viitor);

3) dezvoltarea fără precedent a mijloacelor de comunicare în masă (mass-media), care aduc inovaţii în limbajul anumitor categorii sociale;

4) extinderea bilingvismului, polilingvismului, ca urmare a circulaţiei libere a persoanelor, a interferenţelor lingvistice (ca, de pildă, în Comunitatea Europeană);

5) decăderea structuralismului, care se interesa numai de *sistem*, de *langue*, nu şi de vorbirea concretă, de tipurile de discurs;

6) reacţia împotriva generativismului, ajuns în faza sa de formalizare excesivă, echivalentă cu o dezumanizare a lingvisticii şi o tentaţie de a trece lingvistica în rîndul ştiinţelor formale, exacte;

7) apariţia pragmaticii, a interesului pentru analiza ***actului vorbirii*** şi a reacţiei ***agenţilor*** lui, a interesului pentru studiul ***conversaţiei*** şi a structurilor acesteia.

Deşi sociolingvistica era necesară în contextul descris mai sus, ea nu a reuşit pînă astăzi să se delimiteze de ştiinţele conexe, ***etnolingvistica*** şi ***sociologia limbajului***, care studiază aceleaşi fapte, dar din puncte de vedere diferite. Aşa cum arată E. Coşeriu (într-o comunicare la primul Congres Brazilian de Socio- şi Etnolingvistică de la João Pessao din 1978, publicată în 1981 şi republicată recent în Coşeriu, 1992-1993, Coşeriu, 1995), sociolingvistica, în ciuda marii sale dezvoltări din prezent, este o ştiinţă în căutarea obiectului său de studiu, sau, cel puţin, în căutarea bazelor sale teoretice. Eterogenitatea studiilor sociolingvistice, diversitatea principiilor şi punctelor de vedere, definiţia prea largă a sociolingvisticii ca "*studiul limbajului în relaţie cu contextul social (sau cu structura socială a comunităţilor vorbitoare), fac ca această ştiinţă să cuprindă toată lingvistica, spune Coşeriu, căci întregul limbaj se realizează în context social*". Se ajunge astfel la ideea absurdă că sociolingvistica ar echivala cu *lingvistica + considerarea contextelor sociale*, prin inversarea raporturilor dintre parte (sociolingvistică) şi întreg (lingvistică). Mai întîi, ***sociolingvistica***, ca disciplină lingvistică (şi nu sociologică cum este sociologia limbajului), trebuie să se limiteze la studiul "*varietăţii şi variaţiei limbajului în relaţie cu structura socială a comunităţii de vorbitori, iar etnolingvistica (ca disciplină lingvistică, nu etnologică sau etnografică), la studiul varietăţii şi variaţiei limbajului în strînsă legătură cu civilizaţia şi cultura unei comunităţi*" (Coşeriu, 1992-1993, p. 13). Prin aceste precizări, Coşeriu restrînge sfera sociolingvisticii, concepută în sens mult mai larg în special de cercetătorii americani, dar

---

[1] Un precursor al sociolingvisticii actuale este, după Coşeriu (1981, 1992-1993), gramaticianul portughez Fernão de Oliveira, în *Grammatica da linguagem portuguesa*, Lisabona, 1536, care schiţează sarcinile sociolingvisticii.

lărgeşte sfera etnolingvisticii actuale, care ar trebui să corespundă unei ***lingvistici escheologice*** (de la cuvîntul grecesc σκευος "lucru") care să se ocupe cu *cunoaşterea lucrurilor* în strînsă legătură cu structura şi funcţionarea limbajului. El menţine termenii de ***sociolingvistică*** şi ***etnolingvistică*** ca denumiri generice pentru disciplinele conjuncte corespondente, iar în interiorul acestora delimitează ***lingvistica sociologică*** şi ***sociologia limbajului***, ***lingvistica etnografică*** şi ***etnografia lingvistică*** (*ibid.*, p. 14).

Sociolingvistica propriu zisă sau ***lingvistica sociologică*** are sociologia numai ca ştiinţă auxiliară, categoriile acesteia fiind numai punct de referinţă; ea studiază limbajul însuşi, porneşte de la limbaj spre contextul social, în corelaţia limbaj - context social. În schimb, dacă se porneşte de la contextul social spre limbaj, verificînd cine vorbeşte un anumit tip de limbaj într-o comunitate lingvistică se face sociologie a limbajului, pentru care lingvistica este numai o disciplină auxiliară, care identifică tipurile de limbaj dintr-o comunitate lingvistică. Cele două discipline studiază, deci, aceleaşi fapte, dar din puncte de vedere diferite, pornind de la planuri diferite. La fel, în corelaţia limbaj - cultură, etnolingvistica sau lingvistica etnografică analizează limbajul condiţionat de *cunoaşterile* despre lucruri, iar etnografia lingvistică studiază cultura, *cunoaşterile* despre lucruri exprimate de limbaj, tratat ca manifestare culturală. Aşa cum cele trei planuri ale limbajului (vorbire în general, limbi, discurs) le corespund trei lingvistici diferite (***lingvistica vorbirii***, în general neconstituită încă, ***lingvistica limbilor*** şi ***lingvistica discursului*** sau a ***textului***), sociolingvisticii şi etnolingvisticii le corespund trei planuri studiate de cîte trei discipline corespunzătoare: o ***sociolingvistică a vorbirii*** în general, a ***sociolingvistică a limbilor*** şi o ***sociolingvistică a discursului*** (cu sensuri şi sarcini diferite), respectiv o etnolingvistică a vorbirii în general, o etnolingvistică a limbilor şi o etnolingvistică a discursului. Aceleaşi delimitări trebuie făcute şi privind ştiinţele sociologice corelative, sociologia limbajului şi etnografia lingvistică (*ibid.*, p. 16). B. Bernstein (1964), unul dintre primii sociolingvişti americani actuali, confundă planul vorbirii în general, cu planul limbilor şi cu planul discursului (în cunoscuta sa sociolingvistică pedagogică), confuzie întîlnită şi la discipolii lui.

8.2 Bazele sociolingvisticii actuale sînt puse de ***W. Labov***, ***J. Gumperz*** şi ***Dell Hymes*** (1972), care s-au ridicat împotriva generativismului chomskyan, promotorul ideii omogenităţii limbii sau a competenţei unui vorbitor-auditor ideal. Cercetînd engleza din New York, Labov a constatat neomogenitatea acesteia, stratificarea ei socială (fiecare clasă socială posedă, de exemplu, acolo diferite realizări ale lui *r*). ***Sociolingvistica variaţionistă*** fondată de Labov se ocupă de variaţia socială a vorbirii (***diastratică***), datorată stratificării sociale şi de variaţia stilistică (***diafazică***) care apare în discursul aceluiaşi individ în diferite situaţii. Variabila sociolingvistică constatată în engleza din New York datorată factorilor sociali extralingvistici, îl duce pe Labov la conceptul de ***regulă variabilă,*** opus conceptului de ***regulă categorică,*** obligatorie, a gramaticii chomskyene. D. Sankoff a preluat conceptul de regulă variabilă elaborînd ***modele*** şi ***metode*** pentru o gramatică a limbajului unei comunităţi sociale în care sînt cuprinse şi diferenţierile sociale şi stilistice. După aceea însă, conceptul de regulă variabilă, care a comportat numeroase discuţii, a fost abandonat de cercetătorii americani, fiind preluat în zilele noastre numai de francezul P. Encrevé (1988).

8.2.1 Concentrîndu-se asupra variaţiei lingvistice din cadrul unei comunităţi lingvistce, sociolingviştii pornesc de la două premize teoretice fundamentale:

1) Vorbirea unui individ depinde de statutul social al acestuia (clasă socială, profesiune, sex, vîrstă etc.) şi de contextul situaţional în care se desfăşoară.

2) Eterogenitatea lingvistică este un izvor de inovații lingvistice, iar multe dintre aceste inovații au o motivație socială, deși sînt individuale.

Astfel, în unele comunități lingvistice s-au constatat diferențe distratice între vorbire stratului de jos, stratului de mijloc și a stratului de sus. Vorbitorii care aparțin primului strat social se supun mai puțin normei literare pe care nu o cunosc bine, ei au ca bază o normă dialectală, dar încercînd să imite vorbirea straturilor superioare comit adesea fenomene de hipercorectitudine.

Cu toate acestea, vorbirea acestora este mai stabilă decît a stratului mijlociu care adoptă un comportament lingvistic instabil, oscilînd între vorbirea stratului de sus, spre care ei aspiră, și vorbirea stratului de jos din care mulți indivizi provin. Necunoscînd bine norma literară, aceștia comit numeroase greșeli gramaticale sau de pronunțare a unor neologisme, folosesc forme hipercorecte (*sirmă, singe, tiper* pentru *sîrmă, sînge, piper* pentru a evita, de exemplu, forma cu palatalizarea labialei *kiper*) sau eufemisme pentru unele cuvinte. Vorbitorii stratului de sus își prezintă sociolectul lor ca o variantă de prestigiu, încercînd să-l impună și să-l păstreze neschimbat. Norma literară este respectată în ocaziile oficiale, dar în limbajul familiar sau în vorbirea cu cei din straturile inferioare pot apărea elemente dialectale sau vulgare. În multe comunități, stratul de sus încearcă să-și creeze un jargon propriu, din dorința de a-și diferenția discursul de cel al straturilor inferioare. Există și altfel de situații: în orașele din nordul Italiei aristocrația vorbește dialectal ca și stratul de jos, în timp ce stratul de mijloc vorbește limba comună, întrucît provine din diferite provincii ale Italiei și nu cunoaște dialectele din nord (cf. Coșeriu, *op. cit*., p. 14). De asemenea, aristocrația vieneză din sectoarele al XVIII-lea și al XIX-lea ale orașului, în vorbirea cotidiană, folosește dialectul vienez ca și păturile sărace din sectoarele al XX-lea, al XXI-lea, iar pătura de mijloc, destul de numeroasă, provenită din diferite regiuni ale Austriei, dar și din Germania și Elveția, folosește limba literară (*Hochdeutsch*), uneori cu greșeli.

În ceea ce privește relația dintre limbă și profesiunea diferitelor grupe de vorbitori, este suficient să amintim terminologia profesională distinctă a diferitelor meserii (cizmărie, fierărie, pescuit, tipografie, minerit etc.) sau științifică (matematică, lingvistică, medicală etc.). De domeniul sociolingvisticii ține și cercetarea argoului (studenților, elevilor, militarilor, prostituatelor etc.), care posedă trăsături interesante tocmai datorită situației comunicative în care se folosește acesta.

Unele diferențe lingvistice referitoare la sex au fost observate de multă vreme, arătîndu-se, de pildă, că femeile folosesc mai mult ca bărbații diminutivele, că utilizează un limbaj mai îngrijit, mai politicos și mai puțin vulgar decît bărbații, mai variat și mai expresiv (cf. Hudson, 1980; Tuson, 1984).

Relația dintre limbă și vîrsta vorbitorilor a fost de nenumărate ori remarcată nu numai în anchetele sociolingvistice, ci și în cele dialectale. Limbajul tinerilor se distinge de cel al bătrînilor prin folosirea unor elemente de argou (*gagiu, mișto, nasol*), prin unele formule de salut (*ceau !, hai!*), dar și prin multe cuvinte nou intrate în limbă din limbile de mare circulație din domeniile lor preferate (muzică, sport, teatru, cinema etc.), sau din terminologia noilor profesiuni (cibernetica, teoria informației).

8.2.1.2 Cu privire la relația dintre ***limbă*** și ***context*** se poate spune pe scurt că vorbitorii își schimbă modul de a vorbi în funcție de situațiile în care se găsesc. Sociolingviștii trebuie să cerceteze varietatea lingvistică rezultată din elementele care intervin în situația comunicativă referitoare la locutor și interlocutor, la tema discuției sau conversației, la funcția mesajului, la canalul comunicării, la ambianța respectivă. ***Sociolingvistica interpretativă*** sau ***interacțională*** investighează integrarea dimensiunii pragmatice în analiza faptelor de limbă datorate variației sociale. *Indicii de contextualizare* și *procesele de contextualizare* prozodice (intonație, ritm, tempo) neverbale (gesturile) și verbale (lexicale,

segmentale şi secvenţiale) se află în centrul studiilor de sociolingvistică interacţională (cf. Ducrot-Schaeffer, 1906, p. 99). ***Intersubiectivitatea*** determinată de ***alteritatea*** subiectului, solidaritatea vorbitorului cu membrii unei anumite comunităţi într-un anumit context sînt probleme dificile pentru sociolingvişti ca şi pentru pragmaticieni. Cercetările lui J. Gumperz (1982) despre strategiile discursului şi despre variaţiile sociale ale acestuia au arătat că există o probabilitate, o determinare în alegerea variabilelor sociolingvistice.

Pentru a descoperi corelaţiile existente între anumite fenomene lingvistice şi variabilele sociolingvistice determinate, unii cercetători au folosit o serie de procedee statistice, care ţin seama de numărul apariţiei fiecărei variante, precum şi o serie de modele matematice, calculul probabilităţii sau modele logistice (cf. López Morales, 1977, 1981, 1983, López, 1994).

8.2.2 În ceea ce priveşte schimbările lingvistice, sociolingviştii au încercat prin metode de anchetă, bazate pe chestionare detaliate, să le surprindă chiar înainte de apariţia acestora în conştiinţa subiectelor vorbitoare. Au fost distinse trei faze ale variaţiei lingvistice şi deci trei faze ale schimbării lingvistice:

1) *indicatorii*, care sînt semne premergătoare ale procesului de schimbare şi din punct de vedere psihologic, sînt total inconştienţi,

2) *marcatorii*, care indică schimbarea şi care sînt conştienţi,

3) *stereotipele*, care sînt stigmatele sociale ale schimbării.

Descrierea fazelor schimbărilor lingvistice şi identificarea grupurilor sociale mai inovatoare sau mai conservatoare din punct de vedere lingvistic au dus la rezultate notabile, deşi cercetătorii nu s-au pus de acord în legătură cu numărul straturilor sociale şi al factorilor determinanţi de pe planul socio-economic. ***Bernstein*** (1964) îşi baza ipotezele sociolingvistice privitoare la ***codul restrîns*** şi ***codul amplu*** pe existenţa a două clase sociale (clasa de jos şi cea de sus), Labov (1972) îşi elabora modelul sociolingvistic bazîndu-se pe o stratificare lingvistică ternară, corespunzătoare stratificării sociale cu trei clase sociale (clasa de jos, cea mijlocie şi cea de sus), iar alţi cercetători propun modele cu patru straturi lingvistice corespunzătoare stratificării sociale cu patru clase sociale (clasa de jos, medie de jos, medie de sus şi de sus). Cele mai multe schimbări lingvistice şi inovaţii apar la clasa medie de jos, care aspiră la încadrarea într-o clasă superioară (cf. Gómez Molina, 1986; Moreno Fernandez, 1986). Dar aşa cum s-a mai spus, multe lucrări considerate a fi de ***sociolingvistică*** sînt în realitate studii de ***sociologie lingvistică,*** pentru că ele pornesc de la stratificarea socială şi au în vedere în primul rînd stratificarea socială şi în al doilea rînd variabilitatea lingvistică şi nu invers, punînd pe primul plan cercetarea discursului şi a structurii acestuia şi cercetînd apoi mediile sociale.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre studiile de ***etnografie lingvistică*** sau etnolingvistică, parte a etnografiei, iar mai demult a antropologiei americane, care prin unele exagerări şi confuzii a dus la *ipoteza Sapir-Whorf* (discutată în cap. V, § 2) şi cele de ***lingvistică etnografică.***

BIBLIOGRAFIE

Alvar M., *Lengua y sociedad*, Barcelona, 1976.

Auer P., Di Luzio A., *The Contextualisation of Language*, Amsterdam, 1992.

Bernstein B., 1964, *Códigos amplios y restringidos: sus origenes sociales y algunas*

consecuencias, în P. Garvin şi Y. Lastra de Suárez (ed.) *Antología de Estudios de Etnolingüística y Sociolingüística*, Mexico, 1964, p. 357-374.

Berruto G., *La sociolingüística*, Mexico, 1979.

Borrego J., *Sociolingüística rural*, Salamanca, 1981.

Casado M., *Language y cultura. La etnolingüística*, Madrid, 1988.

Coşeriu E., 1981, *La socio- y etnolingüística: sus fundamentos y sus taras*, în "Anuario de Letras", XIX, Facultad de Filosofía y Letras, Mexico, 1981, p. 5-29.

Coşeriu E., 1992-1993, *Socio- şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile ei*, în "Anuar de lingvistică şi istorie literară", Tomul XXXIII, 1992-1993, Iaşi, p. 9-29.

Coşeriu E., 1994, *Lingvistica din perspectiva spaţială şi antropologică*, Chişinău, 1994, studiul Coşeriu, 1981, la p. 129-150.

Encrevé, 1988, Encréve P., *La Liaison avec et sans enchainement*, Paris, 1988.

Fisman J. A., *Sociologia del language*, Madrid, 1975.

Gómes Molina, 1986, *Estudio sociolingüístico de la comunidad de habla de Sagunto*, Valencia, 1986.

Gumperz J. J. şi Hymes D. (ed.), *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

Gumperz J., 1982, *Discourse Strategies*, Cambridge, 1982.

Gumperz J., *Lenguage and Social Identity*, Cambridge, 1982.

Hymes Dell, 1974, *Foundations in Sociolinguistics*, Philadelphia, 1974.

Hudson R. A., 1980, *La sociolingüística*, Barcelona, 1980.

Klein W. et alii (ed.), *Aspekte der Soziolingvistik*, Frankfurt, 1972.

Ionescu Ruxandoiu L. Chiţoran D., *Sociolingvistica. Orientări actuale* (antologie comentată), Bucureşti 1975.

Labov W., 1972, *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, 1972.

Labov W., *The Social Stratification of Englisch in New York*, Philadelphia, 1972.

Lakoff R., *El language y el lugar de la mujer*, Barcelona, 1981.

"Langue francaise", nr. 34, 1977, număr consacrat temei *Linguistique et sociolinguistique*.

López Á. et alii, 1994, *Lingüística general y applicada*, Valencia, 1994.

López Morales, H., 1977, *Sociolingüística: nuevos enforques metodológicos*, R. E. L., 7, 2, 1977, p. 17-36.

López Morales, H., 1981, *Estudio de la competencia sociolingüística: los modelos probabilisticos*, R. E. L., 11. 2. 1981, p. 247-268.

López Morales, H., 1983 (ed.), *Introductión a la lingüística actual*, Madrid, 1983, p. 209-225.

Mattheier K., *Pragmatik und Soziologie der Dialekte*, Heidelberg, 1980.

Moreno Fernández, P., 1986, *Sociolinguistica en E. E. U. U. (1975-1985)*, Malaga, 1986.

Pietraru Marieta, *Salutul în limba română*, Bucureşti, 1984.

Pottier B., (ed.), *La domaine de l'éthnolinguistique*, "Language", 5, nr. 18, 1970.

Robinson W. P., *Lenguaje y conducta social*, Mexico, 1978.

Sankoff D., 1988, (ed.), *Linguistic variation: Models and Methods*, New York, 1978.

Slama-Cazacu T., *Comunicarea în procesul muncii*, Bucureşti, 1964.

Slama-Cazacu T., *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1962.

Schlieben, Lange Br., *Iniaciación a la sociolingüística*, Madrid, 1973.

Tuson J., 1984, *Lingüística*, Barcelona, 1984.

Tuson J., *El luxe dell lenguatge*, Barcelona, 1986.
Tuson J., *Mal de llengües*, Barcelona, 1988.
Vulpe Magdalena, *Sociolinguistics*, în *Trends*, p. 308.328.

IX. *Psiholingvistica: limite și rezultate*

9.1 În literatura de specialitate este răspîndită ideea că actul de naștere al *psiholingvisticii*, numită așa de ***Osgood*** și ***Sebeok*** (1954), a fost un seminar interdisciplinar, cu participarea unor lingviști și psihologi, ținut la Universitatea Cornell pe la începutul anilor '50 (cf. Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 100). În realitate, preocupări serioase de psiholingvistică au existat cu mult timp înainte, chiar dacă denumirea de ***psiholingvistică*** nu exista.

A. Pennisi (*The Beginning of Psycholinguistics*, în Lia Formigari și Daniele Gambarara (ed.), *Historical Roots of Linguistic Theories*, Amsterdam / Philadelphia, 1995, p. 85-113) a dovedit că psiholingvistica își are începuturile în teoriile și metodele de tratament ale surdo-muților de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în cercetările privind afazia începînd cu secolul al XIX-lea. Cercetările privind patologia limbajului au impus de la început o abordare interdisciplinară, lingvistică, psihologică și neurobiologică, care în afară de aspectul pur clinic dădeau ocazii la reflexii privind ontogeneza și natura capacităților lingvistice de comunicare, abordate pe larg în filozofia limbajului în secolul al XVIII-lea, de lingviștii psiholingviști din secolul al XIX-lea (***Steithal*** (1832-1899), ***Wundt*** (1832-1920) ***Lazarus*** (1814-1993)) și din secolul nostru, cînd încercările de asimilare a lingvisticii de psihologie au devenit mai numeroase și mai derutante chiar pentru unii specialiști.

9.2 Ca și în cazurile discutate în capitolul anterior, trebuie să se deosebească între ***psiholingvistică,*** ca disciplină pur lingvistică, ***psihologia lingvistică,*** ramură a psihologiei sociale și ***pedagogia lingvistică,*** ramură a pedagogiei. Delimitarea psiholingvisticii de psihologie s-a dovedit a fi foarte dificilă, încît la mulți cercetători actuali nu există o viziune clară a limitelor dintre ***psiholingvistică*** și ***psihologia lingvistică.*** Depășirea behaviorismului lui ***Watson*** (1924) prin introducerea noțiunii de ***variabile intermediare*** și introducerea teoriei informației, inspirate din Shanoon, face ca psiholingvistica, numită și definită de Osgood și Sebeok (n. 1920), să aibă ca obiect decodificarea enunțurilor verbale și evaluarea efectelor structurii probabilistice a codului lingvistic asupra vorbirii, prin anumite teste trebuie să decodeze, să identifice, să rememoreze etc. (cf. Ducrot-Schaeffer, 101).

Aceasta este ***prima fază a psiholingvisticii*** din anii '50, bazată pe modelul de ***automate finite,*** pe aspectul repetitiv al limbajului.

A doua fază a psiholingvisticii începe cu generativismul chomskyan din anii '60, cînd modelul gramaticii cu un *număr finit de stări* este părăsit, cînd se ia în considerație și caracterul creativ al limbajului. Acum lucrările de psiholingvistică se ocupă de realitatea psihologică a transformărilor, care mediază între structura de adîncime și cea de suprafață, punînd accentul pe rolul primei dintre acestea în producerea și decodarea limbajului.

Rezultatele psiholingvisticii au fost modeste, căci ea nu a putut stabili realitatea psihologică a transformărilor, eliminate apoi din ce în ce mai mult din gramatica generativă.

Trecerea la un nou model, negenerativist ci strict psihologic, care să investigheze procesele pur

psihologice subiacente producerii și interpretării vorbirii locutorului se face prin anii '80 și ea constituie faza a treia (sau ***generația a treia a psiholingvisticii***). Încadrată în lingvistica cognitivă, nedelimitată clar de psihologia cognitivă, psiholingvistica actuală cercetează procesele cognitive și analizează producerea și receptarea limbajului în relație cu alte sisteme cognitive (percepția, memoria, judecata). Ea abordează și probleme de semantică și de pragmatică ale limbajului, iar la nivel sintactic se ocupă nu numai de prelucrarea frazelor, ci și de nivelul transfrazic, propunîndu-și să determine natura și modul de funcționare a operațiilor subiacente implicate în prelucrarea componentei fonologice, lexicale, sintactice, semantice, pragmatice. Aflîndu-se în permanentă căutare de modele adecvate (modulare și interactive ca, de pildă, cel conexionist, care concepe prelucrarea limbajului ca un ansamblu de procesori organizați în mod interconectat și funcționînd în paralel în cursul inhibiției și al activării), psiholingvistica de după 1980 este mult mai interesantă decît în primele ei faze, devenind una din științele cognitive cele mai vii și mai bogate.

Rezultatele ei practice se referă la trei domenii experimentale:

1) studierea experimentală a producerii limbajului la vorbitorul adult,

2) cercetarea achiziționării limbajului de către copil,

3) investigarea patologiei limbajului, a tulburărilor de limbaj, în special, a celor afazice căci bîlbîiala, de pildă, ține de *vorbire* nu de *limbă*.

9.2.1 Problema producerii limbajului și funcționării sale a preocupat și preocupă nu numai pe lingviști, psihologi și antropologi, ci și pe neurologi, biologi, zoologi, care studiază fundamentarea biologică a limbajului uman, deosebit de cel animal. Problema dacă achiziționarea limbajului este specifică numai omului sau dacă ea poate fi întîlnită și la alte specii animale a suscitat numeroase discuții printre astfel de cercetători, iar răspunsurile au fost diferite. Unele investigații, făcute mai ales de lingviști (cf. Chomsky, 1968) au dus la concluzia că limbajul este un sistem de comunicare unic caracteristic exclusiv speciei umane; fundamentul său este biologic și se produce cu mult mai tîrziu după ce strămoșii omului se separă de primate. Alte investigații, făcute de biologi, zoologi, psihologi, duc la ideea că nu există o barieră de netrecut între limbajul uman și cel al animalelor. Ele se bazează pe constatarea experimentală a comunicării prin simboluri între anumite animale, în special la cimpanzei. Această idee se bazează și pe unele rezultate ale biologiei moleculare privind evoluția de la primate pînă la ființa umană (Wilson, 1978, 1985).

Legată de această chestiune, este o problemă mai veche, prezentă la Descartes (1596-1650), dar reluată nu demult de Chomsky (1975) în polemica sa cu ***J. Piaget*** (1896-1980), cea referitoare la distincția între înnăscut și dobîndit. Lingvistul Chomsky (1975) susținea ideea caracterului specific și înnăscut al structurilor lingvistice la copil, pe cînd psihologul Piaget apăra teza că structurile limbajului copilului nu sînt nici înnăscute nici dobîndite, ci că ele rezultă din interacțiunea dintre un anumit nivel de dezvoltare cognitivă și un anumit mediu lingvistic și social (cf. Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 104).

Psiholingviștii au arătat că limbajul uman se deosebește de cel al altor specii (albinelor, balenelor, delfinilor, cimpanzeilor) prin unele trăsături unice: dualitatea structurii, reflexivitatea și posibilitatea de a exprima informații false sau fără sens (López, 1988, 1994). Limbajul animal nu conține dubla articulație (discutată la cap. IV, § 2.2.), nu are capacitatea de a se referi la el însuși, adică nu are capacitate ***metalingvistică***, (nu include un metalimbaj) și nu poate fi decît adevărat (numai omul poate simula o durere, pe care nu o simte, nu și animalul, care nu minte, spune Wittgenstein). Jakobson (1970) a semnalat faptul că dintre toate codurile informative numai codul genetic și codul lingvistic utilizează

unități discrete, care în ele însele nu conțin semnificație, ci se combină pentru a constitui unități semnificative minimale. Investigînd memoria senzorială, memoria primară și memoria secundară, psiholingviștii au ajuns la bune rezultate privind recepționarea, producerea, codarea și decodarea vorbirii umane.

9.2.2 Însușirea limbii materne de către copil este studiată de ***psiholingvistica progresivă,*** dar și de alte științe (pedagogie, pedologie, neurofiziologie, inteligența artificială). Deși o soluție nu s-a dat pînă în prezent referitor la distincția dintre înnăscut și dobîndit în structura limbajului, chiar în urma polemicii dintre Chomsky și Piaget, se poate adopta o poziție de mijloc: unele structuri înnăscute, aflate *in nuce*, primesc treptat un contur mai accentuat, cristalizîndu-se treptat în prima copilărie, dar continuînd să se dezvolte pînă la pubertate și adolescență și chiar după aceea.

Psiholingviștii sînt ajutați în formularea teoriilor lor de științe ca embriologia, fiziologia și psihofiziologia.

Cercetările experimentale din ultimii ani din embriologie au arătat (pe baza tehnicii radiografice foarte dezvoltate acum) că între luna a patra și a cincea a gestației se formează urechea internă, vestibulul și timpanul, cu care embrionul începe să perceapă în lunile următoare ritmuri și cadențe, trăsături prozodice din limbajul mamei. Cercetările făcute în ultimii ani în Franța, în *Laboratoire de Sciences Cognitives et Psycholinguistique*, conduse de J. Mehler au dus la noi puncte de vedere privind caracteristicile limbajului matern și fazele de achiziție a acestuia. S-a ajuns la concluzia că ideea ierarhiei piramidale a unităților minimale care pleacă de la simplu (fonem) la complex (propoziții și fraze), pe care se bazează lingvistica tradițională, trebuie abandonată, cînd se ia în considerație achiziția limbajului de către copil. Noul născut identifică mai întîi silabele, adică vocalele care formează nucleul silabelor. Un nou născut de două zile recunoaște global unitățile silabice tip, iar abia în luna a patra el deosebește consoanele. Abilitatea de a recunoaște silaba care poartă accentul și are o natură muzicală sau prozodică este dobîndită în faza embrionară. Noul născut în vîrstă de patru zile reacționează la vorbele spuse de mama sa, cînd acestea sînt silabisite, în ceea ce privește timbrul vocii, intonația, muzicalitatea. Cînd vocea este filtrată la frecvențe mari (400 Hz), pînă la distrugerea indicilor semantici și chiar a articulării fonetice, lăsînd însă intactă latura prozodică a semnului, fătul este încă în stare să recunoască vocea mamei sale (cf. Mehler, 1986; Pennisi, 1995). Interacțiunea dintre limbajul muzical al mamei și percepția de către nou născut a conturului intonațional pare a constitui o *trăsătură universală* a limbajului atît în producere cît și în recepție.

Problema *universaliilor lingvistice* în însușirea limbajului a fost abordată mai demult (cf. Jakobson, 1970), dar ea devine o preocupare de bază a psiholingvisticii progresive interacționiste. În primele săptămîni, noul născut reacționează diferit la sunetele din discursurile din două sau trei limbi, manifestînd preferință pentru sunetele din limba maternă, deși el este capabil să perceapă toate contrastele posibile fonetice din limbile naturale, inclusiv pe cele inexistente în limba maternă. Dar mai tîrziu, între 8 luni și un an, el pierde trăsăturile inexistente în limba maternă, fenomen ce poartă numele de *învățare prin uitare*.

Copilul produce primele sunete între două și șase luni, prima vocală fiind *a*, iar în gînguritul de la șase la opt luni apar consoane intercalate (*papa, tata*). Cristalizarea sistemului fonologic se face pe la trei ani, dar abia pe la cinci ani se disting bine fonemele, deși nu se pot articula unele consoane constrictive (*f, s, j*) decît pînă la șapte opt ani. Grăbirea articulării unor sunete se poate face în funcție de mediul social și de atenția și grija acordată de mamă copilului în practica lingvistică.

9.2.3 O perspectivă interdisciplinară, antrenînd psiholingvistica, lingvistica, neurobiologia, iar mai recent *neurolingvistica*, investighează tulburările de limbaj, afaziile, apărute prin leziunile sistemului nervos central și datorate unor accidente sau traumatisme, paralizii parțiale. Ele arată că este afectat de obicei centrul de producere a limbajului situat în emisfera stîngă a creierului la dreptaci, și în emisfera dreaptă a acestuia la stîngaci. Cercetate de multă vreme de clinicieni, în special în secolul al XIX-lea de specialiști de renume ca ***Broca*** (1824-1880) și ***Wernicke*** (1848-1904), ale căror nume au rămas în denumirea anumitor tipuri de afazii (afazia lui Broca, sau afazia motrice și afazia lui Wernicke, sau afazia senzorială), afaziile pun probleme foarte importante atît pentru ontogeneza structurilor limbajului, cît și pentru modul lor de funcționare. Cercetările recente au arătat, că, deși la adult localizarea funcțiilor limbajului este cea descrisă mai sus (partea stîngă la dreptaci și partea dreaptă la stîngaci), la noul născut această specializare emisferică nu este încă formată, ea nefiind înnăscută, ci apărută relativ mai tîrziu. În caz de leziune a emisferei stîngi a creierului, copiii au posibilitatea de a se însănătoși prin preluarea de către partea dreaptă a emisferei a funcției de producere a limbajului. Partizanii teoriei ***structurilor înnăscute*** resping aceste constatări, arătînd că și la adulți se poate uneori semnala o preluare de către partea dreaptă (care prelucrează materialul video-spațial) a funcțiilor emisferei stîngi (pentru amănunte, vezi Pennisi, 1995, Lópcz, 1994, Schweiger, 1980).

În concluzie, intențiile și, parțial, și demersurile psiholingviștilor arată că disciplina lor, psiholingvistica, poate juca un rol important în cadrul științelor cognitiv cu toate că granițele ei nu sînt destul de bine precizate.

BIBLIOGRAFIE (selectivă)

Aitchison J., *El mamífero articulado. Introducción a la psicolingüística*, Madrid, 1992.

Anngelergues R. și Hécaen H., *Pathologie du langage*, Paris, 1965.

Broca P., 1861, *Remarques sur le siège de la faculté du langage articulé*, în "Bulletin de la Societé d'anthropologie", 1861.

Chomsky, N., 1968, *El lenguaje y los problemas del conocimento*, Madrid, 1989.

Fodor J. A., Berero T. G., Garret M. F., *The psychology of language*, New York, 1974.

Ducrot O., Schaeffer Jean Marie, 1996, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* , București, 1996.

Jakobson J., 1970, *La lingüística,* in *Nuevos ensayos de Lingüística General*, Madrid, 1970.

López Garcia, A., 1988, *Psicholingüística*, Madrid, 1988.

López Á. et alii, 1994, *Lingüística general y aplicada*, Madrid, 1994.

Mehler J. et alii, 1986, *Discrimination de la langue maternelle par le nouveau-né*, "Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris", Serie III, 3031986, p. 637-640.

Mehler J., Noizet, G. (ed.), *Textes pour une psycholinguistique*, Haga, 1974.

Pennisi Antonino 1995, *The Begining of Psycholinguistics*, în Formigari Lia și Gambarara Daniele (ed.), *Historical Roots of Linguistic Theories*, Amsterdam/Philadelphia, 1995.

Piaget J., *Le langage et la pensée chez l'enfant*, Paris, 1923.

Osgood C. E., Sebeok T. A. (ed.), *Psycholinguistics. A Survey of Theory and Research Problems*, Bloomington, 1954.

Schweiger P., *Limbă și vorbire în afazie*, Cluj, 1980.

Slama-Cazacu Tatiana, *Psiholingvistica*, Bucureşti, 1973.
Watson J. B., 1924, *Behaviorism*, New York, 1924.
Wilson E. C., 1978, *Sobre la naturaleza humana*, Madrid, 1983.
Wilson A. C., 1985, *The molecular Basis of Evolution*, in *"Scientific American"*, 253, 4, 1985, p. 164-173.
Wernicke, C. 1874, *Der Aphasische Symptomen Komplex*, Breslau, 1874.

X. Psihosistematica sau psihomecanica

10.1 O teorie lingvistică destul de fecundă în unele ţări (Franţa, Belgia, Canada, Germania şi chiar România) este cea formulată între 1919 şi 1960 de ***Gustave Guillaume*** (1883-1960), profesor la *L'École pratique des Hautes Études* din Paris între 1938-1960, creatorul şcolii ***psihosistematice*** sau ***psihomecanice*** a limbajului, în floare după moartea maestrului în ţările amintite, destul de răspîndită şi cu rezultate notabile în ultimii ani, mai ales în Franţa şi Belgia.

Concepţia lui Guillaume despre limbaj, expusă într-un mod abstract şi neexplicit în lucrările mai vechi (cf. Guillaume 1919, 1929), dar mai clară în lecţiile ţinute spre sfîrşitul vieţii şi publicate postum de elevul său Roch Valin, este o concepţie ***mentalistă*** care pleacă de la filozofia lui Bergson, privind *timpul*, de la Saussure şi elevii acestuia (Meillet, care-i apreciază lucrările, şi A. Sechehaye), dar şi de la unele achiziţii din logica modernă şi psihologia modernă.

Plecînd de la unele distincţii ale lui Saussure, pe care însă nu-l citează în lucrările şi în cursurile sale de la Paris, Guillaume le dă altă accepţie, creînd o lingvistică de ***poziţie***. În studiul stărilor de limbă, deci în sincronie, el a introdus, probabil sub influenţa lui A. Meillet, modalitatea de studiu a gramaticii comparate, aplicată la istoria limbii, ajungînd la ideea că limba (*langue*) preexistă, este *anterioară. vorbirii (discursului)*. Limba structurează gîndirea, care fără limbă ar fi o nebuloasă, limba este cea care stabileşte *un înainte* şi *un după* în gîndire; limba, în formarea ei în gîndire, este abstractă, în permanentă şi continuă mişcare, pendulînd între individual şi general. În schimb, ***discursul*** este concret, momentan şi discontinuu. Limba, care este ***un sistem de sisteme,*** condiţionează discursul: ea e o *potenţă*, iar discursul un ***efect***.

Semnul lingvistic, în concepţia lui Guillaume, devine un mediator între un ***semnificat de putere*** şi un ***semnificat de efect*** (cf. Guillaume, 1964, p. 247).

Signifié de puissance ⟶ *signe*
(symphyse)
↓
signifiant ⟶ *signifié d'effet*

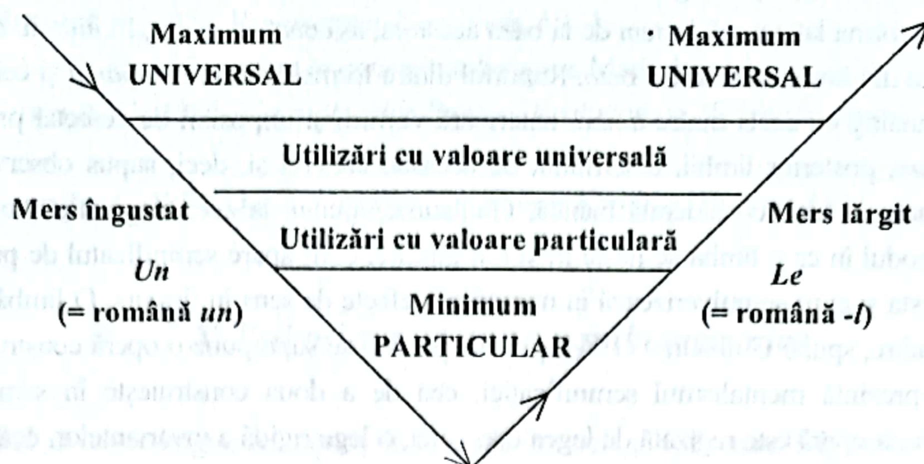
Actul concret al *vorbirii* (*discursului*) este, după acest lingvist, un transfer de la planul limbii adică de la acea invariantă care este *semnificatul de putere*, care nu poate fi percepută prin observaţia directă aşa cum o formă reconstituită din gramatica comparată, notată cu asterisc, nu poate fi observată direct) la planul discursului, adică la acele ***variante***, sau ***efecte de sens*** (perceptibile prin observaţie, dar pasibile de a fi aduse la un numitor comun, numai prin introspecţie; acestea ar fi pe plan istoric diferitele forme atestate de gramatica comparată în *limbile fiice*).

Se ştie că gramaticii comparativişti istorici postulează într-o *limbă mamă* forme şi cuvinte refăcute, de exemplu, un nume indoeuropean străvechi pentru *lapte* este postulat de echivalenţele lat. *lac*.

lactis (acuzativ: *lactem*) gr. *γαλα*, germ. *Melk*. Echivalenţele romanice, rom. *lapte*, it. *latte*, fr. *lait*, sp. *leche* postulează forma latinească *lactem* de la baza acestora, aşa cum rom. *opt*, fr. *huit*, it. *otto*, sp. *ocho* postulează forma din limba *mamă*, lat. *octo*. Raportul dintre formele din limba *mamă* şi cele din limbile *fiice* ar fi deci analog cu acela dintre *limbă*, anterioară vorbirii şi imposibil de cercetat prin observaţie directă, şi *discurs*, posterior limbii, determinat de aceasta, concret şi, deci, supus observaţiei directe. Pornind de la această idee considerată banală, Guillaume, ajunge la acea lingvistică de *poziţie*, care investighează modul în care limba se naşte în şi din gîndire, cum apare semnificatul de putere, cum se structurează acesta şi cum se pulverizează în numeroase efecte de sens în discurs. O limbă este o operă construită în gîndire, spune Guillaume (1964, p. 277) pe care se suprapune o operă construită în semne. Prima operă reprezintă mentalismul semnificaţiei, cea de a doua construieşte în semne psihismul reprezentării. Prima operă este regizată de legea coerenţei, o lege rigidă a invariantelor, cea de a doua de legea necesităţii expresive, o lege foarte suplă. De aici, necesitatea de a stabili pentru orice element din limbă acel ***semnificat de putere***, care regizează şi unifică, reduce la un numitor comun, numeroasele efecte de sens care apar în actul concret al vorbirii, adică în discurs. Pornind de la observarea efectelor de sens, lingvistul trebuie să meargă mai departe, să explice procesele ce se petrec în gîndire atunci cînd se alege un element sau altul, adică să parcurgă drumul invers făcut de locutor, să investigheze, pornind de la observaţia efectelor de sens, mişcarea gîndirii, cinetismul acesteia, pendularea ei între general şi particular, inerentă formării imaginii timp sau imaginii spaţiu. De aceea, Guillaume introduce, pentru a explica trecerea de la un plan la altul, noţiunea de ***timp operativ***, bazată nu pe teza carteziană a ideilor eterne situate în afara spaţiului, ci pe teza cinetismului gîndirii, a lui H. Bergson, la modă în Franţa în timpul cînd el elabora lingvistica psihosistematică. Este vorba de faptul că atunci cînd vorbitorul alege o formă verbală sau nominală sau cînd alege şi combină în propoziţii ideile el face implicit o operaţie mentală care cere un anumit spaţiu (durată) de timp, oricît de scurt ar fi acesta. A gîndi o noţiune înseamnă pentru Guillaume a o elabora în gîndire, iar elaborarea aceasta cere un timp, numit timp operativ.

Reprezentarea timpului în orice limbă este rezultatul unei operaţii mentale extrem de scurte, care se petrece în timpul operativ, operaţie care se repetă de fiecare dată cînd subiectul vorbitor are nevoie de a exprima o formă verbală. Concepînd limba un *sistem de sisteme*, Guillaume crede că fiecare sistem reprezintă timpul operativ implicat în gîndirea unei noţiuni, iar prin *semnele* (*cuvintele*) pe care le conţine, diferite etape ale dezvoltării acestei noţiuni în gîndire. Orice cuvînt al sistemului, privit ca semnificat de putere este plasat în planul uneia dintre cele două mişcări, de la maximum la minimum (*mers îngustat*) sau de la minimum la maximum (*mers lărgit*), pe care le implică dezvoltarea unei noţiuni. Rolul lingvistului este acela de *a viza* locul semnificaţilor de putere printr-o metodă inductivă, nu prin observaţia directă.

Schema de mai jos prezintă modul în care Guillaume concepe reprezentarea articolului nedefinit *un* şi *a* articolului definit *le* în cele două mişcări de particularizare sau de generalizare distinse în timpul operativ. *Vizarea* (= *decuparea*) reprezentată de limita superioară este cea care în discurs dă valoarea universală a unuia sau altuia dintre articole, în limbile în care există amîndouă (de pildă, în limbile romanice) sau numai unuia, celui definit, în limbile în care nu există articol nedefinit (ca, de pildă, în greacă). De pildă, în enunţul *Un bărbat ştie să se stăpînească în situaţii dificile*, ***vizarea*** este numită ***precoce***, căci se plasează la începutul mişcării realizate de articol, în timp ce în *Bărbatul ştie să se stăpînească în situaţii dificile*, ***vizarea*** este numită ***tardivă***, căci ea se plasează la sfîrşitul operaţiei timpului operativ.

În schimb, vizarea pe linia inferioară, duce în discurs la alte efecte de sens la particularizare, trimițînd la un element singular *Un bărbat pe care-l cunosc m-a criticat / Bărbatul pe care-l cunosc m-a criticat*. În aceste enunțuri, vizarea este tardivă pentru *un* și precoce pentru *-l*, fapt care duce la efecte de sens diferite (cf. Valin, 1964, Ducrot-Schaeffer, 1966).

Publicînd în 1919 studiul *Le Problème de l'article*, foarte apreciat de A. Meillet și L. Havet și distins cu premiul Volney, Guillaume inaugurează prin aceasta noua direcție psihosistematică, care se va dezvolta greoi în timpul vieții autorului datorită ezoterismului ei, expunerii dificile și fără ilustrări concrete (în lucrările autorului lipsesc, de obicei, exemplele), repetatelor revizuiri, dar și tentației lingviștilor spre structuralismul postsaussurian, neagreat de Guillaume, dar rapid după moartea acestuia.

Astfel, în 1929 Guillaume publică celebra lucrare *Temps et Verbe* (care primește și ea premiul Volney, în 1931) în care este expusă teoria psihomecanică a aspectului, modului și timpului. Ea ocupă "*un loc central în viața și opera*" lui Guillaume, cum spunea elevul său R. Valin (1964), căci Guillaume se va ocupa permanent și cu insistența, care merge pînă la obsesie, de categoria timp în numeroase articole precum și în prelegerile sale universitare pînă la sfîrșitul vieții (1960), lăsînd zeci de mii de pagini, manuscrise consacrate acestei teme, unele publicate de R. Valin (cf. Guillaume 1971, 1974, 1987), altele în curs de publicare. Dintre cele mai importante reveniri asupra acestei teme menționăm lucrarea *L'architectonique du temps dans les langues classiques*, Copenhaga, 1945, și articolele *La présentation du temps dans la langue française*, în "Français moderne", ianuarie, 1951, aprilie, 1951, republicate în Guillaume, 1964.

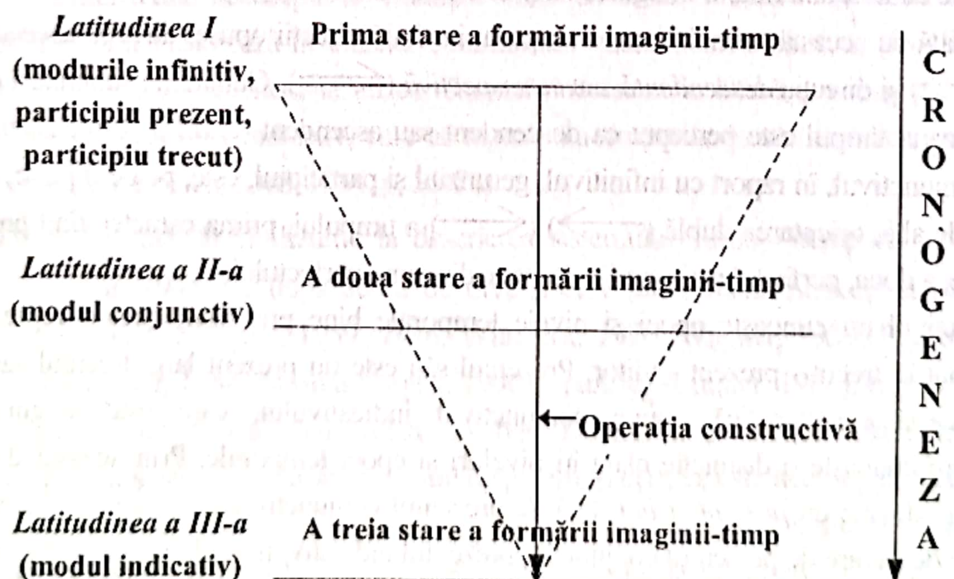
10.2 Pornind de la distincția saussuriană limbă-vorbire, pe care o reformulează tacit prin *langue - discours*, Guillaume constată în 1929 că lingvistica de pînă la el a studiat formele limbii numai din punctul de vedere al ***efectelor de sens***, deci din punctul de vedere al *actualizării* lor în discurs. El arată că definirea unei forme numai după efectele de sens este insuficientă și nesatisfăcătoare, căci adevărata realitate a unui cuvînt sau a unei forme nu o dau efectele de sens, ci operația gîndirii, mereu aceeași, care prezidează definiția ei în mintea vorbitorilor (*Temps et verbe*..., p. 133). De aceea, întemeietorul psihosistematicii își propune să investigheze modul, timpul și aspectul pe un plan mai profund decît în lingvistica tradițională și în cea structurală, arătînd diversitatea consecințelor semnului lingvistic în discurs și *unitatea sa în limbă* (*ibid*., p. 133). Însă operațiile gîndirii care determină această unitate sînt operațiile secrete, nesondabile prin observația directă a fenomenului din discurs; ele se pot descoperi numai dacă se adoptă o serie de principii noi. Astfel, propune o altă imagine despre timp, căci

imaginea gramaticii tradiționale a reprezentării timpului ca o linie infinită i se pare insuficientă. Ea oferă lingvistului numai imaginea *timpului construit în gîndire* (*ibid.*, p. 134), pe cînd el are nevoie, pentru descoperirea acestei zone profunde a minții, de imaginea timpului în formare. Imaginea lineară a timpului dă numai o cunoaștere extrinsecă a timpului și nu o cunoaștere intrinsecă. Cunoașterea intrinsecă se poate realiza numai urmărind pas cu pas geneza și evoluția imaginii timp în gîndire. Or, posibilitatea urmăririi imaginii - timp în cursul formării ei nu este exclusă a priori, grație principiului psihologic conform căruia pentru formarea *imaginii timp* în minte este nevoie de timp, un timp într-adevăr foarte scurt, dar totuși un timp real, numit, așa cum am văzut, timp operativ (*ibid.*, p. 8). De aici, ideea că reprezentarea timpului în orice limbă este rezultatul unei operații mentale extrem de scurte, care se petrece în timpul operativ, operație care se repetă ori de cîte ori subiectul vorbitor are nevoie de a exprima un timp verbal (prezentul indicativ, conjunctiv, imperfectul etc.).

Această operație de reprezentare se dezvoltă pe o axă longitudinală și *vizarea* ei se operează pe axe de verificare transversale. Mecanismul prin care se spațializează timpul este acela al unei longitudini operative și al unor latitudini rezultate, fiecare din ele marcînd progresul operației și dezvoltarea în longitudine (cf. Guillaume, 1964, p. 185-186).

Grafic, această formare a *imaginii timp* (și implicit a verbului întrucît verbul este timp, căci evocă în mintea locutorului imaginea timp, idee întîlnită încă din antichitate) este reprezentată în felul următor (cf. *Temps et Verbe*, p. 9, cf.: și Guillaume, 1964, p. 186).

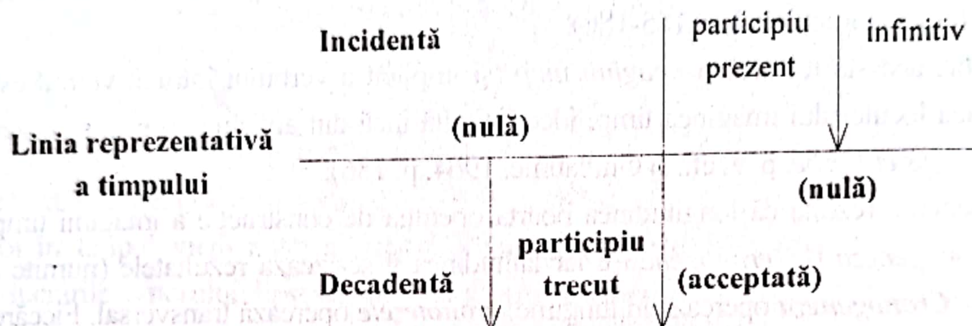
Din această schemă rezultă că longitudinea poartă operația de construcție a imaginii timp (numită de Guillaume *cronogeneză* (fr. *cronogénèse*), iar latitudinea îi sesizează rezultatele (numite *cronoteze* fr. *chronothèses*). ***Cronogeneza*** operează în lungime, ***cronotezele*** operează transversal. Fiecărei latitudini îi corespunde un indice de poziție în longitudine, care, este, după Guillaume, ceea ce gramatica tradițională și structurală numește *mod*. Fiecare mod poartă cu el un conținut *temporal*, concretizat în timpurile modului respectiv.

Timpurile modului reprezintă conținutul rezultat printr-o oprire a operației formării imaginii - timp. Astfel, modul este un *indice de poziție* și timpurile modului reprezintă substanța reținută în poziția indicată.

În prima stare a ***imaginii timp*** (latitudinea 1), cronogeneza n-a operat încă, ea este o imagine pe

care gîndirea n-a realizat-o încă, dar pe care o poate realiza. Guillaume numește acest moment din cronogeneză *temps in posse* și el corespunde formelor verbale nepersonale: infinitivul, participiul prezent și participiul trecut. În această fază, timpul este slab construit, iar reprezentarea obținută este incompletă (timpul nu este divizat în epoci temporale, el este perceput ca un timp larg, fără perspectivă nici retrospectivă (⟵) nici prospectivă (⟶). În modurile menționate timpul este implicat în verb. Este suficient să se pronunțe un verb ca *a merge*, pentru ca acesta să evoce în mintea interlocutorului, pe lîngă ideea de proces, ideea timpului destinat a-l duce la realizare. Opoziția dintre infinitiv, participiu prezent și participiu trecut nu este, după Guillaume, o opoziție de mod, ci de aspect. O formă ca *mergînd* evocă în mintea locutorului și interlocutorului imaginea unui proces durativ, unui proces deja început, care aparține, pe de o parte, unui neterminat, pe de alta, unui terminat. După expresia lui Guillaume (1964, p. 188), participiul prezent este perceput ca *incident* sau *decadent*, în comparație cu infinitivul, care este numai *incident*, și participiul trecut, perceput ca numai *decadent*, căci evocă în mintea locutorului imaginea unui proces împlinit:

A doua treaptă a constituirii imaginii timp este cea reprezentată de modul conjunctiv, înscris în cronogeneza timpului între infinitiv și indicativ. Conjunctivul implică o dezvoltare mai mare a imaginii timp în comparație cu faza anterioară. Imaginea timp este mai bine conturată, căci apare un element nou, persoana, iar, o dată cu aceasta, o mobilitate a timpului în două direcții opuse: direcția *ascendentă* sau *prospectivă* (⟶) și direcția *descendentă* sau *retrospectivă* (⟵). Guillaume subliniază că numai în raport cu persoana timpul este perceput ca descendent sau ascendent (*ibid*., p. 196). Deci, ceea ce caracterizează conjunctivul, în raport cu infinitivul, gerunziul și participiul, este, pe de o parte, categoria de persoană, pe de alta, orientarea dublă (⟶) (⟵) a timpului, prima caracterizînd prezentul și timpurile derivate, a doua, perfectul și timpurile derivate din tema perfectului.

Conjunctivul nu cunoaște epoci și nivele temporale bine precizate, deci o reprezentare a timpului diferențiat în trecut - prezent - viitor. Prezentul său este un prezent larg, trecutul său este un trecut larg. Această caracteristică opune conjunctivul indicativului, care este singura treaptă cronogenetică care cunoaște o distincție clară în niveluri și epoci temporale. Prin această diferențiere prezentul indicativ devine un *prezent strîmt*, față de prezentul conjunctiv care este un *prezent larg*. În același timp, spre deosebire de prezentul conjunctiv, prezentul indicativ, timpul *eului*, situat spațial (*aici*) și temporal (*acum*), are funcția de a diviza timpul *în două planuri*, cel al trecutului și cel al viitorului, iar apoi de a diviza fiecare plan în două niveluri: ***un nivel de incidentă***, care cuprinde partea de viitor din prezent, și un ***nivel de decadentă***, care cuprinde partea de trecut din prezent. De aceea, Guillaume vorbește de ***o dublă acțiune separativă*** a prezentului indicativ.

Prin urmare, în concepția lui Guillaume, există în mintea fiecărui vorbitor dintr-o colectivitate lingvistică o operație invariantă în cursul căreia realizîndu-se ***timpul*** se realizează și ***verbul*** în întregime.

Realizarea timpului şi verbului se produce succesiv pe axe cronotetice, care reprezintă modurile şi timpurile modurilor. Modul este, în concepţia acestui lingvist, ca şi aspectul *timp*, iar cronogeneza porneşte de la timpul *in posse*, trece prin timpul *in fieri* (modul conjunctiv) şi ajunge la timpul *in esse* (modul indicativ). De aici, constatarea, considerată genială de unii dintre discipolii săi de astăzi, că modul, timpul şi aspectul gramaticii tradiţionale, structurale şi generative, nu sînt de natură diferită, ci reprezintă unul şi acelaşi lucru, considerat în momente diferite ale propriei lui caracterizări (*Temps et Verbe*, p. 11).

Există, deci, după concepţia întemeietorului psihosomaticii, ***o cronologie modală,*** care se concretizează prin aceea că subjonctivul este *un înainte* faţă de indicativ, dar *un după* faţă de infinitiv, indicativul este numai *un după,* raportul dintre conjunctiv şi indicativ fiind acela dintre *înainte* şi *după* sau raportul dintre *virtual* şi *actual*, care selectează elemente de relaţie corespunzătoare (cf. Guillaume, 1964, p. 13).

AVANT	APRES
si subjonctif	que indicatif
virtuel	actuel

10.2.1 Din sistemul verbo-temporal al lui Guillaume lipsesc două moduri: imperativul şi condiţionalul.

În ceea ce priveşte imperativul, Guillaume consideră că acesta este un mod al ***vorbirii*** (mode de parole) şi nu un mod al ***gîndirii*** (*mode de pensée*), adică un mod alocutiv, o manieră de adresare unei persoane (*Temps et Verbe*..., p. 47). Ideea neadmiterii imperativului ca mod, ca şi cea a neadmiterii vocativului, nu caracterizează numai şcoala psihosistematică, ea se întîlneşte şi la lingvişti de alte orientări.

Mai dificilă este neacceptarea condiţionalului ca mod. Guillaume şi elevii săi (cf. Moignet, 1959, Imbs, 1960), îl încadrează în indicativ, numindu-l viitor ipotetic (*ibid.*, p. 48-49, 54-59). Pentru limbile romanice care şi-au amenajat un condiţional, inexistent în latină, poate şi trebuie prevăzută o cronoteză între conjunctiv şi indicativ, care ar reprezenta timpurile *irealului*, adică ale condiţionalului (sau *ipoteticului*) (cf. Frâncu, 1983-1984, p. 55-58).

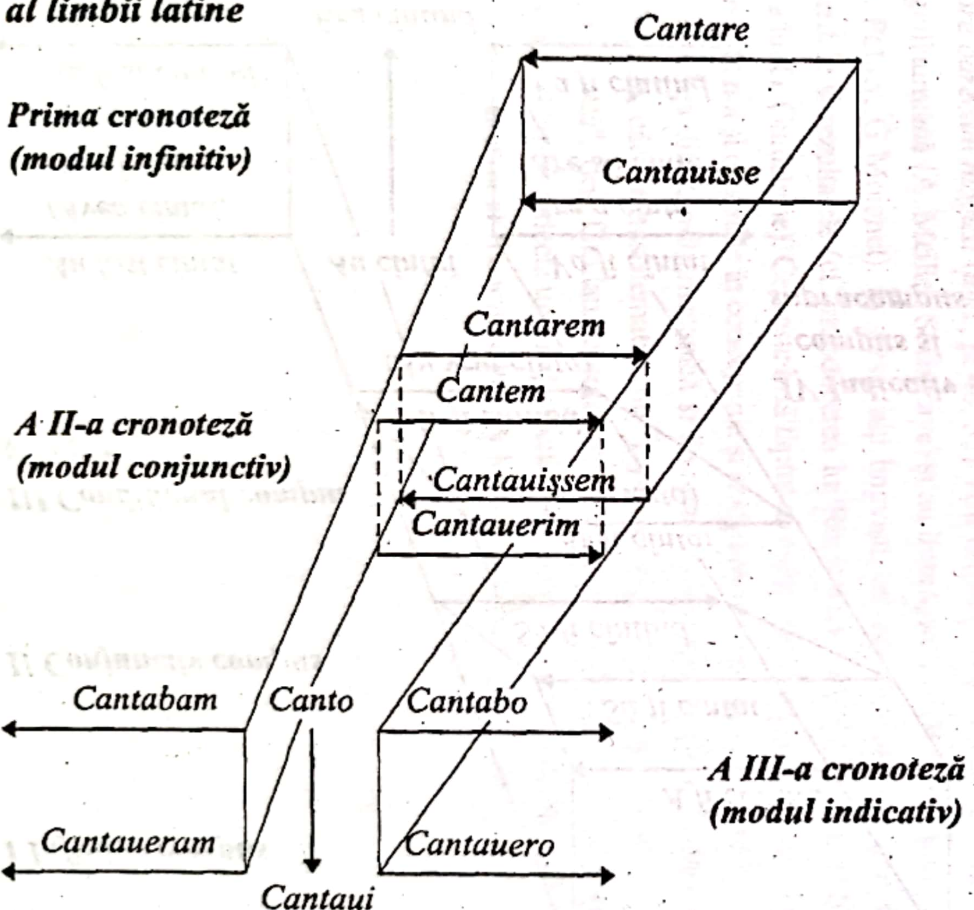
10.3 Aplicată de Guillaume la descrierea sistemului verbo - temporal al limbilor clasice (greaca şi latina) în 1945, iar după aceea de diverşi elevi direcţi sau indirecţi la istoria unor limbi romanice, ca franceza (Moignet, 1959, 1976, Wunderli, 1970, Wagner, 1939, Pottier, 1980, Martin-Wilmet, 1980, Menrad, 1988, Maspla-Luquet, 1990), spaniolă (Luquet, 1988), română (Frâncu, 1971; 1983-1984) psihosistematica a dat rezultate notabile, făcîndu-se o distincţie clară între ceea ce este fundamental, primar şi stabil, adică semnificatul de putere, şi ceea ce este neesenţial, secundar şi nestabil, supus schimbării (efectul de sens) în diferite faze de dezvoltare ale limbilor studiate. Aplicarea teoriei şi metodei psihomecanicii la diferite limbi a dus la rafinarea ei, la înlăturarea unor elemente neclare şi nesatisfăcătoare din concepţia lui Guillaume despre limbaj, încît se poate vorbi de o dezvoltare a ei de către discipoli, care o fac mai explicită prin folosirea unui material ilustrativ bogat, lucru neîntîlnit la Guillaume. De pildă, Pottier (1980, p. 46) dezvoltă teoria lui Guillaume privind timpul spaţializat, distingînd ***patru categorii de timp*** (= T), cu care trebuie să opereze psihosistematica: T^1 = ***timpul existenţei***, T^2 = ***timpul spaţializat, timpul fix***, care reprezintă spaţiul eului, reprezentat de prezentul

indicativ, T^3 = ***timpul interiorizat***, care exprimă modul acțiunii (*Aktionsart*) sau aspectul, care se referă la integritatea procesului (perfectivitatea/imperfectivitatea acțiunii sau a procesului respectiv și etapele de desfășurare) și T^4 = ***timpul relativizat***, cronologia relativă, în care concordanța timpurilor își are domeniul. Fără îndoială, alături de cercetările lui Benveniste (1966) privind timpurile verbale, aceste investigații sînt de mare importanță nu numai pentru lingvistică, ci și pentru alte științe cognitive (filozofia, psihologia) care se ocupă cu categoriile de timp și spațiu. La reprezentanții psihosistematicii timpul se spațializează, primește mai multe dimensiuni, de aici denumirea de *arhitectonică a timpurilor*, folosită de Guillaume încă din 1945. Iată schema arhitectonicii sistemului verbo - temporal al limbii latine clasice, realizată de Guillaume (1945, p. 23), pusă în paralel cu cea a limbii române primitive, realizată de noi (Frâncu, 1983-1984, p. 55) prin aplicarea teoriei guillaumiene la istoria limbii române (**vezi schemele 1 - 2**).

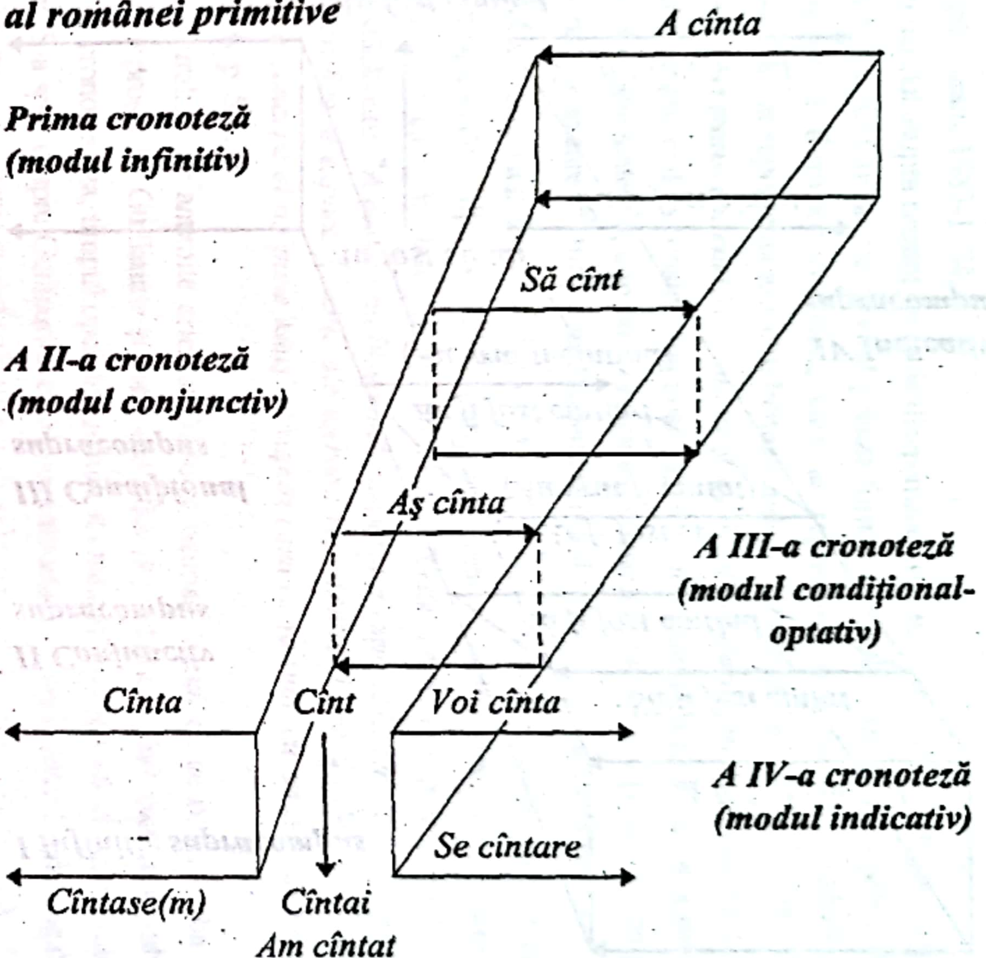
Pentru a înțelege cele două scheme, este necesară o scurtă privire diacronică asupra schimbărilor suferite de sistemul verbo - temporal latin și cel romanic, respectiv cel românesc în faza primitivă (numită și *română comună* sau *română primitivă* sau *străromână*). Sistemul verbo - temporal latin era destul de bogat în forme (cuprinzînd 12 paradigme la cele trei moduri cronogenetice (infinitiv, conjunctiv și indicativ) plasate pe cele două axe fundamentale moștenite din indoeuropeană: *infectum* și *perfectum* (cf. schema 1).

Prin confuziile formale din latina populară, multe timpuri dispar sau își modifică semnificațiile. Prin confuzia conjunctivului perfect cu viitorul anterior (care aveau forme sincretice la toate persoanele în afară de persoana i singular), cele două timpuri dispar, din majoritatea limbilor romanice, menținîndu-se numai în spaniolă ca subjonctiv viitor și în româna veche de pînă la începutul secolului al XVII-lea în forme de tipul *să cîntare*, cu valoare de condițional prezent. Viitorul de tipul *cantabo* dispare fără urme în limbile romanice folosindu-se forme rezultate din construcții modale exprimînd posibilitatea sau necesitatea de tipul *cantare habeo*, impus în limbile romanice apusene (fr. *chanterai*, sp. *cantaré*, it. *canterrò*), de tipul *voleo cantare*, impus în română (*voi cînta*) și în unele dialecte italiene meridionale, influențate de greacă (căci același tip există și în neogreacă, dar și în limbile balcanice influențate de greacă, albaneză, bulgară, sîrbo-croată), tipul *debeo ad cantare* păstrat în sardă, tipul *venio ad cantare*, păstrat în dialectele reto-romane și alte tipuri. Dispar de asemenea fără urme imperfectul conjunctiv de tipul *cantarem*, infinitivul perfect, mai mult ca perfectul indicativ de tipul *cantaveram*. Locul acestuia este luat în română de mai mult ca perfectul conjunctiv (*cantavissem*) care nu-și schimbă valoarea temporală, devenind imperfect conjunctiv ca în limbile romanice apusene, ci își schimbă valoarea modală. Pierderile sînt remediate prin crearea unui nou mod, condiționalul, compus la prezent din imperfectul auxiliarului a vrea și infinitivul verbului de conjugat (*volebat cantare* > vrea cînta). De asemenea, formația de tipul *habeo cantatum*, apărută încă din latina populară, concurează din ce în ce mai mult forma de perfect latin de tipul *cantavi*, ajungînd ca într-o perioadă posterioară românei comune să o scoată din uz în unele regiuni ale dialectului dacoromân, situație semnalată și în alte regiuni ale Romaniei. Întrucît pierderile erau mai mari decît cîștigurile, în special în sistemul *perfectum*, limba a încercat să le compenseze apelînd la un procedeu deja existent în sistem: cel al compunerii, prezent în latina clasică la diateza pasivă, iar în cea populară la formația de tipul *habeo cantatum* sau formația de tipul *esse* + gerunziul în ablativ (cf. Frâncu, 1983-1984, p. 28).

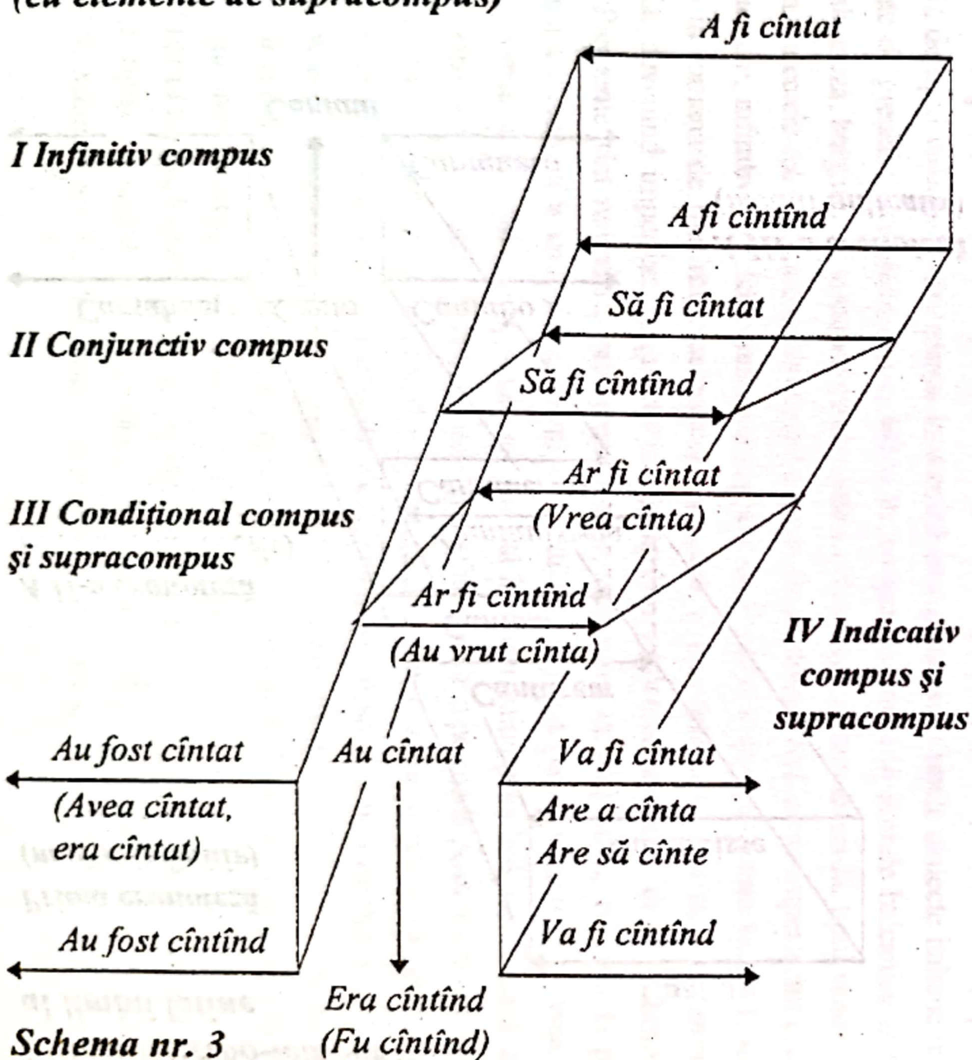
În felul acesta, locurile goale din sistem au fost ocupate de forme compuse de a doua generație și de forme supracompuse de prima generație cu a fi (auxiliar) și participiul sau gerunziul verbului de conjugat (cf. schema nr. 3). Procedeul, oferind avantaje, este continuat și apare, astfel, un sistem

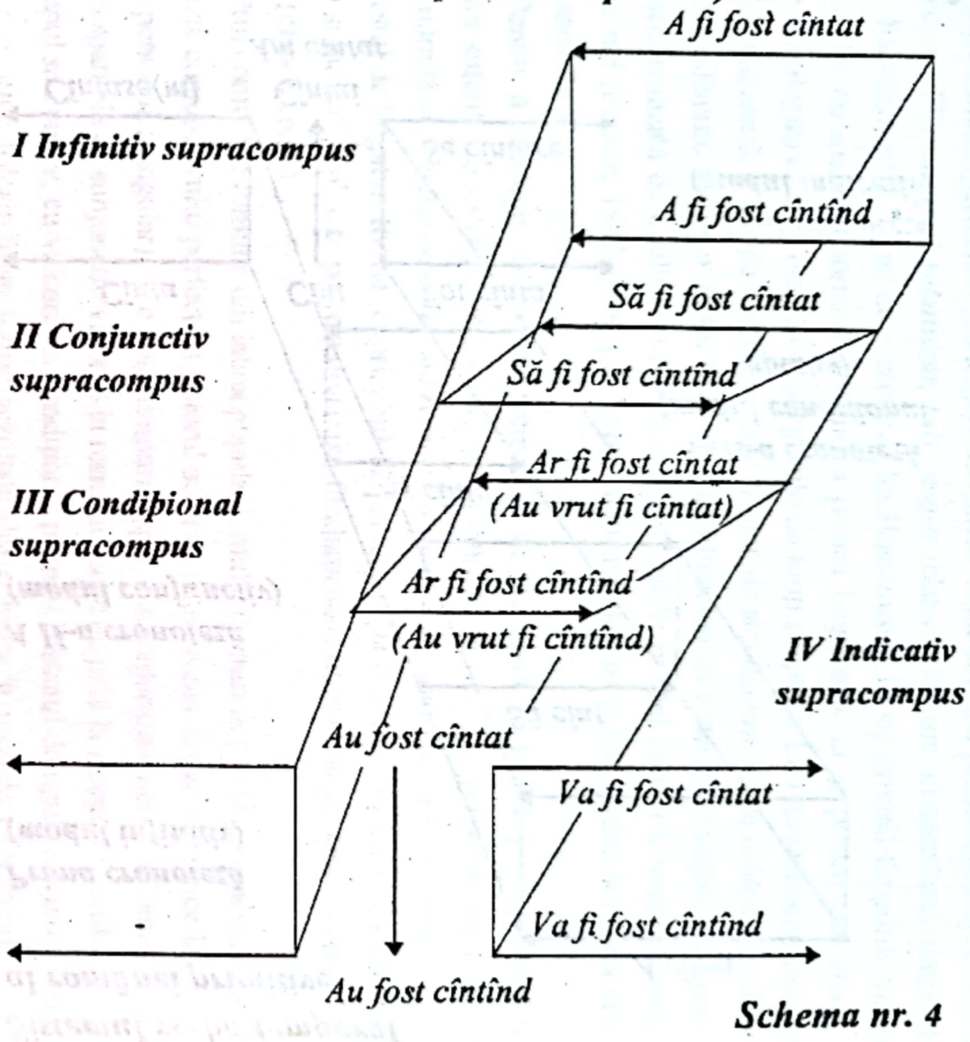
Schema nr. 1

Schema nr. 2

Schema nr. 3

Schema nr. 4

supracompus cu trei sau patru elemente verbale, un sistem de forme compuse de a treia generație, prezent în dacoromâna veche și azi în unele graiuri populare, în special în Transilvania, (cf. schema nr. 4, reprodusă după Frâncu, 1983-1984, p. 58).

Am insistat asupra acestor fapte de diacronie a sistemului verbal al limbii române, pentru a face mai explicită teoria lui Guillaume privind geneza formelor simple, care ar reprezenta, după opinia lui, aspectul imanent, a formelor compuse, care ar reprezenta aspectul transcendent și a formelor supracompuse, care ar reprezenta aspectul bitranscendent (cf. Guillaume, 1964, p. 190) ***aspect imanent*** (*marcher*) → ***aspect transcendent*** (*avoir marché*) → ***aspect bi-transcendent*** (*avoir eu marché*). În toate cele trei cazuri, timpul luat în considerație poartă cu sine reprezentarea lexicală (prin cuvînt) a verbului. Opoziția între formele sintetice, compuse și supracompuse nu mai este o opoziție de timp, ci o opoziție de aspect, o opoziție în care T^3, timpul interiorizat, exprimă *modul acțiunii* (*Actionsart*).

10.4 Lingvistica psihomecanică sau psihosistematică a comportat numeroase discuții în ultimii ani. Ea a fost respinsă de mulți lingviști, în special tradiționaliști și structuraliști, care au considerat-o prea abstractă, schemele care însoțesc fiecare investigație psihosistematică prea complexe și lipsite de explicații satisfăcătoare: "*A desena nu înseamnă neapărat a explica ... Nu este evident că proprietățile reprezentării grafice le explică pe cele ale lucrului reprezentat. Dacă un desen poate vizualiza un a vedea sau un a concepe el nu pune totuși în raport ceea ce se vede cu ceea ce se concepe*" (Ducrot-Schaeffer, 1996, p. 52).

Structuraliștii de anumite orientări, care se ocupau numai cu ce oferă limba în structura de suprafață i-au reproșat lui Guillaume și discipolilor lui că analizează gîndirea și nu limba, că formarea imaginii timp, cronogeneza, timpul operativ trebuie studiate nu de lingviști ci, de psihologi sau filozofi sau logicieni. S-a spus despre Guillaume, care avea într-adevăr o imaginație foarte bogată, că introduce în lingvistică propria-i fantezie și obsesiile personale și le expune într-un stil ezoteric, acordînd schemelor sale o *valoare oarecum magică* (*ibid.*, p. 48, 52). Alți lingviști, printre care unii cu renume, au apreciat lingvistica guillaumiană (A. Meillet, Sechehaye) și au îmbrățișat-o, aplicîndu-i metodele (R. L. Wagner, P. Imbs, B. Pottier, G Moignet). În sfîrșit, alți lingviști, în special elevi direcți ai lui Guillaume, i-au exagerat meritele și rezultatele (cf. introducerea lui Roch Valin ediția *Langage et Science du langage*, Paris, 1964 a lui G. Guillaume). Cert este însă faptul că psihosistematica sau psihomecanica aduce puncte de vedere absolut noi și originale în conceperea și studierea fenomenului complex care este limbajul.

Apropierea dintre psihomecanică și lingvistica generativă, făcută de unii cercetători (cf. Joly, 1973), este fortuită, căci psihosistematica nu "*a pretins nici o dată a fi o gramatică generală*" sau "*o gramatică universală*", deși Guillaume consideră că limbile au funcția de a descrie gîndirea. El însă consideră că fiecare limbă reflectă un mod specific de gîndire, un mod individual de a construi noțiunile, fără să considere că acestea ar fi comune tuturor limbilor cum crede Chomsky.

BIBLIOGRAFIE

Barral M., *L'imperfait du subjonctif*, Paris, 1980.

Benveniste E., 1966 *Problèmes de linguistique generale*, I, Paris, 1966.

Chevalier J. C., *Verbe et Phrase. Les problèmes de la voix en espagnol et en français*, Paris, 1978.

Ducrot O.-Schaeffer J. A., *Noul dicționr enciclopedic al științelor limbajului*, București, 1966.

Frâncu C., *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri. Privire diacronică*. Teză de doctorat. Universitatea "Al. I. Cuza", Iași, 1971. Rezumat (multiplicat).

Frâncu C., *Geneza și evoluția timpurilor verbale supra-compuse în limba română*, în "Anuar de limgvistică și istorie literară", tomul XXIX, 1983-1984, Iași, p. 23-62.

Guillaume G., *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919.

Guillaume G., *Temps et verbe. Théorie des aspecta, des modes et des temps*, Paris, 1929.

Guillaume G., *L'arhitectonique du temps dans les langues classiques*, Copenhaga, 1945.

Guillaume G., *Langage et science du langage*, Paris, 1964.

Guillaume G., *Principes de linguistique théorique*, Québec / Paris, 1973.

Guillaume G., *Leçons de linguistique (1945-1946)*, série A, Québec / Lille, 1987.

Guillaume G., *Leçons de linguistique (1948-1948)*, Québec / Paris, 1971.

Guillaume G., *Leçons de linguistique (1949-1950)*, Québec / Paris, 1974.

Imbs P., *L'emploi des temps des verbaux en français moderne*, Paris, 1960.

Jacob A., *Temps et langage*, Paris, 1967.

Joly A., (ed.) 1973 *Grammaire générative transformationnelle et psycho-mécanique du langage*, Lille, 1973.

Joly A., *Essais de systématique énonciative*, Lille, 1987.

Luquet G., *Systématique historique du mode subjonctif espagnol*, Paris, 1988.

Martin R., *Pour le logique du sens*, Paris, 1983.

Maspla F. P., Luquet G., *Subjonctif en grammaire systématique française*, Barcelona, 1990.

Menard Philippe, *Syntaxe de l'ancien français*, ediția a III-a, Bordeaux, 1988.

Martin R., Wilmet M., *Syntaxe du moyen français*, Bordeaux, 1980.

Moignet G., *Essai sur le mode subjonctif en latin post-classique et en ancien français*, Paris, 1959.

Moignet G., *Grammaire de l'ancien français*, Paris, 1976.

Pottier, *Temps et Espace*, în "Travaux de linguistique et de litterature", XVIII, 1, Strasbourg, 1980, p. 30-42.

Picoche J., *Structures sémantiques du lexique français*, Paris,1986.

Pavel Maria, *Le français avant le XVI-ème siècle*, Iași, Casa Editorială "Demiurg", 1997.

Wagner R. L., 1939, *Les phrases hypothèttiques commençant par "si" dans la langue français*, Paris,1939.

Valin Roch, *La méthode comparative en linguistique historique et en phychomécanique du langage*, Québec, 1964.

Wilmet M., *G. Guillaume et son école linguistique*, Paris, 1972.

Wunderli P., *Die Teilakualisierung des Verbalgeschehens im Mittel-französischen*, Tübingen, 1970.

XI. Lingvistica românească

Aşa cum am văzut, începînd cu secolul nostru, lingvistica cunoaşte o dezvoltare fără precedent. În ţara noastră, apar trei şcoli lingvistice întemeiate de trei mari lingvişti în trei centre universitare: ***şcoala ieşeană*** condusă de ***A. Philippide***, ***şcoala bucureşteană*** condusă de ***Ovid Densusianu*** şi ***şcoala clujeană*** condusă de ***S. Puşcariu***. În cele ce urmează vom discuta pe scurt preocupările de lingvistică generală ale întemeietorilor acestor trei şcoli şi principalele direcţii conturate de aceştia şi urmate de elevii lor.

11.1 ***Alexandru Philippide*** (1859-1933), profesor la Universitatea din Iaşi timp de 40 de ani, este unul dintre cei mai mari lingvişti români. Elev al lui Al. Lambrior, dar şi cu studii serioase în Germania, la Halle, unde a avut ca profesori pe H. Suchier şi Eduard Sievers (cel mai mare fonetician al vremii), A. Philippide a fost un neogramatic cu o foarte temeinică pregătire în fonetică şi în lingvistică, în general, precum şi în istorie, filozofie, filologia clasică şi modernă.

Concepţia sa neogramatică privind limba este expusă în *Principii de istoria limbii* (Iaşi, 1894), lucrare inspirată în mare parte din cea cu titlu similar *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880) a lui H. Paul. Lucrarea lui Philippide însă îşi păstrează, aşa cum remarcă acad. Iorgu Iordan (1962, p. 25), "*întreaga originalitate, nu numai în privinţa clasificării materialului, care este exclusiv românesc, ci şi în discutarea diverselor cauze de schimbare a limbii*". Astfel, deşi el împărtăşeşte concepţia neogramaticilor, aduce totuşi elementele care depăşesc cele două principii ale acestei şcoli. Philippide nu vorbeşte de legi fonetice fără excepţii şi de infailibilitatea legilor fonetice, ci de schimbări fonetice, de la care găseşte multe abateri. Mai mult decît H. Paul, A. Philippide nu se mulţumeşte numai cu clasificarea şi formularea schimbărilor fonetice, ci încearcă să afle şi cauzele acestora.

Printre cauzele de schimbare a limbii, Philippide menţionează şi analizează lămurirea psihică a cunoştinţelor (baza psihologică, diferenţiere, ritmul şi altele). El se ocupă pe larg de raportul dintre limbă şi gîndire şi de discordanţele între membrele logice şi psihologice şi cele gramaticale ale propoziţiei. Claritatea deosebită a ideilor şi bogăţia exemplelor ilustrative au făcut ca această carte să fie bine primită de reprezentanţii din ţară şi din străinătate. De pildă, H. Suchier spunea în "Literarisches Zentralblat für Deutschland", 1895, că "*modul de a vedea al lui Philippide este cu totul original. Nu este nici un capitol prin care problema pusă să nu fi progresat atît prin modul de a privi, cît şi prin exemplele aduse*". Aprecieri asemănătoare au făcut Th. Gartner şi W. Meyer-Lübke (cf. Iordan, 1962, p. 26). Unele din problemele din cartea din 1894 sînt reluate în *Gramatica elementară a limbii române* (Iaşi, 1897), care în ciuda titlului nu este deloc "*elementară*", ci o gramatică ştiinţifică cu observaţii subtile şi profunde privind sistemul gramatical românesc. Găsim aici multe sugestii privind analiza sintactică şi semantică a limbii române precum şi o clasificare originală a materialului morfologic (de pildă, raportul dintre valoarea de bază şi diversele întrebuinţări ale modurilor verbale etc.).

Philippide a lucrat o perioadă la *Dicţionarul Academiei* (DA), între 1897-1906, adunînd un imens material faptic, care a fost parţial valorificat în redactarea ulterioară din unele părţi ale DA şi ale DLR. Unele neînţelegeri ivite între Philippide şi conducerea Academiei (care dorea ca dicţionarul să apară mai repede decît îi permiteau puterile lui Philippide) a făcut ca aceasta să se retragă din conducerea dicţionarului. Munca din dicţionar i-a prilejuit lingvistului ieşean aprofundarea unor aspecte de istoria limbii (etimologie, raportul dintre limba literară şi dialecte etc.) care fuseseră analizate mai întîi în *Principii de istoria limbii*.

Opera de maturitate a lui Philippide este *Originea românilor* (în două volume, Iași, 1925-1928), consacrată, după cum arată și titlul, formării poporului și limbii române, cu numeroase date istorice și lingvistice privind locul, timpul și împrejurările în care a avut loc procesul de etnogeneză.

Pentru lingvistica generală, importante sînt unele luări de poziție cu privire la concepțiile lingvistice contemporane autorului și cu privire la metodele de lucru. De pildă, într-o vastă notă, care ea însăși ar putea constitui un studiu separat, Philippide combate de pe poziții neopragmatice ideile lui K. Vossler, șeful școlii idealiste (cf. *Originea românilor*, II, p. 256 și urm.). În alte note, lingvistul ieșean aduce idei noi privind cauzalitatea schimbărilor fonetice, raporturile dintre limba literară și dialecte, dintre limbă și societate etc.). Spirit critic deosebit (cf. *Specialistul român de la Lipsca*), Philippide, în ciuda frazei sale stufoase, arborescente, a fost mereu în activitatea lui științifică și didactică un model demn de urmat pentru studenții și colaboratori.

Originea românilor este cel mai cuprinzător tratat de gramatică istorică a limbii române. Primul volum, intitulat *Ce ne spun izvoarele istorice*, este un model metodologic privind rigoarea de interpretare a izvoarelor (în special a inscripțiilor) privitoare la preistoria poporului român și a limbii lui. Bazîndu-se pe șase autori antici (Herodot, Polybiu, Appian, Strabo, Ptolomeu și Cassius Dio), Philippide stabilește lista populațiilor din Peninsula Balcanică, din cele două Panonii și din Dacia, cucerite de romani. Apoi pe baza inscripțiilor latinești, stabilește durata și intensitatea romanizării în diferite provincii, corectînd unele inexactități din literatura se specialitate (de pildă, pe cele ale lui C. Jireček) privind granița dintre teritoriul romanizat și cel grecizat în Peninsula Balcanică.

Însă luarea în considerație numai a inscripțiilor și nu și a datelor arheologice (în care nu prea avea încredere, căci considera greșit că obiectele, uneltele circulă și se împrumută ușor) l-a dus pe Philippide la ideea că poporul și limba română s-au format cu precădere în sudul Dunării, deși el admite că după părăsirea Daciei de armata și administrația romană pe teritoriul acestei provincii a rămas o populație romanizată destul de numeroasă care s-a menținut pînă la venirea *în valuri* a populației romanizate de acolo (dislocată prin venirea slavilor) pe care apoi a asimilat-o. Spirit pozitivist prin excelență, Philippide a exagerat rolul inscripțiilor, ajungînd la ideea că populația romanizată a existat într-o provincie numai în timpul existenței inscripțiilor latinești în regiunea respectivă. Volumul al II-lea, intitulat *Ce spun limbile română și albaneză*, prezintă în prima parte istoria limbii române: evoluția fonetică, morfologică, sintactică și lexicală a dacoromânei comparate cu cele trei dialecte românești din sudul Dunării. Pe baza unei comparații detaliate, autorul prezintă asemănările și deosebirile dintre dialectele și subdialectele limbii române. În partea a II-a a volumului, Philippide analizează structura albanezei pe care o compară cu româna și cercetează problema înrudirii dintre cele două limbi. El aduce în această comparație numeroase idei de lingvistică generală: problema împrumutului dintr-o limbă în alta, a convergențelor lingvistice și a afinităților de structură.

Astfel, el constată că deosebirile dintre fonetismul albanez și cel românesc sînt mai mari decît asemănările, iar cele morfologice și sintactice sînt foarte mari (*op. cit.*, p. 629). Deosebirea cea mai mare între română și albaneză este în ceea ce privește accentul. Accentul e, după Philippide, cel mai sigur fenomen fiziologic, după care poți trage concluzia că ai de a face cu o altă bază de articulație. Termenul de *bază de articulație* a fost criticat de unii lingviști, considerînd că în spatele lui se ascundea o concepție mecanicistă și chiar rasistă privind limbajul. Cu toate acestea, multe fenomene din limbă se pot explica prin baza de articulație. De fapt, în ultimul timp mai ales la americani se folosește un termen similar: obicei articulatoriu. Dintre elementele limbii, accentul, care ține de baza de articulație, se pierde cel mai greu. Totul se poate împrumuta dintr-o limbă în alta (cuvinte, forme, sunete), numai accentul persistă în

cea mai mare tenacitate. Emigranții își pierd foarte greu accentul. De aici, definiția *emigrantului* ca persoană care a pierdut tot ce a avut în afară de accent. Arătînd că în albaneză vocalele din silaba accentuată sînt de șase feluri de lungimi, Philippide trage concluzia că "*asemenea lucruri sînt total străine firii limbii române*" (*op. cit.*, p. 594) și că "*dacă sînt asemănări fonetice între limbile română și albaneză, deosebirile sînt mult mai mari*" (*ibid.*, p. 629).

Menționăm că fenomenele cercetate în cele două limbi sînt numerotate și ordonate într-un mod care ne amintește de maniera de analiză din ultimele patru decenii făcute de către generativiști. Pe de altă parte, Philippide se ocupă și cu viabilitatea unor fenomene în limba vie, în dialecte și graiuri.

A. Philippide a fost un excelent profesor care a format numeroși elevi. Aceștia au fost influențați de Philippide, înainte de toate, prin rigoarea și conștiinciozitatea sa exemplară. Prin spiritul, stăruința continuă în muncă, pasiunea pentru cercetare, Philippide a rămas, așa cum remarcă Iorgu Iordan (*Istoria lingvisticii românești*, București, 1978, p. 125), conducătorul școlii ieșene și după moarte (1933). Cursurile sale *Introducere în știința limbii* și *Filozofia sunetelor* ofereau studenților posibilitatea de a se informa în probleme de lingvistică generală și românească precum și de a se forma ca cercetători.

11.1.1 După moartea lui Philippide, activitatea școlii ieșene a fost îndrumată de elevul acestuia ***Iorgu Iordan*** (1888-1986) care a devenit apoi cel mai de seamă lingvist român și unul din cei mai mari romaniști din lume. Format la școala lui Philippide, dar și cu studii de specialitate în Germania și în Franța, Iorgu Iordan este autorul a numeroase lucrări privind toate ramurile lingvisticii (toponimie, onomastică, fonetică, morfologie, sintaxă, vocabular, formarea cuvintelor, romanistică, stilistică). A fost la început, ca și profesorul său ieșean, neogramatic, dar a depășit limitele acestei școli intrînd în contact cu ideile școlii idealiste (de care s-a apropiat sub influența prietenului său, L. Spitzer), cu cele ale școlii sociologice franceze (A. Meillet) și chiar cu unele idei structuraliste (pe care nu le respinge, așa cum se vede din lucrările sale de lingvistică romanică scrise în colaborare cu lingviști mai tineri, de pildă, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, 1972, scrisă în colaborare cu Maria Manoliu).

Sub conducerea prof. Iorgu Iordan, succesorul la catedră al lui Phillippide, apare "*Buletinul Institutului de filologie română* «A. Philippide»" (1934-1948), revistă prestigioasă, în care se publică mai ales studii privind aspectul viu al limbii române (structura gramaticală a limbii române contemporane, limbajul familiar, argoul etc.) precum și numeroase recenzii și note bibliografice. Direcția aceasta de cercetare este imprimată de Iorgu Iordan, care pornea întotdeauna în cursurile sale de la limba actuală, spre deosebire de foarte mulți lingviști ai vremii care făceau lingvistică istorică. Acest lucru este vizibil în cărțile sale *Gramatica limbii române* (București, 1937), *Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor"* (Iași, 1943, ediția a II-a, București, 1948), *Stilistica limbii române* (București, 1944 ed. a II-a, București, 1975), *Limba română contemporană* (București, 1956). Chiar în lucrări de istorie a limbii (cum este, de pildă, teza sa de doctorat *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e* (Iași, 1921)), profesorul Iorgu Iordan punea accentul tot pe aspectul actual al limbii.

Pentru lingvistica generală și în special pentru cea romanică, o deosebită importanță prezintă cartea *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice* (Iași, 1932), tradusă în 1937 în engleză, iar apoi în germană și în spaniolă. O variantă nouă, îmbunătățită și cu capitole noi a acestei cărți a apărut în 1962 sub titlul *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode* (București), lucrare citată de mai multe ori în această carte, căci analizează în profunzime diferite curente și orientări din lingvistica primelor decenii ale secolului nostru. Această carte a devenit un permanent punct de referință atît în istoria romanisticii, cît și în istoria lingvisticii, în general.

În domeniul toponimiei, acad. Iorgu Iordan scrie prima lucrare de sinteză cuprinzînd un mare număr de toponime din toată România dinaintea primului război mondial: *Rumänische Toponomastik* (Bonn-Leipzig, 1924, 1926). Mai tîrziu lărgeşte lucrarea luînd în consideraţie toponimia de astăzi, în *Toponimie românească* (Bucureşti, 1963). De asemenea, la sfîrşitul vieţii, a publicat un dicţionar onomastic. Mutîndu-se la Universitatea din Bucureşti, acad. Iorgu Iordan a contribuit în mod esenţial la formarea multora din lingviştii tineri actuali. A condus mulţi ani Institutul de lingvistică din Bucureşti şi a fost redactor responsabil la revista "Limba română".

11.1.2 Printre elevii lui Al. Philippide trebuie menţionat ***G. Pascu***, cu lucrările sale *Rumänische Elemente in den Balkansprachen* (Geneva, 1924), *Dictionnaire étymologique macédo-roumain* (2 volume, Bucureşti, 1925), *Sufixele macedo- şi megleno-române de origine neogreacă*, Bucureşti, 1913 şi *Sufixele româneşti* (Bucureşti, 1916, lucrare premiată de Academia Română la propunerea lui A. Philippide); şi cu numeroase articole, note şi recenzii apărute în revista sa "Revista critică" (1927-1940) a căror valoare este umbrită de nota pătimaşă care degenerează în injurii la adresa adversarilor săi.

11.1.3 Printre elevii lui Philippide şi ai lui Iorgu Iordan un loc special ocupă ***Gheorghe Ivănescu*** (1912-1987). Pregătirea sa multilaterală şi spiritul critic deosebit i-au dat ocazia să surprindă aspecte noi ale limbajului. Preocupările sale sînt foarte variate: istoria limbii române, a limbilor romanice şi germanice, indoeuropenistică, orientalistică, etnologie, istoria literaturilor, poetică, dialectologie şi altele. Lucrarea sa de doctorat *Problemele capitale ale vechii române literare* (Iaşi, 1948) este un punct permanent de referinţă şi un izvor de sugestii pentru cei care studiază raporturile dintre limba literară şi graiurile populare. Numeroasele sale studii se remarcă printr-o vizibilă predilecţie pentru aspectele teoretice, de lingvistică generală, autorul lor fiind cel mai mare specialist din ţară în această disciplină şi unul din marii lingvişti români. Cunoscător profund al diferitelor şcoli şi curente lingvistice precum şi al fundalului lor filozofic, profesorul Gh. Ivănescu a relevat de multe ori punctele slabe ale unor orientări actuale din lingvistică, izvoarele vechi ale unor teze considerate noi şi a propus o lingvistică ***antropologică*** capabilă să surprindă complexitatea deosebită a limbajului. Fiind profesor la Universitatea din Iaşi, apoi la cea din Timişoara, Craiova şi din nou la cea din Iaşi, a contribuit în mod deosebit la formarea multor lingvişti tineri din centrele menţionate.

Bogăţia informaţiei, profunzimea argumentării şi spiritul critic sînt evidente şi în lucrarea *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980 şi *Gramatica comparată a limbilor indoeuronele* (în colaborare cu Theofil Simensky), Bucureşti, 1981.

Prof. Gh. Ivănescu a anticipat unele din orientările foarte recente din lingvistică, în special în sintaxă, în mai multe lucrări, printre care şi în *Sintaxa limbii române* (Iaşi, 1948). De asemenea, într-un vast studiu, *Gramatica şi logica* (AUT, I, 1963, p. 259-267, II, 1964, p. 193-219) pledează pentru o analiză a limbii mai complexă, care să urmărească atît planul limbii, cît şi planul logic şi ontologic, fapt care este de cele mai multe ori pierdut din vedere în lingvistica contemporană (vezi în acest sens Gh. Ivănescu, *Lingvistică generală şi românească*, 1983).

Idei deosebit de originale are în ceea ce priveşte relaţia dintre lumea literară şi dialecte: în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, româna era diversificată în dialecte literare, care se contopesc în secolul al XIX-lea şi se formează limba română literară. Această idee fusese enunţată de G. Ibrăileanu, dar este argumentată şi dezvoltată de ***Şcoala ieşeană***: Iorgu Iordan, G. Istrate şi unii din elevii acestora susţin pe bună dreptate că la formarea limbii române literare nu a contribuit un singur subdialect, cum

cred unii reprezentanţi ai şcolii bucureştene, ci, în măsură mai mare sau mai mică, toate subdialectele.

Această idee este argumentată cu numeroase fapte, în special de către G. Istrate (n. 1914) de la Universitatea din Iaşi, elev al Iorgu Iordan, colaborator la BIFR şi continuator al preocupărilor de la această revistă, prin revista pe care o condus-o, împreună cu Gh. Ivănescu, "Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" (Serie Nouă, *Lingvistică*). Volumul *Limba română literară. Studii şi articole* (Bucureşti, 1970) este concludent pentru preocupările teoretice şi metodologice ale autorului privind originea limbii literare, a raporturilor ei cu graiurile populare, a contribuţiei scriitorilor la dezvoltarea şi îmbogăţirea ei. Preocupat permanent şi de studiul pe teren al subdialectelor româneşti (cf. *Graiul din satul Nepos*, BIFR, IV, 1937), prof. ***G. Istrate***, în lunga sa activitate la Universitatea din Iaşi, ca profesor şi ca decan (1950-1968) a contribuit la formarea, în spiritul Şcolii lingvistice ieşene, a unor cercetători tineri.

În prezent, cercetătorii ieşeni din generaţia mijlocie, majoritatea din ei elevi ai lui Gh. Ivănescu şi ai lui G. Istrate, duc mai departe preocupările şcolii ieşene. Un loc special ocupă cercetarea graiurilor din Moldova şi Bucovina, prin elaborarea *Atlasului lingvistic al Moldovei şi Bucovinei* (din care au apărut primele două volume) de către un colectiv condus de prof. ***V. Arvinte*** (n. 1927). De asemenea, se continuă redactarea unor părţi din DLR, cercetarea limbii române contemporane, a limbii literare şi a raporturilor ei cu graiurile populare precum şi a istoriei limbii române din perspectivă romanică sau balcanică precum şi toponimia românească. Remarcăm publicarea a două volume din monumentala operă *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea I şi II, elaborat de un colectiv condus de Dragoş Moldoveanu, Bucureşti, 1991-1992. De asemeni, menţionăm proiectul de cercetare *Documenta linguae dacoromanorum*, de scoatere în ediţie critică a unui text foarte important pentru istoria limbii române, *Biblia de la 1688*. Se poate vorbi, deci, de o continuitate în ceea ce priveşte preocupările, care porneşte de la Philippide şi merge pînă la cel mai tînăr cercetător ieşean. De asemenea, menţionăm că ideile şcolii ieşene sînt susţinute şi de unii elevi şi colaboratori ai profesorului Gh. Ivănescu de la Universitatea din Timişoara, ca de pildă, de V. Ţâra şi V. Frăţilă, în lucrările lor de dialectologie şi de istoria limbii române.

11.2.1 ***Ovid Densusianu*** (1873-1938), profesor de filologie romanică şi românească la Universitatea din Bucureşti, este considerat şeful şcolii lingvistice bucureştene. Fiu al poetului şi criticului literar Aron Densusianu şi nepot al istoricului N. Densusianu, O. Densusianu a urmat cursurile Liceului Naţional din Iaşi, apoi pe cele ale Facultăţii de Litere, unde l-a avut ca profesor pe A. Philippide. După terminarea facultăţii, funcţionează un timp ca profesor secundar la Botoşani şi la Focşani, după care îşi continuă studiile la Berlin (cu Adolf Tobler) şi la Paris (cu A. Meillet şi G. Paris). Formaţia sa este de neogramatic, care respinge ideile şcolii idealiste ale lui Vossler, geografia lingvistică, dar care acceptă, cu unele rezerve, ideile şcolii sociologice franceze.

Preocupările sale au fost foarte variate: filologie şi lingvistică romanică şi românească, folclor, critică literară, poezie (era el însuşi poet). A publicat numeroase articole de lingvistică şi filologie, multe dintre ele în reviste străine ca "Romania", "Revue critique", "Jahresbericht der Geschichtswissenschaft". După ce îşi dă doctoratul cu un studiu filologic asupra unui text francez vechi (*Der Roman de la comtesse d'Anion von Jean Maillart*) se întoarce în ţară şi devine profesor suplinitor la Catedra de istoria limbii şi literaturii române (1897-1901), iar apoi titularul Catedrei de "*filologie romanică cu privire specială la limba română*" (pînă la moarte). A întemeiat prima societate filologică română (în 1905) care însă îşi desfăşoară activitatea numai pînă în 1907 şi a condus revista acestei societăţi ("Buletinul

Societății filologice"). În 1913 a înființat Institutul de Filologie și Folclor, iar în 1923 a scos revista "Grai și suflet", care a apărut pînă în 1937 (șapte volume). Titlul revistei, adevărat program, exprimă preocupările ei fundamentale: cercetarea limbii sub toate aspectele ei. Preocupările de dialectologie și de folclor ocupă un loc larg. Numeroase articole, note și recenzii ale lui Densusianu sînt concludente pentru concepția acestuia privind limba. Deși el a fost unul din propagatorii modernismului în poezie, în lingvistică a avut o atitudine rezervată față de curentele și orientările mai noi de atunci, respingînd geografia lingvistică, fonologia, școala idealistă a lui Vossler, neolingvistica. Poziția sa în ceea ce privește orientările din lingvistica epocii este expusă în articolul *Orientări nouă în cercetările filologice* (1923) și în cursul universitar *Direcții actuale în romanistica și lingvistica generală* (1932-1933). Cu toate că el nu s-a declarat adeptul nici unei școli, subliniind că limba este un fenomen prea complex pentru a intra în tiparele unei singure orientări sau școli lingvistice, lucrările sale arată că a rămas toată viața un excelent neogramatic, de o hărnicie și o conștiinciozitate exemplară în adunarea și clasificarea datelor.

Opera sa principală, *Histoire de la langue roumaine* (vol. I, Paris, 1901, vol. II, Paris, 1938) este o cercetare extrem de interesantă a istoriei limbii române de la origini pînă în secolul al XVI-lea. Volumul I, *Les origines*, distins cu premiul *Bibesco* al Societății de lingvistică din Paris (1905), cuprinde o cercetare a preistoriei limbii române (latina populară din provinciile balcanice din secolele al II-lea și al III-lea e. n.) și a celor mai vechi influențe exercitate asupra românei în perioada formării ei (greacă, vechea slavă, bulgară, sîrbă, maghiară etc.). În privința teritoriului de formare a poporului și limbii române Densusianu a emis o ipoteză care a trebuit să fie corectată după aceea: el considera că poporul român și limba română s-au format într-o zonă vastă cuprinzînd ambele părți ale Dunării (Moesia, Iliria, Dacia), dar în special în Iliria. Deci, ca și Philippide, el atribuie rolul principal factorului romanic sud-dunărean, considerat mai puternic, datorită apropierii geografice de centrul Imperiului roman. Ca și Philippide, el nu exclude păstrarea în nordul Dunării după secolul al III-lea a elementului romanic, însă insistă asupra rolului precumpănitor a celui din sudul Dunării. După cum se știe, cercetările actuale, bazate pe date arheologice, lingvistice și istorice, au demonstrat continuitatea în provinciile nord-dunărene, corectînd în mare parte teza susținută de Densusianu, Philippide etc. (Cf. C. Frâncu, *Geneza limbii și a poporului român*, Iași, 1997).

Volumul al II-lea, *Le seizième siècle*, constituie un exemplu de urmat în ceea ce privește cercetarea unei perioade din istoria limbii române. Pe baza textelor românești, traduse și netraduse din secolul al XVI-lea, autorul reconstituie sistemul fonetic, lexical și gramatical al limbii române din acea epocă. Acest volum, deși nu interpretează suficient imensul material adunat, autorul rămînînd în limitele școlii neogramaticienilor, continuă să fie un instrument de lucru indispensabil pentru cei care studiază istoria limbii române și un izvor de sugestii. Densusianu dorea să continue lucrarea sa cu un al treilea volum consacrat evoluției estetice a limbii române, care însă a rămas numai sub forma unui curs universitar litografiat. Cele două volume din *Historie* au apărut în traducere românească, sub îngrijirea elevului lui Densusianu, J. Byck: *Istoria limbii române*, vol. I-II, București, 1961.

Una din ideile originale în problemele de limbă susținută de Densusianu a fost considerarea vieții pastorale ca mijloc de circulație a cuvintelor dintr-o limbă într-alta. În acest sens menționăm lucrarea *Păstoritul la popoarele romanice. Însemnătatea lui lingvistică și etnografică* (București, 1913) și două cursuri universitare intitulate *Aspecte lingvistice ale păstoritului*. Din păcate, cercetările de etnolingvistică ale lui Densusianu au rămas aproape singulare. Nomadismul și transhumanța păstorilor sînt des invocate nu numai în aceste lucrări, ci și în primul volum din *Histoire...*, pentru a explica strămutările de populații (de pildă, proveniența din nordul Transilvaniei a meglenoromânilor). Ideea că

Dunărea nu a constituit un obstacol de netrecut, că au existat permanente schimburi între populațiile românești și de pe cele două maluri ale sale, în ambele sensuri, este plauzibilă, dar ea a fost exagerată uneori de Densusianu și de unii colegi ai lui (I. A. Candrea). Însă ideea că limbile vecine au foarte multe împrumuturi românești în domeniul păstoritului este acceptată astăzi de toți cercetătorii, cu toate că ipoteza transhumanței și nomadismului este privită cu rezerve sau chiar respinsă de către cercetătorii actuali.

Densusianu are meritul de a fi elaborat, împreună cu I. A. Candrea, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (pînă la *a putea*; București, 1907-1914).

Respingînd geografia lingvistică și implicit ideea atlaselor lingvistice, Densusianu a fost adeptul ***monografiei dialectale*** pe care o considera superioară atlasului lingvistic și a elaborat una dintre cele mai bune monografii dialectale, *Graiul din țara Hațegului*, București, 1915).

11.2.2 ***I. A. Candrea*** (1872-1950) a avut, în general, preocupări asemănătoare cu cele ale lui Densusianu, dar nu așa de profunde ca acesta. Candrea a fost în special lexicolog și lexicograf, deși a avut preocupări și de dialectolog, filolog, folclorist.

Principala sa operă este *Dicționarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească"*, București, 1931, în care introduce multe neologisme ce lipseau din dicționarul lui Tiktin și propune o serie de etimologii noi, în mare parte acceptate astăzi. Iorgu Iordan spune despre Candrea: "*Candrea este, cu siguranță, cel mai bun etimolog al nostru*" (*Istoria lingvisticii românești*, p. 116). Multe din etimologiile sale plauzibile au fost fructificate de A. Ciorănescu în *Diccionario etimológico rumano*, La Laguna, 1958.

Spre deosebire de Densusianu, Candrea nu respinge geografia lingvistică, ci face anchete, pe baza unui chestionar pentru alcătuirea *Atlasului lingvistic al Banatului*, lucrare nepublicată. El a elaborat însă și o monografie dialectală *Graiul din țara Oașului* (București, 1907) precum și un studiu vast consacrat dialectului meglenoromân (publicat în "Grai și suflet", I, 1924, II, 1925, III, 1927, VI, 1937). Candrea este, împreună cu Ovid Densusianu, cel care a realizat prima culegere de texte dialectale românești, *Graiul nostru*, I-II, București, 1906-1908) căreia nu i se poate contesta valoarea documentară, în ciuda transcrierii fonetice neadecvate.

În ceea ce privește activitatea de filolog, Candrea a dat ediția critică a *Psaltirii scheiene comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește* (București, 1916), cu un studiu introductiv foarte documentat, textul original al traducerii, aparat critic și glosar. Ediția aceasta este un instrument de lucru util și astăzi cercetătorilor.

11.2.3 Dintre elevii lui Ovid Densusianu trebuie menționați ***Jacques Byck*** (1897-1964), ***Alexandru Rosetti*** (1895-1990) și ***Alexandru Graur*** (1900-1989).

11.2.3.1 Primul dintre aceștia, ***Jacques Byck***, era unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbii române vechi. Numele lui este legat în special de reeditarea *Cazaniei* lui Varlaam (București, 1943) în transliterație, de editarea în traducere românească a operei capitale a profesorului său, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, (București, 1961) și *Gramatica limbii române* (București, 1944) scrisă în colaborare cu Al. Rosetti. În afară de aceasta, deși a scris puțin (fiind foarte multă vreme profesor de liceu, nu a avut posibilitatea unei munci științifice permanente), J. Byck a publicat în "Bulletin linguistique" pătrunzătoare studii de sintaxă și stilistică, adunate în volumul postum *Studii și articole. Pagini alese* (București, 1967).

11.2.3.2 ***Al. Rosetti*** a studiat la București, ca elev al lui Densusianu și al lui I. A. Candrea, și

apoi la Paris, ca elev al lui Mario Roques, J. Gilliéron, A. Meillet.

Formaţia sa primară a fost de neogramatic peste care s-au suprapus elemente ale şcolilor structuraliste de diferite nuanţe (şcoala de la Praga, glosematica, descriptivismul american). Spirit deschis la inovaţii de tot felul, Al. Rosetti a creat în 1933 *Laboratorul de fonetică experimentală* pe care l-a condus pînă în 1937 şi a publicat anual cîte un volum din "Bulletin linguistique", revistă cu o tematică foarte variată: lingvistică generală, fonetică experimentală, descriptivă şi generală, morfologie, sintaxă, lexic, toponimie. Revista a apărut pînă în 1948 şi a contribuit în mare măsură, prin atitudinea ei receptivă la tot ceea ce este nou, la formarea unei noi generaţii de lingvişti. Ca director al editurii Fundaţiei Regale, Al. Rosetti a contribuit la publicarea unor opere celebre (ca de pildă, *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu în 1941).

Apoi Rosetti a fost redactor responsabil la revistele "Studii şi cercetări lingvistice" (din 1950 pînă în 1971), "Fonetică şi dialectologie" (1958-1969), "Revue roumaine de linguistique" (din 1956 pînă la moarte), "Cahiers de linguistique théorique et applique" (din 1962 pînă la moarte). Prin aceste reviste precum şi prin activitatea sa didactică îndelungată la Universitatea din Bucureşti, unde a fost, după moartea lui Densusianu, titularul Catedrei de limbă română (1938-1965) sau director al Centrului de Cercetări Fonetice şi Dialectale, Al. Rosetti, devenit în 1948 membru al Academiei Române, a contribuit în mare măsură la formarea tinerilor lingvişti şi la îndrumarea acestora. El a inaugurat la Universitatea din Bucureşti, în 1928, predarea foneticii moderne prin cursul publicat în 1930 *Curs de fonetică generală* (apărut apoi în altă versiune sub titlul *Introducere în fonetică*, Bucureşti, 1957, ed. a II-a, Bucureşti, 1963, ed. a III-a, Bucureşti, 1967).

Împreună cu Al. Graur, a făcut prima prezentare sistematică a fonologiei limbii române: *Esquisse d'une phonologie du roumain*, BL, VI, 1938).

Opera sa principală rămîne însă *Istoria limbii române*, în 6 volume, apărute începînd cu anul 1938 şi reunite în 1968 într-un volum neomogen (ediţia definitivă a apărut în 1986). După lucrarea lui Densusianu, cea a lui Rosetti este a doua sinteză a istoriei limbii române de la origini pînă în secolul al XVI-lea, amîndouă însă fiind întrecute de a treia, *Istoria limbii române*, 1980 a lui Gh. Ivănescu. În ciuda faptului că expunerea este prea lapidară, prea concisă, uneori telegrafică, bibliografia lucrării, punctul de vedere original al autorului, modul de sistematizare a materialului fac ca această lucrare să fie un permanent punct de referinţă în istoria limbii române.

În domeniul lingvisticii generale, de care Al. Rosetti s-a interesat în permanenţă, receptînd fără idei originale, diferite direcţii şi recomandîndu-le tinerilor lingvişti, menţionăm lucrarea *Filozofia cuvîntului*, Bucureşti, 1946, apărută şi în versiunea franceză: *Le mot. Essquisse d'une théorie générale*, Copengaha-Bucureşti, 1943, ed. II, 1947). Mulţi dintre elevii şi colaboratorii săi (B. Cazacu, I. Coteanu, Em. Vasiliu, M. Sala, Valeriu Rusu, Al. Niculescu, A. Avram, Mioara Avram, N. Saramandru) pe care i-a ajutat cu perseverenţă şi i-a îndrumat din punct de vedere teoretic şi metodologic au făcut ca Bucureştiul să fie principalul centru lingvistic al ţării.

11.2.3.3 Strîns legată de activitatea din tinereţe a lui Al. Rosetti este cea a lui ***Al. Graur***, de formaţie clasicist şi indoeuropenist, colaborator activ la "Bulletin linguistique" şi la alte reviste conduse de Al. Rosetti. A studiat la Bucureşti filologia clasică, iar apoi la Paris cu A. Meillet, J. Vendryes, M. Roques şi şi-a luat doctoratul la Sorbona cu o teză lingvistică indoeuropeană (*Les consonnes geminées en latin* (Paris, 1929) şi cu o a doua, de lingvistică românească (*Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929), mult apreciate de A. Meillet şi J. Vendryes. Preocupat atît de lingvistica generală în care a dat

lucrări ca *Introducere în lingvistică* (Bucureşti, 1958, ediţia a II-a, Bucureşti, 1965; traducere germană, Berlin, 1974), *Studii de lingvistică generală* (Bucureşti, 1960), *Scurtă istorie a lingvisticii* (în colaborare cu Lucia Wald, Bucureşti, 1961, ed. II-a, 1965, ed. III-a, 1977), *Tratat de lingvistică generală* (în colaborare cu mai mulţi cercetători, Bucureşti, 1972), cît şi de lingvistica românească (*Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954, o altă versiune în 1957; *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963; *Nume de persoane*, Bucureşti, 1968; *La romanité du Roumain*, Bucureşti, 1965), ***Al. Graur***, în ciuda unor concesii făcute materialismului vulgar din anii ´60, a fost unul dintre cei mai mari lingvişti români, care a contribuit în mare parte la formarea tinerilor şi la popularizarea lingvisticii şi gramaticii în mase largi (prin cărţile sale *Lingvistica pe înţelesul tuturor*, Bucureşti, 1972, *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, 1974 şi în special prin emisiunea radiofonică *Limba noastră* pe care a susţinut-o ani în şir după răboi). De asemenea, ca director al Editurii Academiei Române, în anii ´60-´80, a contribuit la publicarea unor lucrări valoroase de lingvistică.

11.3.1 Între cele două războaie mondiale, locul de frunte în ceea ce priveşte lingvistica îl ocupă Clujul, prin ***Sextil Puşcariu*** (1877-1948), conducătorul şcolii clujene, şi colaboratorii şi elevii săi (N. Drăganu, E. Petrovici, Sever Pop, Şt. Paşca, G. Giuglea, V. Bogrea, T. Capidan).

S. Puşcariu şi-a făcut studiile universitare la Leipzig, fiind elevul unor mari lingvişti ai vremii: K. Brugmann, A. Leskien, Ed. Sievers, G. Weigand. De aceea, studiind la Leipzig, centrul neogramaticilor, formaţia sa primară a fost de neogramatic. Apoi însă el a îmbrăţişat ideile geografiei lingvistice (iniţiind şi sprijinind elaborarea şi publicarea *Atlasului lingvistic român*) şi pe cele ale şcolii de la Praga. După ce şi-a dat doctoratul la Leipzig (cu teza *Die rumänische Diminutivsuffixe*, 1904) şi docenţa la Viena (*Lateinisches Ti und Ki im rumänischen, italienischen und sardinischen*, 1905) a fost profesor de filologie română la Universitatea din Cernăuţi (1906-1919), unde conduce şi revista "Glasul Bucovinei" (1918-1919). În 1919 vine la Cluj şi joacă un rol important în organizarea universităţii româneşti de aici fiind şi primul ei rector. În acelaşi an pune bazele primului institut românesc de lingvistică, *Muzeul limbii române*, care prin şedinţe săptămînale, cu comunicări şi discuţii, a devenit repede o adevărată şcoală lingvistică. În 1921 apare buletinul acestui institut, revista "Dacoromania", care pînă în 1948 însumează 11 mari volume cu lucrările colaboratorilor institutului. Această revistă a fost cel mai bun periodic de lingvistică şi filologie din acel timp şi ea este concludentă în ceea ce priveşte preocupările extrem de bogate şi de variate ale şcolii clujene. Nu a existat nici un sector al limbii şi nici o ramură a lingvisticii care să fi fost neglijate.

S. Puşcariu a fost multă vreme responsabilul *Dicţionarului Academiei Române* (= DA), din care a reuşit să publice aproape o treime. El însuşi a elaborat un dicţionar etimologic al limbii române care cuprinde în întregime elementul latin (*Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905) şi care reprezintă o etapă pregătitoare pentru *Dicţionarul Academiei* (= DA) (unde a început să lucreze din 1906). Activitatea sa de lexicograf, preocupat de probleme teoretice şi metodologice, este zugrăvită şi de rubrica *Din perspectiva dicţionarului* a *"Dacoromaniei"*.

În discursul său de recepţie la Academie, *Locul limbii române între limbile romanice* (1920), Puşcariu subliniază caracterul romanic al limbii române, asemănările şi deosebirile dintre română şi limbile romanice apusene.

Opera sa fundamentală este *Limba română. Privire generală*, Bucureşti, 1940 (reeditată sub îngrijirea lingvistului Ilie Dan în 1976) care reprezintă o introducere teoretică şi istorică în studiul limbii române şi al dialectelor ei, a fost tradusă în limba germană şi a apărut la Leipzig în 1943 (textul german a

fost reprodus în 1996). Volumul al II-lea din *Limba română*, intitulat *Rostirea*, a apărut postum, în 1959, şi reprezintă fonetica şi fonologia limbii române, prezentate din punctul de vedere al structuralismului praghez al cărui adept devenise Puşcariu. Lucrarea fusese concepută în 4 volume, dar autorul nu a mai avut răgazul să scrie ultimele două volume.

Cele două volume ilustrează, aşa cum remarcă Iorgu Iordan (*Istoria lingvisticii româneşti*, p. 108), "*ecletismul doctrinar al lui Puşcariu, utilizarea unor puncte de vedere diferite, adesea chiar opuse, cu scopul de ale pune în acord nu numai teoretic, dar mai ales practic, încercarea de a explica fenomenele lingvistice, în general complexe, prin procedee tot complexe, tocmai pentru a ajunge la o explicaţie mai deplină, dacă nu exhaustivă, a lor*".

Preocupările multilaterale ale lui Puşcariu sînt reflectate şi de studiile sale mai mărunte, adunate în volumele *Etudes de linguistique roumaine* (Cluj-Bucureşti, 1937) şi *Cercetări şi studii* (Bucureşti, 1974, volum postum). Unele dintre studii oglindesc concepţia modernă, pentru vremea aceea, a autorului: *Fonetică şi fonologie*; *Morfemul şi economia limbii*, *Consideraţii asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii române*. Puşcariu a fost primul lingvist român care a aplicat principiile fonologice ale Şcolii de la Praga, a recunoscut fonetica experimentală şi a aplicat în studiile sale teza saussuriană a caracterului de sistem al faptelor de limbă. Pe de altă parte, el a fost primul care, prin spiritul său de organizator, a creat colective de cercetare în domeniul lingvistic şi a creat, deci, o şcoală în adevăratul sens al cuvîntului. Colectivele conduse de el (la elaborarea DA şi ALR) au dat lucrări nu numai de importanţă naţională, ci şi de importanţă europeană. *Atlasul lingvistic român*, patronat de Puşcariu şi elaborat de cercetători formaţi de el, Sever Pop şi Emil Popovici, este una din cele mai reuşite lucrări ale genului din lume. Printre inovaţiile, apreciate de specialiştii de pretutindeni, aduse aici, trebuie menţionată folosirea a două chestionare foarte bogate, care, în general, nu se repetă, folosite de cei doi cercetători fără ca vreuna din localităţi să fie identică de la un anchetator la altul (cu primul chestionar folosit de Sever Pop s-au anchetat peste 300 de puncte, cu al doilea aproape 90). O altă inovaţie importantă: fiecărui volum mare al atlasului i s-a adăugat cîte unul mic cu numeroase hărţi în culori, care dau o situaţie de ansamblu a noţiunii în discuţie (de pildă, un fenomen fonetic, morfologic sau lexical) sau care conţin material nou care nu intrase în volumele mari. Pînă la începutul războiului se publicaseră din seria Pop două volume mari şi două mici, iar din seria Petrovici un volum mare (plus suplimentul) şi unul mic, cu anexa *Texte dialectale* (Sibiu-Leipzig, 1943). După război, a continuat publicarea seriei Petrovici (serie nouă, vol. I-VII, Bucureşti, 1956-1978; precum şi *Micul ALR*, cu hărţi colorate, vol. I-III, Bucureşti, 1956-1967).

11.3.2 De fapt, ***Emil Petrovici*** (1899-1968) a fost cel mai de seamă elev al lui Puşcariu. Cultura sa bogată şi variată, cunoaşterea a numeroase limbi (printre care limbile slave ocupă un loc important), activitatea sa didactică la Universitatea din Cluj şi cea ştiinţifică, legată de elaborarea ALR, dar şi de lucrări profunde în fonologie, slavistică, balcanistică, romanistică fac din Emil Petrovici una din personalităţile proeminente ale lingvisticii europene de pe la mijlocul secolului nostru. Petrovici a întemeiat şi a condus revistele "Cercetări de lingvistică" (1956) şi "Romanoslavica" (1963). El este autorul primului studiu mai vast de dialectologie slavo-română (*Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935). Adept al foneticii experimentale iniţiate de abatele Rousselot şi al principiilor şcolii de la Praga în fonologie, Emil Petrovici are contribuţii foarte originale în domeniul foneticii şi fonologiei. El a elaborat un sistem fonologic al limbii române cu 7 foneme vocalice şi 72 consonantice pornind de la corelaţia de timbru din structura fonologică (cf. *Sistemul fonetic al limbii române*, LR, V, 2, 1956). Cu toate că acest sistem a fost întîmpinat cu rezerve sau chiar respins de

majoritatea cercetătorilor din București, Iași și chiar din Cluj, Petrovici are meritul de a fi aplicat la limba română principiile fonologice ale școlii de la Praga și de a fi atras atenția asupra unor trăsături ale limbii române în comparație cu celelalte limbi romanice. De asemenea, Emil Petrovici și elevii și colaboratorii lui au continuat preocupările de la Muzeul limbii române și revista "Dacoromania" privind toponimia și onomastica. Concludente în acest sens sînt studiile sale reunite în volumul postum *Studii de dialectologie și toponimie* (București, 1970) precum și cele ale colaboratorilor săi, publicate în "Cercetări de lingvistică".

În concluzie, spre deosebire de lingviștii din celelalte centre universitare, cei de la Cluj au mai devreme conștiința eficacității muncii în colectiv. Solidaritatea existentă între membrii Muzeului limbii române a dus la elaborarea unor lucrări valoroase pe plan internațional (ca de pildă ALR). Așa cum remarca Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 110), "*pot fi comparate, fără să pălească, cu echivalentul lor din occident, Muzeul amintit, primul, am putea spune singurul institut de cercetare lingvistică serioasă al țării între cele două războaie, și organul lui publicistic «Dacoromania »*".

În zilele noastre, deși Clujul a încetat să fie primul centru lingvistic al țării, temele principale ale școlii clujene întemeiate de Pușcariu continuă să fie prioritare: continuarea redactării *Dicționarului Academiei* (DLR), elaborarea *Atlasului Lingvistic* (pe regiuni) pentru Maramureș (din care au apărut patru volume) și Transilvania (din care a apărut un volum), Banat (din care au apărut două volume) și a unui dicționar toponimic al Transilvaniei și al altor ținuturi de peste munți (menționăm că studiul toponimiei este o preocupare de bază a cercetătorilor clujeni, iar revista "Cercetări de lingvistică" este concludentă în acest sens).

BIBLIOGRAFIE

Arvinte V., *Concepția lui A. Philippide cu privire la formarea limbii și a poporului român*, AUI, Lingvistică, XVI, 1970.

Balacciu Jana, Chiriacescu Rodica, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, 1978.

Bucur M., *Ovid Densușianu*, București, 1967.

Frisch H., *Relațiile dintre lingvistica română și cea europeană*, București, 1995.

Gafițanu D., *Alexandru Philippide*, LR, VIII, 1959, nr. 3, p. 3-11.

Graur Al., Wald Lucia, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediția a III-a, București, 1977.

Iordan Iorgu (coord.), *Istoria lingvisticii românești*, București, 1978.

Iordan Iorgu, *Alexandru I. Philippide*, București, 1969.

Iordan Iorgu, *Sextil Pușcariu*, CL, 1966, p. 151-159.

Istrate G., *Locul lui Sextil Pușcariu în lingvistica românească*, AUI, fasc. 2, 1968.

Macrea D., *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965.

Macrea D., *Lingviști și filologi români*, București, 1959.

CONCLUZII

Din perspectiva acestui sfîrşit de secol atît de pragmatic şi de antiumanistic, să aruncăm o privire retrospectivă asupra a ceea ce ne oferă, ca rezultate şi limite, acest veac în una din cele mai pregnant umanistice ştiinţe - lingvistica, ştiinţa esenţei şi diferenţei specifice a acelui *animal simbolic*, care este omul, după expresia lui Cassirer (1994; 1874-1945).

La prima vedere, sîntem copleşiţi de varietatea teoriilor, punctelor de vedere, metodelor, terminologiei şi implicit, a curentelor, orientărilor şi tendinţelor, determinate de complexitatea constituirii şi funcţionării limbajului, de policromia şi polifonia faptelor cercetate atît de lingvişti, cît şi de psihologi, logicieni, sociologi, antropologi, etnologi, filozofi.

1. Distincţia kantiană între filozofie şi ştiinţă, între problema *quid iuris* şi *quid facti*, care a dus la revendicarea de filozofi a unei metode specifice, cea deductivă, diferită de cea a ştiinţelor empirice (inductivă), a determinat separarea instituţională dintre filozofie şi ştiinţele limbajului începînd cu secolul al XIX-lea. Această demarcaţie care a fost unanim acceptată în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului nostru şi care a dus la ***autonomia*** lingvisticii, nu mai este acceptată în zilele noastre, cînd o tendinţă ***integratoare*** se manifestă din ce în ce mai pregnant (Formigari, 1995, p. 10), iar intersecţia şi integrarea reciprocă între filozofie şi ştiinţele empirice tinde să devină o realitate. Demarcaţia lui Kant (1969, p. 117) între *quaestio iuris* şi *quaestio facti* ar fi determinat ceea ce Tullio de Mauro (1980, p.80) numeşte *tăcerea lui Kant* (1724-1804) în probleme privind limbajul, adică neluarea în seamă în mod conştient a filozofiei limbajului de către marele filozof, fapt care ar fi avut consecinţe negative asupra acesteia: "*tăcerea lui Kant este un element cert şi a avut consecinţe la fel de certe... Gîndirea kantiană a contribuit, prin urmare, la distrugerea oricărei urme şi amintiri a filozofiei limbajului din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea. Opera i-a fost completată, la jumătatea secolului al XIX-lea de criza foneticistă şi de sărăcia culturală şi de idei ale lingvisticii ştiinţifice*" (*ibid.*, p. 81-82). Fără îndoială, Tullio de Mauro are dreptate cînd vorbeşte de o sărăcie culturală şi de idei a lingvisticii de pe la mijlocul secolului al XIX-lea şi de "*uitarea care a cuprins gîndirea lingvistică a secolului al XVIII-lea în lucrările de istorie a filozofiei*" (*ibid.*, p. 72). Însă dorim să subliniem că lingvistul italian este prea categoric, neluînd în consideraţie concepţia lui W. von Humboldt (1767-1835) care face o punte de legătură între strălucitele teorii privind limbajul din secolul al XVIII-lea şi concepţiile privind limbajul şi metodele de cercetare a acestuia din lingvistica secolului al XIX-lea (de pildă, cele ale lui G. von der Gabelentz (1840-1893)) şi din secolul nostru (ca cele ale lui Saussure (1857-1913) sau ale lui E. Sapir (1884-1939)). De fapt, direct sau indirect, ideile de filozofie a limbajului ale lui W. v. Humboldt au fost receptate de multe curente şi direcţii lingvistice de după aceea, inclusiv din secolul nostru (de exemplu de şcoala lui L. Weisberger (1899-1984)).

2. De aceea, încercînd să aducem la un numitor comun marea varietate a orientărilor şi tendinţelor din lingvistica secolului nostru, care la prima vedere par a fi un *mixtum compositum*, trebuie să deosebim mai întîi pe cele caracterizate prin ***continuitate***, prin reluarea unor idei sau metode mai vechi, de cele caracterizate prin ***discontinuitate***, care în mod intenţionat pretind a rupe cu tradiţia (cum face ***glosematica*** lui Hjelmslev), prezentîndu-se absolut inovatoare sau chiar *revoluţionare*.

Din punctul de vedere al ***ideilor*** despre limbaj, marea majoritate a curentelor, orientărilor şi tendinţelor din lingvistica secolului nostru se încadrează în prima categorie: ***ideile*** sînt ***vechi***, din antichitate, din evul mediu, din lingvistica carteziană sau empirică, din lingvistica secolului al XIX-lea, dar ***modul*** de abordare este ***nou*** în funcţie de contextul lingvistic nou creat în secolul nostru. De pildă, teoria aşa numitei ***gramatici a cazului*** a lui Ch. Fillmore (n. 1929), apărută ca o reacţie împotriva generativismului chomschyan, a fost considerată de unii lingvişti ca o ***revoluţie*** în lingvistica secolului nostru, deşi ea are o vechime de peste două milenii şi cîteva secole, fiind prezentă în gramatica lui Pānini (sec. IV î. e. n.), care realizează o gramatică ***sintetică*** pornind de la tehnica sacrificiului vedic (cf. Frâncu, 1979, p. 9-19; Itkonen, 1991, p. 44-59). De asemenea, gramatica generativ - transformaţională a lui Chomsky (n. 1928) a fost văzută ca o *revoluţie* în lingvistică, la început în S.U.A., ca după aceea chiar autorul ei să-şi găsească precursori în *Gramatica de la Port Royal*, în raţionalismul descartian, în teoria lui Humboldt şi în *structuralismul harrisian*. Ea era *revoluţionară* numai în raport cu descriptivismul american de tip bloomfieldian de la care pornise, nu însă cu lingvistica europeană tradiţională sau funcţională, care considera transformările ca procedee euristice, implicite în dezambiguizarea expresiei.

Cercetarea sistematică a ***fonemului***, distincţia lui de *sunet* şi constituirea ***fonologiei*** ca ştiinţă sînt în Europa şi America, fără îndoială, achiziţii ale secolului nostru, însă ele sînt vechi în India unde Pānini şi apoi Patañjali fac o distincţie clară între *fonem* (= *spōtha*) şi *sunet* (*dhāvāni*), fapt recunoscut chiar de Jakobson (1964, p. 107) cînd spune că vechii indieni anticipează conceptul de fonem al structuralismului praghez prin conceptul de *spōtha*.

Materialul prezentat dovedeşte că unele discipline la modă astăzi ca sociologia, psiholingvistica, pragmatica, semantica se bazează pe idei mai vechi decît cele din secolul nostru, ridicate însă la rangul de principii fundamentale şi însoţite de metode noi în zilele noastre. De pildă, E. Coşeriu a demonstrat că sarcinile sociolingvisticii, disciplină considerată a fi o achiziţie a anilor '60-'70 ai secolului nostru, au fost schiţate de gramaticul portughez Fernão de Oliveira încă din 1536. Cercetări de pragmatică similare celor de azi se întîlnesc începînd cu secolul al XIX-lea, fără ca numele de ***pragmatică*** să fi fost folosit, iar investigaţii de psiholingvistică s-au făcut sistematic în secolul al XIX-lea de clinicieni ca Broca şi Wernicke, care au studiat tulburările de limbaj şi structura acestora. S-a văzut, de asemenea, că însăşi concepţia lui F. de Saussure, care a determinat curentele structurale post-saussuriene nu este nouă şi nici originală, căci ea datorează mult unor lingvişti din secolul al XIX lea, printre care G. von der Gabelentz.

Progresul ştiinţei limbii în domeniul cunoaşterii din secolul nostru poate fi apreciat, cu unele rezerve, prin prisma celor două criterii logice ale raţionalităţii progresului ştiinţific ale lui Popper, 1975:

a) pentru ca o nouă teorie ştiinţifică să constituie o descoperire, un pas înainte, ea trebuie să o contrazică pe cea anterioară; numai atunci ea reprezintă un progres ştiinţific, fiind ***revoluţionară***, nu *cumulativă*.

b) o nouă teorie ca să fie revoluţionară, trebuie să fie capabilă ***să explice*** complet succesul predecesoarei ei; cu alte cuvinte, deşi revoluţionar, nu cumulativ, progresul ştiinţific este profund ***conservativ***.

Analizînd cu atenţie tabloul lingvisticii din secolul nostru după aceste criterii, constatăm cu scepticism că această ştiinţă, pe planul strict al ideilor, este mai mult ***conservativă*** şi ***cumulativă*** decît *revoluţionară*. Diferitele curente, şcoli, orientări, tendinţe abordează limba dintr-o anumită perspectivă, sînt caracterizate mai mult prin *discontinuitate* decît prin *continuitate*, climatul de opinie pendulînd între logicism şi antilogicism, între general şi particular, între abstract (*sistemul* limbii) şi *concret* (*instanţa* de comunicare), între *pozitivism* şi *antipozitivism*. (Acest *pendulum swings in Linguistic Theory* de care vorbeşte Koerner (1989, p. 205-209) caracterizează secolul nostru în lingvistică), sînt, deci, în marea lor majoritate investigaţii parţiale ale fenomenului complex care este limba; ele constituie, parafrazîndu-l pe Popper (1902-1994), sisteme parţiale de ipoteze, nu *sisteme închegate de concepte* (Feyerabend, 1975, 218). În acest sens trebuie remarcat faptul că, în ciuda unor polemici aprinse din anii '70, lingviştii din diferite curente sau orientări nu se comportă ca duşmani, ci ca parteneri dornici să discute, iar părerile lor se completează reciproc sau se relaţionează cu cele ale cercetătorilor din ştiinţele conexe (psihologia, logica, sociologia, filozofia) interesaţi de problemele limbajului. De aici, unele nediferenţieri între disciplinele strict lingvistice şi cele extralingvistice sau graniţele haotice între ele (ne referim la sociolingvistica şi sociologia limbajului, la psiholingvistică şi psihologia limbajului, la semantica lingvistică şi cea extralingvistică).

De aceea, dintre cele două teze, cea a lui Popper şi cea a lui Kuhn (1975), nu se poate aplica nici una cînd analizăm progresul în lingvistică. Mai acceptabilă este cea de a treia, teza ***generalizării raţionale*** a vechilor teorii şi principii (N. Bohr), combinată cu cea a ***teoriei închise***, susţinută în ştiinţele exacte de Heisenberg (1972) şi C. F. von Weizächer (1972) care insistau asupra necesităţii unei ***imagini dinamice*** a ştiinţelor, dată de factorii pragmatici, de *climatul de opinie* sau de acel *Zeitgeist* de care vorbeau iluminiştii germani, care duce la un ***sistem explicativ de concepte***. În perioada actuală, caracterizată prin formalizarea excesivă a ştiinţelor umanistice şi în special a lingvisticii, ***teoria închisă*** prin care Heisenberg înţelegea "*un sistem de axiome, definiţii şi legi sau reguli cu ajutorul cărora se descrie în mod corect şi noncontradictoriu un mare domeniu de activitate*" (Heisenberg, 1972, p. 140) se bucură de mare interes printre lingviştii atraşi de metodele noi de lingvistică şi tentaţi de a realiza o gramatică generală sau universală (de pildă, ultimele faze ale generativismului).

3. Ajungînd aici, trebuie să abordăm problema metodei sau, mai bine zis, a metodelor în lingvistică. Desprinsă de filozofie atunci cînd şi-a creat o metodă proprie - metoda comparativ istorică - la începutul secolului al XIX-lea, lingvistica a progresat treptat prin achiziţionarea mai multor metode (**geografia lingvistică, fonetica experimentală**) apărute pe la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru. Ceea ce caracterizează secolul nostru este însă folosirea unor metode moderne, discutate în această carte: metode structurale de analiză funcţională, distribuţională, în constituenţi imediaţi, în trăsături distinctive (aplicată în fonologie, dar şi în semantică), generativ - transformaţionale, metode matematice (statistică, calculul probabilităţilor), teoria informaţiei, lingvistica computaţională, dependenţială, cognitivă, inteligenţă artificială).

Se poate afirma că lingvistica secolului nostru, axată mai ales pe aspectul *sincronic* şi mai puţin pe *cel diacronic* (cum este cazul lingvisticii din secolul trecut), a progresat nu atît prin *teorii*, (care sînt, aşa cum am spus, mai vechi, iar lingvistica este conservatoare nu

inovatoare), cît prin *metode*, care într-adevăr reprezintă o noutate absolută în lingvistică. De pildă, cu metode statistice, se poate testa, cu certitudine matematică adevărul sau falsul unor ipoteze, plauzabilitatea lor, se pot preciza elementele care fac parte din centrul sistemului și cele de la periferia lui. Impactul metodelor moderne în lingvistică a dus la rezultate surprinzătoare și în ceea ce privește deosebirea dintre particular și general, între elemente specifice unei limbi și elemente care țin de *universaliile lingvistice*. Elementele acestea au determinat interesul lingviștilor actuali pentru probleme de logică, psihologie, filozofie, încît lingviștii și-au descoperit interesul pentru filozofia limbajului din antichitate sau din timpurile moderne. Ruptura tradiției privind filozofia limbajului făcută de Kant prin *tăcerea sa* privind limbajul a fost reînnodată în secolul nostru cînd lingviștii se interesează de filozofia limbajului (mai ales după publicarea lucrării lui Chomsky *Cartesian Linguistics*, New York, 1966), iar filozofii, de lingvistică (Heidegger (1889-1976), Wittgenstein (1889-1951), B. Russell (1872-1970) și alții. Există însă și reversul medaliei: metodele moderne au provocat în unele școli sau direcții o îngustare a lingvisticii, transformînd-o în *operaționalism pur* și *verificaționalism exagerat* (ca de pildă, direcția lui Z. Harris sau unele direcții actuale care consideră formalizarea un scop nu un mijloc). Formalizarea duce la dezumanizarea lingvisticii, la asimilarea ei de către științele exacte (multe lucrări de lingvistică matematică sînt în realitate lucrări de matematică). Utilizarea metodelor și limbajului matematic trebuie să ducă la mărirea clarității interpretărilor, judecăților, a regulilor, nu la obscurizarea acestora, cum procedează mulți lingviști contemporani. Wittgenstein îi ironiza prin 1950 pe cei care "*se extaziau în fața jargoanelor logice și matematice, pe care mai mult le maimuțăresc decît le vorbesc ca pe a doua limbă maternă*". Ideea susținută de matematicieni că tot ceea ce este exprimat poate fi matematizat, formalizat, este o exagerare, căci și absurditățile, inepțiile se pot matematiza, pot fi puse în formule matematice, iar pe de altă parte, *logosul poetic* nu se poate matematiza fără resturi, deși unii matematicieni au creat o *poetică matematică* (de exemplu, Solomon Marcus). Disputa dintre tradiționaliști și moderniști se concretizează uneori și prin poziția de păstrare a autonomiei lingvisticii față de poziția de asimilare a ei la științe ca matematica, psihologia, logica sau sociologia, cel puțin pe plan metodologic.

4. În sfîrșit, ceea ce caracterizează lingvistica secolului nostru este varietatea, bogăția și complexitatea terminologiei de specialitate. Problematica metalimbajului specific este una din cele mai importante în știința limbii. Fiecare curent, fiecare școală lingvistică și uneori fiecare lingvist are o terminologie proprie folosită cu o anumită semnificație (de pildă, Hjelmslev, care dă o altă semnificație unor termeni mai vechi, însoțindu-și *prolegomenele* cu un glosar explicativ). Diversitatea și abundența terminologică provoacă mari greutăți în lectura unor lucrări de specialitate nu numai lingviștilor începători, ci și celor cu un stagiu de peste 30 de ani în domeniu, permanent apărînd sute sau mii de termeni luați din științele conexe, dar care primesc o semnificație oarecum diferită în lingvistică. În mod similar, unele științe conexe, ca psihologia, sociologia, psihanaliza, antropologia preiau unii termeni din lingvistică, dar le deformează semnificațiile, fapt care duce la mari neînțelegeri la reuniunile interdisciplinare sau pluridisciplinare. De aici vin dificultățile mari în dezvoltarea *disciplinelor de graniță*, care fac colaborarea între lingviști și alți cercetători divergentă: "*O convergență între discipline care se ignoră reciproc, într-o măsură destul de mare*", cum constata Benveniste (1966), este greu de realizat, chiar dacă unele semne de apropiere eclectică între ele sînt posibile în ultimul timp.

Fireşte, aici şi terminologia joacă un rol esenţial, căci dacă ea este ambiguă, apar dificultăţile de înţelegere între specialişti. Nici numeroasele dicţionare de terminologie lingvistică nu ajută întotdeauna, căci ele nu cuprind termenii cei mai noi, rămînînd, prin natura situaţiei, în urma apariţiei termenilor în literatura de specialitate. Starea de derută din terminologia lingvistică, imprecizia termenilor este mai mult un simptom de *criză* a lingvisticii, de tatonări şi căutări a propriei identităţi, decît un semn al *progresului* evident, căci mulţi cercetători îşi ascund propria lor ignoranţă sau lipsa de idei în spatele unei terminologii pline de barbarisme. Termenii noi sînt necesari, după cum se ştie, numai atunci cînd nu există termeni corespunzători în gramatica tradiţională şi funcţională. Îmbogăţirea masivă a terminologiei ştiinţifice cu termeni sinonimi din mai multe limbi (franceză, engleză, germană) nu măreşte ca în limbajul obişnuit numărul mijloacele expresive ale limbii, ci provoacă ambiguităţi, neînţelegeri.

De aceea, lingvistica tradiţională şi funcţională, caracterizată prin măsură şi echilibru, constituie şi astăzi un permanent punct de referinţă pentru toate curentele, şcolile, orientările şi tendinţele din secolul nostru.

BIBLIOGRAFIE

Aarsleff Hans, *From Locke to Saussure: Essays on the Study of Language and intellectual History*, Minneapolis, 1982.

Benveniste E., *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966.

Botez Angela (ed.), *Euristică şi structură în ştiinţă*, Bucureşti, 1978.

Cassirer E., 1994, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, traducere de C. Coşman, Bucureşti, 1994.

Feyerabend P. K., 1975, *Agaist Method*, New York, 1975.

Formigari Lia, 1995, *Linguistic Historigraphy between Linguistics and Philosophy of Language*, în Formmigari Lia, Gambarara Daniele (ed.) *Historical Roots of Linguistic Teories*, Amsterdam / Philadelphia, 1995, p. 1-10.

Frâncu C., 1979 *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, Universitatea "Al. I. Cuza" 1979 (litografiat).

Heisenberg W., 1972, *Die Richtikeitskriterien der abgeschlossenen Theorien in der Physik*, în Scheibe E. şi Sussmann G. (ed.), 1972.

Itkonen Esa, 1991, *Universal History of Linguistics*, Amsterdam/ Philadelphia, 1991.

Jakobson R., 1964, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1964.

Kant I., 1969, *Critica raţiunii pure*, traducere de N. Bagdasar şi Elena Moisuc, Bucureşti, 1969.

Koerner Konrad, *Continuities and Discontinuities in the History of Linguistics*, în Koerner, 1989, p. 69-76.

Koerner Konrad, *Pilot and Parasite Disciplines in the Development of Linguistic Science*, în "Folia Linguistica Historica", 1, 1980, p. 213-224.

Kuhn Th. S., 1976, *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, traducere din engleză, Bucureşti, 1976.

Mauro Tullio de, 1978, *Introducere în semantică*, traducere de Anca Giurăscu, Bucureşti, 1978.

Percival W. Keith, *The Applicability of Kuhn's Paradigms to the History of Linguistics*, în "Language", 52, 1976, p. 285-294.

Popper K., 1974, *Autobiographical Notes*, în Schlipp P. A., (ed.), *The Pilosophy of Karl Popper*, Open Court, 1974.

Popper K., *The Logic of Scientific Discovery*, Londra, 1959.

Popper, K., 1975, *The Rationality of Scientific Revolutions*, în Harré R., (ed.) *Problems of Scientific Revolution*, Oxford, 1975.

Scheibe E., Süssmann G., 1972, (ed.), *Einheit und Vielheit. Festschrift für C. F. von Weizsäcker zum 60. Gerburtstag*, Göttingen, 1972.

Schimtter Peter (ed.), *Geschichte der Sprachtheorie*, vol. I: *Zur Theorie und Methode der Geschichtschreibung de Linguistik*, Tübingen, 1987.

Schmitter Peter, *Untersuchungen zur Historiographie der Linguistik: Struktur-Methodik - theoretische Fundirung*, Tübingen, 1982.

Sebeok Thomas A. (ed.), *Current Trends in Linguistics*, vol. XIII: *Historiography of Linguistics*, Haga, 1975.

Weizsäcker C. F. von, 1972, în Scheibe şi Süssmann, 1972.

SUMAR

